

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YABANCI FENOMENOLOJİSİ VE ÇEVİRİBİLİMDE
YABANCILAŞTIRMA SORUNSALI**

DOKTORA TEZİ

Fayika GÖKTEPE

Enstitü Anabilim Dalı : Çeviribilim

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi A. Nursen DURDAĞI

HAZİRAN – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

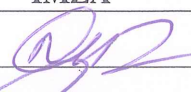
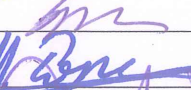
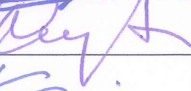
YABANCI FENOMENOLOJİSİ VE ÇEVİRİBİLİMDE
YABANCILAŞTIRMA SORUNSAĞI

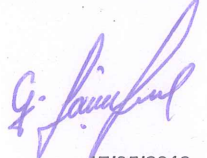
DOKTORA TEZİ

Fayıka GÖKTEPE

Enstitü Anabilim Dalı : Çeviribilim

“Bu tez 14/06/2019 tarihinde aşığıdaki jüri tarafından Oybirliğı / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi A. Nursen DURDAĞI	BAŞARILI	
Prof.Dr. Muharrem TOSUN	BAŞARILI	
Prof.Dr. Metin TOPRAK	BAŞARILI	
Doç.Dr. Nejdett NEYDİM	BAŞARILI	
Doç.Dr. Şaban KÖKTÜRK	Başarılı	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Fayika GÖKTEPE
Öğrenci Numarası	:	1460d28002
Enstitü Anabilim Dalı	:	Çeviribilim
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Yabancı Fenomenolojisi ve Çeviribilimde Yabancılaştırma Sorunsalı
Benzerlik Oranı	:	%12
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim. 17/05/2019 Öğrenci İmza		
☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir. Bilgilerinize arz ederim. /...../20..... Öğrenci İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi A. Nursen DURDAĞI Tarih:17/05/2019 İmza: 		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılmasında, çalışmalarımın her aşamasını eleştirel bir bakış açısı ile değerlendiren ve bana yol gösteren danışmanın Dr. Öğr. Üyesi Aysel Nursen Durdağı'ya emekleri ve katkılarından dolayı teşekkür ve saygılarımı sunarım. Tezin gelişim sürecinde tez jürimde yer alan sayın Prof. Dr. Muharrem Tosun'a ve Doç. Dr. Şaban Köktürk'e bilgilendirmeleri ve yönlendirmeleri için teşekkürü borç bilirim. Sayın Prof. Dr. Muharrem Tosun'a bilimselliğimin gelişimine sunduğu katkılardan dolayı ayrıca teşekkür ederim. Doktoraya başladığım günden bugüne kadar tezimi en iyi şekilde yazacağıma inan Marmara Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölüm Başkanı değerli Hocam Prof. Dr. Sueda Özbent'e özellikle teşekkür ederim. Tez yazma sürecimde her türlü bilimsel ve bilimsel olmayan desteğinden ve sabrından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Derya Oğuz'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamın her aşamasında bana olan inancı ve fikirleri ile daima yanımda olan ve hiçbir yardımı benden esirgemeyen manevi kardeşim Sine Demirkıvıran'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Bilimsel olarak olmasa da bilimsel araştırmalarımın gönüllü sponsorluk yapan değerli abim Gürkan Erler'e ve eşi Özlem Erler'e her türlü teşekkür az kalır. Almanya'da kaldığım sürede hem araştırma alanında hem de bilimselliğimin gelişmesinde Mannheim Üniversitesi ve diğer üniversitelerin kütüphanelerinden yararlanmama imkân tanıyan ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen sayın Dr. Joachim Franz ve Prof. Dr. Beate Henn-Memmesheimer teşekkürlerimi sunarım. Değerli arkadaşım Aysun Kıran'a teknik yardımları için teşekkür ederim. Çalışmamın en yorucu anlarında ilaç etkisi yaratan Meltem Kılıç her türlü teşekkürü hak ediyor. Son olarakta hayatımın her aşamasında olduğu gibi bu tez sürecinde de bana göstermiş oldukları hem anlayışlarından hem de maddi manevi tüm desteklerinden dolayı başta annem ve babam olmak üzere tüm kardeşlerime ve özellikle kardeşlerimden Ömer, Meral ve Fatima ablama şükranlarımı sunarım.

Fayika GÖKTEPE

14/06/2019

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM 1: YABANCI FENOMENOLOJİSİ OLARAK XENOLOJİ VE YABANCILIK TANIMLARI.....	9
---	----------

1.1. Yabancı ve Yabancılık Araştırmaları.....	9
1.1.1. Yabancı Tanımları	9
1.1.2. Yabancı Kavramının Tanımı.....	10
1.1.3. <i>Yabancı</i> Kavramının Almancadaki Farklı Kullanımları	13
1.2. Xenoloji: Yabancılık Araştırması	16
1.2.1. Xenolojinin Farklı Disiplinlerdeki Yeri.....	23
1.2.2. Xenoloji ve Fenomenoloji İlişkisi.....	31
1.2.3. Bernhard Waldenfels'e Göre Xenoloji	35
1.3. Kendi- Öteki ve Yabancılık İlişkisi.....	39
1.3.1. Yabancılıkta <i>Kendi</i> (das Eigene).....	39
1.3.2. Yabancılıktaki <i>Öteki</i> (das Andere).....	44
1.3.3. Yabancılık	48

BÖLÜM 2: BERNHARD WALDENFELS'İN YABANCI FENOMENOLOJİSİ KURAMI: YABANCILIK DENEYİMİ VE YABANCIYI ANLAMA.....	51
--	-----------

2. 1. Yabancı Fenomenolojisi.....	51
2.2. Waldenfels'in “Yabancılık” Kuramı ve Yabancılık Dereceleri.....	58
2.2.1. Sıradan Yabancılık (Alltägliche Fremdheit)	59
2.2.2. Yapısal/Kültürel Yabancılık (Strukturelle/Kulturelle Fremdheit)	60
2.2.3. Radikal Yabancılık (Radikale Fremdheit)	66
2.3. Yabancılık Deneyimi/Fremdheitserfahrung.....	72
2.4. Yabancıyı Anlama/ Fremdverstehen.....	77

BÖLÜM 3: XENOLOJİ-YABANCILIK VE ÇEVİRİ İLİŞKİSİ.....	86
---	-----------

3.1. Xenoloji ve Çeviribilim Etkileşimi	86
---	----

3.2. Çeviri Tanımları ve Yabancılık İlişkisi.....	95
3.3. Yabancılık Deneyimi ve Çeviri İlişkisi.....	100
3.4. Çeviride Yabancıyı Anlamanın Yeri.....	107

BÖLÜM 4: ÇEVİRİBİLİMDE YABANCILAŞTIRMA VE YERLİLEŞTİRME YÖNTEMLERİNDE YABANCININ YERİ VE KONUMU118

4.1. Çeviribilimde Yabancılık, Yabancılaştırma.....	118
4.1.1. Çeviribilimde Yabancılaştırma Yöntemi	118
4.2. Friedrich Schleiermacher’ın Yabancılaştırma ve Yerlileştirme Yöntemi.....	120
4.3. Çeviribilimde Yabancılaştırma Yönteminin Ele Alınışı	124

BÖLÜM 5: ÇEVİRİDEKİ YABANCILIK TÜRLERİ DERECELERİ- BAŞLICA YABANCI FENOMENLER137

5.1. Çeviride Yabancılık Türlerinin İşlevleri ve Yabancı Fenomenler.....	137
5.1.1. Çeviribilimde Sıradan Yabancılık ve Çeviri.....	138
5.2. Çeviribilimde Yapısal/Kültürel Yabancılık	148
5.2.1. Yapısal/Kültürel Yabancılık Fenomenlerinin Çevirideki Temsilcileri.....	156
5.2.2. Dilsel Varyasyonlarda Yabancılık	158
5.2.3. Mecaz veya Metaforların Çevirilerindeki Yabancılık	161
5.2.4. Kelime ve Dil Oyunlarının Çevirilerinde Yabancılık	167
5.2.5. Başlık Çevirilerinde Yabancılık.....	174
5.2.6. İsim Çevirilerinde Yabancılık.....	182
5.3. Çeviribilimde Radikal Yabancılık.....	186

SONUÇ VE ÖNERİLER.....195

KAYNAKÇA200

ÖZGEÇMİŞ.....212

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Christiane Nord Metin Dışı Faktörler	140
Tablo 2: Kaynak Metin -Erek Metin Karşılaştırması	169

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☐	Doktora	☒
Tezin Başlığı: Yabancı Fenomenolojisi ve Çeviribilimde Yabancılaştırma Sorunsalı.			
Tezin Yazarı: Fayıka Göktepe		Danışman: Dr.Öğr.Üyesi A.Nursen Durdağı	
Kabul Tarihi: 14/06/2019		Sayfa Sayısı: v(ön kısım) + 212 (tez)	
Anabilim Dalı: Çeviribilim			
Çeviride her ne kadar yöntemsel olarak <i>yabancılaştırma</i> yöntemi ile yabancıнын yeri ve konumu aktarılmış olsa bile çeviride <i>yabancıнын</i> ne olduğuna veya yabancılığa dair bir ayırım yapılmamıştır. <i>Xenoloji</i> yabancılığın ne olduğundan öte yabancılık sorunun nasıl ortaya çıktığını göstermektedir. Çeviribilimde de xenolojik çalışma ile yabancılık sorunun tespiti mümkün olmaktadır. Çeviribilimde yabancıнын varlığı çeviri tanımlarında örtük bir şekilde yer almaktadır; xenoloji ile çeviri tanımlarının barındırdığı örtük yabancılık ortaya konulmuştur. Xenoloji yabancı sorununu ortaya çıkarırken <i>yabancı fenomenolojisi</i> ise yabancı sorununa çözüm yolları sunmaktadır. Çevirmen <i>yabancıyı anlamadan</i> veya <i>yabancıyı deneyimlemeden</i> kaynak dilden erek dile aktarım yapması mümkün değildir. Yabancı fenomenolojisi de yabancıyı anlama ve yabancı deneyiminden ortaya çıkmıştır. Ne yabancıнын ne de çevirinin genel geçer tek bir tanımı vardır. Yabancı fenomenolojisinin kurucusu Bernhard Waldenfels de yabancıya cevap verme ve yabancı tanımının çeşitliliğini sınırlamak adına yabancılığı üç türe ayırarak yabancılığın kendi içindeki sınırlarını da belirlemiştir. Waldenfels'in geliştirmiş olduğu yabancılık türleri çeviriye uyarlandığında <i>sıradan yabancılık</i>, <i>metin türlerinde</i>, çevirmenlerin başvuru kaynaklarında, çeviriye dair notlarda (önsöz ve dipnot gibi) görülmektedir. Metin içerisinde geçen dilsel ve kültürel farklılıklar <i>yapısal/kültürel yabancılık</i> olarak nitelendirilirken, çevirmenin zamansal, mekânsal, kültürel ve dilsel uzaklıktan dolayı yorumlayarak gerçekleştirdiği çeviriler ise <i>radikal yabancılık</i> içermektedirler. Çeviride yabancılığı temsil eden fenomenlerin başında mecazlar, dilsel varyasyonlar, kültürel semboller, başlık çevirileri, kelime ve dil oyunları yer alır. Çalışmada yabancılık sadece yabancılaştırma yönteminde değil, çeviribilimin genelinde var olduğunu gösterilmiş ve çeviribilimde xenoloji ile yabancı fenomenolojisi çalışmalarından da yararlanılarak yabancıнын yeri ve konumunun belirlenmesinde yeni bir bakış açısı sunulmuştur.			
Anahtar Kelimeler: Xenoloji, Yabancı Fenomenolojisi, Yabancılaştırma, Yabancılık Türleri ve Çeviri			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☒
Title of Thesis: Alien phenomenology and difficulties of method of alienation in translation studies.			
Author of Thesis: Fayıka GÖKTEPE Supervisor: Assist.Prof.A.Nursen DURDAĞI			
Accepted Date: 14/06/2019		Number of Pages: v (pre text) + 212 (main badoy)	
Department: Translation Studies			
In translation studies, despite the fact that various facets of the concept of ‘alien’ and the ‘method of alienation’ had been previously defined, a clear-cut definition was not provided for its distinctive features. Xenology concerns itself more with discovering how the question of ‘alienation’ had emerged than with seeking to reveal what it really is. While the question of ‘alienation’ can be studied with xenological investigations in translation studies, an implicit definition is suggested for the existence of the ‘alien’. Thus, xenology only offers to define an ‘implicit alienness’ through the lens of translation theory. Whereas xenology raises questions over the concept of ‘alien’, ‘alien phenomenology’ introduces a number of solutions as to how to deal with this question. Translators can not be expected to perform the act of translation from the source language into the target language, without raising their awareness regarding ‘alien experience’. Alien phenomenology can, in a sense, be assumed to have developed from alien experience. Attempts to come up with a refined definition of ‘alien’ and ‘translation’ will be futile. Bernard Waldenfels, the founder of the ‘phenomenology of alien’, introduced a three part classification for ‘alienness’ in order to define its limits. When Waldenfels’s ‘alienness degrees’ are incorporated into translation studies, ‘everyday alienness’ reveals itself in text types, resources that translators resort to, as well as their notes for the translation performance. While the textually defined linguistic and cultural differences are cited as structural/cultural alienness, radical alienness is referred to as a variety of challenges facing the translators due to temporal, spacial, cultural ve linguistic distance. Among the phenomena that represent alienation in translation task are metaphors, linguistic variations, cultural symbols, and puns. This study seeks to highlight that ‘alienness’ not only exists in the method of alienation, but also in translation studies as a whole and that the place and role of the concept of ‘alien’ can be valued by making use of the studies of alien phenomenology and xenology in translation studies.			
Keywords: xenology, alien phenomenology, method of alienation, alienness degrees and translation			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Çeviri, tabiri yerindeyse yabancı fenomenler ile iç içe olan bir eylem olmasına rağmen çeviride yabancı veya yabancılık konusu kısıtlı olarak tartışılmış, ancak yabancılık tür veya derece olarak hiç ele alınmamıştır. Özellikle yabancılığın aktarımına çeviri kapsamında Göttinger Kongrelerinde ve bazı makalelerde değinilmiştir. *Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen*¹ başlıklı Göttinger Kongresindeki yabancılığın çeviri ile olan ilişkisi çeviri bilimciler tarafından değil, ağırlıklı olarak edebiyatçı, dilbilimci ve kültür bilimciler tarafından ele alınmıştır. Fakat her ne kadar Göttinger Kongrelerinde çeviri ve yabancı/yabancılık ilişkisi irdelenmiş olsa da çeviride yabancı fenomenolojisi içerisinde yer alan yabancılık dereceleri geniş kapsamda tartışılıp ele alınmamıştır.

Çeviri anlaşılır, anlamlandırılabilir ve işlevsel olmalıdır. Bunun için çeviride yabancı kültürlerle ait öğelerde ya yerlileştirme ya da yabancılaştırma yöntemi uygulanarak aktarılmaktadır. Ancak her ne kadar yabancılaştırma yöntemi ile yabancının aktarımı gerçekleşmiş olsa bile çevirisi gerçekleştirilen *yabancı* fenomenlerin ne olduğu en ince ayrıntısına kadar betimlenmemiştir. *Yabancı* ile kastedilen, bir diğer kültürün, dilin veya edebiyatın *yabancılığı* mı, kültürel ya da dilsel *yabancılığı* mıdır yoksa bir kültürün, dilin veya edebiyatın içinde var olan psikolojik, sosyal ya da ideolojik *yabancılık* mıdır? *Yabancılık* neye istinaden *yabancıdır*? *Yabancılık* çeviride *kendi* kültürüne ait olanın farklı bir yansıması mıdır? *Kendi* ile *yabancı* arasında bir kıyaslama mümkün müdür? Birine *yabancı* olan diğeri için de *yabancı* mıdır? Bu ve benzeri soruların cevapları çeviride *yabancının* önemini vurgulayacağı gibi *yabancılığın* çeviri kapsamında sınırlarının çizilmesinde ve belirlenmesine de yardımcı olacaktır. Çeviride yabancılık derecelerinin veya türlerinin ortaya koyulabilmesi için ilk olarak yabancılık araştırması olan xenolojiye² yer verilecektir. Xenoloji, yabancı ve yabancılık sorununun ortaya çıkarılmasında kilit bir role sahiptir.

¹ Doris Bachmann-Medick, “Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen“, *Göttinger Beiträge zur Internationalen Übersetzungsforschung*, Band 12. (Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1997).

² Her ne kadar bazı çalışmalarda söz konusu kavram “ksenoloji” (Heinz Kimmerle, *Kültürlerarası Felsefeye Giriş*. Çev. Alper Tolga Çirakoğlu. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2017) olarak aktarılmışsa da Türkçe ses

Çalışmanın birinci bölümünde disiplinlerarası yabancılık araştırması olan xenolojiye ve bilim kuramsal temellendirmesine yer yerilerek yabancılık araştırmasının ortaya çıkışı ele alınacaktır. Xenolojiyi kavram olarak kullanan ve bilime kazandıran ilk kişi Duala M’bedy’ dir. Ona göre xenoloji yabancıнын salt kendisi ile ilgilenmeyip daha çok xenolojinin oluşumu üzerine sorunsallar ortaya atmaktadır, yani yabancılığın sistematik olarak nasıl oluştuğu veya nasıl üretildiği ile ilgili sorulara cevap aramaktadır. Xenolojinin yabancıya bakışı bilim kuramsal olarak da geçerlilik kazanabilmesi için kavramsal boyutta da yenilenme zorunluluğu getirmiştir. Dolayısıyla xenolojide yabancı kavramı, yabancıyı bir diğer kültür veya bir başka insan olarak betimlememektedir, sadece yöntemsel-analitik açıdan yabancı sistemleri analiz edebilmek için yararlanabilmektedir. Yabancı sistemlerin analizi esnasında ise şu sorunsallar ile karşılaşmaktadır:

- Sıfat olarak yabancı, isim olarak yabancı ve yabancılık hangi yan anlamları taşımaktadır ve hangi çağrışımları yapmaktadır?
- Yan anlam ve çağrışımlar yabancılık ön bilgisiyle mi betimlenmiş yoksa ön yargılara mı dayandırılmaktadır?
- Yabancılık ön bilgiler doğrultusunda betimlenmiş ise, ön bilgiler olarak varsayılanın içinde ön yargı var mıdır? Eğer sorunun cevabı “evet, var” ise, ön yargı hangi şekilde ön bilgiye dönüşmüştür sorununun doğurmaktadır.³

Tüm bu sorulara verilen cevaplar ise xenolojinin kuramsal temellerini oluşturmaktadır. Ancak şu var ki yabancılık dinamik bir kavramdır. Statik bir anlam taşımayan yabancılık kavramının en belirgin özelliği ilişkisel olmasıdır. Yabancılık her zaman kendi ile bir kıyas sonucu ortaya çıktığından; duruma, zamana ve mekâna göre içeriği değişkenlik gösterebilmektedir. Bernhard Waldenfels yabancılığın ilişkisel özelliğine dayanarak yabancı fenomenolojisini bir nevi xenoloji olarak görmekte ve yabancılığı kendi ile beraber duruma bağlı, eşsiz bir ürün olarak betimlemektedir. Duruma bağlı olan eşsiz

bilgisi kurallarına uygun düşmediğinden çalışmada “xenoloji” kavramı bire bir ödüncleme yapılarak ortografik yazılışında ‘x’ harfi kullanılmıştır.

³ Hartmurt Behr, “Die Stellung der Xenologie in der Wissenschaft – oder Die Stellung der Farge nach dem Fremden in der Wissenschaft”, *Die Entgegnung des Fremden im Museum. Xenologie*, yay. Léopold-Joseph-Bonny Duala M’bedy (Oberhausen: Athena Verlag, 1999), 26-40.

ürün ise karşılaşma sonucu ortaya çıkmıştır ki bu kaçınılmaz ve eylemsel karşılaşma ulaşamaz ve benzetilemez olan ile gerçekleşmiştir.⁴ Dolayısıyla söz konusu çalışmada öncelikli olarak yabancı hakkında genel kavramsal bir açıklama yapıldıktan sonra xenolojinin gelişimine ve etkilediği alanlara yer verilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde yabancı fenomenolojisinin kurucusu ve öncüsü olan Bernhard Waldenfels 'in yabancı fenomenolojisindeki önemine yer verilerek yabancılik dereceleri ele alınacaktır. Yabancı fenomenolojisinin temelini Waldenfels, yabancı deneyimi üzerine kurmuştur. Yabancı deneyimi veya yabancı olanı anlama, yabancılik sorununa bir çözüm niteliğinde olduğundan dolayı bu bölümde yabancılik derecelerinin, yabancıyı anlama ve deneyimindeki önemi ortaya konulacaktır.

Üçüncü bölümde çeviride yabancıların konumunu belirleyebilmek için xenoloji ve yabancılik ilişkisi çeviribilimcilerin çeviri tanımlarında ve çeviri yaklaşımlarında irdelenecektir. Çevirinin xenolojik ve yabancılik ilişkisi irdelendikten sonra yabancı fenomenolojisinin yapı taşı olan yabancı deneyimi ve yabancıyı anlamının çevirideki yeri ve önemi ortaya konulacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde çeviride yabancıların konumunu belirleyen yerleştirme ve yabancılaştırma yöntemleri ile yabancıların nasıl ele alındığı irdelenerek her iki yöntemde de yabancıların yeri, konumu ve dolayısıyla da uygulanan yöntem doğrultusunda kazanımlar ortaya konulacak ve yabancılik ile ilişkilendirilecektir. Yabancılik ile yapılacak ilişkilendirme yoluyla yabancıliğin dereceleri belirlenmiş olacaktır.

Son bölümde ise çevirideki başlıca yabancılik fenomenleri tespit edilerek yabancılik derecelerine göre ilişkilendirmesi yapılacaktır. Çeviribilimde, yabancı konusu özellikle yabancılaştırma yöntemi altında ele alınmıştır. Günümüze kadar yapılan çalışmalarda yabancı fenomenler irdelenmemiş ve çevirinin tanımında yabancı fenomenlere yer verilmemiştir. Çalışmanın son bölümünde çeviride yabancı fenomenlerin varlığını ortaya konulabilmesi açısından kaynak dilden, erek dile aktarımı gerçekleştirilirken sorun olan fenomenlerin başlıcaları (Einzelphänomene) irdelenerek yabancılik dereceleri ve yabancı fenomeni ilişkisi ele alınacaktır.

⁴Eszter Pabis, "Fremde, Fremderfahrung und Verfremdung. Grundbegriffe und Probleme literaturwissenschaftlicher Fremdheitsforschung", *Institute of German Studies, Department of Germanic Literatures University of Debrecen Werkstatt* 9/1 (2014): 12.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, yabancı fenomenolojisi ışığında disiplinlerarası yabancılık araştırması yapan xenoloji çalışmalarıyla çeviride yabancı ve yabancılık derecelerine zemin hazırlayan geniş kapsamlı bir çalışma olmayı amaçlamaktadır. Bilindiği üzere çevirisi yapılacak olan yabancı metinler birçok yabancı öğeler içermektedirler. Dolayısıyla çalışmanın hedefi Çeviribilim içerisinde yabancı öğeleri ve yabancılık türlerini veya derecelerini ortaya çıkarmaktır. Çeviride yabancılık derecelerinin önemine vurgu yapılmasının nedeni ise çeviri eylemi sürecinde erek dilde karşılığı olmayan olgu, unsur, sembol ve fenomenlerin çevrilebilirlik derecelerine sahip olmaları ve çevrilebilirlik dereceleri yabancılık türleri ile irdelendiğinde çeviride sadece bir sorunsal olmaktan öte çeviri sorunsalının nedeninin yabancılıktan kaynaklandığını ve bununda yabancılık dereceleri ile betimlenebildiğini göstermektir. Yani yabancıyı görünür kılmak bir bakıma kendine ait olanı görünür kılmaktır. Ayrıca yukarıda sorulan soruları göz önünde bulundurarak, Çeviribilim içerisinde yabancı tanımının yanı sıra niteliğini ortaya koymaktır. Zira yabancı/yabancılık göreceli bir kavramdır. Bir kültür bir diğerrinin kültürel öğeleri ile uzlaşım gösterebildiği gibi başka bir kültür bu uzlaşımı göstermeyebilir ve devamında yabancılık söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla çeviri sürecinde yabancılık, erek kültüre oranla kaynak metninin içerisinde yer almaktadır. Kaynak metnin içerisinde yer alan yabancı ve yabancılık ile ilk karşılaşan çevirmendir. Çevirmen, çeviri eylemi sırasında farklı çeviri tekniklerine başvurarak yabancının niteliği doğrultusunda yabancıyı ya erek metne aktaracak veya yabancının izlerini silerek yerlileştirme yöntemiyle bir çeviri yapacaktır. Her hâlükârda yabancı, çeviri eylemi sonucunda erek metinde bir karşılık bulacaktır. Çeviri eyleminde yabancının karşılık bulması ve bir şekilde işlenmesi (yabancının varlığının erek metinde devam etmesi veya yok edilmesi) çeviride yabancılık sorununun olmadığı anlamına gelmemektedir.

Bu çalışmanın savı, *yabancı* olanın aktarımının çeviri süreci içerisinde ne kadar önemli olduğu göstermek ve çeviribilim içerisinde yer alma zorunluluğunu ortaya koymaktır. Yabancı sorunsalı, çeviri süreçleri ve bir kültürün anlamlandırma yapıları ile kompleks bir bağa sahiptir çünkü çevirisi yapılmak istenen bir dil veya kültür değildir, yabancının ta kendisidir. Kültürlerin karşı karşıya gelmesi sonucu yabancı, çeviri eylemi sayesinde aşılacak istenmektedir. Yabancıyı nitelemek ise çeviri eylemi sırasında yabancının nasıl bir deformasyona uğradığını, erek metin içerisinde nasıl bir nitelikte yer aldığını ve erek

kültürde hangi yabancılık boyutuna ulaştığını gösterecektir. Dolayısıyla çeviride yabancı üç durumda ortaya çıkmaktadır. Birincisi yabancı fenomenleri ile ilk karşılaşan çevirmende; ikincisi yabancı fenomenleri kaynak metin içerisinde barındıran metin türlerinde; üçüncüsü ise erek metnin alıcısı olan erek okuyucusunda. Bu çerçevede yabancılık türlerinin işlevleri, yabancıyı niteleme konusunda yadsınmayacak öneme sahiptir. Zira yabancılık türleri ve dereceleri, çalışmanın temelini oluşturan her üç durumla nasıl ilişkilendiğini ortaya koyduğu gibi, çevirmenin erek okuyucuya hangi yabancılık derecesini nasıl aktardığı da ortaya konulmuş olacaktır. Çevirmen, yabancılığın her üç aşaması ile karşılaşırken, erek okuyucu ise çevirmenin uyguladığı yöntem doğrultusunda çoğunlukla *sıradan* ve *yapısal-kültürel* yabancılık derece/türleri ile karşılaşmaktadır. Çünkü çevirmen kaynak metnin aktarımını gerçekleştirirken erek kitleye yabancı olabilecek fenomenleri skoposu dağıltusunda farklı çeviri teknikleri ile açıklık getirebilmektedir. Yabancılık deneyimini ilk olarak çevirmen gerçekleştirmektedir. Çevirmenin gerçekleştirmiş olduğu *yabancı deneyimi* uyguladığı çeviri yönetimi ile erek okuyucusuna da *yabancı deneyimi* edinme fırsatı sunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu çalışma *sıradan*, *yapısal-kültürel* ve *radikal yabancılık* derecelerinin çeviri sürecinde nasıl ortaya çıktığı belirginleştirilerek amaca yönelik olarak yabancının nasıl aşılabacağı ortaya konulacaktır.

Çalışmanın Önemi

Söz konusu çalışmanın amacı doğrultusunda yapılan araştırmalar neticesinde konunun Çeviribilim kapsamında yeterli ve disiplinler arası bir incelemeye tabi tutulmadığı görülmüştür; zira yapılan güncel araştırmalar neticesinde böyle bir eksikliğin olması çalışmaya ayrı bir önem katmaktadır. Yapılan kaynak araştırmaları sonucunda yabancı/yabancılık konusunun çeviri bilimciler tarafından ya yüzeysel olarak irdelendiği veya değinip geçildiği saptanmıştır. Bu duruma örnek çalışmalardan biri Polonyalı çeviri bilimci Jerzy Zmudzki'nin kaleme aldığı *Das Problem der Bewältigung von Fremdheit in der Translation – Positionen und Perspektiven in der Translationswissenschaft*⁵ isimli makalesidir. Makalenin başlığı her ne kadar ilgi çekici ve beklentileri karşılayacağı yönde bir umut yaratsa da içerik olarak bilinenlerden öteye gidememiştir. Zmudzki

⁵ “Çeviride yabancılığın bertaraf edilme sorunu – Çeviribilimdeki pozisyonları ve perspektifleri”
Jerzy Zmudzki, "Das Problem der Bewältigung von Fremdheit in der Translation–Positionen und Perspektiven in der Translationswissenschaft1.", *Lingwistyka Stosowana/Applied Linguistics/Angewandte Linguistik* 5 (2012): 201-214.

çalışmasında, yabancılığın ortadan kaldırılması adına bilim öncesi çeviri kuramcılarını ve dilsel-iletişimsel çeviri kuramcılarının çeviri yöntemleri ile yabancıyı veya öteki olanı hangi çeviri yöntemleri kullanarak bertaraf ettiklerini sıralamış ancak yeni bir bilgi veya iddia ortaya atmaktan geri kalmıştır. Zmudzki makalesinde her ne kadar Bernhard Waldenfels'e atıfta bulunmuş ve bu bağlamda yabancının "göreceli" bir kavram olduğuna değinmişse de disiplinler arası bir çalışma yapmadığından yabancının ne olduğunu betimlememiştir. Zmudzki, yabancı fenomenolojisi ve yabancılık araştırmaları olan xenolojiyi göz önünde bulundurmadağı için makalede yabancının tasviri için yapılması gereken 'yabancı ve öteki' ayrımını yapmamış ve hatalı biçimde eşdeğer kavram olarak kullanmıştır. Zmudzki'nin çalışması bu yönüyle çeviribilimin tek başına yabancıyı ve fenomenlerini ele almasının ve irdelemesinin ne kadar yetersiz kaldığını göstermektedir, zira kavramsal olarak yetersiz kalan kavramlar kullanıldığı gibi⁶, kavramsal hatalar da görülmektedir⁷. Zmudzki, çeviribilimin sunduğu imkanları göz ardı ettiği için yabancıyı betimlememiş ve yabancı fenomenlerinin ne olduğunu gösterememiştir. Bundan dolayıdır ki çalışması, çeviri kuramsal bir tekrar mahiyeti taşımanın ve Polonyalı bazı çeviribilimcileri tanıtmamanın ötesine maalesef gidememiştir.

Çeviribilimde en çok atıf alan araştırmacılardan olan Radegundis Stolze ise *Hermeutische Übersetzungskompetenz* isimli çalışmasında yer alan *Kendi, Yabancı ve Kùltürler* başlıklı yazısında çevirmenin eş zamanlı olarak hem *kendi olmak* ve *yabancı olmak* gibi çift kişilik yaşama zorunluluğundan bahsederken Waldenfels'in yabancı fenomenolojisini "ilginç" bulduğu için atıfta bulunur ancak alıntısını yorumlamaksızın bir diğer alıntıya geçer.⁸ Anlaşılan Stolze'de bu konuyu belki sadece irdelemiş ancak inceleme safhasına henüz geçmemiştir. Bu ve benzeri daha birçok örnek ile yabancılığın çeviride irdelendiğı fakat derinlemesine incelenip yabancılık dereceleri veya türleri ayrımı yapılmadağı belirlenmiştir.

⁶ Zmudzki, "Das Problem der Bewältigung von Fremdheit in der Translation", "yabancılığın ortadan kaldırılması" ("Fremdheitsauflösung") yerine Zmudzki "yabancılığın bertaraf edilmesine" (Fremdheitsbewältigung) "anlaşılr kılma" diye tasvir etmiştir, ancak bilinen şü ki, her çeviri bir şekilde anlaşılr kılmaadır. 212.

⁷ Zmudzki, "Das Problem der Bewältigung von Fremdheit in der Translation", "Anfängliche Fremdheit" kavramını kullanmıştır, yani "başlangıç seviyesinde olan yabancılık" oysa yabancılıkta seviye yoktur çünkü yabancılık ya vardır ya da yoktur. Yabancı fenomenolojisinde yabancılık aşamaları vardır. 212.

⁸ Radegundis Stolze, *Hermeneutik und Translation*, (Tübingen: Günter Narr Verlag, 2003), 140.

Görülen ş u ki çeviri bilimciler de yabancı fenomenolojisinin farkına varmış ancak uluslararası çalışmalar da dahil olmak üzere bu zamana kadar çeviribilimin yabancı fenomenolojisi ışığında disiplinler arası bir çalışma yaparak incelememişlerdir. Yabancılığın çeviri ile olan ilişkisi bazı edebiyatçı, filolog ve kültür bilimciler tarafından özellikle edebiyat çevirileri kapsamında irdelenmiş, ancak edebiyatçı, filolog veya kültür bilimcilerin yaptıkları irdellemelerde çeviribilimsel yönlerin eksik olduğu görülmektedir. Dolayısıyla mevcut araştırmalar arasında çeviri bilimsel bir yabancılık araştırması bulunmamaktadır. Çeviri eylemi, yabancı fenomenlerini doğru belirlemek adına çeviribilimsel yöntemler ile incelendiği vakit tatmin edici sonuçlar verecektir.

Çalışmanın Yöntemi

Söz konusu çalışmada yabancılık araştırması yapan xenoloji ve yabancı fenomenolojisinden yararlanılmıştır. Xenoloji ve yabancı fenomenolojisi alanlarındaki çalışmalara ülkemizde çok fazla yer verilmediğinden, bu alanlarda yapılan araştırma sonuçları için genellikle Alman literatüründen yararlanılmıştır. Ayrıca Çeviribilim xenoloji veya Çeviribilim yabancı fenomenolojisi konuları neredeyse hiç ele alınmadığından her iki alandan yararlanılarak ilişkilendirme yapılmaya çalışılmıştır. Çeviribilim çerçevesinde yabancı fenomenolojisi ve disiplinlerarası yabancılık araştırması yapan xenoloji ile olan ilişkisinin ortaya konulabilmesi için öncelikli olarak kavramsal çerçevenin belirlenmesi yapılmıştır. Yabancılık araştırmalarının kavramları Türkçeleştirilerek dilimize kazandırılmaya çalışılmış ve bu kavramlardan yola çıkılarak kuramsal bir zemin hazırlanmıştır.

Hazırlanan kuramsal zeminde ise çeviribilim açısından önem arz eden çeviri tanımları ile xenoloji tanımları ilişkilendirilmiş ve yabancılığın çeviri tanımlarında örtük bir yeri olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, çeviride yabancılığın varlığını koşulsuz şartsız kabul etmeyerek bilakis var olan kültürel ve felsefî bağlamdaki yabancılık tanımlarından yola çıkmış, çeviribilimin yabancılık tanımı ile olan ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır.

Çalışmada betimleyici ve karşılaştırmalı yöntemlerden yararlanarak çeviribilimin barındırdığı yabancılığı ve yabancılık türleri açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu yöntemlerde yabancılığı temsil eden fenomenler, çeviribilimsel kuramlarla belirlenip yabancılık türleri ve dereceleri ile ilişkisi ortaya konulmuştur. Betimleyici ve

karşılaştırmalı olarak çeviri yöntemleriyle yabancı fenomenolojisi özellikle de yabancılık derecelerinin çeviri eylemi sürecindeki yeri ve konumu ortaya konulmuştur. Ortaya konulan yabancılık dereceleri ile çevirmen açısından hangi fenomenlerin hangi yabancılık türünü barındırdığı ve söz konusu yabancılık derecesinin erek okuyucu açısından hem kültürel hem de dilsel boyutta ne ifade ettiği belirlenmiştir. Ayrıca çevirideki yabancılık dereceleri ile bilinirlik ufku ve yabancılık deneyiminin yabancılığın hangi dereceleri arasında geçiş yapılabilecekleri ortaya konulmuştur.

BÖLÜM 1: YABANCI FENOMENOLOJİSİ OLARAK XENOLOJİ VE YABANCILIK TANIMLARI

1.1. Yabancı ve Yabancılık Araştırmaları

Yabancı sözcüğü ilk bakışta tek kelimelik bir kavram olarak görünse bile derinlemesine irdelendiğinde karmaşık bir yapıya sahip olduğu görülür. Tek başına var olmayan ve kıyaslama sonucu ortaya çıkan *yabancı*; ülkelere, kültürlere hatta devlet politikalarına göre farklılık gösterir. Bu kadar çok farklılık ise kendisiyle birtakım sorunları beraberinde getirir. Yabancı sorunsallarının araştırması disiplinler arası alan olan xenoloji, yani *yabancılık araştırması* ile yapılmaktadır. Xenolojinin tanımına ve gelişim sürecine geçmeden önce xenolojinin araştırma fenomeni olan *yabancı* tanımlarına kısaca yer verilecektir. Yabancı kim, ne ve nasıl olduğu belirlenmeden yabancılık araştırması yapılamayacağından, öncelikle *yabancı*ın sözlük tanımlarına bakılacak ve bilimsel olarak ele alınan *yabancı* tanımları incelenecektir.

1.1.1. Yabancı Tanımları

Yabancı sözcüğü insanlık tarihi kadar derin bir geçmişe sahiptir. *Yabancı* bir taraftan antik bir şeyi işaret ederken, diğer taraftan da güncelliğini korumaktadır.⁹ *Yabancı*; bilindik olmayan, tanıdık olmayan ve uzak anlamına sahip olmasından dolayı, tarih boyunca bilinmeyen yer, kişi veya nesneler için kullanılmıştır. Dolayısıyla insanoğlu karşısına çıkan ancak anlamlandıramadığı, tanımadığı veya bilmediği her türlü olgu, unsur, fenomen, sembol hatta kişiyi yabancı olarak tanımlamıştır.

Her ulus ve kültür *yabancı* kavramını, farklı olgu ve unsurlar ile bağdaştırmış ve ona göre tanımlamış olmakla birlikte genel olarak yabancı; bilinmeyen coğrafyayı, kültürü veya bireyi ifade etmek için kullanılır. *Yabancı* sözcüğünün İngilizce, Fransızca, Almanca ve Türkçe de ki ifade şekilleri, kavramın kullanımındaki farklılıkların ortaya konulmasına ve ortak kullanım alanlarının somutlaştırılmasına yardımcı olacaktır. Bu kapsam doğrultusunda *yabancı* kavramının belirtilen dillerdeki kullanımlarına yer verilerek ortak kullanım alanları belirlenecektir. Daha sonra ise yabancılık araştırması yapan ve

⁹ Bernhard Waldenfels, “Das Fremde Denken” *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History* 4, (2007):361.

disiplinlerarası bir çalışma alanı olan *xenolojiye* yer verilerek, yabancınn xenolojideki yeri ve konumu ortaya konulacaktır.

1.1.2. Yabancı Kavramının Tanımı

Günlük dil kullanımında *yabancı* sözcüğü genel olarak bilinmeyen kişi veya nesnelerin tanımında kullanılır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde *yabancı* sözcüğü aşağıdaki gibi açıklanır:

- “1. Başka bir milletten olan, başka devlet uyruğunda olan (kimse), bigâne, ecnebi,
2. Başka bir milletle ilgili olan: Yabancı kültürler,
3. Aileden, çevreden olmayan (kimse veya şey), özge,
4. Tanınmayan, bilinmeyen, yad,
5. Aynı türden, aynı çeşitten olmayan,
6. Bir konuda bilgisi, deneyimi olmayan,
7. Belli bir yere veya kimseye özgü olmayan”¹⁰

Türk Dil Kurumu sözlüğünden anlaşıldığı üzere *yabancı* sözcüğü kullanıldığı anlam, alan ve konuya göre tanıdık olmayan bir olguyu veya durumu işaret etmektedir. Yani *yabancı* sözcüğü coğrafî, kültürel, etnik, türevsel veya bireysel olarak bilinmedik ve alışık olmayanı ifade eder. *Yabancı* sözcüğü, Almanca Duden *Das Herkunftswörterbuch* sözlüğünde etimolojik anlamına göre şöyle tanımlanır:

- 1) Kökeni uzak ve bilinmeyen,
- 2) Kişi olarak başka ülkeden olan,
- 3) Ülkeler arasındaki uzaklık olarak tanımlanmıştır¹¹.

Yabancı sözcüğü, yukarıdaki her iki sözlükteki tanımından da anlaşılacağı gibi bilinmeyi, tanınmayı işaret eder. Yabancı sözcüğü her iki dilde de bilinmeyen nesne veya ülke olabilmekte ve her ikisi için de tek bir sözcük kullanılmaktadır. Yabancı

¹⁰Türk Dil Kurumu, erişim: 02. Mart 2017, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58c7db79623b98.31126041.

¹¹ Aksisi belirtilmedikçe çeviriler tarafımdan gerçekleştirilmiştir. “Fremd: bedeutete ursprünglich entfernt, dann unbekannt, unvertraut- Abl.: Fremde: Person, die aus einem anderen Land stammt; Unbekannte[r]” *Das Herkunftswörterbuch Duden Band7. Etymologie der deutschen Sprache* (2001) Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG. Mannheim.

sözcüğü bir yandan coğrafi mesafeden dolayı uzak yerler anlamında kullanılırken, aynı sözcük diğer yandan farklı ülkeden gelen kişi içinde kullanılır. Oysa İngilizce de yabancının, niteliğine göre farklı iki sözcüğün bulunduğunu görmekteyiz.

Yabancı kavramı İngilizcede hem “strange” olarak hem de “foreign” olarak ifade edilir.

“Strange” İngilizcenin Oxford sözlüğünde aşağıdaki gibi yer alır¹²:

1. “Unusual or surprising; difficult to understand or explain.”¹³
 - 1.1. Slightly or undefinably unwell or ill at ease.¹⁴
2. Not previously visited, seen, or encountered; unfamiliar or alien.¹⁵
 - 2.1. **strange to/at/in.** Unaccustomed to or unfamiliar with”.¹⁶

Yabancı anlamına gelen diğer sözcük “foreign” ise ¹⁷:

1. “Of, from, in, or characteristic of a country or language other than one's own.”¹⁸
 - 1.1. Dealing with or relating to other countries.¹⁹
 - 1.2. Of or belonging to another district or area.²⁰
 - 1.3. Coming or introduced from outside.²¹
2. Strange and unfamiliar.²²
 - 2.1. **foreign to.** Not belonging to or characteristic of”.²³

Sözlükte “strange” sözcüğü daha çok bilişsel ve duyuşsal bir yabancılığı ifade ederken “foreign” sözcüğüne daha çok coğrafi ve dışsal bir anlam yüklenmiştir. Ancak literatür taramalarında “strange” sözcüğünün genellikle bilim kurgularda yer alan uzaylılar ile

¹² English Oxford Living Dictionaries, erişim: 05. Mart 2017, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/strange>.

¹³ Alışılmadık veya şaşırtıcı; Anlaması veya açıklaması zor.

¹⁴ Hafif ya da tanımlanamayan rahatsız veya hasta edici.

¹⁵ Daha önce ziyaret edilmemiş, görülmemiş veya karşılaşılmamış; bilinmeyen veya uzaylı.

¹⁶ Tuhaf/garip: Alışkın olmadığınız veya yabancı olduğunuz.

¹⁷ English Oxford Living Dictionaries, erişim: 05. Mart 2017, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/foreign>.

¹⁸ Kendi ülkenizin dışındaki bir ülke veya dilden, bu ülkeden, içinde veya karakteristik özelliklerinden.

¹⁹ Diğer ülkelerle ilişki kurma veya bunlarla ilgili.

²⁰ Başka bir ilçe veya alana ait.

²¹ Dışarıdan gelen veya tanıtılan.

²² Yabancı veya tuhaf olan.

²³ Bir şeye yabancı olmak: Ait değil veya karakteristiğinden olmayan.

eşleştirildiği görülebilir.²⁴ İngiliz dilinde bilimsel anlamda yabancılık araştırmaları ise genellikle Almancadan alıntılar yapılmak suretiyle yapılır.²⁵

Fransızcada yabancı sözcüğü için, “l'étrange(r)” sözcükleri kullanılır. “étrange”²⁶ sözcüğü Fransızcanın en önemli sözlüklerinden olan Larousse'da aşağıdaki gibi tanımlanmıştır: “Qui frappe par son caractère singulier, insolite, surprenant, bizarre”²⁷ “étranger” (eril)veya “étrangère” (dişi) ²⁸sözcüğü her ne kadar kişileri ifade etse de daha kapsamlı bir anlama sahiptir:

- Bir ulustan gelmeyen, orada yaşamayan veya kendisini oraya konumlandırmayan ²⁹
- Diğer ülkelerle ilişkide olan ³⁰
- Bir şeyin yalın doğasından olmayan, dışında bir öge olan ³¹
- Dışarıdaki; bir eylemde yer almayan ³²
- Hissetmeyen, hissiyata açık olmayan veya herhangi bir endişe duymayan ³³
- Hiç tanınmayan veya az bilinen ³⁴
- Kimseye dokunmayan, bir şeyle ilgilenmeyen, kendini hiçbir şekilde tanımayan, kayıtsız olan ³⁵

²⁴ bkz. Ahmed, Sara. *Strange encounters: Embodied others in post-coloniality*. Psychology Press, London, 2000, s.1. „I look up ‚Global Books in Print‘. Taking sn easy route, I type in two words, ‚strange‘ and ‚encounters‘. I examine them with nervous attention, worried that it has all been done before. But no, the sub-titles indicate a difference: here the named encounters are with UFOs, Aliens, Abductions. [...] It seems quite symptomatic that the strange encounter is written as the encounter with the one who is quite literally, not from this planet.”

²⁵ bkz. Van Leeuwen, B. (2008). “On the affective ambivalence of living with cultural diversity”. *Ethnicities*, 8(2), 147-176; ayrıca: Świdarska, Małgorzata. "Comparativist Imagology and the Phenomenon of Strangeness." *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 15.7 (2013): <https://doi.org/10.7771/1481-4374.2387> Erişim: 05.03.2017.

²⁶ Dictionnaires de français Larousse, erişim: 05. Mart 2017, http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/étranger_étrangère/31537.

²⁷ Tek, olağandışı, şaşırtıcı, tuhaf karakteri ile kendini gösteren.

²⁸ Dictionnaires de français Larousse, erişim: 05. Mart 2017, http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/étranger_étrangère/31537.

²⁹ “Qui n'appartient pas à la nation où on vit ou par rapport à laquelle on se place.

³⁰ Qui a trait aux relations avec les autres pays.

³¹ Qui n'est pas de la nature propre de quelque chose, qui est un élément rapporté.

³² Qui n'est pas impliqué dans une action, qui est à l'écart.

³³ Qui n'est pas accessible à un sentiment, qui ne se sent aucunement concerné par quelque chose.

³⁴ Qui est inconnu à quelqu'un ou peu familier.

³⁵ Qui ne touche pas, ne concerne pas quelqu'un ; en quoi il ne se reconnaît pas du tout ; à quoi il est indifférent.

Anlaşılabacağı üzere Fransızların kişi olarak tanımladıkları yabancı, sadece kişilerin yabancı olmasını değil aynı zamanda eylemsel bir yabancılaşmayı da ifade etmektedir.

Bireylerin hissi anlamda, kendilerinden yola çıkarak bir bilinmeyi ifade etmek ve sosyal ilgisizliği belirtmek için de yabancı tanımına başvurduğu görülür. Yabancı kavramı, her dilin veya kültürün *yabancı* kavramı için yaptığı farklı çağrışımlar ile şekillenmektedir. Anlam açısından yabancılığı evrensel bir zemine koymak gerekirse, bütün kültürlerde; bilişsel olarak bilinmeyi, tanınmayı veya coğrafi, alansal, mekânsal olarak yabancı bir ülke veya kültürel farklılık ile farklı ulus kültürlerine ait olanı ifade eder.

1.1.3. *Yabancı Kavramının Almancadaki Farklı Kullanımları*

Yabancı sözcüğünün içeriğinden kaynaklanan karmaşıklığını Bernhard Waldenfels, *Yabancı Fenomenolojisi* adlı kitabında, *yabancı* sözcüğünün kökeni olan “*yaban*”dan türetilen sözcüklerle, sözcüğün çok anlamlılığına vurgu yapmış ve bu çok anlamlılığı, sorunun başlangıç noktası olarak göstermiştir. Waldenfels *yabancı* sözcüğünün çok anlamlılığını şöyle açıklar:

“‘Yabancı’ sıfatı ve farklı versiyonları ile ‘yaban’ [‘Fremdling’], ‘Yabancı’ [‘Fremde’], ‘yabancı dil’ [‘Fremdsprache’], ‘çekinmek, ürkmek’ [‘fremdeln³⁶’], ‘yabancılaşma’ [‘Entfremdung’], veya ‘yabancılaştırma’ [‘Verfremdung’] kelimeler de bir o kadar alışılmamıştır.”³⁷

Waldenfels’in burada vurguladığı Almancanın özellikleri ile ilgilidir. Almancada sözcükler ön ve son ekler ile türetilmektedir. Türetilen bu sözcükler ile sözcük yeni anlamlar kazanır. Örneğin: “fremd” sözcüğü sıfat olarak “yabancı”yı ifade ederken, başına ve sonuna aldığı ekler ile “befremdlich” sözcüğü türetilir. “Befremdlich” sözcüğü ise her ne kadar “fremd” yani yabancı sözcüğünden türetilmişse de, anlam olarak yabancıların nasıl algılandığını veya anlamlandırıldığını ifade eder. Yani “tuhaf, değişik, acayip” gibi hissiyata yönelik anlamları belirtmektedir. Bu doğrultuda, sözcüğün

³⁶ Alıntının çevirisi kitap çevirmeni tarafından yapılmıştır. “fremdeln” sözcüğü “yabancılık çekmek” veya “yabancı seçmek” anlamına da gelmektedir.

³⁷ Bernhard Waldenfels, *Yabancı Fenomenolojisi*, Çeviren. Mesut Keskin (İstanbul, Avesta Basın Yayınları, 2010), 111.

kökenine getirilen ön ve son ekler ile anlamdan çok da kopmayan yeni bir anlamın ortaya çıktığı görülür.

Ayrıca Almancada bulunan “der, die, das” isim ön ekleri/tanım edatlarından dolayı *yabancı* kavramı üç farklı biçimde ifade edilmekle birlikte sıfat olarak da kullanıldığı görülür. İsim olarak “*der Fremde, das Fremde, die Fremde*” ve sıfat olarak “*fremd*” kullanılmaktadır. *Yabancı* kavramındaki isim ön ekleri ve sıfat olarak kullanımları arasındaki farkları Andrea Leskovec kategorize eder.

Loskovec, Almancadaki *der* tanım edatıyla betimlenen *yabancı* kavramını üçe ayırır ve bu ayrımını Latince kavramlarla ifade eder. Buna göre *peregrinus* (yabancı uyruklu, hacı) dışarıdan gelen, yani farklı bir yer veya ülkeden gelen insanları ifade eder. *Extraneus* ile (yabancı, yabancı uyruklu) bir yere ait olmayan veya yakınlık derecesi bulunmayan kişileri kapsamaktadır. Üçüncü kavram olan *alienus* ise (yabancı, yabancı uyruklu, uzak duran kişi) başkalarını, aitlik durumuna göre *yabancı* olarak betimler. Loskovec farklı bir düzene ait olan kişileri *yabancı* olarak görür. Başka bir düzene aitlik söz konusu olduğu için diğer düzene karşı bir tehdit oluşturduğundan, düşmanlık, uyumsuzluk veya yadırgama gibi tutumlarını da beraberinde getirir.³⁸ Bireyin veya toplumun *yabancı* bakış açısı ne ise *yabancıya* yüklenen anlam da o olacaktır. Almancada *yabancı* kavramı için kullanılan diğer bir tanım edatı ise “*die Fremde*” dir:

“*Die* tanım edatının ifade ettiği yabancı kavramı [*die Fremde*], topografik bir anlam ifade ederek, bilinmeyen, yerli veya uzak ülkeyi belirtir.”³⁹

Die tanım edatıyla belirtilen *yabancı* kavramı coğrafi olarak, “bilinmeyen veya tanınmayan uzak ülke” olarak kullanılır. “*Die Fremde*” Almancada kullanıldığında yabancı bir yeri ifade ettiğinden, karmaşık bir içeriğe sahip değildir. Coğrafi olarak uzaklık ne kadar çok ise yabancılık derecesi de o denli yüksek olmaktadır. Ülkelerin yakın komşuları ile coğrafi yakınlıkları ve uzaklıkları ülkeler arası yabancılığın yakınlık ve uzaklık mesafesini ortaya koyar. Coğrafi uzaklık olarak belirtilen “*die Fremde*” sadece yer anlamında değil, aynı zamanda dilsel uzaklığın ifadesi olarak da kullanılabilir. Toplumların coğrafi uzaklık mesafesi, diller arasındaki mesafeyi de etkiler.

³⁸ Andrea Leskovec, *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, (Darmstadt: WBG Verlag, 2011), 46.

³⁹ “Der Begriff ‘die Fremde’ impliziert eine topographische Bedeutung und bezeichnet ein unbekanntes, einheimisches oder fernes Land .“; Leskovec, *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, 46.

Das edatı ile belirtilen *yabancı* kavramı “*das Fremde*”, bir taraftan nesnel ve objektif bir yabancı betimlemesini yaparken, diğer taraftan belirsiz ve duyu üstü olan yabancılığı ifade eder. “*Das Fremde*” kavramı bu bağlamda bir nevi ulaşılmazlık arz eden farklı tür ve mahiyette olan yabancı fenomenler için kullanılır. Bu fenomenler kutsallık, kötülük, hayvan, diğer cinsiyet, çocuk veya ürkütücülük gibi başlıklar altında yer alır.⁴⁰

Böylelikle isim edatları ile Almancada *yabancı* kavramı için üç farklı ifade ayrımı yapılmıştır.

Özetlenecek olursa; *Yabancı* kavramının tanım edatlarına göre yapılan ayrımında, *der* tanım edatı ile ağırlıklı olarak kişi veya insanları farklı durumlara göre ele alırken, *die* tanım edatı içerik olarak daha çok coğrafi yani bilinmeyen veya uzak ülkeler için olan kullanımı ifade eder. *Das* tanım edatı ise nesnel veya tanımlanmamış fenomenlerin/görgülerin yerine geçer.

Yabancı kavramı, belirtilen üç ayrı tanım edatının dışında ayrıca sıfat olarak da kullanılır. Leskovec, sıfat olarak kullanılan *yabancı* kavramının, tanım edatlarında olduğu gibi belli bir yabancılık türüne göre değil, daha genel bir kapsama sahip olmasını şöyle açıklar:

“Sıfat olarak *yabancı* kavramı bir aitlik veya ait olmama (1. ve 2.), normallikten sapma (3.) ve farklılık/yabancılık neticesinde olguyu veya kişiyi tanımama durumlarını betimlemektedir. Buna istinaden *yabancı*:

1. başka bir ülkeden, başka bir şehirden, başka bir halktan, başka bir aileden geleni
2. başka birine ait, başka birinin durumunu ilgilendiren, başka birine ilişkin olanı
3. kimseye/ bir şeye uymayan, değişik, yaban, nadir olanı
4. bilinmeyen, alışık olunmayan, aşına olunmayan, yeni, sıra dışı olanı ifade eder.”⁴¹

Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere *yabancı* kavramının, kullanım alanına göre anlam kazandığı ve *yabancı* sözcüğünün sadece sıfat olarak değil, isim olarak da farklı anlamlar ifade ettiği görülür. *Yabancı* kavramı için yapılan tüm betimlemelerde yabancının tek bir tanımının olmadığı ve kullanım amaçları doğrultusunda nüans

⁴⁰ Leskovec, *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, 46.

⁴¹ Leskovec, *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, 46.

farklılıkları gösterdikleri ancak genel olarak bilinmeyen, tanınmayan ve aşına olunmayı karşılar.

Yabancı kavramına getirilen tüm bu açıklamalardan sonra yabancılik araştırması yapan xenolojinin, yabancılik araştırmasının ortaya çıkışı, gelişimi ve etkilediği bilim dalları ele alınarak yabancı fenomenolojisi bakış açısı ıncelecektir.

1.2. Xenoloji: Yabancılik Araştırması

Yabancılik, tarih boyunca farklı kültürel unsur ve olguların birbiri ile karşılaşması sonuncu ortaya çıkan bir fenomendir. Kültür kavramı burada gelenek veya görenek olarak değil, bir toplumun tarihi, dili, yaşam biçimi, norm ve değerler gibi kısacası toplumun tüm özelliklerini içeren öğeleri barındırır. Toplumlar kültürleri ile var oldukları için kendi kültürlerinin sınırlarının dışında bulunan *bilinmeyen* veya *tanınmayan* tüm olgu, unsur, sembol ve fenomenler söz konusu toplum için *yabancı* olur. Dolayısıyla *yabancı* sözcüğünün genel anlamına bakıldığında bir kültürün dilinde veya edebiyatında yer alan unsurların, diğer bir kültürün, dilinde veya edebiyatında yer almaması olarak ta tanımlanabilir. Örneğin; bir toplumun kültüründe, dilinde ve edebiyatında var olan öğelerin diğer bir toplumun kültüründe, dilinde ve edebiyatında karşılığının tam olarak yer almaması veya bilinmeyen tanınmayan olarak ortaya çıkmasıdır. Ortaya çıkan “bilinmeyen ve tanınmayan”, kısacası “yabancı” olan fenomenlerin bilimsel olarak araştırılması, *xenoloji*⁴² olarak adlandırılır. Xenoloji, başka bir deyişle yabancılik araştırması, disiplinler arası bir alan olup kendi başına bir bilim dalını temsil etmez. Xenolojinin; disiplinler arası çalışmalar doğrultusunda yabancıliğe ait bilgiyi arttırmak, yabancıliğin temellerini oluşturan sorunsalları ortaya çıkarmak, birey ve toplumların eylemsel yetilerini güçlendirmek gibi amaçları bulunur.

⁴² Xenoloji kavramı Almanca konuşulan ülkeler dışında çok fazla kullanılmamaktadır. Diğer ülkelerde xenoloji kavramı yerine eş değer çalışmalardan „ötekilik araştırmaları”ndan bahsedilmektedir. İngilizcede xenoloji pek kullanılmamakla beraber, yabancılik sorunlarını daha çok betimleyen ifadeler kullanılmaktadır. Örneğin: Communicating with strangers. Dolayısıyla Almancada kullanılan “yabancılik“, „bilim“, „araştırma“ ve bunların türevleri gibi ifadeler diğer dillere çevrilmesi oldukça güçtür ve sonuç itibari ile tasvir edilen yabancılik araştırmaları dil ve kültür odaklı olup uluslararası ötekilik araştırmalarına katkıda bulunmaktadır. Alois Wierlacher-Corinna Albrecht: “Kulturwissenschaftliche Xenologie”, *Konzepte der Kulturwissenschaften*, yayınlayan. Ansgar Nünning-Vera Nünning (Stuttgart: Y.B. Metzler Verlag, 2003), 283.

Xenoloji kavramı *xenos* ve *logos* sözcüklerinden türetilmiştir. Yunancada *xenos* yabancı anlamına gelirken *logos* ise akıl, söz ve sözcük yani öğreti anlamına gelmektedir⁴³. Dolayısıyla xenoloji aynı zamanda yabancı öğretisi olarakta değerlendirilebilir.

Xenos sözcüğü günümüzde her ne kadar *yabancı* olarak çevrilse de Yunancada ikinci bir anlama sahiptir; “misafir arkadaş”. Misafir arkadaşla kast edilen “tanrı misafiri” benzeri bir deyimdir. *Xenos* sözcüğünün türemesi ve çift anlamlılığı Homer’in Odyissea ve İlias destanına dayanır. Homer’in destanları “*xenos*” yani konuk/misafir severlik veya konuk/misafir arkadaşlığı konusunu sıkça ele alırlar. *Xenos*’tan türemiş olan *xenia* ise misafirlere hürmet ve saygı kurallarını içeren toplumsal bir normu ifade eder.⁴⁴ Martin Schmidt *Lexikon des frühgriechischen Epos*⁴⁵ isimli sözlükte “*xenos*” başlığı altında Antik Yunan’ın “*xenos*” kavramını anlamsal olarak geniş kapsamda özetlemiş ve Eski Yunanlıların “*xenos*”a yani bir yabancıya karşı nasıl bir davranış sergilemesi gerektiğini kaleme almıştır. Buna istinaden Odysseus’un bulunduğu konuksever olarak bilinen Phaiaklar ilinde bir yabancının istifade ettiği konukseverlik statüsünü nasıl elde ettiği, yani bir yabancı olmaktan çıkıp sevilen bir konuk arkadaşı olma yolu anlatılır.⁴⁶

Xenos (yabancı), tek başına anlam ifade etmekten öte bir sözcüktür. *Xenos* (yabancı) misafir olarak yabancıya gösterilmesi gereken nezaket, hürmet ve hizmeti ifade eder. Ancak söz konusu kavram her iki anlamıyla bir anlam ikiliği (dikotomi) oluştursa bile günümüzde ikincil anlamını yitirmiş görünmektedir. Hatta *xenos* kavramı eski anlamının tam tersi bir anlam kazanmış ve misafir/konuk arkadaşın yerini; “düşman”, “bilinmeyen”, “tanınmayan” a bırakmıştır.

Xenos (*yabancı*) kavramının bilimselliğini yansıtan *xenoloji* terimi, 20. yüzyılın ortalarında küreselleşmenin yayılması ve epistemolojik gelişmeler doğrultusunda

⁴³ “Xenologie (gr. *xenos*: fremd, Fremder; gr. *logos*: Vernunft, Rede, Wort), Bezeichnung für interdisziplinär und interkulturell ausgerichtete Fremdeitsforschung”. Nünning, Ansgar, *Grundbegriffe der Kulturtheorie und Kulturwissenschaften*, (Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag, 2005), s. 223.

⁴⁴ Orhan Özgüç, “Homeros ve Hesiodos’da Adalet Kavramının Kökenleri ve Platon’a yansımaları”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 13. sayı (Bahar, 2012): 15. Açık erişim: 12. Ağustos 2018, <http://www.flisdergisi.com/sayi13/11-38.pdf>.

⁴⁵ Martin Schmidt, “*xenos*”, *Lexikon des frühgriechischen Epos*, Yayınlayan: Snell Bruno, (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2004), 3: 463-469.

⁴⁶ Radke-Uhlmann, Gyburg, „Odysseus bei den Phäaken – Studien zur Heimkehrerhandlung in den Apologoi der Odyssee“. İçinde: Meier-Brügger, Michael, ed. Homer, gedeutet durch ein großes *Lexikon: Akten des Hamburger Kolloquiums* vom 6.-8. Oktober 2010 zum Abschluss des Lexikons des frühgriechischen Epos. Vol. 21. Walter de Gruyter, 2012, 223.

disiplinler arası bir bilim dalı olarak ortaya çıkmış ve xenoloji teriminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Xenoloji kavramının ortaya çıkışı ve bir terime dönüşümünü Ansgar ve Vera Nünning şöyle aktarırlar:

“1954’te Gustav Stählin “Xenos” isimli çalışmasını ansiklopedik makale olarak yayımlar; yirmi yıl sonra “xenoloji” kavramı, disiplinlerarası yabancılık yansıması olarak (1977) Munasu Duala M’bedy tarafından önerilir; 1980’ de Haraldt Weinrich [...] Yabancı Dil olarak Almanca için “xenogermanistik” kavramını kullanır; 1987’de Wierlacher “xenoloji” kavramını kültürlerarası Alman Dili ve Edebiyatı kuramlarına yerleştirir.”⁴⁷

Ansgar ve Vera Nünning’in aktarımında xenolojinin bilimsel olarak ortaya çıkışı ve gelişimini Gustav Stählin’den başlar. Stählin 1954 yılında yayınlanan teoloji sözlüğünün beşinci cildinde yabancı *xenos*⁴⁸ sözcüğünü Almanca sözcük olarak kullanan ilk kişidir. Xenos sözcüğünü kullanan ilk kişinin teolog olması şaşırtıcı bir durum değildir çünkü bilindiği üzere teologlar İncil’in Yunanca çevirisi olan Septuaginta ile en çok ilgilenen kişilerdir. Stählin, xenos sözcüğünü Almancaya çevirerek dinsel bağlamda kullanmıştır.

Stählin de Antik Yunan’da da olduğu gibi xenos sözcüğünün kökünün birbirinden farklı iki anlama geldiğini ifade eder. O da xenos sözcüğünün kökenindeki ilk anlamına vurgu yaparak yabancıyı başka ülkeden gelen, yabancı ve tuhaf, bilindik olmayan (fremd, ausländisch, befremdend) olarak tanımlarken, ikinci anlamın konuk/misafir arkadaş (Gastfreund) olduğunu dile getirir. Stählin de *xenos* kavramının anlamsal zıtlığının altını çizmiş ve nedeninin kültür tarihi ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Homer’e atıfta bulunur. Günümüzde her ne kadar yabancı, düşman gibi görülse de kültürlerin bu düşmanlığı çok eski tarihlerden bu yana arkadaşlığa çevirmeyi başarabilmelerinden dolayı *xenos* sözcüğü, ikinci anlam olan misafir arkadaş anlamına dönüşmüştür. Stählin’e

⁴⁷ “1954 legt Gustav Stählin seinen großen Lexikonartikel »Xenos« vor, zwanzig Jahre später wird der Ausdruck »Xenologie« durch Munasu Duala-M’bedy (1977) als Bezeichnung einer transdisziplinären Fremdheitsreflexion vorgeschlagen; 1980 spricht Harald Weinrich [...] von dem jungen Fach Deutsch als Fremdsprache als einer »Xenogermanistik«; 1987 führt Wierlacher den Ausdruck »Xenologie« in die Theorie interkultureller Germanistik ein.”; Nünning Ansgar-Vera Nünning, *Einführung in die Kulturwissenschaften: Theoretische Grundlagen–Ansätze–Perspektiven*, (Stuttgart: Springer-Verlag, 2008), 281.

⁴⁸ Gustav Stählin teoloji sözlüğündeki çalışmasında *xenos* sözcüğünü sadece kavramsal olarak ele almamış, aynı zamanda *xenos* sözcüğünün dinsel kullanım alanına ve dinsel tarihsel içeriğine ve Homer’in Odissea’nda değinmiştir. Gustav Stählin, “Xenos”, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* Band V. yay: Gerhard Friedrich (Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 1954), 1-36.

göre misafir ve arkadaş anlamını taşıyan *xenos*, yabancıya karşı olan mesafe ve yabancı olmanın geriliminin aşılmış olduğunu ifade eder.⁴⁹

Xenos kavramının bilimsel olarak araştırılması ve kavramından bilimsel bir terim türetilmesi, ilk olarak Kamerunlu bir siyaset bilimci, sosyolog, antrolog ve xenolog Munasu Duala- M’bedy tarafından gerçekleştirilmiştir. Munasu Duala- M’bdy, 1977 de yayımladığı *Xenologie. Die Wissenschaft vom Fremden und die Verdrängung der Humanität in der Antrologie*⁵⁰ adlı çalışmasında, xenoloji kavramını bilim dünyasına kazandırır. Duala-M’bedy araştırmasında, Avrupa tarihinde araştırmaya değer bulunmamış ve medeniyetten sayılmamış Afrika toplulukları gibi toplumları mercek altına almış ve dolaylı yoldan insanlık tarihi boyunca insan tablosunun nasıl çarpıtıldığını incelemiştir.

Duala-M’bedy etnografi, etnoloji ve kültürantroplojisi gibi bilim dallarında yabancılık konusunun ihmal edildiğini, hatta “gereksiz artık” muamelesi gördüğünü vurgulayarak, yazın dili olmayan kültürlerin genelde göz ardı edildiğinin ve tarihsel bir incelemeyi hak etmediği düşüncesinin yaygın olduğunun altını çizmiştir.⁵¹ Duala-M’Bedy bilimsel olmayan ön yargıları yıkmak adına söz konusu toplulukların da incelenmeyi hak ettiğini savunmuş ve araştırmasının temellerini mitolojik bir fenomen olan *xenos* kavramı üzerine kurmaya çalışmıştır:

“Es fragt sich, ob die geistreichen Interpreten der Universalgeschichte, die über die Geschichtslosigkeit bestimmter Elemente der Menschheit entschieden, geistige Voraussetzung besaßen, dieses Urteil zu fällen oder ob es sich dabei nicht um die egoistische Formulierung eines zerstörten Analogiebewußtseins handelt. Beide Hypothesen weisen auf die Problematik hin, eine Symbolsprache zu schaffen, mittels derer das Bewußtsein die Erfahrung der außerhalb der eigenen Erfahrung stehenden Menschen transzendiert. [...] Ahistorizität kann nämlich nicht der Ausdruck mythischen Bewußtseins sein, sondern nur als Substitution des fremden Bewußtseins klassifiziert werden. [...] Im Hinblick auf den universalen Charakter des genannten Denk-Typus ist es angezeigt, einen Entwurf zu wagen, der, unabhängig von allen spezifischen Erfahrungsgrundlagen, von denen sich jeweils

⁴⁹ Stählin, Gustav: “Xenos”, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Band V. yay: Gerhard Friedrich, (Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 1954), 1-3.

⁵⁰ Léopold-Joseph Bonny Duala-M’bedy, *Xenologie: die Wissenschaft vom Fremden und die Verdrängung der Humanität in der Anthropologie*, (Freiburg/München: Alber Verlag, 1977).

⁵¹ Duala-M’bedy, *Xenologie: die Wissenschaft vom Fremden und die Verdrängung der Humanität in der Anthropologie*, (Freiburg/München: Alber Verlag, 1977), 13.

Fremdheitsstrukturen abheben, das Phänomen in seinem historischen Umfang erfaßt. [...] Deshalb wird, in Anlehnung an Homer, der sich ausdrücklich des Mythos bediente, um das Problem der Fremdheit zu bewältigen, der Begriff Xenologie als Bezeichnung für den allgemeinen Symbolisierungsprozeß der Fremdheitsstrukturen und deren erkenntnistheoretischen Fragen vorgeschlagen. “⁵²

Duala-M’Bedy tarihçilere yaptığı eleştirinin yanı sıra, bazı insan topluluklarının tarihselliğin dışında bırakılmamaları için bir öneri de sunar. Ona göre; imgesel bir dil yaratılıp, insanoğlunun kendi tecrübesi dışında kalanların duyu üstü bir aktarım yapılmasına imkân verilmelidir. Çünkü tarihsizlik mistik bir bilinç değil, yabancı fenomenlerin ta kendisidir. Dolayısıyla bilinmeyenin yerini almamaktadır. Buna istinaden Duala-M’bedy, tüm tecrübelerden arınmış yabancı yapılara tarihsel bir yaklaşım denemesi yapmak ister. Bunun için ise yabancılık sorunsalını gidermeye çalışan Homer’e ithafen xenoloji kavramını ortaya atar. Xenoloji, Duala M’Bedy tarafından, genel bir imgeleme sürecini ve bilişsel sorgulamaları ifade etmek için teklif edilmiştir. Duala M’Bedy, xenoloji kavramını önerdikten sonra tarihsel incelemeler yaparak yabancı yapıları ele almış ve mevcut literatürle destekleyip kanıtlamıştır. Bunu yaparken eski Antik Yunan’dan başlayıp Avrupa’nın çeşitli dönemlerinde işlenen yabancılık motiflerini ele alıp kim, neden, niçin gibi çeşitli sorular doğrultusunda, siyasi, entelektüel ve kültürel etkenleri de göz önünde bulundurarak sorgulama yapmıştır. Duala M’Bedy yapmış olduğu sorgulama sonucunda *yabancı kuramını* (Theorie des Fremden) oluşturmuştur. Duala M’Bedy, yabancı kavramı konusunda iki yaklaşım ortaya koyar: İlk yaklaşımı, diğer insanlar ile ilgili *uygun bilgi edinebilme*, ikinci yaklaşımı ise *yabancılık üreten sistemleri incelemidir*.⁵³ Duala M’Bedy söz konusu iki yaklaşımıyla, kültür antropolojisinin ve sosyal antropolojinin yabancı yaklaşımını birbirinden ayırır çünkü ona göre asıl sorun yabancılığın yapısı değil, yabancılığın sistematik olarak nasıl üretildiğidir. Duala M’Bedy’nin bakış açısıyla xenoloji, yabancı sistemlerin bilimi olarak da adlandırılabilir. Marco Ortu, xenik sistemleri, Duala M’Bedy’e atıfta bulunarak şöyle betimler:

⁵² Duala-M’bedy, *Xenologie: die Wissenschaft vom Fremden und die Verdrängung der Humanität in der Anthropologie*, (Freiburg/München, Alber Verlag, 1977), 17-19.

⁵³ Katrin Schröter, “Xenologie. Zur Theorie des Fremden bei Munasu Duala-M’bedy”, *Den Fremden gibt es nicht: Xenologie und Erkenntnis*, yay. Christian Bremshey (Münster: LIT Verlag, 2004), 24.

“Xenoloji, xenik veya yabancı sistemlerin bilimi olarak düşünüldüğünde, genel bir yabancı teoremden yola çıkarak sosyal insanı kapsayan toplum üstü bir teori tasarlar.”⁵⁴

Marco Ortu’nun xenolojide yabancılık olarak söz ettiği, sadece toplumlarda oluşan yabancılık fenomeni olmayıp daha da ötesinde sosyal insanlar arasında yabancılık üreten sistemlerdir. Anlaşılacağı üzere Duala M’Bedy’nin yabancı kuramı, kendi yazdığı yazılar dışında birçok bilim insanı tarafından da geliştirilmeye çalışılmış ve hala üzerinde çalışılmaktadır. Duala M’Bedy’nin yabancılık kuramı, yabancı konusunda bir paradigma değişimine yol açmıştır:

“Duala-M’bedy’nin 70 li yıllarda geliştirdiği bilimsel xenoloji yaklaşımı, modern kültür bilimlerinin kuram oluşum süreçlerinde bir paradigmayı temsil eder. Yabancı ve yabancının ne olacağına dair yabancı tanımı için ölçüt olarak Avrupa’nın kendi yabancı anlayışına karşı xenoloji yeni bir kuramsal düşünmeyi tartışmaya açar (Duala-M’bedy 1977). Xenoloji kuramının çıkış noktası, geleneksel etnografik yabancı tasvirlerine Avrupa kültürünün hafızasında ve etnolojide aktarılan yabancı tasvirine de karşı fundamental bir eleştiridir. Xenoloji kavramı, yabancının gerçekte var olmadığı bilgisiyle ilgilidir. Kendini yabancı olarak algılayan ve kavrayan bir bilinç olmadığı için, yabancılık, bir bilincin bir başka bilinç aracılığıyla sembolleştirilmesi sürecinden ortaya çıkar.”⁵⁵

Yabancı fenomenleri Duala M’Bedy’nin xenoloji kavramından önce, her zaman Avrupalı ölçütler doğrultusunda betimlenmiş ve yabancı tasvirleri Avrupalının kültürel bilinç ve etnografyası doğrultusunda yapılmıştır. Duala-M’Bedy ise xenoloji kavramıyla yabancının aslında kendi kendine var olamayacağı bilgisine varmıştır. Ona göre bunun

⁵⁴ “Die Xenologie, verstanden als die Wissenschaft von xenischen bzw. Fremdsystemen, entwirft ausgehend von einem allgemeinen Theorem des Fremden eine gesellschaftsübergreifende Theorie des sozialen Menschen.“; Ortu, Marco, “Vom sozialen System zum xenischen System”, *Den Fremden gibt es nicht: Xenologie und Erkenntnis*, yay. Christian Bremshey (Münster: LIT Verlag, 2004), 11.

⁵⁵ “Der wissenschaftstheoretische Ansatz der Xenologie, der von Duala-M’bedy Ende der 70er Jahre entwickelt wurde, stellt in den modernen kulturwissenschaftlichen Theoriebildungsprozessen einen Paradigmenwechsel dar. Wie kaum eine andere theoretische Reflexion vorher wird in der Abhandlung Xenologie (Duala-M’bedy 1977) das europäische Selbstverständnis als Maßstab für die Definition dessen, was fremd ist und wie es als Fremdes zu sein hat, in Frage gestellt. Ausgangspunkt der xenologischen Theorie ist eine fundamentale Kritik an tradierten, quasiethnographischen Fremdheitsbeschreibungen, sowie sie im europäischen kulturellen Gedächtnis und in der Ethnologie [...] vermittelt wurde. Mit dem Begriff Xenologie verbindet sich die Erkenntnis, dass das Fremde per se nicht existiert. Da es kein Bewusstsein gibt, das sich selbst ohne weiteres als fremd wahrnimmt bzw. begreift, ergibt sich Fremdheit aus dem Symbolisierungsprozess eines Bewusstseins durch ein anderes Bewusstsein.”

May, Yomb, “Das xenologische Epithetum. Zur Konstruktion und Instrumentalisierung des Mythos vom insularen Paradies in den Reisebeschreibungen Antoine de Bougainvilles und Georg Forsters”. *Den Fremden gibt es nicht: Xenologie und Erkenntnis*, yay. Christian Bremshey (Münster: LIT Verlag, 2004), 55.

sebebi bilinçtir çünkü bilinç kendisini yabancı olarak algılama yetisine sahip olmayıp ancak imgeleme süreçleri doğrultusunda bir bilincin diğer bilinç karşısında yabancılık durumunda ortaya çıkmaktadır. Yani yabancılığın kendiliğinden var olmayacağını ancak bir kıyaslama yapıldığında kendine ait olmayan fark edildiğinde ortaya çıktığını gösterir.

Hartmut Behr ise Duala-M'Bedy'nin xenoloji terimiyle bilime kazandırdıkları doğrultusunda yabancı terimini betimlemek için yabancı kavramını sorgulamıştır:

„Wie werden die Begriffe *fremd*, *der/die/das Fremde* und *Fremdheit* konnotiert? Wird durch die Konnotationen die Existenz des *Fremden* schlichtweg als gegeben an- und vorweggenommen? Wird das *Fremde* auf diese Weise erst produziert – und wenn ja: wie? In diesem methodischen Sinne ist der Begriff des *Fremden* (leider) unentbehrlich.“⁵⁶

Hartmut Behr, yabancıyı betimlemek için gerçekleştirdiği sorgulamada ilk olarak yabancılık ve yabancı kavramlarının nasıl ifade edileceği, yabancı varlığının, *der/die/das Fremde* ve *Fremdheit* kavramları gibi basit öngörüler ve çağrışımlarla verilir verilemeyeceği, yabancı kavramının bu şekilde nasıl üretileceği ve şayet bu kavramlar yabancıyı tasvir edebilmek için yeterliyse, bunun hangilerinin ve nasıl gerçekleşeceği gibi sorular sorarak, böyle bir yöntemsel bakış açısıyla yabancı kavramına yaklaşmanın yeterli olamayacağını belirtir. Sorulardan da anlaşılacağı üzere Behr, yabancıların eski Yunancadaki anlamından uzaklaştırılmış olan gerçek anlamını ortaya koymaya çalışır çünkü bilindiği üzere yabancı veya yabancılık çağrışımları her bireye göre değişmekle beraber önyargıların olduğunu sezdirir. Behr' de, Duala M'Bedy'nin izinden giderek yabancılığın nasıl üretildiği konusunu irdeler ve yabancı kavramının vazgeçilmezliğine vurgu yapar.

Xenolojiden ve yabancılık kavramından yola çıkıldığında anlaşılan, yabancılığın anlamsal içeriğinin yeniden betimlenmesinin yanı sıra, yabancılığın toplumsal bir sistem içerisinde yerinin olması bilgisine ulaşılır. Ancak yabancılık kavramı çok yönlü olabileceğinden tek bir betimleme yapılamayacağı ve her insanda farklı çağrışımların olabileceği gibi her alanın da farklı betimlemesi durumu söz konusudur. Duala M'Bedy'nin yol açtığı paradigma değişimi yabancılık kavramını, Avrupalıların yüklediği anlamdan sıyrılarak daha geniş bir alana, hatta bir sistem içerisine yerleştirir. Bu sayede,

⁵⁶ Hartmut Behr, “Die Stellung der Xenologie in der Wissenschaft – oder: Die Stellung der Frage nach dem Fremden in der Wissenschaft”, *Die Entgegnung des Fremden im Museum. Xenologie und Museumspädagogik*, yay. Léopold-Joseph Bonny Duala-M'Bedy (Oberhausen: Athena Verlag, 1999),38.

diğer bilim dallarının yabancılık kavramına eğilim göstermelerine olanak sağlamış ve yabancılığın sadece betimlenmesinin değil ortaya çıkış nedenlerinin de araştırılmasının yolunu açmıştır. 1977 yılında yabancı için teklif edilen “xenoloji” terimi kabul görmekle kalmamış, bunun ötesinde xenolojinin disiplinler arası bir bilim dalı olarak kabul edilmesine zemin hazırlamıştır.

Günümüzde xenoloji kavramı için ortak bir tanımın ortaya çıkamamasının nedeni, bilim dallarının yabancı fenomenlerinin çıkış şekil ve sebeplerinin farklı olmasından ve xenolojinin disiplinler arası bir bilim olmasından kaynaklanır. Her disiplin kendi araştırma alanına göre xenoyu, yani yabancıyı farklı olarak tanımlayacaktır. Her bilim dalına göre yapılan yabancı tanımı, yabancıların da farklı şekillerde ele alınmasını sağlayacağı gibi, farklı yöntem ve uygulamaların da ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır.

1.2.1. Xenolojinin Farklı Disiplinlerdeki Yeri

Duala M’bedy xenoloji terimiyle diğer bilim dallarının önünü açmış ve yabancılık kavramının farklı bilim dalları tarafından da ele alınmasına öncü olmuştur. Xenoloji teriminden farklı yeni bir terim üreten diğer bir bilim adamı da Harald Weinrich’tir. Weinrich 1980 de *Forschungsaufgabe des Faches Deutsch als Fremdsprache* başlıklı yazısında bilim dalı olarak yeni kabul görmüş “Yabancı Dil olarak Almanca” dalından bahseder. Almancanın yabancı dil olarak tüm dünyada yer edinmesi ve Almanya’da bulunan yabancı işçilerin Almanca öğrenme gereksinimi sonucunda “Yabancı Dil olarak Almanca”nın yeni bilimsel gereksinimlere karşılık vermesi amacıyla her ne kadar bilim dalı olarak betimlense de Weinrich göre yeni bilim dalının kendisiyle getirdiği sorunlar vardır:

“Filolojik açıdan değerlendirildiğinde Almanca’nın Yabancı Dil olarak konu kapsamı Alman Dili ve Edebiyatı ile örtüşmektedir. Bununla beraber metodolojik olarak kapsam alanı yabancı dil filologlarına atfedilir. Bilim teorisi olarak bakıldığında genel uzlaşma göre dilbilim, edebiyat bilimi alanında ya hiç veya sadece çok disiplinli olan ülke bilgisini içerir. Böyle melez bir alan kendi kimliğini nasıl edinir?”⁵⁷

⁵⁷ “Unter dem philologischen Gesichtspunkt deckt sich nämlich der Aufgabenbereich des Faches Deutsch als Fremdsprache mit dem der Germanistik. Unter dem Gesichtspunkt der Methodologie ist das Fach indes den Fremdsprachenphilologien zuzurechnen. Wissenschaftstheoretisch gesehen, umfaßt es nach allgemeinem Konsens die durchaus heteronomen Disziplinen Linguistik und Literaturwissenschaft sowie

“Yabancı Dil olarak Almanca”nın sorunları, Alman Dili ve Edebiyatı adı altında yer edinmiş olan bilim alanları ile kesişmesinden kaynaklanır ve dolayısıyla “Yabancı Dil olarak Almanca” alanı melez bir alan olarak betimlenir. Almanca öğreniminin Alman Dili ve Edebiyatı’ndan ayırıştırma noktası pratik bir uygulamadan ibaret olmasıdır. Weinrich, araştırma nesnesi olarak Almanca Eğitimindeki uygulamaların belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Yurt dışında bulunan Alman Dili ve Edebiyatı bölümleri Almanca eğitimi ile aşina iken Almanya’da bulunan bu bölümler tıpkı yurt dışında bulunan bölümler gibi Almancayı bir yabancı dil olarak görebilmeleri için yeni bir kavram teklifinde bulunmuştur: “Xeno-Germanistik” bu kavram bilindik “Germanistik”ten hiçbir şey eksiltmeyeceğini, aksine katkıda bulunacağını savunmuştur. Xeno-Germanistik’in katkısı, Alman Dili ve Edebiyatını yabancı bakış açısıyla da incelemek ve araştırmaları bu boyutta da gerçekleştirmektir.⁵⁸ Böylece Alman Dili ve Edebiyatı yabancı bir dil ve edebiyat olarak öğretilmesi konusunda kolaylıklar sağlanabilecek ve “Almanca Yabancı Dil” olarak bilimsel bir zemine oturabilecektir. Weinrich’e göre Yabancı Dil olarak Almanca’nın üç bileşeni bulunmaktadır. Bunlar; dilbilim, yazınbilim/edebiyat ve ülke bilgisidir.⁵⁹ Weinrich “Yabancı Dil olarak Almanca” için belirttiği üç bileşeni ile dile, edebiyata ve ülke bilgisine yabancı olanlar için uygulanabilecek çözüm yolları sunar. Yabancı dil öğretiminde beklentilere cevap verme ve beklentiler doğrultusunda dil öğretiminin daha etkili olacağını savunur. Weinrich’in açıklamalarına göre Xeno-Germanistik, yabancı Alman Dili ve Edebiyatı öğretisi olarakta adlandırılabilir.

Weinrich’ten sonra Alois Wierlacher ‘da 1987 yılında xenolojiyi kültürlerarası Germanistik kuramına aktarmıştır. Ona göre 1987 yılı ilk sistematikleşme yaklaşımlarının başladığı yıldır: Bayreuth’deki toplumsal kültürlerarası Germanistik kongresi yabancılık sorunsallarını ele alan ilk kongredir.⁶⁰ 10 Nisan 1987 de Bayreuth’ta Kültürlerarası Germanistik Yabancı Dil olarak Almanca bölümü kurulmuştur. Amaç bu alanda Yabancı

den wissenschaftstheoretisch entweder gar nicht oder nur multidisziplinär greifbaren Bereich der Landeskunde. Wie soll ein so hybrides Fach seine Identität finden?” Harald Weinrich, “Forschungsaufgaben des Faches Deutsch als Fremdsprache”, *Fremdsprache. Deutsch Grundlagen und Verfahren der Germanistik als Fremdsprachenphilologie*, yay. Alois Wierlacher, (München: Wilhelm Fink Verlag, 1980), 1:28.

⁵⁸ Weinrich, “Forschungsaufgaben des Faches Deutsch als Fremdsprache”, 1:29.

⁵⁹ Weinrich, “Forschungsaufgaben des Faches Deutsch als Fremdsprache”, 1:44.

⁶⁰ Alois Wierlacher, “Kulturwissenschaftliche Xenologie”, *Kulturthema Fremdheit: Leitbegriffe und Problemfelder Kulturwissenschaftlicher Fremdeheitsforschung*, (München: Iudicium Verlag, 1993), 39.

⁶⁰ Wierlacher, “Kulturwissenschaftliche Xenologie”, 27.

dil, linguistik, yabancılar pedagojisi veya ikinci dil araştırması yapmak değil, fiilen kültürlerarası Germanistik araştırmaları yapmaktır. Kültürlerarası Germanistik'in en önemli özelliği Alman filolojisine dış perspektiften bakıp onu bir yabancı dil olarak incelemesidir. Dolayısıyla dilsel ve metinsel filoloji kanunları Alman Dilini dış gözlemler yaparak, yabancılık unsurlarını yani xenolojik unsurları ortaya çıkarmak ve pratikte de kültürlerarası alışverişi geliştirmektir.⁶¹

Bölümün hedefi ilk olarak Almanca konuşulan kültürlerin yabancılık unsurları ile araştırılması ve aktarılması, ikincisi ise kültür elçileri yetiştirmek üzere Alman ve yabancı öğrencilerin uluslararası iş birliği gerektiren mesleklerde eğitim görmeleridir. Corinna Albrecht de *Fremdheitslehre (Xenologie) als Komponente des Faches Interkulturelle Germanistik*⁶² başlıklı yazısı ile xenolojinin (Fremdheitslehre) Kültürlerarası Alman Edebiyatı (Interkulturelle Germanistik) bölümlerinde yeri olduğunu gösterir. Xenoloji dersi 1987 yılında Bayreuth Üniversitesi Kültürlerarası Alman Edebiyatı bölümünün müfredatına alınmış ve günümüze kadar Lisans ve Yüksek Lisans programlarında okutulmuş ve günümüze kadar Lisans ve Yüksek Lisans programlarında okutulmuş gelmiştir. Albrecht, dersin işlevselliği, kültürel yabancılığın bilimsel araştırmalarda ve eğitimde önemli bir rol üstlendiğini şöyle aktarır:

“Diese Funktion erfüllt die Komponente auf verschiedene Weise. Sie ist Ort theoretisch-methodischer Arbeit an den oben genannten Aufgaben, die im Interesse einer interkulturell orientierten interdisziplinären kulturwissenschaftlichen Fremdheitsforschung liegen. Gleichzeitig ordnet sie die spezifischen Fremdheitsfragen des Faches in einen größeren Forschungskontext ein. Sie stellt die Schnittstelle zu anderen kulturwissenschaftlichen Forschungsansätzen und-ergebnissen her und dient dem interdisziplinären Austausch, der Rezeption und Umsetzung von interdisziplinären Ansätzen in die eigene Forschungs- und Lehrpraxis.

Genuine und zentrale Anliegen dieser Praxis sind der Erwerb und die Vermittlung von Fremdheitswissen. Ausgebildet werden künftige kulturelle Mittler, Lehrer und im internationalen Bereich Tätige.”⁶³

⁶¹ Alois Wierlacher, „Deutsch als Fremdsprache als Interkulturelle Germanistik. Das Beispiel Bayreuth“, *Perspektiven und Verfahren interkulturellen Germanistik*. (München: Iudicium Verlag, 1987), 167-168.

⁶² Albrecht, Corinna, “Kulturwissenschaftliche Xenologie und Kulturkomparatistik”, *Handbuch interkultureller Germanistik*, yay. Wierlacher, Alois - Bogner, Andrea (Stuttgart: Metzler Verlag, 2010), 544.

⁶³ Albrecht, Corinna, “Kulturwissenschaftliche Xenologie und Kulturkomparatistik”, 544.

Kültürlerarası Alman Edebiyatı, disiplinlerarası, kültürlerarasılığa odaklanarak, kültür bilimsel yabancılık öğretiminin farklı kuramsal ve yöntemsel çalışmalar ile pekişmesinde etkin rol oynamaktadır. Böylece yabancılık ile ilgili spesifik sorunları daha geniş ve bilimsel bir yelpazenin hizmetine sunmuştur. Bu sayede farklı bilim dallarının ortak çalışmalarıyla, disiplinlerarası xenolojik çalışmalara imkân sağlanmıştır. Xenoloji sayesinde farklı disiplinler aynı kümede buluşabilir, farklı bilimsel veriler birbirleri ile alışverişte bulunabilir ve bu alışverişler ortak çalışmalara dönüşerek alımlama- uygulama yöntemleri ile birbirine destek sağlayabilir. Bu uygulamaların en önemli işlevi ise *yabancılığı* aktarabilmektir. Kültürel elçilerden, öğretmenlerden ve uluslararası çalışanlardan oluşan ilgililerin bu konuda eğitime ve öğretime destek sağlamaktır. Tüm bu ilgililer arasında sayılması gereken en önemli ilgili şüphesiz çevirmenlerdir. Çevirmenler, dili çeviren dil uzmanları değil, aynı zamanda birer kültür elçileridir. Ayrıca çevirmen, yabancılığın her şekli ile karşı karşıya gelen bireyler olduklarından yabancılığın aktarımdaki yerleri yadsınamayacak kadar önemlidir.

Xenoloji sadece Kültürlerarası Alman Edebiyatı ve Yabancı Dil olarak Almancayı değil, başka alanları da etkiler. Ansgar Nünning, xenolojinin etkilediği alanları ve temel konularını şöyle belirtir:

“Die Hauptgegenstände der aus der interkulturellen Germanistik hervorgegangenen X., die auch von Seiten der Ägyptologie (vgl. Assmann/Assmann 1990), Anthropologie (vgl. Duala-M’bedy 1977) und Theologie (vgl. Sundermeier 1992) Impulse erhalten hat, sind die Erscheinungsformen und Einschätzungen kultureller Fremdheit und des Fremden, das Verhältnis und die Interdependenz von Fremden und Eigenen, die Konstitution von Fremdheitsprofilen und Fremdheitskonstruktionen, Möglichkeiten und Grenzen des Fremdverstehens, interkulturelle Verständigungsprobleme sowie Formen und Funktionen von Stereotypen, Vorurteilen und Xenophobie.”⁶⁴

Nünning’e göre xenoloji, kültürlerarası Alman Dili ve Edebiyatı’ndan türemiş ve aynı zamanda Mısır bilim, antropoloji ve teolojisinden de etkilenmiştir. Xenolojinin ana temaları çok yönlülük arz eder. Bunlar:

- Kültürel yabancılık ve yabancı unsurlarının ortaya çıkışı ve belirlenmesi,

⁶⁴Nünning, Ansgar, *Grundbegriffe der Kulturtheorie und Kulturwissenschaften*, (Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag, 2005), 223.

- Yabancı ve kendinin birbirileri ile olan ilişkileri ve bağımlılıkları,
- Yabancı profillerinin ve yabancı konstrüksiyonlarının (yabancı yapılarının) oluşumu,
- Yabancıyı anlamanın imkân ve sınırları,
- Kùltürlerarası iletişim sorunları,
- Stereo tiplerinin, ön yargıların ve yabancı korkusunun (xenofobi) işlevleri ve şekilleri.

Nünning, *yabancılık* kavramını kùltür ile ilişkilendirir ve bunun sonucunda ortaya çıkan sorunları ele alır. Nünning'in ele aldığı her bir soru yabancıya farklı şekillerde yaklaşılması gerektiğini gösterir çünkü her sorunun kapsamı ilişkisel olarak farklı bir yabancı fenomenini işaret etmekte ve farklı bilim dalları tarafından inceleme gerektirir. Kadriye Öztürk de edebiyattaki imgelerden yola çıkarak xenolojinin önemine vurgu yapar. Öztürk, yabancılık araştırmalarının önemine ve ortaya çıkan sorunların çözüm yöntemine *Ida von Hahn-Hahn*'ın '*Orientalische Briefe*' ve *Lady Mary Montagu*'nın '*Briefe aus dem Orient*' Adlı Eserlerinde *Doğu ile İlk Karşılaşmada Yabancılık* makalesinde şöyle değinmiştir:

“Yabancılık Araştırmaları (Xenologie)” yabancıyı tanımlamaya, neden üzerinde önyargılar oluştuğu sorusuna, neden imgelerin genelde olumsuz olduğu ve yabancı ile karşılaşmanın kùltürel, sosyal, politik, bilişsel, psikolojik, dilsel, dinsel ve ekonomik boyutları sorusuna cevap aramaya katkıda bulunmuştur. Yabancı olan “bilişsel bakımdan bilinmeyen, tanınmayan, kùltürel bakımdan uzak olan, başka olan, tuhaf olan” olarak tanımlanırken, “yabancı”yı anlamak/anlayamamak ve algılamak/algılayamamak ve de hoş görülöl olmak/hoş görüşöl olmak gibi kavramlar ortaya çıkmıştır, bu bağlamda gerekli olan kùltürlerarası iletişimin temeli farklılıkları çatışmaya dönüştürmek değöl, iletişimin temeli haline getirmeye çalışmaktır.”⁶⁵

Öztürk xenolojiyi, yabancılık bağlamında ele alırken bilim dalına bakılmaksızın, ortaya çıkan sorunların, nedenlerine ve bu sorunlara verilecek cevap yöntemlerine katkı sağladığını savunur. Görüldüğü üzere Öztürk, yabancı kavramının ortaya

⁶⁵Kadriye Öztürk, “Ida Von Hahn-Hahn’ın. ‘Orientalische Briefe’ ve ‘Lady Mary Montagu’nun ‘Briefe aus dem Orient’” Adlı Eserlerinde Doğu İle İlk Karşılaşmada Yabancılık”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2006):477.

çıkardığı zıt anlamlı kavramların kültürlerarası iletişimin temelinde çatışmaya dönüştürmenin değil, daha ziyade iletişimin temeli haline getirmeye çalışmanın önemine vurgu yapmıştır. Önemli olan yabancıyı dışlamak veya yok saymak değil, yabancı ile iletişim kurabilmektir. Öztürk çalışmasında Doğu-Batı ilişkisini, imgeler üzerinde durarak, yabancı fenomenlerin somut örneklerini kendi zamanında kaleme alınan gezi yazılarından alıntılar yaparak vermeye çalışmıştır. Lady Mary Montagu, Edirne'deki bir hamam için şunları söylemektedir:

“Bu süslü arabalardan birine ben de bindim ve saat 10'da hamama gittim, birçok kadın orada toplanmıştı. Bu taştan bir yer, bir kiliseye benziyor, fakat penceresi yok, sadece tavanda bir tane var oradan da yeterince ışık geliyor.”⁶⁶

Lady Mary için bindiği arabanın şeklinden tutun da girdiği hamam için yaptığı tasvirden de anlaşılacağı gibi her şey ona yabancı gelmektedir. İçinde bulunduğu yabancılığı betimlemek için ise kendi olandan yola çıkarak benzetme yapmaktadır. Hamamı kiliseye benzetmesi buna verilecek örneklerden bir tanesidir. Öztürk'ün çalışmasında verdiği bu ve benzeri birçok örnek insan ve kültür ilişkisinden doğan farklılıkları göstermekle kalmayıp ayrıca yabancılığın betimlenmesi ve ortaya konulması, kendine ait olanla mukayese yapıldığının da bir göstergesidir.

Xenolojinin de disiplinlerarası bir bilim dalı olarak yer alması ve birçok bilim dalında işlevsel nitelikte olmasının sebebi; yabancılık sorunsallarının bilimsel, estetik, iletişimsel veya kültürel sorgulamalara yer vermeyişi değildir. Hatta tam aksine Wierlacher'nın da vurguladığı gibi insan ve kültür arasındaki ilişkilerin baz alınması sonucu ortaya çıkan sorunsallarla ilgilenmesidir.⁶⁷ Yani her bir bilim dalında yabancılık olgusunun, tek başına nesnel bir bakış açısı ile değil, daha çok bilim dalının araştırma nesnesi ile ilişkilendirmesi sonucu ortaya çıktığı görülür.

Bu ilişkilendirme Wierlacher'de sosyal ve kültürel alanlar için insan ve kültürden oluşur. Bütün bu ilişkilendirmelerde ve eşleştirmelerde yabancılık olgusu kapsamında aşılması gereken yabancı unsurlar yer almaktadır. Wierlacher'in xenoloji ile ilgili dile getirdiği diğer bir önemli görüş ise, xenoloji adı altında yeni bir bilim dalı geliştirmek,

⁶⁶ Öztürk, “Ida Von Hahn-Hahn'ın. ‘Orientalische Briefe’ ve ‘Lady Mary Montagu’nun ‘Briefe aus dem Orient’” Adlı Eserlerinde Doğu İle İlk Karşılaşmada Yabancılık”, 480.

⁶⁷ Albrecht, Corinna,” Kulturwissenschaftliche Xenologie und Kulturkomparatistik” *Handbuch interkultureller Germanistik* yay. Alois Wierlacher- Andrea Bogner, (Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag, 2010), 544.

epistemolojik yöntemler yaratmak veya üst kuramsal nitelikte bilimsel paradigmlar hedeflemek değildir. Her disiplin *yabancı* ve *yabancılık* olgusunu farklı açılardan ele aldığından asıl amaç bu disiplinlerin xenolojik araştırma hedef ve sonuçlarını toplayarak ortak bir kümede buluşturmaktır.⁶⁸ Bu kapsamda Wierlacher xenolojinin görevlerini aşağıdaki gibi açıklar:

Konu, kültürel farklılık teorisi, davranışsal kültürlerarası iletişim ve hermeneutik, farklı kültürel yapılar, yabancı profilleri ve yabancılık dereceleri, düşmanca önyargıların kültürel işlevi ve etkisi, hoşgörü araçları, yabancı yapıların işlevi, yabancılık ilişkisi ve girişimi, yabancınn kültürel değişimdeki rolü, sanatta yabancı deneyiminin anlamı ve kültürlerarası anlama sorunlarından oluşur.”⁶⁹

Wierlacher xenolojinin konularını belirttiği açıklamasında özellikle kültürel farklılık önermesinden yola çıkar. Buna göre xenoloji, kültürlerarası iletişim ve yorumbilimin yönlendirici temel kavramlarını, yabancı profilinin ve yabancılık derecelerinin ayırt edici kültür farklılıkları ile oluşumunu, yabancı düşmanlığını içeren ön yargıların kültürel işlevini ve kültürdeki etkisini, yabancıyı tolere etme biçimlerini, yabancılığı oluşturan unsurların işlevlerini ve birbirleriyle olan karşılıklı etkileşimini, yabancı ile iletişimindeki başlangıç sürecini, yabancınn kültürel değişimdeki rolünü, sanatta yabancı deneyiminin anlamlandırılmasını ve kültürler arası anlama ve anlayış sorunlarını inceler.

Wierlacher’in yaklaşımına göre xenoloji, yabancılık araştırmasının disiplinlerarası bir bilim dalıdır. Wierlacher, xenolojinin disiplinlerarası araştırmalar yapması nedeniyle, tüm bilim dallarını kapsayan genel bir tanımının olmamasının ve her bilim dalına göre farklılık göstermesinin nedenlerini şöyle açıklar:

“[...], yabancı kavramının bilim öncesi ve bilimsel birçok tanımı vardır: Normatif ve bilişsel yabancı, kültüriçi ve kültürlerarası yabancı, etnik ötekilik, dışlanmış ve dışlanan, tehdit olarak bilinmeyen veya egzotik ve entellektüel çekici, yabancı veya ait olmayan, zamansal

⁶⁸ Albrecht, Corinna,” Kulturwissenschaftliche Xenologie und Kulturkomparatistik”,544.

⁶⁹ “Es geht um die Theorie kultureller Alterität, die verhaltensleitenden Rahmenbegriffe interkultureller Kommunikation und Hermeneutik, die kulturdifferente Konstitution von Fremdheitsprofilen und Fremdheitsgraden, die kulturelle Funktion und Wirkungsweise fremdheitsfeindlicher Vorurteile, das Instrumentarium der Toleranz, die Funktion von Fremdheitskonstruktionen die Interrelation von Fremdheit und Initiative, die Rolle Fremder im Kulturwandel, die Bedeutungssetzungen von Fremderfahrungen in der Kunst und die Probleme interkulturellen, ‘Verstehens’.” Wierlacher, Alois, “Kulturwissenschaftliche Xenologie” *Kulturthema Fremdheit: Leitbegriffe und Problemfelder Kulturwissenschaftlicher Fremdheitsforschung*, (München: Iudicium Verlag,1993), 52.

veya mekânsal uzaklık, bastırılmış, anlaşılmaz olan ve esrarengiz, gizemli veya tanrının anlaşılmazlığı gibi. [...]. Yabancılık kavramlarını araştırma hedefleri doğrultularına yakın olarak kendileri belirlerler.”⁷⁰

Wierlacher yabancıнын bilim öncesi ve bilimsel birçok tanımın olduğunu belirtir. Bunlar: normatif ve bilişsel yabancı, kültürel ve kültürlerarası yabancı, etnik başkalık, dışlanan ve marjinal, tehdit edici olarak yabancı, ya da; egzotik cazibe dolu ve entelektüel heyecan verici, yabancı ülkeden ya da kendi ülkesinden olmayan, zamansal veya mekânsal uzaklık, baskılanmış, esrarengiz ve yersiz yurtsuz veya tanrının kavranılmazlığı vs. gibi. İşte tüm bu sayılanlar yabancılığın bakış açısına göre tanım kazandığının ve birçok tanımının olduğunun göstergesi olduğundan her bilim dalı kendi araştırma nesnesi kapsamında yabancıнын veya yabancılığın tanımını yapar.

Yabancılık tanımına bilimsel disiplinler açısından bakıldığında, hukuk dilinde yabancı veya yabancılık; ülke vatandaşı olmayan, sosyolojide yabancılık; dışlanan veya marjinal kişilikler ve toplumların içinde değil, kenarında yer alan prototipler olarak tanımlanırken, kültür antrolojisinde yabancı; yabancı kültürden gelen insanlar yabancı olarak tanımlanmaktadır.⁷¹

Farklı bilim dallarının yabancı veya yabancılıkla ilgili yaptıkları tanımlardan anlaşılabacağı gibi her bilim dalı yabancılık kavramını, kendi araştırma nesnesine ve hedefine göre tanımlar. Aynı zamanda her bilim dalı kendi belirlediği yabancı tanımına göre yabancıнын etkisini ve çözümlemesini yaparak, olası sorunlara çözüm yolu bulmaya veya anlamaya çalışacaktır. Ancak Wierlacher ve Albrecht’e göre xenoloji, sadece bilimsel bir alan olmakla yetinmeyerek, aynı zamanda yabancı sorununa pratikte de kolaylaştırıcı çözüm yolları sunan bir bilimdir. Küreselleşen kurumlar, uluslararası gelişimler gösteren bilim, kamu kurumları, okul ve göçmen büroları, yabancılardan sorumlu olan idareler, yüksek okulların yurt dışı ofisleri, belediyelerin kültür bölümleri, siyasi partiler, parlamenterler ve kilise, uluslararası kültür projeleri ve dış işleri bakanlığının kültür politikası, her gün

⁷⁰ “[...], daß es viele vorwissenschaftliche und wissenschaftliche Definitionen des Fremden gibt: das normativ und das kognitiv Fremde, die intra- und interkulturelle Fremde, die ethnische Andersheit, die Außenseiter und Ausgegrenzten, das Unbekannte als das bedrohliche oder exotisch Reizvolle und intellektuell Attraktive, das Ausländische oder Nichtzugehörige, das zeitlich oder räumlich Entfernte, das Verdrängte, Rätselhafte und Unheimliche oder die Unbegreiflichkeit Gottes etc. [...]. Sie bestimmen ihre Fremdheitsbegriffe, falls überhaupt, in enger Abhängigkeit von ihren Forschungszielen [...].

Wierlacher, “Kulturwissenschaftliche Xenologie”, 39.

⁷¹. Wierlacher, “Kulturwissenschaftliche Xenologie”, 40.

yabancılık sorunları ile karşı karşıya kaldıklarından⁷² ve yabancılık konuların da çözüm arayışlarını içinde olduklarından xenolojiye ihtiyaç duymaktadırlar.

Böylelikle de yabancılık ile ilgili ortaya çıkan sorunsalların sadece bilimsel alanlarla sınırlı olmadığı görülür. Bilim dalları her ne kadar yabancı sorunsalına kendi çerçevelerinden baksalar ve kendi araştırma nesnelerinin iletişimsel veya kültürel engellemeleri ile ilgilenseler de bir ortak zeminde buluşmaktadırlar. Çünkü her bilim dalı yabancılaşa, insan ve kültür ilişkilerinin temel öğelerini oluşturan fenomenler olarak bakmaktadırlar.⁷³

Yabancılık, herhangi bir sosyal alanla ilişkilendirilmeksizin tek başına var olamayan, varlığı alana göre betimlenebilen ve alanla ilişkisi içerisinde açıklanabilen bir fenomendir. Yabancıнын ortaya çıkması ancak *kendi* ile olan ilişkiye bağlı olduğundan, xenoloji *yabancı* ve *kendi* arasında kesin sınırlar çizmekten, iki özdeş unsur arasında köprü kurmaya çalışır. Xenoloji *yabancı* ve *kendi* arasındaki karşılıklı bağın altını çizerek, kültürel ve iletişimsel asimilasyonu reddeder ve şuna vurgu yapar: Ne *yabancı* *kendine* kurban edilmeli ne de *kendi* *yabancıya* kurban edilmelidir.⁷⁴ Farklı bir ifadeyle amaç salt yabancıyı belirlemek ve yabancıyı içselleştirmek veya dışlamak değil, yabancıнын toplum veya kişilerle olan ilişkilerini ortaya koymak ve yabancıнын katkılarını belirlemektir. Söz konusu durum ne sömürgecilik gibi bir asimilasyondur ne de milliyetçiliği ön plana çıkarır. Çünkü xenoloji, yabancılık fenomenlerini sadece tespit etmekle kalmaz, kültürlerin birbirleriyle etkileşimini de inceler.⁷⁵

1.2.2. Xenoloji ve Fenomenoloji İlişkisi

Xenoloji, yabancılık araştırması yapan disiplinler arası bir alan olması ve araştırmasının hedefinde yabancı fenomeni olması nedeniyle, xenoloji ile fenomenoloji arasındaki ilişkisinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu bağlam doğrultusunda fenomenolojinin bilimler üzerindeki etkisi, özellikle de xenoloji ile olan ilişkisi irdelenecektir. Fenomenolojinin sözcük anlamı, *görünürlerin öğretisi* olarak ifade edilirken, sözcük

⁷²Alois Wierlacher-Corinna Albrecht, “Kulturwissenschaftliche Xenologie”, *Konzepte der Kulturwissenschaften*, yay. Ansgar Nünning-Vera Nünning, (Stuttgart: Y.B. Metzler Verlag, 2003), 283.

⁷³Alois Wierlacher, *Fremdheit. Leitbegriffe und Problemfelder kulturwissenschaftlicher Fremdhheitsforschung*, (München: Iudicum Verlag, 1993), 11.

⁷⁴Alois Wierlacher, “Kulturwissenschaftliche Xenologie” *Kulturthema Fremdheit: Leitbegriffe und Problemfelder Kulturwissenschaftlicher Fremdhheitsforschung*, (München: Iudicum Verlag, 1993), 50.

⁷⁵Alois Wierlacher-Corinna Albrecht, “Kulturwissenschaftliche Xenologie”, *Konzepte der Kulturwissenschaften*, yay. Nünning, Ansgar-Vera Nünning, (Stuttgart: Metzler Verlag, 2003), 281.

kökeni olarak Yunancadaki fenomen φαῖνόμενον (phainnómenon) sözcüğünden gelir ve neyin görünür olduğunu, algılar vasıtasıyla neyin ortaya çıktığını niteler. Yani fenomenoloji, nedensellik aramaksızın salt belirenler ve görülenler ile ilgili olanları betimlemekle ilgilenir. Örneğin “güneşin doğuşu” ifadesi; algı güneşin doğduğunu zanneder ama aslında güneşin yer küresinin etrafında döndüğü bilimsel bir gerçektir. Bu gerçeklikte beliren fenomen “doğan bir güneştir”.

Fenomenolojinin sözcük anlamının biraz ötesine bakıldığında, “bir şeylerin kendisi” (zu den Sachen selbst) belirlemektedir. Bir şeylerin kendisi demek bilginin dile gelmesi değil, belirenin kendisidir.⁷⁶ Tekrardan güneş örneği üzerinden ifade edilecek olursa bir şeylerin kendisi “doğan güneştir” çünkü nedensellik arayışı olmaksızın betimlenen ufuk çizgisinden yukarıya doğru giden bir güneştir.

Yabancılık, daha önce de belirtildiği gibi, ilişkisel bir kavram olup, yere, kişiye ve duruma hatta inceleme alanına göre değişir. Değişen aslında algıdır, algılanan ise “beliren” yani bir fenomendir. Dolayısıyla yabancılık araştırmaları veya xenoloji, fenomenolojinin yöntemlerinden, özellikle de betimleme yönteminden yararlanmaktadır. Fenomenolojinin tüm bilimlere, betimleyici bir yöntem sunmasını Edmund Husserl şöyle açıklar:

„Phänomenologie bezeichnet eine an der Jahrhundertwende in der Philosophie zum Durchbruch gekommene neuartige deskriptive Methode und eine aus ihr hervorgegangene apriorische Wissenschaft, welche dazu bestimmt ist, das prinzipielle Organon für eine streng wissenschaftliche Philosophie zu liefern und in konsequenter Auswirkung eine methodische Reform aller Wissenschaften zu ermöglichen.“⁷⁷

Husserl’e göre fenomenoloji, felsefesi açıdan yüzyılın dönüm noktası olarak ortaya çıkan yeni bir betimleme yönteminden türetilmiş bir aprioriyi kabul eden bilimi ifade eder. Husserl, fenomenoloji ile bilimlerin temel felsefe modellerini sağlamakta ve tüm bilimler için metodolojik bir reform gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Husserl, fenomenolojiyi tüm bilimlerin temeli olarak görmesinin nedenini ise şöyle dile getirir:

“Fenomenoloji bütün bilimlerin temelidir. Felsefe, psikoloji ve mantık için bu temel olma, doğrudan doğrudur. Fenomenolojinin temel olması, öteki bilimler için dolaylıdır. Çünkü her bilimin bir obje alanı vardır. Her obje alanını ise bir öz ontolojisi karşılar. Böyle bir

⁷⁶ Helmut Danner, *Methoden geisteswissenschaftlicher Pädagogik. Einführung in Hermeneutik, Phänomenologie und Dialektik*, (München: Ernst Reinhardt Verlag, 1989), 132.

⁷⁷ Husserl Edmund, H. L. van Breda, Samuel Ijsseling ve Rudolf Boehm, *Husserliana: Formale und transzendente Logik*. Vol. 17. M. Nijhoff, Den Haag, (1950), 277.

ontoloji yani bir öz ontolojisi, bütün bilimlerin temellerinde yer alır. Her deneysel ya da duyulara dayanan bilimin en son ve teorik temeli, öz ontolojisine dayanır. Örneğin doğa alanı için bütün doğa bilimlerinin köklerinin bulunduğu bir doğa-öz-ontolojisi vardır. Aynı şey bütün bilimler için geçerlidir. Bu ontolojilerin henüz yapılmamış olması, önemli değildir. Bunlar birer postulat⁷⁸ olsalar bile, böyle genel bir öz ontolojisinin olması, gerekliliği, ortadan kalkmaz. Böyle bir ontolojinin temeli fenomenoloji olduğu içindir ki, fenomenoloji bütün bilimlerin temelidir. [...] Husserl' e göre apriori olan fenomenoloji, çeşitli bilimlerin köklerinin bulunduğu nötr bir araştırma alanıdır. Bu düşüncede şu sav saklıdır: Fenomenoloji matematiğe benzer. Matematiğin kesin bilimlerde oynadığı rolü fenomenoloji felsefe, psikoloji ve mantıkta dolaysız olarak; her real olan şeyin ve olayın bir özü olması bakımından da bütün bilimlerde dolaylı olarak oynamak istiyor. Husserl' e göre fenomenoloji, bir şeyin, örneğin bir canlının herhangi bir durumunu değil bütünü; algıları algı olarak, yargıları yargı olarak, duyguları duygu olarak ele alır. Bunlardaki apriori den ve onların koşulsuz genelliğinden söz eder. Bu tıpkı matematiğin sayılardan, geometrinin şekillerden söz etmesine benzer. Nasıl matematik geometri ve mekanik kesin bilimlerin temeli ise; fenomenoloji de felsefe, mantık ve psikolojinin temelidir. Yine nasıl geometri doğadaki ve mekândaki bütün şekiller hakkında geçerli ise, fenomenoloji de bütün bilim alanlarında geçerlidir.”⁷⁹

Görüldüğü gibi Husserl'e göre fenomenoloji sadece felsefenin değil, tüm bilimlerin temelini oluşturur. Fenomenoloji, tüm bilimlerin temelinde yer aldığı için xenolojinin de temelinde yer alır. Fenomenolojinin her bilim dalında var olmasının nedeni, her bilim dalının incelediği bir fenomeninin olmasından kaynaklanır. Erszter Pabis, xenolojinin, yabancılık araştırması yapan disiplinlerarası bir bilim alanı olmasından dolayı kendine özgü tek bir fenomeninin olmaması, fenomenoloji ile xenoloji araştırması yapılmasının önemini *Fremde, Fremderfahrung und Verfremdung. Grundbegriffe und Probleme literaturwissenschaftlicher Fremdheitsforschung* adlı çalışmasında şöyle dile getirir:

“Yabancılık kavramı genel bir bakış açısıyla ilişkisel yapıdana bakılmaksızın değerlendirildiğinde önemli bir rol aldığı görülür. Kendi gibi yabancı da sabitlenebilir kategoriler değildirler, ancak ilişkisel kavramda birbirine bağlı, duruma bağlı, karşılıklı şartlar ile oluşan kavramlardır. Waldenfels'in xenoloji olarak fenomenoloji düşünceleri

⁷⁸ Postulat: als Ausgangspunkt, als notwendige, unentbehrliche Voraussetzung einer Theorie, eines Gedankenganges dienende Annahme, These, die nicht bewiesen oder nicht beweisbar ist.

⁷⁹ Husserl Edmund, *Kesin bir Bilim Olarak Felsefe*, çev: Tomris Mengüşoğlu, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995), 16-17.

ışığında yabancılık kendi ile beraber duruma bağlı, kaçınılmaz olanın benzersiz ürünü, erişilmez ile karşılaşma olayı ve assimile edilemez olarak anlaşılmasıdır.”⁸⁰

Yabancılık her zaman kendi ile bir kıyas sonucu ortaya çıktığından içeriği; duruma, zamana ve mekâna göre değişkenlik gösterir. Bernhard Waldenfels, yabancılığın ilişkisel özelliğine dayanarak fenomenolojiyi bir nevi xenoloji olarak görmekte ve yabancılığı kendi ile beraber duruma bağlı, benzersiz bir ürün olarak betimlemektedir. Duruma bağlı olan benzersiz ürün ise karşılaşma sonucu ortaya çıkmıştır ki bu kaçınılmaz ve eylemsel karşılaşma, ulaşılamaz ve benzetilemez olan ile gerçekleşmiştir. Yani yabancılık kendi ile kıyaslama sonucu belirginleşecektir. Yabancılık, öteki ile karıştırılmamalı çünkü ötekinin söz konusu olduğu durumda bir belirleme ve koordinatlar sistemine yerleştirme yapılabilirken, yabancılıkta böyle bir belirleme yapılamamaktadır. Ötekilik ve yabancılık arasındaki farkı şu şekilde ortaya koymak mümkündür: *Ötekine* belirli bir koordinatlar sisteminde yer vermek mümkün iken ve bir kategori altında incelendiğinde farklar bulunabilir iken; yabancılıkta böyle bir şey söz konusu değildir. Yabancılık, bilinmeyen ve tanınmayanı ifade ettiğinden koordinat sistemlerinin ve sınırlarının dışında yer alır. Yani ötekinin neden kaynaklandığı bilinir. Ötekilik; dinde, ailede ve sosyal yapılarda yer alan gelenek görenek ve törenler gibi koordinatlar sistemlerin içindeki farklılıklardan ortaya çıktığından belirlenmesi mümkün olur, fakat yabancılık tam anlamıyla sınırların dışında kaldığından belirlenemez.⁸¹

Kathrin Schröter, *Xenologie. Zur Theorie des Fremden bei Muasu Duala M’bedy* adlı çalışmasında Duala- M’bedy’nin zamanın sosyolojik kaynakçası ile yüzleşerek gerçeğe dayanan argümanlar ile farklı iki grup arasındaki yani *kendi ile yabancı* çatışmalarını inceleyerek, iki grup arasındaki çatışma hatlarının kültürleri ve dinleri ayıran sınırlardan kaynaklandığı ve birbirleri ile iletişim kurmanın imkânsız olduğu sonucuna varmıştır. Öte

⁸⁰“Beim Überblick der Verweisstruktur des Fremdeheitsbegriff spielt ferner seine Relationalität eine nicht unwesentliche Rolle. Das Fremde- wie auch das Eigene- sind keine festen, fixierbaren Kategorien, sondern Relationsbegriffe, die einander, von der jeweiligen Situation abhängig, gegenseitig bedingen und wechselseitig konstituieren. Im Lichte von Waldenfels’ Überlegungen zur Phänomenologie als Xenologie wird Fremdheit zusammen mit dem Eigenen als situationsabhängiges, einmaliges Produkt des unausweichlichen, performativen Ereignisses der Begegnung mit dem Unzugänglichen und Nichtassimilierbaren verstanden.” Eszter Pabis, “Fremde, Fremderfahrung und Verfremdung. Grundbegriffe und Probleme literaturwissenschaftlicher Fremdeheitsforschung”, *Institute of German Studies, Department of Germanic Literatures University of Debrecen Werkstatt 9/1* (2014): 13.

⁸¹ Alfred Schäfer, Bildende Erfahrungen von Individualreisenden in Mali und Ladakl. Erkundungen von Fremdheit und Andersheit, “Die Magazin Thema Forum” 2013/III., 25. Erişim: 06 Temmuz 2018, <https://www.die-bonn.de/zeitschrift/32013/bildungsreise-02.pdf>.

yandan farkların, gerçekten çatışma sorununa neden olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Çünkü ötekine karşı ayırım yapmak, iç ve dışın belirlenmesinde; *kendi* ile *yabancı* ayırımı yapma sonucunda devletin oluşumunda bir faktör olabilir. Devlet oluşumunun sonrasında ise sadece sınırları elde edebilen bir siyasi varlık haline gelebilecektir. Yabancınnın belirlenmesi böylelikle devlet birliğinin kurulmasına bağlanır. Tüm bu düşüncelerden yola çıkarak, yabancı ne ölçüde tanımlanabilir? Yabancınnın tanımlanması *kendinin* tespitinde ne gibi bir etki yaratır? gibi sorular da ortaya çıkar.⁸² Tüm bu sorular, xenolojinin fenomenine nasıl yaklaşılmaması gerektiği veya xenolojinin fenomeninin ne olduğu sorusunu ortaya çıkarır. Schröter, xenoloji fenomenine yaklaşım şeklini de şöyle aktarır:

Yabancı fenomenine yaklaşmak için öncelikle kendi sınırlarımız ile yabancı sınırlarının analiz edilmesi gerekir: Tarihsel olarak bu sınırların her zaman aynı olup olmadığı ve sınırların kendisinin tutarlı bir rol oynayıp oynamadığı; yabancılığın tezahür ettiği hangi kategori faktörleri önemlidir; hangi işlevler sınırlandırmayı karşılar. gibi sorular yöneltilir.”⁸³

Schröter, yabancı fenomenine yaklaşmak için öncelikli olarak yabancıyı ayıran sınırların ne tür sınırlar olduğunun çözümlenmesi gerektiğini savunur. Schröter, tarihsel olarak bu sınırların her zaman aynı olup olmadıklarını ve sınırların kendi içerisinde tutarlı olup olmadıklarının önemli bir rol oynadığını belirtir. Xenolojinin, kendi araştırma fenomenini belirleyebilmesi için bu sorulara cevap vermesi gerekmektedir. Dolayısıyla da yabancı fenomenolojisi, xenolojinin fenomenini belirlemesinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

1.2.3. Bernhard Waldenfels’e Göre Xenoloji

Yabancı fenomenolojisinin kurucusu Bernhard Waldenfels’in xenolojiye bakış açısının ele alınması hem yabancılık fenomenolojisi hem de yabancılık dereceleri açısından önemlidir. Waldenfels, xenolojiye iki farklı açıdan yaklaşır. Birinci yaklaşımında xenolojiyi, kendi kendini ortadan kaldıracı paradoks bir bilim dalı olarak betimler.

⁸² Kathrin Schröter “Xenologie. Zur Theorie des Fremden bei Muasu Duala-M’bedy”, *Den Fremden gibt es nicht. Xenologie und Erkenntnis*. yay. Christian Bremshey, Hilde Hoffmann, Yomb May, Marco Ortu, (Münster: LIT- Verlag, 2004), 9-20.

⁸³ “Um sich dem Phänomen des Fremden anzunähern, ist zunächst zu analysieren, welcher Art die Grenzen sind, die Eigenes von Fremdem scheiden: Ob diese Grenzen historisch betrachtet immer gleich gewesen sind, und ob die Grenzziehung selbst eine gleich bleibende Rolle spielte; welche Faktoren über die Kategorie hinaus, in der Fremdheit manifest wird, relevant sind; welche Funktionen die Grenzziehung erfüllt.” Schröter, “Xenologie. Zur Theorie des Fremden bei Muasu Duala-M’bedy”, 20.

Xenolojinin kendi yabancı fenomenini tükettiğini savunan Waldenfels, yabancılığa en geniş yer veren etnolojinin sunduğu kültürel yabancı ile yabancılık araştırmasının yapılmasının daha açıklayıcı olacağını belirtir. Ona göre:

“Die Phänomenologie als Xenologie wäre eine Wissenschaft, die mit ihrem Gegenstand sich selbst auflösen würde. Das *Xenon* wäre das Produkt einer Erfahrung, das mit der Wiederaneignung des Entfremdeten dahinschwände wie der Schnee in der Frühlingssonne.

Doch man kann sich fragen, ob diese paradoxe Form einer Wissenschaft, die ihren Erfolg mit der Selbstverabschiebung bezahlt, die Möglichkeiten einer Xenologie ausschöpft. Betrachten wir daraufhin, die *Ethnologie*, die sich am ehesten als Wissenschaft vom Fremden, genauer gesagt: des kulturell Fremden anbietet.”⁸⁴

Waldenfels’in etnolojiye işaret etmesinin sebebi ise xenolojinin hareket alanının dar kalmış olmasıdır. Xenoloji, yabancıyı imgesel olarak betimler ve ilişkisel olarak anlam değişikliklerine uğrayabileceğini savunarak, yabancının daha ötesine gidemez çünkü xenoloji için esas olan anlamak değil, iletişimsel olarak anlaşılmaktır. Waldenfels, yabancıyı sınırlamak istemediği gibi etnolojiyi de kuramsal bakışına ekleyerek, yabancıyı anlama ve yabancıyı yorumlama boyutlarını da inceler. Waldenfels, ayrıca Duala-M’Bedy’nin çalışmasına atıfta bulunarak xenolojinin, xenoloji problemini bir “bilinç problemine” indirgediğini, ayrıca imgesel bir düzeyde kaldığı için sınırlarının fazlasıyla ontolojik bir düzlemin ötesine gidemediğini iddia eder.⁸⁵

Waldenfels, her ne kadar xenolojiyi kısmen kabullense de, xenolojiyi kendi düşünceleri ile farklı bir kuramsal düzleme taşıyarak “kendi xenolojisini” tasarlamıştır. Bu da Waldenfels’in ikinci yaklaşımını temsil eder. Waldenfels, ikinci yaklaşımında kendi xenolojisini somut çözümlerle geliştirir. Waldenfels, geliştirdiği xenoloji kuramında kendisini sadece yabancılık felsefesi ve kültürel yabancılık kuramları ile sınırlamaz. Daha çok kültürün yapı ve nedenine cevap arar. Waldenfels’e göre kültürün oluşumu, yabancı olana bir cevap niteliği taşır. Waldenfels, kendi xenoloji kuramının somut çözümlerini yaparken bir yandan kültür felsefesinde olan düzen, dil, resim, beden ve mekân gibi temel

⁸⁴Bernhard Waldenfels, *Topographie des Fremden Studien zur Phänomenologie des Fremden I*, (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2016), 96-97.

⁸⁵ Waldenfels, *Topographie des Fremden Studien zur Phänomenologie des Fremden I*, 97-98.

kavramlardan yararlanırken diğer yandan kültürlerarası araştırmalar, estetik ve etik gibi alanlardan da yararlanır.⁸⁶

Bir bakıma Waldenfels'in de xenolojiyi sınırladığı söylenebilir. Her ne kadar birçok alan ve kavramdan yararlanmış olsa da, xenolojik çerçevesinin içerisinde kültür odaklılık yer alır. Oysa xenoloji, sadece kültüre hizmet etmez hatta kuruluş amacı da kültürle sınırlı değildir. Xenoloji, tüm bilimler için tasarlanmış olup daha önce de değinildiği gibi yabancı fenomenler için ortak bir küme oluşturmak disiplinlerarası bir bilim dalı olarak betimlenmiştir. Waldenfels, disiplinlerarası çalışmalar kapsamında diğer bilim dallarından yararlanmakla birlikte, xenolojiyi kültür ile sınırlar. Yabancı fenomeni kültür bilimlerinin fenomeni gibi görünse de xenoloji ayrıca psikoloji, hukuk gibi salt kültür odaklı olmayan dallarında hizmetine sunulmuştur.

Waldenfels, xenolojiyi paradoksal bir bilim dalı olarak görmesinin diğer bir nedenini şöyle açıklar:

“Welche Möglichkeit aber bietet sich sonst, die Unzugänglichkeit des Fremden zugänglich zu machen, ohne sie zu tilgen oder abschwächen? Eine Antwort darauf findet sich, wenn wir einen Sprach- und Blickwechsel vollziehen. Solange wir fragen, *was* das Fremde ist und bedeutet, *wozu* es da ist und *woher* es kommt, ordnen wir es ein in ein Vorwissen oder Vorverständnis, ob wir es wollen oder nicht. Wir sind so bereits auf dem Weg des Begreifens, Verstehens und Erklärens, auf dem alles Fremde sich in etwas verwandelt, das *noch nicht* begriffen, verstanden oder erklärt ist, selbst wenn wir bereits sind einen Rest von Unverständlichem, Unerklärlichem und Unerforschlichem zu dulden oder gar zu verehren. Eine Xenologie, die sich auf diese Bahn begibt, entrinnt nicht dem Paradox eines sich selbst aufzehren den Logos vom Fremden.”⁸⁷

Waldenfels'e göre hangi imkanlar doğrultusunda yabancıyı yok etmeden veya onu değersiz kılmadan, erişilemezliğini erişilebilir bir hale getirilebilir. Yabancılığın erişilemezliğini erişilebilir hale getirilmesini ancak dilsel ve bakış açımızda değişiklik yapmamıza bağlar. Ona göre, yabancıнын ne olduğunu ne anlama geldiğini ve nereden geldiğini sorguladığımız sürece, ister istemez önceki bilgi ve ön yargılarımıza göre

⁸⁶ Kathrin Busch, “Bernhard Waldenfels: Kultur als Antwort”, *Kultur. Theorien der Gegenwart*, yay. Stephan Moebius, Dirk Quadflieg, (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften/Springer Fachmedien, 2011), 290-291.

⁸⁷ Waldenfels, *Topographie des Fremden Studien zur Phänomenologie des Fremden I*, 108.

sınıflandırdığımızı ifade eder. Böylelikle de yabancınn dönüşebileceği şekilleri anlamaya, açıklamaya çalışırken, her ne kadar geride anlaşılmayan, açıklanamayan ve araştırılmamış yabancılığa ait bilgiler bulunsa bile bu durumdaki bir xenoloji paradoksunun, yabancıyı ve kendi mantığını tüketmekten kaçamayacağını iddia eder.

Yabancı, bilinmeyen veya tanınmayan olduğu sürece yabancıdır. Yabancı ile ilk karşılaşmayla söz konusu bilinmeyen ve tanınmayan için kendi mantığımızda, ön bilgilerimizde ve ön yargılarımızda yabancıya yer vererek yabancıyı anlama ve anlamlandırma ile başlar; anlamlandırılan yabancı fenomenler süreç içerisinde deneyimlenerek yer edineceklerinden dolayı yabancı olma özelliğini yitirir. Deneyimlenen yabancı artık yabancı olmadığından Waldenfels xenolojiyi paradoks olarak görmektedir.

Waldenfels, yabancınn ne olduğu ile ilgili fenomenolojik ve xenolojik saptamalardan vazgeçerek, yabancıya verilecek olan cevaba yönelmeyi önerir. Waldenfels'e göre her duyma ve görme, ayrıca her konuşma ve eylem bir cevap niteliği taşır. Waldenfels'in bakış açısıyla kendi ve yabancı ayrımı ancak, cevap niteliği taşıyan eylemlerden yola çıkılarak yapılabilir. Dolayısıyla, kendi ve yabancıyı tespit etmek cevaplama yoluyla gerçekleşeceğinden, kendi ve yabancınn sabit bir anlama kavuşması hiçbir zaman mümkün olmayacaktır.

Waldenfels, iddiaları sonucunda xenolojinin fenomenolojiye nüfuz edebilmesi için, cevap yönteminin sonucunda varılan, objektif tecrübe ve yabancıyı tespit etme sınırlarını aşması gerekir. Ancak o zaman xenoloji yabancı deneyimi ile, yabancı olma süreçlerinde beliren fenomenleri aydınlatabilir. Waldenfels'in paradoks olarak nitelendirdiği durum da aslında budur çünkü yabancı üzerine yapılan konuşma ve yabancı deneyiminin kaynağı yine yabancıya verilen bir cevaptır ve yabancıya yaklaşılmadıkça yabancı özelliği kalıcıdır. Ta ki yabancıya tümüyle yaklaşına kadar. Waldenfels, yabancınn, yabancı olma özelliğini tam da o zaman yitireceğinin altını ısrarla çizer.⁸⁸

Waldenfels'in bakış açısı ile ele alındığında xenoloji araştırması ancak yabancı ve yabancılık fenomenleri varlıklarını sürdükleri sürece yapılabilir. Yabancı, anlaşılıp bir düzene veya bir kategoriye yerleştirildiği zaman artık yabancı olma özelliğini de

⁸⁸ Waldenfels, *Topographie des Fremden Studien zur Phänomenologie des Fremden 1*, 108-109.

kaybetmeye başladığından, xenolojiyi bir paradoks olarak görmektedir. Bilinmeyenin anlaşılması onu nasıl bilinir hale getiriyorsa, yabancı da aynı şekilde bilinmeyen, tanınmayan ve aşına olunmayı ifade ettiği sürece yabancıdır. Bilindiği, tanındığı ve aşına olunduğu andan itibaren, artık yabancı değil, kendi olma yolunda ilerlediği için ortadan kalkacaktır. Bu bağlamda bir kültürde yabancı olanın zamanla o kültür içinde bilinene dönüşmesiyle onun yabancılık vasfı ortadan kalkacaktır. Artık yabancı bilindik ve aşına olunandır. Yabancıya yabancı olma vasfının ortadan kalkması sonucu bilindik hale gelmesi onun kültürel açıdan kendi ve öteki olması durumunu değiştirmez. Bir kültürün bir başka kültürü tanıyarak onu yabancı olarak görmemesi, diğer kültürü kendine dönüştürmez.

1.3. Kendi- Öteki ve Yabancılık İlişkisi

Yabancı kavramının bir ilişkisel boyutu olduğuna daha önce değinildi. Kavram sadece yabancı olarak kalmayıp, aynı zamanda ön ve son ekler getirilmesi veya birleşik sözcükler türetilmesi suretiyle anlamsal değişime uğrar. Buna istinaden “yabancılık”, “yabancılaştırma”, “yabancılık deneyimi” veya “yabancılık dereceleri” gibi kavramlar ortaya çıkar. Ortaya çıkan kavramlar *yabancı* kavramının türevleri olduğu gibi yabancıya ilişkin sözcük alanlarında da yer alırlar. Sözcük alanında yer alan ve irdelenmesi gereken diğer kavramlar *kendi* ve *öteki* kavramlarıdır. *Kendi* ve *öteki* kavramları birbirleriyle ilintili olduğu gibi girdikleri ilişki boyutu çerçevesinde de farklı anlam ve anlatımlara da yer verirler.

Nasıl ki *yabancı* kavramının olmadığı bir yerde *kendinden* bahsedilemiyorsa, *kendinin* olmadığı bir yerde de *yabancı*dan bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla yabancı olanın, yabancı olarak algılanabilmesi için öncelikle *kendi* ifadesi ortaya koyulması gerekmektedir.

1.3.1. Yabancılıkta *Kendi* (das Eigene)

Kendi kavramı en yalın haliyle; bireyin bilgi, deneyim, örf, adet ve kültür dünyasına yabancı olmayan, yani bilindik tanıdık tüm olgu ve unsurlardan meydana gelen bir bilinme halidir. En yalın haliyle yapılan *kendi* tanımda bile ilişkisel bir durum söz konusudur. O da yabancıya ilişkin kendi ile olan ilişkisine bağlıdır. Kendi ile yabancıya ilişkin ilişkisel olan durumunu Volker Scior, *Das Eigene und das Fremde. Identität und Fremdheit in den Chroniken Adams von Bremen, Helmolds von Bosau und Arnold von*

Lübeck isimli çalışmasında geniş bir şekilde işler. Ona göre kendi ve yabancı konusu farklı disiplinler tarafından geçmiş yıllarda ve günümüzde çokça araştırılmıştır. Yapılan araştırmaların genelini ise yabancılık araştırmaları oluşturmuştur. Bunun nedeni ise kendi ve yabancının, farklı bilimlerin gelenek ve bulgularından kaynaklanır. Çünkü her bilim kendi araştırma amacına göre yabancıyı, dolayısıyla da *kendini* tanımlayacaktır. *Yabancı* kavramı tek başına ele alındığında betimlenmesi güç bir kavramdır çünkü yabancı kişileri veya nesneleri nitelemez ve sadece yabancı olmayan ile kıyaslanma sonuncu içeriksel bir anlam kazanabilir. Yani yabancı, ilişkisel bir özellik taşır. Yabancılık araştırmalarının ortak kanısı da, *kendi* ve *yabancı* kavramlarının ilişkisel bir kategori olduğudur. Çünkü *kendi* ve *yabancı* kavramları birbirleri ile ilintili kavramlardır, biri tanımlanırken bir diğeri kendine odak edinirler.⁸⁹ Yani yabancı tanımlanırken *kendi*, kendi tanımlanırken yabancı tanımlanmaktadır. Nasıl ki yabancı için tek bir tanım yapılamıyorsa, *kendi* içinde tek bir tanım yapılamamaktadır. Leskovec’de *kendi* kavramını iki boyutlu olarak görür:

“‘Das Eigene’ lässt sich in zwei Dimensionen denken: Erstens als Subjekt oder als individuelle/besondere Ordnung, der ein Subjekt verhaftet ist, und zweitens als Gemeinsames, das sich als Allgemeines über das Besondere erhebt.”⁹⁰

Leskovec’in *kendi* kavramı için yaptığı ayrım, birincisinde özneye ait bireysel/özel bir düzen, ikincisinde ise ortak ilgilere ait olan ve özelin üstünde yer alan genel düzen şeklinde sınıflandırır. *Kendi* kavramı, bir taraftan kişiye özel bir düzeni ifade ederken bir diğer taraftan ise herkesin düzenini kapsayan genelleştirilmiş bir *kendi* kavramını yani bir bütüne aitliği ifade eder. *Kendi*, kavram olarak bireysel bir yapıyı karşılayacağı gibi, toplumsal olanı da karşılar. Bireysel olarak *kendi* algılaması, kişiye özel bir durumu ifade eder. Bu kapsamda bireyin yabancı algısı doğrultusunda *kendine* ait olanın ayrımı ve farkındalığı artmaktadır. Fakat geneli kapsayan *kendi* ise bireylerin dışında toplumlara ait normlar olarak ortaya çıkar.

Leskovec *kendi* kavramının tarihsel gelişimine ve sorgulanışına yer verir. Ona göre *kendi* kavramının ortaya çıkışına tarihsel süreç içerisinde bakıldığında, *kendi* kavramının batı kültüründe her şeyi yani geneli kapsadığı görülür. *Kendi*, geneli kapsayan bu tavrıyla evren, tanrı gibi kavramları betimlerken; aydınlanma dönemi ile birlikte *kendi* kavramı

⁸⁹ Volker Scior, *Das Eigene und das Fremde. Identität Chroniken Adams von Bremen, Heldos von Basau und Arnolds von Lübeck*, (Berlin: Akademie Verlag, 2002), 9-11.

⁹⁰ Andrea Leskovec, *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, (Darmstadt: WBG Verlag, 2011), 47.

yerini akıl, ahlak ve hukuk gibi kavramlara bırakır. Yeniçağ ile birlikte, Batı felsefesinin, aydınlanma dönemi ve öncesinde hüküm süren düzeni eleştirilmeye başlanmıştır. Özerk öznenin yerini, merkezi olmayan ve kırılabilir bir özne almış ve evrensel düzen fikirleri (bir tanrı, bir evren, bir akıl) de sorgulanmaya başlanmıştır. Bir tanrı, bir evren ve bir aklın sorgulanmaları sonucu, çoğulcu düzene geçilmiştir. Söz konusu çoğulculuk düzeni ise kendisiyle birlikte alt düzenlere geçişi sağlamıştır. Alt düzenler her zaman beraberinde sınırlandırmaları da getirmiştir. Yani artık özne homojen değildir. Sigmund Freud'un dile getirdiği "*Ich bin nicht der Herr im eigenen Haus*" (*Kendi evimin efendisi değilim*) cümlesinden de anlaşılacağı gibi, artık tek düzen ve kural söz konusu değildir.⁹¹

Leskovec *kendinin* (das Eigene) iki boyutundan bahsederken, aslında genelden özele geçişin, sorgulama yoluyla, kendine ait olanın, zaman içinde nasıl yabancılaşa dönüştüğünü gösterir. Aydınlanma döneminden önce kiliseler her konuda söz hakkına sahip oldukları için kilisenin söyledikleri dogmatik olarak tek doğruyu oluşturmaktaydı. Yani tek evren, tek gerçek, tek bir akıl, tek bir tanrı anlayışı varlığını sürdürüyordu. Fakat zaman içinde bütün bu dogmatik yargılar sorgulanmaya başlanınca *kendi* olgusu, artık genelden çıkıp bireyselliğe doğru yol alıyordu. Bireyselliğin, kendi içinde bir çoğulculuk düzeni barındırdığı söylenebilir. Bireysellikteki çoğulculuk düzeni, kendisiyle alt düzenlere geçişi sağlamıştır. Alt düzenlerde ise her zaman bir sınırlandırma ortaya çıkmıştır. Yani artık özne homojen ve özerk değildir. Sigmund Freud'a göre bu kapsamda değişkenlik ön plandadır. İnsanların farklılıkları, onların gerçekliklerinin de farklı olmasını sağlar. Bu farklılık ile homojenlik ortadan kalkar. Homojenliğin ortadan kalkmasıyla, tek düzen yerini birbirinden farklı düzenlere bırakacaktır. Aynı toplumdan gelen ve aynı şeye inan insanların da *kendi* olanı (das Eigene), farklı olabilir. Birine yabancı olan bir diğer birine yabancı olmayabilir.

Yabancılaşın anlaşılır hale gelebilmesi için *kendinin* veya *kendine* ait olan olgu, unsur, sembol ve fenomenlerin bilinmesi gerekir. Çünkü yabancılaş, *kendinin* zıt anlamını ifade etme zorunluğu ile var olabilir. Bu kültürel, sosyal veya dilsel olgular, unsurlar ve fenomenler eğer *kendinin* değilse, yabancı olduğu ifadesi ortaya çıkar. Bireyin kendisi

⁹¹ Leskovec, *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, 47.

için yabancı olmayan bir unsur, başka birey veya daha açık ifade bir ifadeyle komşusu için yabancı olabilir.

Waldenfels, *kendi ve yabancı* olanı betimlerken sosyal ve kültürel alanlardan yola çıkarak, *kendini yabancının içinde, yabancıyı da kendinin içinde* bulmaktan söz eder. Waldenfels, etnologların sadece yabancı kültürün değil, aynı zamanda kendi kültürlerinin etnologları olduğunu savunur. Böyle bir durumun ise *kendi ve yabancı* arasında sürekli kıyaslar yapılması anlamına geldiğini ve bunun sonucunda da farklılıkların ortaya çıktığını belirtir. Waldenfels'e göre karşılaştırmalar, simetrik ve asimetrik olabilmektedirler: Simetrik karşılaştırmalar, aynı sistem içerisinde yer alan benzer nitelikteki nesneler olurken; asimetrik karşılaştırmalar, aynı sistem içerisinde yer alıp benzer nitelikli olmayan nesnelerin kıyaslanması ile ilgilidir.

Waldenfels, kendi ve yabancı arasında yapılan asimetrik ve simetrik karşılaştırmaları şöyle somutlaştırır: Sosyal sistem içerisinde yer alan Avrupa Kültürü ile Afrika'nın bir kavim kültürü arasındaki fark, fonetik sistemde yer alan ünlü harfler *a* ve *o* arasındaki fark ile kıyaslanamaz. Çünkü *a* ve *o* arasındaki mukayese simetriktir ve aralarındaki farkta kayıtsızlık (Indifferenz) vardır. Kayıtsızlık, sosyal bir sistem içerisinde somutlaştırılacak olursa, Waldenfels, köleliğe kölenin bakış açısıyla mı yoksa sahibinin bakış açısıyla bakıldığı örneğini verir. Zira bu karşılaştırma kayıtsızlığı doğurur çünkü söz konusu olan simetrik bir karşılaştırmadır ve söz konusu olan köleliğe bakış açısıdır. Dolayısıyla kimin gözüyle bakıldığı ona göre kayıtsızlığı doğurmaktadır.⁹²

Waldenfels için önemli olan neyin karşılaştırıldığıdır. Karşılaştırılan nesneler, aynı sistem içerisinde yer alan, eşdeğer nitelikli nesneler mi yoksa aynı sistem içerisinde yer alan ve eşdeğer olmayan nesneler midir? Sonuçta ortaya çıkacak olan farklılıkların niteliği önem arz eder. Ortaya çıkan farklılık karşısında farklı olmama mı, yoksa bariz farklılıklar mı söz konusudur? Waldenfels'in, salt kıyaslama ile kendi ve yabancı arasında farklılıkların ortaya konulamayacağı kanısına varmış olduğu görülebilir.

Waldenfels, *kendi ve yabancılık* arasında bir fark olduğunda genelde *kendi* olanın tercih edildiğini belirtir. Ancak yapılan tercih daha iyi veya daha itibarlı bir tercih anlamına

⁹² Bernhard Waldenfels, *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden I*, (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2016), 74.

gelmeyip daha çok *kendinde* olanı keşfetmesi olarak ortaya çıkar. Ortaya çıkan fark, ilişkisel bir boyutta olup “ben” ile *öteki* kendi ve yabancı kültür arasında aşılamaz bir asimetri oluşturur.⁹³

Waldenfels, *kendi* kavramı ilgili yorumunda, *kendinin* ortaya çıkabilmesi için öncelikle onun farkında olmak gerektiğini vurgulamaktadır. Eğer kendine ait olan bilinmiyorsa, farklı olanın yabancı veya *öteki* olduğu anlaşılmayacaktır. Bu da ancak karşılaştırma yapmak ile mümkün olabilir. *Kendinin* farkına varmak için, *yabancı*nın ne zaman sorgulandığı sorusu önemlidir. Çünkü yabancı, kendine ait olmayan olgunun veya unsurların sorgulanması veya fark edilmesi sonucu ortaya çıkar. Yani yabancı'nın başladığı yer, *kendinin* sorgulandığı ve kimlik krizinin başladığı yerdir.

“[...], yabancı tam da kendine ait olanın sorgulandığı ve kimliğin saldırıya uğradığı yerden başlar.”⁹⁴

Bu doğrultuda Julia Reuter, yabancılığın tek başına var olmadığını ve yabancılığa dolaylı olarak bağlı olduğumuzu vurgular. Ona göre *kendi* ve *yabancı* arasında keşif ve deneyim, yapıcılık ve sistematiklik gibi eylemler bulunur. Yani “Ben” ve “Öteki” arasına sızan *yabancı*, kendi kültürel içselleştirme ve algılamaların yansımasıdır.⁹⁵

Yabancılık tek başına işlevsel değildir. Sadece *kendi* var oldukça anlam kazanır. *Kendinin* olmadığı bir yerde yabancıdan veya yabancılıktan söz etmek mümkün değildir. Yabancılık sayesinde *kendi* olanın farkına varıldığı gibi, tam tersi bir durum da söz konusudur. Kendi kültüründe veya gerçeklik atfedilmeyen durumlarda yer almayan, var olan düzene uymayan tüm olgu ve unsurlar yabancı olarak adlandırılabilir. Kısaca kendi kültürümüzde veya gerçekliğimizde yer almayan ve var olan düzene yerleştirilemeyen tüm olgu, unsur, sembol ve fenomenler yabancı olarak adlandırılırlar.

Yabancı'nın varlığının ortaya konulması *kendine* bağlıdır. Bu nokta Muharrem Tosun ve Ayla Akın tarafından *kendi* ve *yabancı* kavramı ilişkilendirilirken, *kendinin* var olması veya var olabilmesi bir toplum üyesinin kendi kültürünü tanıdığı ve onu içselleştirdiği

⁹³ Waldenfels, *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden*1, 74-75.

⁹⁴“[...], dass das Fremde gerade dort anfängt, wo es das Eigene in Frage stellt und Identität angegriffen wird.” Swen Schulte Eickholt, *Religiosität und Literatur in Novalis Heinrich von Ofterdingen und Orhan Pamuks Das Neue Leben*, (Würzburg: Königshausen und Neumann Verlag, 2015), 43.

⁹⁵Julia Reuter, *Ordnungen des Anderen. Zum Problem des Eigenen in der Soziologie des Fremden*, (Bielefeld: Transcript, 2002), 146.

varsayımından hareketle söz konusu olabileceği şeklinde belirtirler. Özellikle yabancıyı tanıyabilmek, anlayabilmek öncelikle *kendini* iyi tanımak, anlayabilmek ve bunun sonucunda kendinde karşılaştıracak yeterli birikimin olması gerekir. Kendi kültürünü, kendi benliğini ve geleneğini tanımayan bir *kendi* için, yabancıyla kurulacak ilişki aynı kuramsal bakışı temsil etmez. Günümüzde kendini yeterince tanımadan, önce yabancıyı anlamaya yönelik çaba veya yabancıyı anlamanın kendini anlamının önüne geçirilmesinin, yabancıyla kurulan kendi ilişkisi değil, kendini kendini yabancılaştırmaya dönüştüğü de bir toplumsal gerçekliktir.⁹⁶

Batılı bilim insanlarının bu konuya eğilmemeleri, kendi kültürlerini üstün görme ve kendi kültürel atmosferine sahip çıkarak yaşamış olmalarından dolayı normal bir bilimsel bakış olarak değerlendirilebilmekle birlikte, batı kültürüne ait olmayanlar için kendinin yabancıya karşı konumu ve yabancıyla ilişkisi, *kendini* yeterince tanımaksızın, kendi olma sürecini bir yabancılaşma süreci olarak geçirerek, kendisini yabancıya dönüştüren bir serüvene yol açar. Bu noktada Ernst Cassirer'in "yabancıyı anlamak için kendin olmayı bıraktığında, geriye yabancıyı anlayacak kim kalır"⁹⁷ sözü kendi kavramının yabancı ile olan ilişkisel konumdaki önemini ortaya koyar niteliktedir.

1.3.2. Yabancılıktaki *Öteki* (das Andere)

Yabancılık konusunun anlaşılmasında *kendi* kavramının yanı sıra *öteki* (das Andere) kavramının anlaşılması da önemlidir. *Öteki*, sözcük veya kavram olarak düşünüldüğünde, ilk olarak "yabancı" gibi algılansa da, yabancıyla aynı anlama gelmez. Weinrich *yabancılığın*, *ötekinin* eş anlamlısı olarak kullanıldığını belirtir ve her iki kavram arasında ayırım yapılmamasına vurgu yapar. Weinrich'e göre *yabancılık*, *ötekinin* yorumlanmasıdır.⁹⁸

Weinrich'in, *yabancılık, ötekinin yorumudur*" cümlesi ile kast ettiği, *ötekinin* "öteki" olarak kalması veya *yabancı* kategorisine dâhil edilmesinin, kişinin yorumuna bağlı olmasıdır. Bireysel yorumlamalar ile bilimsel araştırmalar yapılamaz. Jürgen Straubt da yorum yapan herkesin karşılaştırma yaptığını savunur. Straubt'a göre kıyaslama

⁹⁶ Muharrem Tosun - Ayla Akın, *Yorum Bilim*, (İstanbul: Değişim Yayınları, 2018), 270.

⁹⁷ Tosun-Akın, *Yorum Bilim*, 271.

⁹⁸ Harald Weinrich, "Fremdsprachen als fremde Sprachen", *Kulturthema Fremdheit. Leitbegriffe und Problemfelder kulturwissenschaftlicher Fremdeitsforschung*, yay. Alois Wierlacher, (München: Iudicium Verlag, 1993), 131.

yapılmaksızın sosyal ve kültürel olarak bilimsel araştırma yapmak mümkün değildir⁹⁹. Weinrich'in belirttiği “*yabancılık, ötekinin yorumudur*” cümlesi Straubt'ın açıklaması göz önüne alınıp değerlendirildiğinde burada da tekrardan bir kıyaslamanın olduğu görülmektedir. Yapılan kıyaslama *yabancı* ile *ötekinin* kıyaslamasıdır. *Yabancı* ile *öteki* kıyaslaması *kendi* ile *yabancı* kıyaslamasına oranla farklı bir durumun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Çünkü *öteki* kavramı ile kast edilen ne *kendi* ne de *yabancı* olandır. Ötekiye bakış açısı bireyin yoruma bağlı olarak değişkenlik arz edecektir. Lutz Ellrich'de öteki kavramının farklılıklarından ve sınırlarından söz ederek, anlamsal kesişimleri görünür kılan kurala bağlayarak şöyle aktarır:

“Als Faustregel, die die semantischen Überschneidungen sichtbar macht, kann folgende Bestimmung gelten: Das „Andere“ markiert eine im Prinzip unüberbrückbare spezifische Differenz (der Zeit, des Raums, der Kultur, des Geschlechts, des Alters, des Geisteszustande), die extrem verschiedene Formen des Umgangs und der Annäherung (z.B. Vernichtung oder Anerkennung, Hass oder Liebe) erlaubt. Das „Fremde“ verweist auf eine (relative oder absolute) Vertrautheit, die sich verringern, völlig aufheben oder immer wieder nur schmerzhaft und spracharm anzeigen lässt. Aber letztlich liefert allein der Kontext Aufschluss über die jeweils ertragreiche, informative oder irritationsstiftende Bedeutung der beiden Vokabeln.“¹⁰⁰

Ellrich, *öteki* kavramının farklılıklarından ve sınırlarından söz eder. *Öteki* 'ndeki farklılık ve sınırların prensipte aşılamaz (zaman, yer, kültür, cinsiyet, yaş, ruh hali) olduğuna işaret eder. Bu farklılıklar, ilişki ve çeşitli yaklaşım şekillerine (örneğin: yok etme veya tanıma, nefret veya sevgi) izin vermektedir. Peplow Ronni M. *ötekini*, radikal bir farklılık olarak tanımlar. *Öteki*, “öteki”nin kendi olanına atıfta bulunmaz ve bir bağlama yerleştirilemez. *Öteki* kendi olana atıfta bulunmadığından ve bir bağlama yerleştirilemediğinden *öteki* kendi içinde bir bilinmezlik, bir ulaşılmazlık ifade eder. Ötekinin ifade ettiği bilinmezlik ve ulaşılmazlık insanoğlunun düşüncesini ürpertir. İnsanoğlunun düşüncesini ürperten olgu unsur veya fenomen bir boşluk oluşturacağından öteki ile kendi arasında köprü kurmayı zorlaştıracaktır¹⁰¹. Öteki söz konusu olduğunda genel olarak, farklı bakış açıları

⁹⁹ Jürgen Straub, *Verstehen, Kritik, Anerkennung. Das Eigene und das Fremde in der Erkenntnisbildung interpretativer Wissenschaften*, (Göttingen: Wallstein Verlag, 1999), 23.

¹⁰⁰ Lutz Ellrich, *Verschriebene Fremdheit. Die Ethnographie Kultureller Brüche bei Clifford Geertz und Stephen Greenblatt*, (Frankfurt am Main/New York: Campus Verlag 1999), 9.

¹⁰¹ Ronnie M. Peplow, “Interkulturelle Dialogik”, “*Verstehen und Verständigung Ethnologie, Xenologie, interkulturelle Philosophie*”, yay. Kowarzik-Schmied, Wolfdietrich (Würzburg: Königshausen und Neumann Verlag, 2002), 67.

ön plana çıkmaktadır. Bakış açısı farklılıkları “kendi“ kavramını olumlu olarak aktarabildiği gibi, olumsuz bir yorumlamaya yer vermesi de mümkündür. *Kendi* ile *öteki* arasında ilişkisel bir durum olmaması ve kıyaslamaların da bakış açılarına göre değişkenlik göstermesi, *öteki*’ni anlama ve deneyimlemeyi zora sokmasından dolayı, *öteki* olan hakkında olumsuz yargılar ortaya çıkabilmektedir.

Yabancı kavramı her ne kadar *kendi* olana uzak görünse de, asıl mesafe *öteki* olanın aşılması olmasından kaynaklanan, *kendine* olan uzaklığıdır. Ellrich’in belirttiği gibi *yabancı* olan bertaraf edilebilir çünkü *yabancı* göreceli veya kati aşına olunmayanı işaret etmektedir. Zira aşına olunmayan durumlar azaltılabilir, tamamen ortadan kaldırılabilir veya her seferinde ortaya çıkan zorluklarla beraber kendini tekrarlayabilir. Kendini tekrarlama da bir bakıma deneyimlemek olduğundan deneyimlenen artık yabancı değildir. Leskovec, *öteki* kavramı söz konusu olduğu zaman *kendi* ve *yabancı* ile kıyaslama yaparak kendi ve yabancı algısının sınırları dışında kalan fenomenler olarak aktarır:

„Fremd ist also das, was außerhalb des Eigenen liegt, was als nicht zugehörig empfunden wird oder was über das Eigene hinausgeht und deswegen als fremd klassifiziert wird. Im Unterschied zur Fremdheit, die als konstitutiver Bestandteil des Eigenen gilt, entsteht das Andere durch Ausschluss. Weil zwischen zwei oder mehreren Objekten, die nicht identisch sind, unterschieden werden kann, wird das Andere von einem Beobachtersubjekt als solches definiert, indem eine eindeutige Grenze zwischen dem Eigenen und dem Anderen gezogen wird, was im Fall der Fremdheit nicht möglich ist“.¹⁰²

Leskovec’e göre *yabancı* kavramını kendi sınırlarımız dışında kalan, kendine ait hissedilmeyen veya kendi dış sınırlarımız olarak tanımlamak gerekir. *Yabancılık*, *kendi* olanın yapı taşını oluştururken, *öteki* dışlanma yoluyla ortaya çıkar. Çünkü iki veya daha fazla özdeş olmayan obje arasındaki fark görülmektedir. Yani *öteki* (das Andere) bariz farklar ortaya koyduğu için *kendi* ile *öteki* arasında kesin bir sınır çizilebilirken, *yabancılıkta* ise bu kesin sınır çizme durumu mümkün değildir.

Yabancılık ve *öteki* kavramları birbirine yakın anlamaları ifade ediyormuş gibi görünseler bile aslında aynı anlamları karşılamazlar. *Öteki* ile genel olarak kast edilen, daha önceden bilinen bir durum veya olgudur fakat *yabancılık* kavramı veya sözcüğü tam anlamıyla bilinmeyenden söz eder. Hem Leskovec hem de Ellrich *öteki* ve *yabancı* kavramlarının

¹⁰² Leskovec, Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft, 47-48.

eş anlamlı kullanıldığını fakat her iki kavramın bağlam içerisinde kullanıldığı zaman asıl anlamlarının ortaya çıktığını vurgularlar. *Öteki* kavramında bakış açısı her zaman önem arz eder. Bakış açısına göre olgular ya *yabancı* olarak ya da *öteki* olarak betimlenebilirler.

Därmann Iris, Husserl'in *ötekine* (der Andere) bakış açısını aktarırken *ötekinin* sunula bilirliliğinin ve temsilinin olmadığını aktarır. Dolayısıyla *ötekinin beni* (ego) ve gövdesi (Leib) sadece dolaylı olarak görünür kılınır. *Ötekinin* dolaylı da olsa görünür olması aynı zamanda kendi olanak ve imkânları dâhilinde eleştirel bir sorgulanmaya tabi tutulduğu görülür. Kısaca *ötekinin* ne eşdeğer bir temsili ne de uygun bir resmi yapılabilmektedir. *Ötekinin* tasavvuru (Vorstellung) tek başına anlam ifade etmediği gibi ancak, *kendi* ile bir arada düşünüldüğünde *öteki* ile ilgili bir tasavvur (Vorstellung) oluşabilmektedir.¹⁰³

Genel anlamda *ötekinin* bir bilinenen bahsettiği ve bu bilinenin bir kıyaslama ile ortaya çıktığı söylenebilir. Eğer kıyaslama yapılacak bir şey yok ise *ötekinin* varlığından bahsetmenin imkânsız olduğunu bilmek gerekir. *Öteki*'nin betimlenmesi veya anlamlandırılması bireyin bakış açısı, yaşı, ruh hali, kültürel uzaklığı, zaman ve mekân gibi fenomenleri niteler. Yabancılaşma oranla *öteki*, bakış açısına göre, olumsuz sonuçlar ihtiva etme özelliğine sahiptir. *Ötekine* olumsuz sonuç veya anlam kazandırılması, "kendi" tarafından dışlandığının göstergesidir.

Inga Eremjan, *öteki* ve *yabancılaşma* kavramının ilişkisel ve farklılıklarını inceler. Eremjan'a göre *kendi* ve *yabancıdan* ortaya çıkan farklılıklar, bir bütün olarak birleşmemektedirler çünkü yabancı olan; kendi içinde yer verilemeyen bir parçayı oluşturur ve bir bütünün oluşumunu engeller. *Öteki* ise somut olarak bilinen ve varlık ufkunda algılanandır. Ancak *öteki* olanla temasa geçilmek istenmez, sadece kişinin etrafında olduğunu belirtir.¹⁰⁴ Dolayısıyla *ötekinin* bir bütün oluşturma olasılığı yabancıya göre daha yüksektir çünkü *öteki*, somut bilinen ve varlık ufkunda algılanan olduğu için yabancı olmaktan çıkmış ve bütünün içerisinde yer almıştır. Zira *kendi* ve *öteki* arasındaki fark, *yabancı* ve *kendi* arasındaki farktan daha azdır ve *öteki* kendi düzeni içerisinde temas edilmese bile üst bir düzen içerisinde yerini almıştır. *Ötekinin* varlığı zaten bir bakıma *kendinin* içerisinde saklıdır, fakat *yabancı*, kendi ile kıyaslama sonucu ortaya çıkan ve *kendinin* içerisinde

¹⁰³Därmann, Iris, „Fremderfahrung und Repräsentation“, *Fremderfahrung und Repräsentation* yay. Iris Därmann - Christoph Jamme, (Göttingen: Velbrück Wissenschaft, 2002), 30.

¹⁰⁴ Inga Eremjan, *Transkulturelle Kunstvermittlung. Zum Bildungsgehalt ästhetisch-künstlerisch Praxen*, (Bielefeld: Transcript Verlag, 2016), 90.

var olmayan, bilinmeyen hatta aşına olunmayandır. Ötekinin varlığı kendinin içinde olması, ötekine karşı bir duruş, bakış açısı veya kategorileştirme yapıla bilinirken, yabancıya karşı bir kategori oluşturma veya duruş sergilemek mümkün olmamaktadır.

1.3.3. Yabancılık

Yabancılık, *kendi'nin* bilgi, deneyim, düzen ve fenomenlerinin dışında bulunan olgular bütünü olarak tamamlanabilir. Leskovec, *yabancılığın* betimlenmesinin *kendine* ait olan tarafından belirlendiğini savunur. Leskovec'e göre yabancılık:

“Menschen oder Phänomene sind also nicht an sich fremd/anders, sondern sie werden als fremd/anders erfahren und definiert. Fremdheit ist demnach keine objektive Eigenschaft eines Menschen oder eines Phänomens, sondern entsteht erst durch Relation zu einem Phänomen, einem Erlebnis oder einer Erfahrung, die sich dem Eigenen nicht zuordnen lässt.”¹⁰⁵

İnsanlar ya da fenomenler “kendine yabancı/başkası” değildirler, aksine başkaları tarafından yabancı olarak deneyimlenir ve tanımlanırlar. Bu durumda *yabancılık*, bir insan veya fenomenin nesnel özelliği olmayıp, ancak *kendine* uygun olmayan olgu, yaşantı veya fenomen aracılığıyla edinilen deneyimler nedeniyle tanımlanır.

Horst Turk, yabancılığın tanımında geleneksel literatür anlayışına göre; bir diğer dilin, literatürün ve kültürün yabancılığı anlamını taşıdığını belirtir ve literatür içi ve literatürler arası olarak ilişkilendirir. Ona göre literatür içi ve literatürler arası olan yabancı değişkendir. Öyle ki bir taraftan birbirini karşılıklı olarak güçlendiren ve tamamlayan ulus edebiyat sistemi oluşurken, diğer taraftan bunları temsil eden sınır yaratılır. Dikkat edilmesi gereken ise, sınırın dışındakinin temsili ile alakalı konudur. Zira gelişim, yabancılığın gittikçe yerelleştirilmesi (Einbürgerung) ya da farklılaştırılması sonucu bitmez; aksine yabancı olan değişmez bir başkalaştırma veya yabancılaştırma sonucu ortaya çıkar. Turk, yabancılıkla ilgili kavram kargaşasını engellemek amacıyla yabancı ve öteki kavramlarına açıklık getirtir. Latince *aleneus* kelimesi yine Latince *peregrinus* (yabancı), *externus* (dışarda) ve *barbarus* (Romalı olmayan) kelimelerinin aksine, yabancı olana aidiyet (bir diğerine olan aidiyet) anlamını taşır. Turk ayrıca Çeviribilim

¹⁰⁵ Leskovec, *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, 47.

araştırmalarında yabancı olanın benimsenmesi söz konusu olduğunda Almancada *alinear* kelimesinin karşılığı olan *fremd* ifadesinin kullanılması gerektiğine vurgu yapmıştır.¹⁰⁶

Türk, yabancı kavramının çeviribilimde kullanımı söz konusu olduğunda, Alman Dilindeki yabancı (*fremd*) kavramı ile ilişkilendirilmesi gerektiğini ortaya atmıştır. Çünkü Fransızca ve İngilizce'deki tanımlar, yabancıdan çok öteki kavramıyla ilişkilidir. *Yabancı* veya *yabancılık* kavramı tanımsal olarak her alanın inceleme konusuna veya bilim insanlarının araştırma alanlarına göre farklı olarak tanımlanır. Horst Stenger de yabancılık kapsamında kültürde yabancılığı betimleyerek, *yabancılık* söz konusu olduğunda, birbirinin içinden geçen iki *yabancılık* ilişkisi boyutundan yola çıkar. Birinci boyutta ona göre dışlama ilişkisi belirlenmelidir (*Fremdheit als Exklusionsverhältnis*) ve belirlenen dışlanma ilişki boyutunun durumu, yabancılığın sosyal boyutunu ortaya koyar. Yabancılığın ikinci boyutunda ise yerleşik (*positional*) ve bilişsel (*kognitiv*) yabancılık türlerini saptar. Yerleşik yönleri; kişiler, gruplar ve yer olarak ayırmaktadır. Stenger, *kültürel yabancılığı* şöyle tanımlar:

“Bilişsel açıyı [Horst Stenger] *kültürel yabancılık* olarak ifade ediyorum ki bu *kültürel yabancılığın* öğeleri kendi gerçeklik düzeniyle bağdaşmayan bilgi ve anlam yapılarıdır”.¹⁰⁷

Strenger, kültürel yabancılığı, “kendi gerçeklik sistemiyle örtüşmeyen anlam ve bilgi yapıları” olarak niteler. Dietrich Krusche ise *yabancı* veya *yabancılığın* ortaya çıkışının anlaşılabilmesinin, farklı olanın algılanmasına bağlı olduğunu belirtir:

“Was wir als ‘anders’ erfahren und erleben, als unbekannt, unerprobt, als neu oder auch nur unüblich, ungewohnt, das erleben wir zuallererst als fremd. Was wir zuletzt als ‘fremd’ bestimmen, hängt davon ab, was wir uns anzueignen bereites sind und was von uns fernzuhalten, wir uns genötigen sehen.”¹⁰⁸

Krusche'ye göre ‘başka’ olarak hissettiğimiz ve yaşadığımız, tanımadık, denenmedik, yeni ya da alışılmadık olanı her şeyden önce yabancı olarak yaşarız. Krusche, yabancı

¹⁰⁶ Horst Türk, “Alienität und Alterität als Schlüsselbegriff einer Kultursemantik. Zum Fremdeheitsbegriff der Übersetzungsforschung”, *Kulturthema Fremdheit. Leitbegriffe und Problemfelder kulturwissenschaftlicher Fremdeheitsforschung*, yay. Alois Wierlacher (München: Iudicium Verlag, 1993), 173-176.

¹⁰⁷ Horst Stenger, „Soziale und kulturelle Fremdheit. Zur Differenzierung von Fremdheitserfahrungen am Beispiel ostdeutscher Wissenschaftler”, *Zeitschrift für Soziologie Jg. Heft 1*. (Februar 1998): 22.

¹⁰⁸ Dietrich Krusche, *Literatur und Fremde. Zur Hermeneutik kulturraumlicher Distanz*, (München: Iudicium Verlag, 1985), 44.

olanın nasıl betimlenmesi gerektiğini açıklarken; yabancı olan, kendimize katmaya hazır olduğumuza ve yeni bilgi edinmeye hazır olup olmadığımıza; yabancıyı kendimizden uzak tutmamıza (gerekli görmediğimiz için) göre değişkenlik gösterir. Bu tutumlarımıza bağlı olarak yabancı olan tanımlanabilir. “Yabancı” dan öğrenmeye açık hale geldiğimizde bizden olur. Gerekli görmediğimizde veya öğrenmeye açık olmadığımızda ise yabancı olarak kalmaya devam eder. Waldenfels ise *yabancılık* için ne kadar kültürel sistem varsa o kadar yabancılık durumu olduğuna vurgu yapar. Bu da *yabancılık* kavramının tek bir tanımının olmadığını, kültürel sistemlerin sayısı kadar *yabancılık* tanımlanması olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Waldenfels, yabancılığı aşamalara ayırarak şöyle tanımlar:

“Genel olarak ne kadar çok düzen varsa o kadar çok da yabancılık vardır, denir. Bunların dayanakları spesifik bir yaşam dünyası oluşturan özel bir dünyada veya farklı tarihsel ve coğrafi olarak değişen kültürel yaşam alanlarında bulunur. Tüm bu durumlar sonucuda ise *sıradan* veya *normal* yabancılık [...] *yapısal* yabancılık [...] *radikal* yabancılık arasında ayırım yapmak gerekir.”¹⁰⁹

Yabancılık tanımının çeşitliliği, belirli bir yaşam alanının veya farklı tarihsel, coğrafi değişkenlik gösteren kültürel yaşam alanlarından kaynaklıdır. Waldenfels, farklı yaşam alanlarına bağlı olarak yabancılığı, *sıradan* ya da *normal* yabancılık, *yapısal/kültürel* yabancılık ve *radikal* yabancılık olarak üçe ayırır.

Yabancılık, sadece bireyin yabancı ile karşılaşması sonucu oluşan bir olgu olmayıp, aynı zamanda toplumların tarihsel, coğrafi ve kültürel olguları içinde barındırdığı sistem sayısına göre değişen, çok yönlü bir olgular bütünüdür. Yabancılık olgusu, bireyin yabancılığa bakış açısına, yabancılık derecelerine ve dereceler arası geçişlere göre şekillenmektedir. Yabancılık durumu ve etkisi her zaman aynı olmadığından farklı yabancılık dereceleri adı altında tanımlanmıştır.

¹⁰⁹ „Allgemein gesprochen gibt es so viele Fremdheiten, wie es Ordnungen gibt, die sich jeweils in den spezialisierten Sonderwelten einer bestimmten Lebenswelt oder in verschiedenen, historisch und geographisch variierenden kulturellen Lebenswelten niederschlagen. In all diesen Fällen ist zu unterscheiden zwischen alltäglichen oder normalen Fremdheit [...], strukturalen Fremdheit [...] radikalen Fremdheit [...].“; Waldenfels, *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden I*, 78.

BÖLÜM 2: BERNHARD WALDENFELS'İN YABANCI FENOMENOLOJİSİ KURAMI: YABANCILIK DENEYİMİ VE YABANCIYI ANLAMA

2. 1. Yabancı Fenomenolojisi

Bernhard Waldenfels, fenomenoloji konusunda araştırmalar yapmış, yabancı fenomenolojisi kuramını bilime kazandırmış ve fenomenoloji alanına yön veren önemli bilimsel yayınlara imza atmıştır. Kathrin Busch'a göre Bernhard Waldenfels'in felsefesinin önemi ilk olarak fenomenolojinin devamı ve yenilenmesidir. Waldenfels, Almanya'da şimdiki zamanın Fransız felsefesinin kabul edilmesine ve yayılmasına katkıda bulunmuştur. Alman filozof Waldenfels fenomenolojisinin araştırma alanı ve fikirlerinin ana konusu yabancılık kavramı üzerinden şekillenir. Waldenfels, bilimsel çalışmalarında fenomenolojinin yenilenmesine katkıda bulunmuş ve özellikle Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty, Emmanuel Lévinas, Paul Ricoeur ve Michel Foucault gibi filozoflardan etkilenmiştir. Ayrıca aynı başlıklı dört ciltlik¹¹⁰ eseri ile yabancılık fenomenolojisi bağımsızlaştırmayı başarmıştır.¹¹¹

Andrea Wilden, yabancı fenomenolojisi için Emmanuel Levinas ve Bernhard Waldenfels'in önemini şöyle açıklar:

“Waldenfels'in teorisini seçmenin nedeni fenomenolojinin temsilcisi olarak yabancı ile açıkça ilgilenmesi ve yabancıya karşı duyarlı bir fenomenoloji geliştirmesidir. Fenomenoloji geleneğine başka bir bakış açısına sahip olan Levinas'ın *ötekinin* mutlak ötekiliği teorisidir. İlginç olan burada ötekinin aşırı bir bakış açısıyla yabancıyı farklı formüle etmesi ve ben ve öteki arasındaki ilişkisinin ahlaki ve etik içermeleri sonucunda çıkmasıdır.”¹¹²

¹¹⁰ 1.(1997), Waldenfels, Bernhard, “*Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden 1*”, Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft Verlag, Frankfurt am Main.

2.(1998), Waldenfels, Bernhard, “*Grenzen der Normalisierung. Studien zur Phänomenologie des Fremden 2*”, Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft Verlag, Frankfurt am Main.

3. 1.(1999 a), Waldenfels, Bernhard, “*Sinnesschwellen Studien zur Phänomenologie des Fremden 3*”, Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft Verlag, Frankfurt am Main.

4. 1.(1999 b), Waldenfels, Bernhard, “*Vielstimmigkeit der Rede. Studien zur Phänomenologie des Fremden 4*”, Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft Verlag, Frankfurt am Main.

¹¹¹ Kathrin Busch, “Bernhard Waldenfels: Kultur als Antwort”, *Kultur. Theorien der Gegenwart*, yay. Moebius, Stephan und Quadflieg Dirk (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften/Springer Fachmedien, 2011), 290.

¹¹² “Die Theorie von Waldenfels habe ich ausgewählt, da sich dieser als Vertreter der Phänomenologie explizit mit dem Fremden auseinandersetzt und eine responsive Phänomenologie des Fremden entwickelt.

Wilden, Waldenfels'in fenomenoloji için önemini, Waldenfels'in günümüz fenomenolojisinin temsilcilerinden biri olmasının yanı sıra, yabancı ile açıkça ilgilenmesi ve yabancıya duyarlı bir fenomenoloji geliştirmesi olarak ifade eder. Wilden, Levinas için ise fenomenoloji geleneğini başka bir bakış açısı ile ele alması ve ötekinin mutlak ötekiliği kuramını öne çıkarmasını kayda değer bulur. Levinas'ın kuramıyla, yabancıya bakış açısında öteki ve yabancı perspektifi formüle edilerek kendi ve öteki arasındaki ilişkilere yönelik etik çıkarımlar türetililebilir.

Waldenfels'in yabancı fenomenolojisinde, neden üçlü bir yabancılık ayrımı yaptığına geçmeden önce, ona göre yabancı veya yabancılığın ne ifade ettiğinin ele alınması, onun yabancı fenomenolojisinin ortaya çıkışının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. *Yabancı* kavramı bilimsel anlamda, sözlük tanımlarında olduğu gibi kolay, anlaşılır, basit yapıya değil, daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Waldenfels'e göre yabancı fenomeni, *yabancı*, *yabancılık*, *yabancı tecrübesi* veya *yabancı dil* gibi sözcükler ardında oldukça karmaşık bir içerik barındırırlar. Waldenfels kendi yabancı tanımıyla *yabancı* kavramını bilimsel bir terimceye dönüştürür. Bu anlamda yabancıyı bilinen tanımların ötesine taşıyarak, yabancıların tanımını üçe ayırır:

“Fremd ist erstens, was außerhalb des eigenen Bereichs vorkommt (vgl. *externum*, *extraneum*, *peregrinum*; *ξένον*; *etranger*), und was in der Form von 'Fremdling' und 'Fremdlingin' (so noch bei Schiller) personifiziert¹¹³ wird. Fremd ist zweitens, was einem Anderen gehört (vgl. *ἀλλότριον*; *alienum*; *alien*). Als fremd erscheint drittens, was von fremdartig gilt (vgl. *insolitum*; *ξένον*; *étrange*; *strange*). Es sind also die drei Aspekte des *Ortes*, des *Besitzes* und der *Art*, die das Fremde gegenüber dem Eigenen auszeichnen. Diese Merkmale können unabhängig voneinander variieren.”¹¹⁴

Anlaşılabacağı üzere Waldenfels *yabancıyı*; yer, mülkiyet ve tür olarak üçe ayırır. Yabancıların yer olarak yabancı olması; coğrafi anlamda, kendi yaşam alanının dışından gelen (*externum*) bir kişi olmasıdır. Yabancıların mülkiyet olarak yabancı olması; kendisinin sahip olmadığı ve başkasına ait olan nesneler, örf ve adetler (*alienum*)

Eine andere Perspektive, die zu großen Teilen in der Tradition der Phänomenologie steht, ist Levinas Theorie der absoluten Andersheit des Anderen. Diese ist vor allem deshalb interessant, weil sie eine ganz andere, eine extreme Perspektive auf den Anderen, den Fremden, formuliert und hieraus moralisch-ethische Implikationen für das Verhältnis von Selbst und Anderem ableitet.” Andrea Wilden, *Die Konstruktion von Fremdheit. Eine Interaktionistische-konstruktivistische Perspektive*, (Münster: Waxmann Verlag, 2013), 30.

¹¹³ Ayrıca bkz. Roch, Annelis “Die Personalität in Schiller Theorien und Dramen“ Inaugural-Dissertation, Köln, 1960.

¹¹⁴ Waldenfels, *Topographie des Fremden Studien zur Phänomenologie des Fremden 1*, Suhrkamp, 20.

anlamındadır. Yabancı'nın tarz olarak yabancı olması ise; kendisine yabancı olarak görünendir (insolitum, strange). Yabancı'nın 'yabancı' olarak algılanabilmesi için bu yaklaşımların üçünün de bir arada bulunması gerekmez. Waldenfels'e göre bu yabancılık üç yabancılık türünden sadece birisinin olması *yabancı* algısı için yeterlidir. Yabancı'nın bu özellikleri birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkabilir.

Waldenfels, bireyin içinde bulunduğu ortamın dışında bulunmasından kaynaklanan coğrafi farklılıkları, farklı nesneleri, örf ve adetleri yabancı fenomen olarak tanımlar. Sayılan fenomenlerden hangilerinin *yabancı* olarak kabul edilmesi gerektiği ise tamamen kendine ait olmayanın belirlenmesine bağlıdır. Eğer bir olgu, unsur veya fenomen, yabancı olarak tanımlanacaksa öncelikle, *kendine ait* olanın bilinmesi ve tanımlanması gerekir. Ancak kendine ait olan tanımlanabilirse yabancı olanın farkına varılacaktır. Başka bir ifadeyle yabancı'nın farkına varmak, *kendine ait olanın* tanınmasıyla ortaya çıkar.

Waldenfels'in değindiği diğer bir nokta, yabancı'nın ne olduğunu açık bir şekilde göstermenin veya söylemenin mümkün olmadığıdır. Waldenfels'e göre yabancı, bağlamsal bir ilişki ile belirlenebilir; kime göre yabancı olduğu konusu *yabancı* kavramında eksiktir ve kime karşı yabancı olduğu sorusunun ilişkisel cevabı yabancı'nın bağlamsal niteliğini ortaya koyacaktır. Waldenfels, yabancı'nın bağlamsal ilişkisini şöyle ifade eder:

“Yabancı iki taraflı yüklem gibidir; neyin kime göre yabancı olduğunu belirten gösterge yok ise, yapılan açıklama boştur. Bu kapsam doğrultusunda yabancılık her zaman ilişkisel ve bağlamsal bir tanımdır.”¹¹⁵

Waldenfels, yabancı'yı iki taraflı bir yüklem gibi betimlemekte ve ona göre eğer bilginin, kimin için yabancı olduğunu belirten bir işaret yoksa ifade boştur. Bu anlamda yabancılık her zaman ilişkisel ve bağlamsal bir saptamadır. Kısaca yabancı'yı, sadece bilinmeyen olarak değil, kendisi ile ilgili olan ilişki şekilleri ve farklılıklarıyla düşünmek gerekir. Bundan dolayı Waldenfels *Topographie des Fremden* adlı kitabında “Yabancı

¹¹⁵ “Fremd ist ein zweistelliges Prädikat; fehlt die Angabe, für wen etwas fremd ist, so ist die Aussage leer. In diesem Sinne ist Fremdheit stets eine relationale und kontextuelle Bestimmung”. Bernhard Waldenfels, *Hyperphänomene. Modi hyperbolischer Erfahrung*, (Berlin: 2012), 62.

biçimlerinin derecelendirilmesi” [Steigerungsformen des Fremden] başlığıyla, mekân veya yer betimlemesi yapmaya çalışır:

“Yabancı, henüz bilinmeyen bilgilerin ötesinde olanla sınırlı değildir, bundan daha fazlasıdır. Husserl’e göre yabancınn karakteri, erişilemez olanın orijinaline erişilebilirliğin paradoksal formundadır, yabancınn erişilemezliğı ise dilsel göstergelere dayanarak üç şekilde belirlenebilir. Yabancı ilk olarak kendi alanının dışında olandır, ikincisi bir başkasına ait olan anlamına gelirken, üçüncüsünde de tam anlamıyla her şeyi ile yabancı olandır. Bunlar yer, mülkiyet ve tür olarak yabancıya kendinin aksine değışen bir karakter veren özellik biçimleridir. Burada belirleyici olan yerdir, farklı bir mekân olmadan yabancı kesin olarak düşünülemez.”¹¹⁶

Waldenfels yabancıyı, sadece bizim bildiklerimizin içinde henüz bilinmeyen olanlarla sınırlı olarak görmez. Yabancı, bizim bilgimiz dışında olandan daha fazlasını ifade eder. Husserl, yabancınn karakterini paradoksal bir şekilde erişilmezliğin erişilebilirliğı olarak betimler. Husserl, “yabancınn erişilemezliğı” tanımını, dilbilimsel anlamda üç ayrı şekilde açıklar. Birincisinde yabancı kendi alanının dışında var olan, ikincisinde başkasına ait olan, üçüncüsünde ise yabancı tür olandır. Yabancınn yer, mülkiyet ve tür olarak üç ayrı biçimde ortaya konması, yabancı ile kendi arasındaki karşılıklı değışkenleri açıklar. Burada fiziksel özellik değıl, mekânsal özellik ön plana çıkar. Yani yabancı olan, başka bir yerde olanın belli bir formu olmaksızın düşünülemez.

Jianjun LI, çalışmasında Waldenfels’in yabancı fenomenolojisinden esinlenerek ve Waldenfels’in yabancıya bakış açısından yola çıkarak, yabancılık ile ilgili değışkenliklerin bilgi, beceri sınırlarına, fiziksel ve dilsel donanımlara, tarihsel konumdan, sosyokültürel düzen seçiciliğine, kapasite sınırlılığına veya kendi kurallar sisteminden ortaya çıktığını belirtir.¹¹⁷

¹¹⁶ “Das Fremde beschränkt sich nicht auf das, was sich als Noch-nicht-Bekanntes unserer Kenntnisse entzieht. Es ist mehr als das. Laut Husserl besteht der Charakter des Fremden in der paradoxalen Form einer Zugänglichkeit des original Unzugänglichen. Die Unzugänglichkeit des Fremden läßt sich, unter Anknüpfung an sprachliche Indizien, auf dreierlei Weise bestimmen. Fremd ist erstens, was außerhalb des eigenen Bereichs vorkommt, zweitens, was einem anderen gehört, drittens, was von fremder Art, was fremdartig ist. Es handelt sich um Aspekte des Ortes, des Besitzes und der Art, die dem Fremden im Gegensatz zum Eigenen sein wechselndes Gepräge geben. Die entscheidende Rolle spielt dabei das leibhaftige Hier, der Ortaspekte also. Fremdes ist nicht zu denken ohne eine gewisse Form des Anderswo.” Waldenfels, *Topographie des Fremden Studien zur Phänomenologie des Fremden 1*, 141-142.

¹¹⁷ Jianjun LI, *Leben als kreatives Antworten. Eine Untersuchung der reponsiven Phänomenologie von Bernhard Waldenfels im Hinblick auf den Dialog der Religionen in der Lebenswelt*, (Inaugural- Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie an der Ludwig-Maximilians-Universität, München:2015), 17.

Yabancı ve *yabancılık*, sadece sabit bir yeri, bağlamı veya konumu ifade etmekten ziyade daha geniş ve değişen bir durumu ifade eder. Yabancılıkta, bireyin veya toplumun bulunduğu tüm etkileşimi gözler önüne serer. Bunu yaparken yabancıya bakış açısını koruduğu gibi, yabancı ile etkileşimde bulunan sınırları da ihlal etmez.

Bugün yabancı olarak algılanan fenomenler, zaman içinde bilgi sınırlarının değişmesi ile yabancı olmaktan çıkabileceği gibi, bireyin kendisine yabancı olan durumlar başka bireyler için yabancı olma özelliği taşımayabilirler. Yabancıların tüm bu algılama değişkenliğinde bilgi, deneyim, sosyal statü gibi etkenler yer alır.

Waldenfels, yabancı fenomenolojisinin ortaya çıkış şeklini ve yabancı fenomenolojisinin temel konularını *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden* kitabında ele alır. Ona göre, yabancıyı spesifik bir konu olarak ele alırsak peşinen yanlış yapmış oluruz çünkü kişi yabancı ile karşı karşıya kaldığında tanıdık ve bildik bir alandan yola çıkar ve yolun tekrar geri dönüşü yine tanıdık ve bildik alana olacaktır. Waldenfels için yabancı deneyimi öyle bir önem arz etmektedir ki yabancı deneyimi ile bilinenin değişebileceğini geliştirebileceğini hatta derinleşebileceğini vurgu yapar. Tüm bunların dışında yabancıların tehlikeli olmadığı da söylenemez. Yabancı bizi, kendimize yabancılaştırmak ile tehdit eder. Ayrıca yabancı bizde merak uyandırabilir, bize kendimizi keşfetmemizi sağlayabilir, bize kendimiz hakkında açıklama yapabilir. Aksi bir durum olduğu zaman mantık hemen kendini korumaya almaya çalışır.

Kendi deneyim açısından gelen ve ortak zemine sahip olan yabancı herhangi bir sorun teşkil etmezken, dışardan gelen yabancıya ise değerlendirme ve karar verme ile bir kategorileştirme uygulanır. Waldenfels yabancıya sıradan, ahlaki, politik, dinsel, kültürel ve düşünsel somutlaştırmalar yapıldığını belirtir. Somutlaştırılmayan veya bir yerlere yerleştirilemeyen yabancı endişe verici, ürkütücü olarak deneyimlerimizin dışına taşacak ve böylece yabancı deneyimi kendi bizi deneyimimize geri götürecektir ve *yabancı olma deneyimi* ortaya çıkacaktır.¹¹⁸

Waldenfels, yabancı fenomenolojisini, bir tür yabancı öğretisi olarak tanımlar. Yabancı öğretisi ise radikal yabancılık deneyiminden yola çıkar yani değişiklikler yaratan bir deneyimi esas alır. Waldenfels'in yabancı deneyimi için belirttiği değişiklikleri Gadamer

¹¹⁸ Bernhard, Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*, (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2006), 7-8.

de “kişinin deneyimle birlikte bir hiçlikle karşılaşması, bir başka ifadeyle kendisini şaşırtan bir yenilikle karşılaşması sonucunda, bilgilerin birtakım değişimlere uğramasını”¹¹⁹ deneyim olarak belirtmiştir. Gadamer, deneyimin her durumda değişiklikler yaratan, şok geçirten ve eski düşüncelerinden vazgeçirten bir deneyim olduğunu söyler. Ayrıca başkasının yerine düşünme, kendi olarak başkasını anlamamanın söz konusu olamayacağı ve kendi ön yargılarını askıya almadan, yabancıya açık olmadan onun dediklerini kabullenmeden yabancının anlaşılmayacağını belirtir¹²⁰. Yabancıyı anlamak ve yabancıyı deneyimlemek öncelikli olarak kendi olana bağlı olduğu gibi, kendi olan da eğer bir değişiklik veya yenilenme durumu söz konusu ise yabancı deneyimi gerçekleşmiş demektir.

Waldenfels yabancı fenomenolojisinde, “yabancının, kendini yabancı olarak gösterdiği duruma geri dönüş”¹²¹ olarak açıklar. Ancak bu geri dönüş sayesinde yabancı kendini her türlü edinme çapalarına karşı savunma şansına sahip olur. Şayet bir çözüm görünür ise bu da çeşitli aporyalar [Aporien] “çözümlemeyen çelişki” sayesinde¹²².

Waldenfels, yabancıyı incelemek için yabancının ilk çıkış noktasına geri döner. Yani yabancı incelemesi, yabancının ilk belirlediği anda başlar. İncelemeye hiçbir suretle yabancı deneyimleme veya deneyim edinme sürecinden incelemeye başlamaz. Waldenfels’e göre yabancı, tıpkı gizlemlerle bir küre gibidir ve kürenin içindekiler bilinmeyenlerden oluşur. Bilinmeyenler merak uyandırabileceği gibi, tehlike de arz edebilirler. Açıktan veya gizliden yabancı ile temas etmek, yabancı olana nasıl muamele edildiğinin göstergesidir. Yabancının “çözümlemeyen çelişkisi” ise tüm yabancı ile ilgili olan zıtlıklardan kaynaklanır. “Ya yabancıyı rahat bırakıp dikenini çekmeyeceksin ya da yabancıyı deneyimleme çabaları sonucunda hangi nedenle olursa olsun dikenini sökeceksin.”¹²³

Yabancılığın karmaşık yapısı, yabancı deneyimi ve şimdiye kadar yabancılık konusunda yapılan tüm açıklamalar, yabancı fenomenolojisinin ve yabancılık türlerinin ortaya

¹¹⁹ Tosun-Akın, *Yorum Bilim*, 193.

¹²⁰ Tosun-Akın, *Yorum Bilim*, 193-195.

¹²¹ Phänomenologie des Fremden besagt: Rückgang auf eine Situation, wo das Fremde sich als Fremdes zeigt. Bernhard Waldenfels, “Das Eigene und Das Fremde”, *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 43/4 (Berlin: 1995): 611.

¹²² Waldenfels, “Das Eigene und Das Fremde”, 611.

¹²³ Bu yorumda “yabancının dikenini” (Stachel des Fremden) kavramı Waldenfels’ten çeviri yoluyla ödüncülenmiştir.

çıkışını, ayrıca yabancı deneyimin önemi ifade eder. George Strenger, yabancı deneyiminden yabancılık türlerine geliş şeklini, *Fruchtbare Differenz. Dimensionen der Fremderfahrung* adlı çalışmasında ele alır. Strenger'e göre Waldenfels yabancı deneyimine, Husserl'in "kendi dünyası ve yabacı dünya" araştırmalarından, Merleau Ponty'nin de "maddesel arasıklık" (*Interkorporeité*) araştırmasının temel motiflerden yola çıkarak ulaşmıştır. Strenger, Waldenfels'in yabancı deneyime varış şeklini *inter*, yani ara alan olarak görmekte ve "kültürlerarası"nın sözcük anlamını açıklamaktadır. Kültürlerarası, sözcük burada ara alanı vermekte, böylece kendi ve yabancının intermedial karakterini aynı zamanda kendi ve yabancı kültürün ayrımını öne çıkarır. Kendi ve yabancı, sabit değişkenler değil, farklı iç ve dış sınırlara ait süreçlerden kaynaklanırlar. Waldenfels yabancı deneyiminin farklı içsel ve dışsal karakterini şöyle açıklar:

"Waldenfels bir yandan, yabancı deneyiminin "paradoksal karakterini", erişilirliğin erişilemezliği, geçerliliğin geçersizliği, aidiyetin aitsizliği, anlaşılabilirliğin anlaşılmazlığı konuları ile yabancı deneyiminin paradoksal karakterini belirlerken, her ilginin ilgisizliği betimlediği yabancı deneyiminin karakteri olarak tanımlar. Diğer yandan "kendi ve yabancıyı iç içe geçirme" süreci farklı yabancılık biçimlerinin ve yabancılık türlerinin ortak bir paydaya getirilememesidir. Yabancı deneyimine yaklaşabilmek için "yabancılığı üç dereceye" ayırmıştır. Bunlar "*sıradan, yapısal ve radikal yabancılık*" tır."¹²⁴

Waldenfels, bir yandan yabancı deneyiminin "paradoksal karakterini", erişilebilirliğin erişilemezliği, geçerliliğin geçersizliği, aitliğin aitsizliği, anlaşılabilirliğin anlaşılmazlığının yer aldığı her referansı yabancı deneyiminin özellikleri olarak betimlerken, diğer taraftan iç içe geçmiş kendi ve yabancı fenomenini, farklı yabancılık stili ve yabancılık türlerini oluşturan ve ortak paydaya getirilemeyen yabancıyı, yabancılık deneyimine yakınlılaştırabilmek için yabancılığı *sıradan, yapısal ve radikal yabancılık* dereceleri olmak üzere üçe ayırmıştır. Waldenfels'in böyle ayrımlar yapmasının nedeni

¹²⁴ "Zum einen macht er [Waldenfels] mit dem "paradoxen Charakter" der Fremderfahrung bekannt, "einer Zugänglichkeit des Unzugänglichen, einer Zugehörigkeit in der Nichtzugehörigkeit, einer Verständlichkeit in der Unverständlichkeit" was genuine Züge der Fremderfahrung benennt, in der jeder "Bezug [zugleich] als Entzug dar [stellt]". Zum anderen zeigt das Phänomen der "Verflechtung von Eigenem und Fremden" einen Prozess der über verschiedenen Fremdheitsstiele und Fremdheitgerade generiert und der nicht auf einen gemessinsamen Nenner gebracht werden kann. Um nun dieser genuine Fremderfahrung näher zu kommen unterscheidet Waldenfels drei "Grade der Fremdheit". Die "*alltägliche und normale Fremdheit*", [...] die "*strukturelle Fremdheit*", [...] "*radikale Fremdheit*" Georg Strenger, "Fruchtbare Differenz. Dimensionen der Fremderfahrung", *Das Vertraute und Das Fremde. Differenzerfahrung und Fremdverstehen im Interkulturalitätsdiskurs*, yay. Sykle Bartmann-Oliver Immel (Bielefeld: Transcript Verlag, 2011), 142-143.

yabancıliğin tek bir payda üzerinde toplanamamasından ve sınıflanamamasından kaynaklanmaktadır. Waldenfels'in yabancıliğı farklı derecelere göre tanımlamasında, yabancıliğin tek bir tanımı veya yabancılık tek bir bakış açısıyla ifade edilememesinin büyük etkisi vardır. Yabancılık, xenolojide yapılan tanımlamalar gibi, her bilim dalının kendi araştırma amacına göre belirlenir. Dolayısıyla da yabancılık her zaman aynı karakterde ve özellikte olmaz. Yabancıliğin kapsam alnını genişletmek ve olabilecek tüm yabancılık durumlarına yer vermek için, Waldenfels'in “yabancılık dereceleri” ile ilgili kuramı yol gösterici olacaktır.

2.2. Waldenfels'in “Yabancılık” Kuramı ve Yabancılık Dereceleri

Yabancı veya yabancılık konusunun anlaşılabilmesi için yabancılık dereceleri önemli bir yere sahiptir. Yabancıliğin dereceleri sayesinde, nasıl bir yabancıliğin söz konusu olduğu ve bu yabancıliğin nasıl tanımlanacağı çözümlenebilir. Yabancılık derecesi sadece yabancılık aşamasını belirlemez aynı zamanda, yabancı deneyiminin de önemini ortaya çıkarır. Her yabancılık derecesinde edinilen deneyim, bir sonraki yabancılık derecesinde yabancıya karşı bilgi edinimini artırdığı gibi, kendi olanın farkına varma ve yabancıyı anlamaya da yardımcı olacaktır¹²⁵. Waldenfels, yabancıliğı derecelere ayırmasının nedenini şöyle açıklar:

“O zaman şu cümle geçerlidir: Ne kadar çok düzen o kadar çok yabancılık vardır. Düzen dışı olan düzeni bir gölge gibi takip eder. Bu noktada kendimi [Waldenfels] farklı yabancılık dereceleri ile sınırlandırıyorum.”¹²⁶

Waldenfels'e göre ne kadar düzen (düzen burada sistem yani toplumsal sistem anlamında) varsa o kadar yabancılık vardır. Sıra dışı olan toplumsal düzeni bir gölge gibi takip eder. Sıra dışı kavramı burada yabancıyı nitelemektedir. Bilinmeyen, tanınmayan ve aşına olunmayandır. Waldenfels, sıra dışı kavramıyla kendine kısıtlama getirerek,

¹²⁵ Bkz. Tosun/Akın, 2018, Yorumbilim: Gadamer'in yorumbilimsel deneyimleme süreci olarak tanımladığı deneyim süreci ile Waldenfels'in yabancı deneyimi aşamaları birbirine benzerlikler göstermektedir. Yabancıyı deneyimleme aşamaları, bir metnin yorumbilimsel deneyimleme ve metni anlama türlerine benzemektedirler. Bu noktada çeviribilim için yabancılık türlerinin yorumbilimsel açıdan önemini de belirtmek gerekir.

¹²⁶ “Es gilt also der Satz: *So viele Ordnungen, so viele Fremdheiten*. Das Außer-ordentliche begleitet die Ordnung wie ein Schatten. Ich beschränke mich an dieser Stelle darauf, verschiedene Steigerungsgrade der Fremdheit zu unterscheiden.” Bernhard Waldenfels, “Phänomenologie des Eigenen und des Fremden”, *Frucht und Faszination Facetten der Fremdheit*, yay. Herfried Münkler - Bernd Ladwig, (Berlin: Akademie Verlag, 1997), 72.

yabancılığı farklı derecelere ayırır. Yabancılığı farklı aşamalar/dereceler ayrımı ile de bir bakıma yabancılığın türlerine düzen sınırı getirdiği söylenebilir. Yabancılık türleri ayrımı ile hangi yabancılık derecesinin neyi ifade ettiği ve böylelikle de hangi yabancılık derecesinin hangi alana etki ettiği de belirlenmiş olacak ve yabancılık derecelerine göre yabancılık deneyimleri de farklı olacaktır.

2.2.1. Sıradan Yabancılık (Alltägliche Fremdheit)

Sıradan yabancılık 'ta sadece kültürel öğeler göz önünde bulundurularak, bir ölçüt aracı oluşturulması amaçlanmaz. Yabancılık hissi sadece sınırlar ötesi bilgi birikimimizin dışında bulunan veya değerler kümemizde yer almayan unsurların karşımıza çıkmasıyla da hissedilmez. Aksine *sıradan yabancılık*, tehditkâr olmayan, salt bilgi eksikliği ve cehaletle ilgili olan yabancılık hissiyle ortaya çıkabilen yabancılık derecesidir. *Sıradan yabancılık* her zaman rastlanılabilen bir yabancılık türüdür. Sıradan yabancılığın ortadan kaldırılması ise eksik olan bilgiler, bilgi verici araçlar sayesinde ortadan kaldırılmasıyla *sıradan yabancılık* sorunu çözümlenir.

Leskovec, *sıradan yabancılığın* tanımında da yabancılığın gerçeklik düzeni ve aşinalık ufku (Vertrautheitshorizont) içinde, güven duyulmayan ile karşı karşıya gelmesi sonucu meydana geldiğini ve yabancıyla ilgili yeni bilgilerle *sıradan yabancılığın* ortadan kaldırılmasının kolaylaştığını belirtir. Leskovec'e göre *sıradan yabancılıktan* dolayı hayat tarzımızı, düşüncelerimizi ve davranışlarımızı değiştirmemize gerek kalmadan, sadece bilgi verici araçlar sayesinde bu yabancılığı ortadan kaldırmak mümkündür. *Sıradan yabancılığı* ortadan kaldırmaya yarayan bilgilendirme araçları; şehir rehberleri, ansiklopediler, sözlükler, seyahat broşürleri ve kullanma kılavuzları, içselleştirilmiş davranış veya düşünce biçimleri olabilmektedir.

“Bei der alltäglichen oder normalen Fremdheit wird Fremdheit/Fremdes als etwas erfahren, das innerhalb der Wirklichkeitsordnung oder des Vertrautheitshorizontes des Betrachters verbleibt. Sie entsteht durch die Konfrontation mit Unvertrautem, dessen ‚Fremdheit‘ sich allerdings durch zusätzliche Informationen relativ leicht beseitigen lässt. Die alltägliche Fremdheit ist weder bedrohlich noch exotisch, es handelt sich vielmehr um eine Vertrautheit, die durch Nichtwissen oder Unkenntnis hervorgerufen wird. [...] Der Alltag konfrontiert uns ständig mit alltäglicher Fremdheit, doch sind wir dadurch nicht gezwungen, unser Verhalten, unseren Lebensstil oder unsere Denkweise zu verändern. Sie wird mit bestimmten

Hilfsmitteln abgebaut: Stadtpläne, Lexika, Wörterbücher, Reiseprospekte, Gebrauchsanweisungen, verinnerlichte Verhaltensmuster oder Denkweisen etc., je nachdem, welchen Bereich alltägliche Fremdheit betrifft.“¹²⁷

Roswitha Breckner, *sıradan yabancılığın* ortadan kaldırılması için bilinmeyen, bilgi birikiminin genişletilmesiyle tanıdık ve aşina olana dönüştürülmesi sonucu ortadan kalktığına vurgu yapar.¹²⁸ Breckner, sıradan yabancılığın aslında bir yabancılık olmadığını, sadece bilgi eksikliğinden kaynaklandığını savunur.

Sıradan yabancılık konusuna örnek olarak bireyin kendi yaşadığı ülke içinde adını bildiği, fakat hiç gitmediği bir şehre gittiğinde, o şehrin sokakları caddeleri kişiye yabancı olacaktır. Kişi sadece adını bildiği şehirde, nereye gideceği ve o şehirde neler yapabileceği konusunda bir şehir rehberi veya şehri tanıtan bir prospektüs yardımıyla bilgi sahibi olabileceğinden, *sıradan yabancılık* da ortadan kalkmış olacaktır.

Sıradan yabancılık derecesi daha birçok örnekle desteklenebilir. Söz konusu yabancılık türünde önemli olan; bilgi eksikliğinin ortadan kaldırılması ve kendi bilgi birikimine dâhil edilmesidir.

Sıradan yabancılık her zaman karşılaşılabileceğimiz bir yabancılığı ifade eder. Sıradan yabancılık, *yabancı* tanımında olduğu gibi, *kendine* ait olmayan ve bilinmeyenden ziyade, daha çok bilgi ve deneyimlerimizin dışında bulunan bir yabancılığı betimler. *Sıradan yabancılığın* ortadan kalkması için eksik olan bilgilerin tamamlanması ve bilinmeyen bilini hale getirilmesiyle, yabancı olma özelliğini kaybettirir. Yani sıradan yabancılık aslında bir yabancılıktan çok, bilgi eksikliğini ifade eder.

2.2.2. Yapısal/Kültürel Yabancılık (Strukturelle/Kulturelle Fremdheit)

Yapısal/kültürel yabancılık, sıradan yabancılıkta olduğu gibi bazı bilgi verici araçların sayesinde sorun ortadan kaldırılamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşık yapıda, bireyin içinde bulunduğu birbirinden farklı tekil durumlar değil, birden fazla durumun aynı anda etkin olması söz konusudur.

¹²⁷ Leskovec, *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, 51-52.

¹²⁸ Roswitha Breckner, *Migrationserfahrung-Fremdheit- Biografie: Zum Umgang mit polarisierten Welten in Ost- West- Europa*, (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften/GWV Fachverlage 2009), 372.

Waldenfels, yapısal yabancılığın, belli bir toplumsal düzenin dışında bulunan her şeyi ifade ettiğine ve böylece yabancılık karakterini aldığına vurgu yapar:

[...] yapısal yabancılık, belli bir düzenin dışında olan herşey ile ilgilenir ve yabancılık karakterini üstlenir, [...].”¹²⁹

Yapısal yabancılık, kendi sınırları içerisinde olan düzenlere aykırı gelen karakter ve farklı yapıları kapsar. Horst Strenger, Waldenfels’in yapısal yabancılık için yaptığı tanımdan yola çıkarak, bu yabancılık derecesini yeniden tanımlar. Strenger, yapısal yabancılığı, gerçeklik sistemi dışında kalan değil, daha ziyade “öteki” gerçeklik sistemi (*andere Wirklichkeitsordnung*) olarak tanımlar. Yani kendi sistemi dışında karşılaşılan öteki sistem, anlaşılabilir bir sistem olarak betimler. Öteki olarak algılanan sistemde, alışılmışlığın dışında yabancı bir anlam yükleme söz konusu olmaktadır. Sıradan yabancılığın bilinmezliği açıklanabilir bir yabancılıkken, *yapısal yabancılığın* farklı bir karmaşıklık içermesi söz konusudur. *Yapısal yabancılıkta* yabancılık, kısmi olarak benimsense bile, yeni yabancılıklarla karşılaşabilir. Strenger’ e göre sıradan yabancılığın, yabancılığını kaybetmesi söz konusu iken *yapısal yabancılık*, yabancılığını muhafaza eder. Dolayısıyla yapısal yabancılık yabancı kalma ile bağlantılıdır.¹³⁰

Strenger, *yapısal yabancılığı* Waldenfels gibi sistemler ile ilişkilendirmez. Aralarındaki fark, Waldenfels’in yabancı ile ilişkilendirdiği sistemi, Strenger’in “öteki” ile bağdaştırmasıdır. Strenger, yapısal yabancılığı, *öteki* ile ele aldığı için bu yabancılık aşamasının son bulmayacağını ve yeni yabancılıkların söz konusu olacağını savunur. Ancak Waldenfels, *yapısal yabancılık* veya diğer bir deyişle *kültürel yabancılığın*, öğrenme ve aşına olunmayanın aşına olunmasıyla ortadan kalktığını, yani yabancılığını kaybettiğini söyler.¹³¹ *Yapısal-kültürel yabancılık*, öğrenme ve yabancı deneyimi ile ortadan kalkar. Çünkü deneyim, kazanç demektir. Yabancı deneyimi, yabancıyla ilgili bilgilerin bilgi birikimine dahil edilmesi anlamına gelmekte ve deneyimlenen her şey artık kendi gerçeklik düzenine dahil olmaktadır.¹³²

¹²⁹ “[...] strukturellen Fremdheit, die alles betrifft, was ausserhalb einer bestimmten Ordnung sich befindet und den Charakter des Fremdartigen annimmt, [...]” Waldenfels, *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden I*, 78.

¹³⁰ Horst Strenger, “Deutungsmuster der Fremdheit,” *Frucht und Faszination Facetten der Fremdheit*, yay. Herfried Münkler – Bernd Ladwig, (Berlin: Akademie Verlag, 1997), 99-200.

¹³¹ Bernhard Waldenfels, *Vielstimmigkeit der Rede. Studien zur Phänomenologie des Fremden 4*, (Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft Verlag, 1999b), 92.

¹³² Yabancı deneyimiyle ilgili bkz. “Yorumbilimsel Deneyim” Tosun/Akın, 2007.

Yabancılığın hangi derecesinde olursa olsun, yabancı'nın "öteki" ile betimlenmesi daha önce verilen *ötekinin* tanımdan da anlaşılacağı gibi, bakış açısı ve karşılaştırma şeklinin önemini ortaya çıkarır. *Yabancı* olan *öteki* ile kıyaslandığı sürece hep başka bir yabancı kimliğine bürünebilmektedir. Başka yabancı kimliklere bürünen yabancı'nın, derecesinin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması her zaman bakış açısına bağlıdır. Eğer *ötekinin* tanımında da belirtildiği gibi dışlanma söz konusu olursa yabancı, varlığını daha tehlikeli bir şekilde devam ettirecektir.

Leskovec de Waldenfels'e benzer olarak *yapısal yabancılığın*, kendi gerçeklik düzenine uymayan fenomenlerden oluştuğunu aktarır. Leskovec'e göre *yapısal yabancılık* genel olarak başka bir dil, başka bir kültür, başka bir topluluk iletişimi, yani bilinen gerçeklik şemaların dışında kalan başka sistem, kural ve düzenlerin işleyişini içerir. Bunun yanı sıra *yapısal yabancılık*, farklı düşünce ve duygu kümelerinin karşılaşması ile de ortaya çıkar. Örneğin farklı kültürler, dinler, sosyal gruplar, kuşaklar veya cinsiyetler gibi. *Yapısal yabancılık*, kendi içerisinde başka işaretler sistemi de bulundurulur. Bunlar; müzik, görsel sanatlar ve edebiyattır. Çünkü bu işaret sistemleri "gerçeği" farklı veya yabancı gibi değişik bir şekilde yansıtmaktadırlar.¹³³

Loskovec'in görüşü değerlendirildiğinde iki farklı yapısal yabancılık türünden bahsedilebilir. Birincisi hem Waldenfels hem de Loskovec'in değindikleri gibi kendi gerçeklik sisteminin dışında bulunan tüm fenomenlerdir. Buradaki kendi gerçeklik sisteminden kastedilen, diğer bir toplumun veya kültürün gerçeklik sistemi ile karşılaştırma sonucu ortaya çıkan farklılıktır. Bunun yanı sıra *yapısal-kültürel yabancılık* için, kendi gerçeklik sisteminin dışında olan, fakat kendi toplumsal düzeninin dışında

¹³³ "Fremdheit steigert sich bei Phänomenen, die nicht mehr zu der eigenen Wirklichkeitsordnung gehören. Hierzu zählen andere Zeichensysteme im Allgemeinen: eine andere Sprache, eine andere Kultur, eine andere Kommunikationsgemeinschaft, d.h. Systeme oder Ordnungen, die nach anderen Regeln funktionieren und von den bekannten Wirklichkeitsschema abweichen. Mit anderen Worten: Strukturelle Fremdheit entsteht dort, wo unterschiedliche Sinnsphären aufeinandertreffen. Durch die Konfrontation mit einer anderen Kultur beispielsweise kommt es zu Formen des Nichtverstehens nicht nur dadurch, dass bestimmte Fakten fehlen, die zur Orientierung in der anderen Kultur beitragen, sondern auch, und potenziert dadurch, weil wir mit dem Sinnbestand, dem Werte- und Normensystem, den Mentalitätsmustern, dem kulturellen Gedächtnis und dem Symbolsystem der anderen Kultur nicht oder nur teilweise vertraut sind. [...] strukturelle Fremdheit entsteht generell dort, wo unterschiedliche Ordnungen aufeinandertreffen: unterschiedliche Kulturen, Religionen, soziale Gruppen, Generationen oder Geschlechter. [...] Zur strukturellen Fremdheit zählen aber auch andere Zeichensysteme im Besonderen: Musik, Bildende Kunst und Literatur [...], da sie „Wirklichkeit“ in einer anderen, verfremdeten oder abweichenden Art und Weise abbilden oder reflektieren." Leskovec, Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft, 52.

olmayan olarak da değerlendirilebilir. Verilen örnekler ele alındığında aynı toplumun içinde bulunan aynı dili konuşan fakat farklı dinler veya farklı sosyal gruplardan söz edilebilir. Toplumlar tamamen homojen bir kültür ve sosyal yaşamdan meydana gelmemektedirler. Toplumların içlerinde barındırdıkları sosyal sınıf ve statülerinden dolayı farklı değer yargıları ve yaşam kültürleri ortaya çıkar. Başka bir ifade ile *yapısal yabancılık*, bireyleri, grupları veya etkilediği unsurları, başka değerler ve normlarla karşılaştırır:

“Yapısal yabancılık bizi başka değer ve norm sistemleri ile karşı karşıya getirir.”¹³⁴

Farklı değer ve normlar bilinmediği takdirde “anlamsızlık” olgusu oluşur. Anlamsızlık olgusu, ancak yabancıya ait olan gerçekler öğrenildikten sonra giderilebilir. *Yapısal yabancılık* bilinen ve tanınan kültürel sisteme ters düşen unsurlardan oluşur. Kendi düzenine ters düşen düzenleri oluşturan sadece farklı kültürler, diller veya dinler değil, aynı zamanda günümüzde “kuşak çatışması” veya “kadın erkek çatışması” dediğimiz gerçeklikleri de kapsar. Bir toplumun düzenini ve “gerçeklerini” yansıtan sanat da bu ilgili alanlara dahildir. Örneğin bir zamanlar Avrupa’nın Doğu’ya olan ilgisini edebiyat, müzik ve güzel sanatlarda yansıttığı gibi.

“Um 'strukturelle Fremdheit' handelt es sich dagegen dann, wenn die Verständigung über vertraute Rollenschemata nicht mehr möglich ist, weil sowohl die Sprache als auch die Mimik und Gestik des Fremden unverständlich werden. Strukturelle Fremdheit bezeichnet damit das, was außerhalb einer bestimmten Ordnung liegt.”¹³⁵

Michael Borgette ve Bernd Schneidmüller ‘e göre *yapısal yabancılığın* ortaya çıkması sadece kültürel öğelerin uyumsuzluğu veya sistem dışına çıkılmasıyla değil, aynı zamanda dil ile bağlantılı jest ve mimiklerin uyuşmamasıyla da mümkün olabilir.

Yapısal yabancılık, sadece kültürel öğelerin uyumsuzluğundan veya kültürel sistemin dışına çıkılmasından değil, aynı zamanda dil ile bağlantılı olan jest ve mimiklerin de uyuşmaması sonucu da ortaya çıkar. Bu bağlamda belirtilmesi gereken diğer bir nokta ise

¹³⁴“Strukturelle Fremdheit konfrontiert uns mit anderen Werte- und Normsysteme.” Andrea Leskovec, *Fremdheit und Literatur. Alternativer hermeneutischer Ansatz für eine Interkulturelle ausgerichtete Literaturwissenschaft*, yay. Jörg Roche – Willie van Peer, (Berlin: LIT. Verlag, 2009), 241.

¹³⁵ Marina Münkler, "Die Wörter und die Fremden: Die monströsen Völker und ihre Lesearten im Mittelalter", *Hybride Kulturen im mittelalterlichen Europa/Hybride Cultures in Medieval Europe: Vorträge und Workshops einer internationalen Frühlingsschule*, Michael Borgette ve Bernd Schneidmüller (Berlin: Akademie Verlag, 2010), 43.

jest, mimik ve vücut dili kullanımının evrensel bir yapıya sahip olmamasıdır. Jest, mimik ve vücut dili, dillerin ve toplumların kültürel özelliklerine göre farklı kullanılmaktadır. Burada kültürle ait simge ve sembollerin farklılıkları, anlatılanın farklı algılanmasına neden olabilmektedir. Örneğin: Ortadoğu’da veya doğu kültüründe havaya ateş açılması bir sevinç, başarı göstergesi olarak algılanmasına karşın, Batı ülkelerinde aynı durum savaş veya kargaşa olarak algılanır. Bu ve benzeri daha birçok örnek ile *yapısal yabancılığın* kapsam alanında yer alan simge ve semboller ile desteklenebilir.

Münkler ve Ladwig’e göre *yapısal yabancılık* başka bir kültürel sistemle karşı karşıya kalma deneyimini yansıtır. Münkler ve Ladwig, *yapısal yabancılığın* daha çok kültürel yabancılıkla kendini var ettiğini ve bu bağlamda bireyin, *yapısal yabancılık* ile kendi kültür dünyasının sınırlarını yaşadığını belirtir. Fakat kendi kültür dünyasının sınırlarını yaşamak, beklenti ve hayal kırıklığı anlamına gelmez. Daha çok aşına olunmayan diğer bir kültüre alışmanın yansıması olarak görülür. Böylece birey kendi kültür sistemi dışında, kendi sistem ve gerçeklerinden farklı olan gerçekler ve düzenler olduğu izlenimini elde eder. Kendi kültürünün dışında bulunan kültürler ile bir tanışma olarak da görülebilir.¹³⁶

Yapısal yabancılık bağlamında dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, bilinen var olan mevcut sisteme nelerin aykırı olduğu ve bunların kendini hangi durumlarda gösterdiğidir. Kısaca *yapısal yabancılığın* söz konusu olduğu bağlamlar dil, kültür, toplum ve toplumların içinde bulunan toplumsal gruplar ve bunların kendi bünyelerinde barındırdıkları sistemlerden oluşur. Bütün bu sayılan düzenlerin arasında geçiş veya yakınlaşma sağlandığı sürece *yapısal yabancılık*, derece olarak *sıradan yabancılığa* yakın hale gelecektir. Yani *yapısal yabancılık* türünde, *kendi yaşam dünyası ile yabancı yaşam dünyası* ayrı ayrı ele alınır. Kendi yaşam dünyası ile yabancı yaşam dünyası gerçekleştirilen deneyimle sonucunda ne kadar yakınlaşırsa *yapısal/kültürel yabancılığın* yabancı olma özelliğini o denli azalacaktır.

Yapısal yabancılığın ortadan kalkması, sıradan yabancılık gibi sadece yardımcı bilgilerle değil, daha derin bir inceleme, açıklama ve bilgilenme gerektirir. Carina Ulbrich yapısal yabancılık çözümlemesini şöyle açıklar:

¹³⁶ Herfried Münkler - Bernd Ladwig, "Dimensionen der Fremdheit", *Frucht und Faszination Facetten der Fremdheit*, yay. Herfried Münkler - Bernd Ladwig, (Berlin: Akademie Verlag, 1997), 30.

“Burada söz konusu olan ortak yönlerin öğrenilmesi, tanıtılması ve keşfedilmesidir. İletişim ise ayrıca bir öneme sahiptir, çünkü anlamak iletişimsel çerçevede gerçekleşmektedir. Dolayısıyla işleyen bir iletişim doğrultusunda geleneksel tutum, düşünce kalıpları ve davranış biçimlerinin değiştirilmesi gerekmektedir.”¹³⁷

Yapısal yabancılığın çözümlenmesi için, geleneksel görüş, düşünce şekilleri ve davranış biçimlerinin değişmesi gerekir. Sadece geleneksel olan yapıların değişmesi değil, aynı zamanda daha derinlemesine öğrenme, keşif ve ortak değerlerin belirlenmesi de *yapısal yabancılığın* ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır.

Ulbrich’in belirttiği, bir anlamda yabancı deneyimi edinmektir. Bilinmeyen öğrenilmesi, yeni keşiflerin yapılması ve derinlemesine araştırma yapmak, yani bir diğerine ait alanı kendi gerçeklik sistemine yaklaştırmak ve kendi sınırları içine almak, bir anlamda deneyimlemektir. Yabancı deneyimi edinmek, yabancı olanın bir bakıma kendi olana dâhil edilmesidir. Münkler ve Ladwig’e göre de her yabancılık derecesi zaman içinde edinilen deneyimler sonucunda ortadan kalkar:

“Auf allen drei Stufen, der alltäglichen, der strukturellen und der radikalen Fremdheit, ist es prinzipiell möglich, dass das heute Unvertraute schon morgen zum Vertrauten zählt.”¹³⁸

Kısaca hiçbir yabancılık aşaması sonsuza kadar yabancı değildir. Bugün aşına olunmayan düzen veya sistemler yarın aşına olunan, tanıdık, bilindik hatta güvenilen düzen haline gelebilmektedir. *Yapısal yabancılıkta* önemli olan kendi gerçeklik sistemi ile yabancı gerçeklik sistemi arasında bir kaynaşmanın oluşmasıdır. Kendi gerçeklik sistemi ile yabancı gerçeklik sistemi ancak, yabancı deneyimi ile kaynaşabilir ve kendi gerçeklik sistemine dâhil edilebilir.¹³⁹

¹³⁷ “Es geht hier viel mehr um ein Lernen, um die Bekanntmachung und Entdeckung von Gemeinsamkeiten. Von Bedeutung ist hier die Kommunikation, denn sie findet sich im Diesseits des Verstehens. Deshalb kann sie nur durch eine intensive Auseinandersetzung funktionieren, in der herkömmliche Auffassungen, Denkmuster und Verhaltensweisen verändert werden müssen“ Carina Ulbrich, *Das Mosaik des Schreibens: Migration Erfahrungen in ausgewählten Werken des Schriftstellers Michael Stvarić*, (Berlin:Lit Verlag, 2015), 72.

¹³⁸ Münkler - Ladwig, “Dimensionen der Fremdheit”, 31.

¹³⁹ Kuramsal tartışmanın bu noktasında Gadamer’in “ufukların kaynaşması” yaklaşımının, yabancı deneyimi ve yabancının ufkuyla kaynaşma konusunu aydınatabileceğini söylenebilir.

Yabancılık türlerinin çözümlenmesi ve yabancılık dereceleri arasında geçişlerin sağlanabilmesi de gerçekleştirilen yabancılık deneyimine bağlıdır. Her deneyimlenen yabancılık türü ise süreç içerisinde kendi gerçeklik düzenine doğru yol almış olacaktır.

2.2.3. Radikal Yabancılık (Radikale Fremdheit)

Radikal yabancılık, diğer iki yabancılık derecesine oranla daha karmaşık bir yapıya sahip olduğundan Waldenfels, *radikal yabancılığı* açıklamak için metaforlardan yararlanır. Ona göre *radikal yabancılık*, varlık ile yokluk veya bugün ile yarın arasında da olduğu gibi, sistem veya normları etkileyen sınırlar çizmez. Waldenfels, *radikal yabancılığı* daha çok geçiş süreçleri olarak tasvir ederken, sınır (Binnengrenze) ve eşik (Schwelle¹⁴⁰) gibi metaforlardan yararlanır. Ona göre sınırlar çizilebilir nitelikte olup sınırlar ötesi geçişleri, hatta git-gelleri mümkün kılmaktadır.

Sınır geçişlerinde uygun geçişler yapılabilmesi kurallara bağlıdır. Sınırlar söz konusu olduğunda sıradan veya yapısal yabancılık ortadan kaldırılabilir özelliktedir çünkü sınırlar geçişken olduğundan, sınır ötesindeki yabancılık tanımlanabilir veya anlamlandırılabilir. Başka bir deyişle yabancı, olumsuz bir anlam taşımaz ve yabancılık deneyimi sayesinde yabancı, yabancı olmaktan çıkar ve öteki veya kendi olarak tanımlanabilir.

Ancak *radikal yabancılık* için Waldenfels, sınır metaforunu değil, eşik metaforunu kullanır. Ona göre eşiklerin tam olarak yeri belli olmadığı gibi sınırların taşıdığı özelliklerin hiçbirini taşımazlar. Eşikler kimsenin geçmek istemediği, geçmekten sakındığı ve geçtiğinde de geri dönüşün olmadığı, yer olarak tanımlanır. Kişilerin eşikler ile ilgili düşünceleri iticilikten çıktığı anda, eşikğin ötesine geçip tekrar geri dönme imkânları doğduğunda da eşik, eşik olmaktan çıkıp sınır olma özelliğine sahip olur. Eşiklerin, sınırlara göre bir diğer özelliği de geçişlerinin çok rahat olmadığıdır. Eşik geçişleri yapılırken, kabullenme ve normalleştirme stratejileri uygulanır çünkü eşikğin ötesinde insan algısının karşılaştığı şeyleri, kabullenmesi ve anlamlandırması mümkün görülmeyen şeylerdir.

¹⁴⁰ “Die Schwelle ist schwer zu verorten, im strengen Sinne ist sie gar nicht zu verorten. Sie bildet einen Ort des Übergangs, einen Niemandsort, an den man zögert, verweilt, sich vorwagt, den man hinter sich laesst, aber nie ganz.”

Bernhard Waldenfels, *Sinnesschwellen. Studien zur Phänomenologie des Fremden 3*, (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2013), 9.

Eşik deneyimi, çok paradoks ve keskin değişimler söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Örneklendirmek gerekirse uyumak ve uyanmak, hastalanmak ve iyileşmek, yetişmek ve yaşlanmak, gelmek ve gitmek, selamlaşmak ve veda etmek, doğmak ve ölmek gibi zıt karşılıkları olan olgular sayılabilir.

Waldenfels'in yabancılık ayrımında sıradan ve yapısal yabancılık, sınır geçişleri olarak nitelendirilirken *radikal yabancılıkta* zorluklarla çevrili olan bir eşik geçişidir. *Radikal yabancılık*, insan duyularını etkiler. Eşiklerin geçişinde paradoksluk ve zıtlık etkili olduğundan, duyular karmaşıklıklara karşı koyamaz. Zira yeni ve yabancı olan durum, duyuları etkilemekte ve duyular üzerinde düzensizlik ve karmaşıklık, kuruntu ve kaos, göz kamaştırma ve körlük gibi etkiler oluşturmaktadır.¹⁴¹

Radikal yabancılık hiçbir düzenle örtüşmez ve yoruma açıktır. Hatta sadece yorumlanabilme özelliğine sahiptir. Bu yabancılıkta fenomenler ön planda yerini alırlar. Öyle ki bunlara ihtilaller, değişimler, iç savaşımlara neden olan kopmalar veya başka siyasi aşırılıklar da dâhil edilebilir. Çünkü burada söz konusu olan yaşam tarzlarının, biçimlerinin çarpışması veya ayrışmasıdır. Yukarıda belirtilen durumlarda düzenler arasında geçişler sağlanamaz. Waldenfels ayrıca, bu yabancılık türünün mutlak veya tam yabancılık ile karıştırılmaması gerektiğini vurgular. Zira *radikal yabancılık*, düzenler ile ilgiliyen mutlak veya tam yabancılık söz konusu olduğunda düzen tamamen işlevsiz kalmaktadır. Bu kapsamda *radikal yabancılık*, anlayış ufkunun ötesine geçen bir taşkınlık veya daha fazlası olarak görülür.¹⁴²

Waldenfels radikal yabancılık derecesini betimlerken sözünü ettiği “yorumlama özelliğine”, konu sınırlaması getirerek örnekler:

¹⁴¹ Waldenfels, *Sinnesschwellen. Studien zur Phänomenologie des Fremden* 3, 9-10.

¹⁴² “Die Fremdheit findet sich schließlich ihre höchste Steigerung in einer *radikalen* Form. Diese betrifft all das, was außerhalb jeder Ordnung bleibt und uns mit Ereignissen konfrontiert, die nicht nur eine bestimmte Interpretation, sondern die bloße „Interpretationsmöglichkeit“ in Frage stellen (Geertz 1987, S.61). [...] Hierher gehören ferner Umbruchphänomene wie Revolution, Sezession oder Konversion, wo Lebensformen aufeinanderprallen oder sich abspalten, ohne dass eine übergreifende Ordnung den Übergang regelt wie etwa dann, wenn eine Veränderung der politischen Verfassung gesetzlich abläuft. Wohlgemerkt, radikale Fremdheit ist nicht zu verwechseln mit absoluter und totaler Fremdheit; denn alles Außer-ordentliche bleibt bezogen auf bestimmte Ordnungen über die es hinausgeht. [...] Das radikale Fremdheit lässt sich nur fassen als Überschuss, als Exzess, der einen bestehenden Sinnhorizont überschreitet”. Waldenfels, *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden* I, 36-37.

“Buraya ait olan sınır fenomenleri eros, heyecan, uyku veya ölüm gibi mekânsal ve zamansal düzeni bozarak, zamansızlığa ve mekânsızlığa doğru yoğunlaşır.”¹⁴³

Sınır fenomenleri olarak verilen eros, heyecan, uyku veya ölüm, yer ve zaman düzenini yarıp geçmektedir. Böylelikle bir anlık yer ve zamansızlık yoğunlaşması ortaya çıkar. Yani bu fenomenler söz konusu olduğunda sınır veya sistem söz konusu olmaz. Sınırın ve sistemin söz konusu olmadığı *radikal yabancılığın* kendi gerçeklik sınırına dâhil edilmesi, belli bir süreci gerektirir. *Radikal yabancılığın* ortaya çıkışı bugünden yarına olabilmesine rağmen, yabancılık karakterinin ortadan kalkması ve kendi gerçeklik sistemine dâhil edilmesi zaman alır. Yukarıda verilen örnekler düşünüldüğünde bu yabancı türü, savaşlar, ihtilaller veya toplumun tamamını kapsayan kökten reformlar olarak ortaya çıkarlar. Dünya tarihinde *radikal yabancılığa* verilecek yüzlerce örnek bulunmaktadır. Örneğin ülkelerin yönetim şekillerinin değişmesi veya ülkemizde gerçekleştirilen harf inkılabı gibi birçok örnek ile açıklanabilir.

Horst Stenger’ de *radikal yabancılığı* herhangi bir mekâna ait olarak görmemekte ve mekânsız kalma durumunu *Soziale und kulturelle Fremdheit* adlı makalesinde şöyle dile getirir:

“Radikale Fremdheit meint also jede Erfahrung, deren „Ort“ jenseits aller Ordnung liegt. Erfahrungen dieser Art bedrohen jede vertraute Ordnung, weil sie selbst „ortlos“ machen, also die Koordinatensysteme alltagsweltlicher Orientierung auflösen.”¹⁴⁴

Radikal yabancılık türünde, her deneyimin “mekânı” nın tüm sistemlerin dışında olduğunu ve bu deyimlerin tanıdık ve bildik düzeni tehdit ettiğini, çünkü “mekânsızlıkların” günlük hayattaki koordinatlar sisteminin yönünü (alltagweltlicher) ortadan kaldırdığını belirtir. Koordinatlar sisteminin günlük yönünün ortadan kaldırılması, bilinmezliğe ve belirsizliğe sürüklemekte ve bundan dolayı tehdit algısı yaratır. Dolayısıyla *radikal yabancılıkta* diğer yabancılık derecelerinde olduğu gibi kendi gerçeklik sistemi içinde veya dışında olanın da dışında bir kapsam alanına sahiptir.

¹⁴³ Waldenfels, *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden I*, 37.

¹⁴⁴ Stenger, Horst, „Soziale und kulturelle Fremdheit, Zur Differenzierung von Fremdheitserfahrungen am Beispiel ostdeutscher Wissenschaftler“, *Zeitschrift für Soziologie Jg. Heft.1*, (Februar 1998): 21.

Böylesine karmaşık bir yapıya sahip olan *radikal yabancılık* farklı bakış açısı ve göreceli yabancılığa doğru gidiş sağlar:

“[...] Yabancılık türlerinden, eğer radikal yabancılık şekli söz konusu ise, o zaman “kendisi”, olmayan” bir duruma geçtiği anlamına gelmekte ve her türlü düzenin dışına çıkarak (olağanüstü/düzen dışı) bir hal aldığı anlamına gelmektedir. Yabancılığı bu şekilde kabullenmemek ise, göreceli bir yabancılığa takılıp kalındığı anlamına gelmekle beraber yabancılığın radikal değil, geçici bir durum olarak kabul edilmesidir. Kabullenme durumu siyasi, dini, felsefi veya kültürel yollarla gerçekleşmektedir. Tüm bunlar üstün bir güç tarafından her türlü yabancılık deneyimi zor kullanılarak ve yanlış hüküm verilerek tamamlanmaktadır.”¹⁴⁵

Radikal yabancılıkta *ben* bir nevi *kendinin* dışında ve her türlü düzen, düzen dışı olanın gölgesinde kalır. *Radikal* olarak nitelendirilen bu yabancılığa sistem dışı olma anlayışı ile yaklaşıldığında, yabancılık göreceli kalmakta ve geçici bir özümseme söz konusu olur. Özümseme siyasi, dini, felsefi veya genel anlamda kültürel yolla gerçekleşir. Zoraki gerçekleştirilmeye çalışılan ve özümsemeden öteye giden bir içselleştirme ise, yabancılık deneyimini yok sayma veya zor kullanma yoluyla gerçekleştirmektir. *Radikal yabancılık* kültürel kapsamda değerlendirildiğinde kültürel değişim ve yabancı kültür öğelerinin zorla içselleştirilmesi anlamına geliyor. Burada yabancıyı tanıma, onu kendinle eşit görme değil, yabancıya dönüşme veya kendi olanı kaybetme söz konusudur.

Waldenfels, *radikal yabancılığı* tanımlarken, *göreceli yabancı* (relativ fremd) ile karşılaştırma yapar. Bu karşılaştırmalı aktarım ile, radikal yabancılığın bir nevi sınırlarını belirlenir. Bu bağlamda göreceli yabancı; bilinmeyen ve tanınmayan tüm olgu ve unsurlardan oluşur. Fakat yeterli çaba gösterilmesi halinde *göreceli yabancılık* benimsenebilmektedir. Buna karşılık *radikal yabancılık* hiçbir olgu, unsur veya duruma indirgenemez. Yani radikal yabancılık ne *kendi* olana ne de genele entegre edilememektedir.¹⁴⁶

¹⁴⁵ “[...] Fremdheit in ihrer radikalen Form besagt, dass das Selbst auf gewisse Weise außer sich selbst ist und dass jede Ordnung von Schatten des Außer-ordentlichen umgeben ist. Solange man sich dieser Einsicht verschließt, bleibt man einer relativen Fremdheit verhaftet, einer bloßen Fremdheit für uns, die einem vorläufigen Stand der Aneignung entspricht. Die Aneignung kann sich auf politischem, religiösem, philosophischem oder allgemein kulturellem Wege vollziehen. Erkauft ist sie mit einer Verkennung und Vergewaltigung jener Fremderfahrung von der jede Bemächtigung ausgeht”. Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*, 116-117..

¹⁴⁶ Bernhard Waldenfels, “Fremdheit Innerhalb und Ausserhalb Unserer Eigenen Kultur”, *Interkulturalität Konstruktionen des Anderen. Freiburger Literaturpsychologische Gespräche Jahrbuch für Literatur und Psychoanalyse*, Band. 34, yay., Ortrud Gutjahr (Würzburg: Königshausen & Neumann Verlag, 2015), 213.

Göreceli yabancı, hiçbir yabancılık derecesi ile örtüşmeyen bir yabancılığı ifade eder. Göreceli bir yabancılık olduğu için, bugünkü varlığı yabancılığı ifade ederken yarı yabancı olma özelliğini kaybetme imkanına sahiptir. Bugün bilinmeyen, yarı bilinir hale gelmesi gibidir.

Waldenfels göreceli yabancılık (relative Fremdheit) ile radikal yabancılığın ayrımını şöyle yapar:

“Göreceli yabancılığı ben [Waldenfels] bilgi yetenek sınırlarına bağlı durum olarak adlandırıyorum. Bir örnek, prensipte öğrenilebilecek yabancı dil olabilir. Bu durum aynı zamanda normal yabancılık olarak medeni şartlar altında gelenek veya yasalar içerisinde sokakta yoldan geçen biri de olabilir. Buna karşılık radikal yabancılığı ben [Waldenfels] bir şeyin kendisine ait olan ve şeylerin köklerine nüfuz eden olarak tanımlıyorum.”¹⁴⁷

Waldenfels, göreceli yabancılığı bireyin bilgi ve becerisine bağlar. Yani bireyde, dile veya başka bir beceriye yatkınlık varsa, göreceli yabancılık ortadan sorunsuz bir şekilde kalkar. Bu bağlamda vurgulanması gereken göreceli yabancılığın bireylerin veya bireyin bilgi ve beceri çemberini oluştururken, radikal yabancılık ise hem bireyi hem de toplumu içine alır. Bunun yanı sıra *radikal yabancılık*, kendi olgusuna ait olan olgu veya unsurların köklerini harekete geçirir. Yani *radikal yabancılığın* ortadan kaldırılması veya çözümlenmesi süreç gerektirir. Daha önce de belirtildiği gibi *radikal yabancılık* farklı farklı şekillerle ortaya çıkar. Waldenfels, *radikal yabancılığın* diğer bir ortaya çıkış şeklini, *fazlalık* (Überschuss) olarak aktarır ve göreceli yabancılık için verdiği yabancı dil öğrenme örneği üzerinden açıklar. Waldenfels’e göre *radikal yabancılık* fazlalık olarak ortaya çıktığında, öğrenmeye devam edilemeyeceğini, radikal yabancılığın fazlalık olan düşünce figürüne yaklaştıkça öğrenilen; öğrenilemez, anlaşılamaz hale gelmektedir. Böylelikle şaşkınlığa dayalı bir bilgisizlik var ama aynı zamanda çok iyi bildiğine inandığı konu hakkında kendisinden nasıl uzaklaştığının ve anlamaya karşı çıkan, kendini bir kez daha tekrarlayan bir şaşkınlık ortaya çıkmaktadır. Waldenfels, ortaya çıkan şaşkınlığı yabancı dil üzerinden örnekler. Ona göre bir dil, içinde bulunduğu durumlardan, bağlamlardan ve yaşam biçimlerinden ayrı düşünülemez. Özellikle kültürel

¹⁴⁷ “Relativ nenne ich eine Fremdheit, die von dem Zustand unseres begrenzten Wissens und Könnens abhängt. Ein Beispiel wäre die Fremdsprache, die ja prinzipiell erlernbar ist. Hierher gehört auch die normale Fremdheit des Passanten auf der Straße, die unter zivilisierten Umstände den durch Sitte oder Recht eingedämmt ist. Radikal nenne ich dagegen eine Fremdheit, die zur Sache selbst gehört und an die Wurzeln der Dinge rührt.” Bernhard Waldenfels, “Das Fremde denken”, *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History* 4, (2007): 361.

olarak uzak olan bir dili öğrenmek sadece kendi dil repertuarlarının genişlemesi değil, dili öğrenenlerin de değişmeye başladıklarını gösterir. Ortaya çıkan değişimler ise yabancı deneyiminin olanaklarını var ettiği gibi, yoğun bir şekilde elde edilen yabancı deneyiminin de tüm alanlarda geçerli olduğunu belirtmekte ve alanları şöyle sıralamaktadır; kişisel ilişkiler için, kültürler arası iletişim, sanatsal ve dinsel araştırmalar gibi söz konusu alanlarda yabancı deneyiminin geçerli olması ise normalleşme basıncına, yani normalleşme sürecinin beklenmesi gerektiğinin altını çizer. Waldenfels'e göre aksi bir durum ortaya çıktığında yabancılık tekrardan yükselecektir.¹⁴⁸

Radikal yabancılık eğer fazlalık figürüne bürünerek ortaya çıkmış ise, öğrenme tek başına yeterli olmaz. Her öğrenilen bilginin kendi içinde bir durum, bağlam ve yaşam biçimini barındırır. Dolayısıyla da yabancı olarak öğrenilenin *kendi* olana mesafesi ne kadar çok ise yabancı deneyimi belirleyenleri bir o kadar artacaktır. Çünkü diller arası mesafe kültürler arası mesafeyi de ifade ettiğinden, dilsel ve kültürel mesafeden dolayı ortaya çıkacak olan fazlalık düşünce figürü yabancı deneyiminin yapılmasında bir o kadar karmaşık bir durum oluşturacaktır. Yabancı deneyimlenmesi veya deneyimleme süreci tamamlanmazsa yabancılık tekrardan yükselecektir. Yani yabancılık yok olmayacak varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Tobias Jentsch, radikal yabancılığı edebiyat ile ilişkilendirmekte ve radikal yabancılığın yorumu açıklığını mecazlı bir biçimde açıklar:

“Die literarische Darstellung radikaler Fremdheit erfolgt in Metaphern, eine übersetzende Übertragung ist nur innerhalb des Metaphorischen möglich. So entstehen in der fiktionalen Literatur (aber ebenso im wissenschaftlichen Sprechen über das radikal Fremde) immer nur weitere Metaphern, niemals aber ‚eigentliche‘ Begrifflichkeiten.“¹⁴⁹

Jentsch, edebiyatta radikal yabancılığın sunumunun, çeviri yoluyla sadece mecazlarla mümkün olduğunu ve böylelikle kurgusal edebiyatın ortaya çıktığını savunmaktadır. Dolayısıyla yabancılığın içeriği hiçbir zaman bir kavram olarak tek başına karşımıza çıkmaz ve her zaman bir yan anlam taşıyarak yorumu açık kalır. Bu bağlamda yabancı yok olmamakta ve varlığını mecazi anlamda sürdürmektedir.

¹⁴⁸Bernhard Waldenfels, *Verfremdung der Moderne. Phänomenologische Grenzgänge*, (Göttingen Wallstein Verlag, 2001), 52.

¹⁴⁹Tobias Jentsch, *Da/zwischen: eine Typologie radikaler Fremdheit*, (Heidelberg: Winter Verlag, 2006), 192.

Radikal yabancılığın çözümlenmesi, yabancıyı yorumlama ve deneyim kazanarak *kendi olana* katmakla mümkün olacaktır. *Radikal yabancılık*, tüm sistemleri içinde barındırdığı için, sistemlerin anlaşılması ve bu sistemlerin benimsenmesi tekrardan bir sorun olarak karşımıza çıkar. Radikal yabancılığın ortadan kaldırılması süreç gerektiren bir yabancılık aşaması olduğundan sadece yabancı deneyimlenmesinin gerçekleştirilmiş olması *radikal yabancılığı* ortadan kaldırmaz. Ancak yabancı deneyimi gerçekleştikten bir süre sonra kabul görmesi halinde yabancılık özelliğini kaybeder. *Radikal yabancılığın* çözümlenmesi sırasında yabancı deneyiminin sekteye uğraması veya herhangi bir neden dolayı kendi olana dâhil etme, içselleştirme süreci tamamlanamazsa yabancılık varlığını sürdürmeye devam edecektir. Yabancılığın hangi derecesinde olursa olsun, yabancılığın çözümlenmesi yabancı hakkında bilgi, deneyim ve kendi olana dâhil edildiğinde artık yabancı olan yabancı olmayacaktır.

2.3. Yabancılık Deneyimi/Fremdheitserfahrung

Yabancı fenomenolojisi ve yabancılık konusunda diğer önemli kavramlar *yabancılık deneyimi* ve *yabancıyı anlamadır*. Kavram olarak *yabancılık deneyimini* açıklamasından önce bu kapsamda deneyimin ne anlam ifade ettiğinin ortaya konulması gerekmektedir.

Waldenfels, deneyimi bir süreç olarak tanımlamakta ve bu sürecin içinde hangi yapıların ve şekillerin kabul gördüğüne vurgu yapar. Ona göre deneyim her şeyden önce bir gerçekleşme (*Geschehen*) dir ve bu gerçekleştirmeler tekrar edildikçe şekillenir. Tıpkı acıların ve hayal kırıklıklarının tekrarlanıp onlardan ders çıkarılması gibi. Tüm bunların sonucunda deneyimin birinci anlamı, icraat veya yaratma değil *deneyimlemek* anlamına gelir. Deneyimin ikinci anlamı ise, önceden belli olmayan sonradan anlam yüklenen bir süreçtir.¹⁵⁰

Leskovec de deneyimin her zaman belli bir konuya bağlı olduğunu ve hareket alanımızın içinde bulunan sistem ve sınıflandırmalara göre değerlendirilmesi gerektiğini dile getirir.¹⁵¹

Gadamer'e göre de deneyim bir süreçtir ve ona göre gerçekleştirilen deneyim olarak nitelendirilecekse, bir veya birçok *kırılmanın* gerçekleştiği bir süreç olmalıdır. Burada

¹⁵⁰ Waldenfels, *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden I*, 18-19.

¹⁵¹ Leskovec, *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, 50.

kırılma ile kast edilen yenilenme ve değişimdir. Eğer değişim veya yenilenme gerçekleşmiyorsa deneyim süreci tamamlanmış olmaz.

“Gadamer, bir deneyim iki kez gerçekleştirilemeyeceğini ve her bir deneyimde bilgilerin değişmek durumunda olduğunu, ancak yaşanan deneyimin tekrarlanan karşılaşmalarda onaylanmak durumunda olduğunu, onaylanmadığı takdirde bu karşılaşmaların da deneyim niteliğini kazandığını belirtir.”¹⁵²

Genel olarak deneyimlemek yeni bir şeylerin gerçekleşmesi ve sonucunda mevcut bilgilerin öncesine oranla değişip, yenilenmesi veya derinleşmesi anlamına gelir. Deneyimlemek hem yorumbilim hem de fenomenolojinin en temel kavramlarını oluşturur. Deneyimle ilgili kısa bir tanımlamadan sonra, bu çalışmanın konusu olan yabancılık deneyimi ele alınacaktır.

Yabancılık deneyimi fenomenolojik bir kavram olarak Husserl tarafından geliştirilmiştir. Husserl, yabancılık deneyimini, yabancıyı hissiyat olarak nasıl algıladığımızı ve söz konusu deneyimi alışık veya aşına olunmayanı algılamak olarak tanımlar. Bu anlamda Husserl, yabancılık deneyimi ve empatiyi eş anlamlı olarak kullanır. Yani empati veya yabancı deneyimi Husserl’de insanların psikolojik olarak diğer insanlara nasıl baktığı ile ilgili durumu gösterir.¹⁵³

Husserl’in yabancılık deneyimi bakışı değerlendirildiğinde deneyim, tamamen yabancıya nasıl bakıldığını ve onunla empati kurarak aşına olunmayan veya alışık olunmayanın kendi deneyimimize nasıl katacağımızı gösterir. Bu bağlamda yabancılık deneyiminin kazanılması için, öncelikle yabancıya karşı bir empati duyma veya empati kurmanın gerekliliği ortaya çıkar. Aksi takdirde yabancılık deneyimi oluşmaz. Çünkü empati kurmak bir bireyin kendini diğer bireyin yerine koyarak onu anlaması ve algılaması ile oluşur. Husserl’in belirttiği gibi, yabancılık deneyiminde empati kurulamadığı zaman sadece yabancılık deneyiminin oluşması engellenmiş olmayacak, aynı zamanda “yabancı düşmanlığı”nın da ortaya çıkmasına zemin hazırlanmış olacaktır. Yabancıya karşı ne kadar ön yargısız ve duyarlı yaklaşılsa yabancı ile ilgili deneyim birikimi de o denli genişleyecektir.

¹⁵² Tosun-Akın, *Yorum Bilim*,193.

¹⁵³Werner Fitzner, “Aspekte von Fremdheit im emotional-ästhetischen Erfahren”, *Kunst und Fremderfahrung, Verfremdungen, Affekte, Entdeckungen*, yay. Werner Fitzner(Bielefeld: Transcript Verlag, 2016), 216.

Husserl'in yabancı deneyimi fenomenolojisi, yabancınn şekillendirile bilirliğini (Konstruierbarkeit des Fremden) kesinlikle reddetmektedir. Yabancı fenomenolojisine göre ötekinin yabancılığı, daha çok yabancınn spesifik bir deneyimidir ve bu duysal üstünlüğünün kendi kendine icra edildiği ve uygulandığı anlamına gelmez.¹⁵⁴ Husserl burada yabancılığın oluşumsal bir sürece girmediğini yani önce yabancılığı yaratmanın gerekliliği gibi düşünce ve kavramları kabul etmez. Yabancı var edilmez kendiliğinden ve aniden ortaya çıkar. Böylelikle öteki'nin yabancılığı söz konusu değildir, ötekinin yabancılığı sadece *kendi* ile kıyas edildiği durumlarda ortaya çıkar. Öteki böyle bir durumda kendi ile kıyaslanır ve kendinden farklı bir kategoriye yerleştirilir. Bir kategoriye yerleştirilme özelliğine sahip olan ötekidir, yabancı değil. Yabancı kendi olmayanın farklı bir tanımıdır.

Husserl yabancılığın, sadece *kendi kültürü* (eigene Kultur) ve *kendi beni* (eigene Ich) ile ilişkilendirildiğinde ortaya çıktığını vurgular. Yani yabancılık, *kendi* ile ilgili olanla mukayese sonucu belirlenir. Dolayısıyla Husserl, yabancılığı “ilişkisel bir ifade” olarak tanımlar ve nesnel, kültürel, *kendi* ve *öteki ben* gibi özelliklere ayrıştırılan kategoriler olmadığını vurgular. Yani bir olgunun tek başına yabancılık özelliğini taşımadığını, sadece *kendi* olanla beraber düşünüldüğünde yabancı olarak tanımlanabileceğini söyler. Şayet bu yabancılık anlaşılmış, kavranmış ve anlatılmış ise, “ben” için yabancılık kavramı ortadan kalkmakta ve yerini yabancı deneyimine bırakır. Başka bir ifadeyle yabancı deneyimi anlaşılmış, kavranmış, aşına olunan olgu ve unsurların süreci sonucu ortaya çıkar. Yabancılık deneyimi süreç olarak değerlendirildiğinde, kendiliğinden ortaya çıktığı ve zaman içinde kazanıldığı görülebilir.¹⁵⁵

Waldenfels'e göre de yabancılık deneyimi, yabancı ile karşılaşmayla başlar ve daha sonra yabancıyı tanıma, anlama ve kabullenme aşamasına geçer. Waldenfels, yabancılık deneyimindeki bu geçiş sürecini, duyuşsal durumlar olarak ifade eder. Ona göre duyuşsal durumlar; şaşkınlık, korku, rahatsız edici durumlar, bilindik akışların sekteye uğraması, normallikten sapma ve anormallikleri kapsar. Yabancı bizi ve durumu kabullenip

¹⁵⁴ “Besagt nicht, dass ich diese [...] Transzendenz erfinde und mache”. Husserl Edmund, *Formale und transzendente Logik. Versuch einer Kritik der logischen Vernunft*, Paul Jansen, İçinde: Husserliana, Band XVII, 1974, s. 258. Alıntılama: Iris Därmann ve Christoph Jamme, *Fremderfahrung und Repräsentation*. Velbrück Wissenschaft, Göttingen, 2002, s- 28.

¹⁵⁵ Iris Därmann, „Fremderfahrung und Repräsentation”, *Fremderfahrung und Repräsentation*, yay. Iris Därmann - Christoph Jamme (Göttingen: Velbrück Wissenschaft Verlag, 2002), 28-30.

kabullenmediğimizi etkiler. Yabancı olanın gelişi tahmin edilemez olabileceği gibi zamansız da olabilir.¹⁵⁶

Yabancılık deneyimi sadece yabancı ile karşılaşma sonucu elde edilir ve bu yabancılık deneyimi kişide psikolojik olarak duygusal durumların gerçekleşmesine sebep olabilir. Kişi yabancılık deneyimi edinmek için planlı bir şekilde hareket etmez, yabancılık deneyimi gelişigüzel bir şekilde yabancı ile karşılaşma sonucu gerçekleşir.

Niels Weidtmann da Waldenfels'in yabancılık deneyimi için yaptığı açıklamadan yola çıkarak yabancıların "kendine özgü erişilmezliğini"¹⁵⁷ ele alır. Weidtmann yabancıların, bilinmediği, aşına olunmadığı ve anlaşılmadığı zaman deneyimlenmesinin zorluğundan bahsetmekte ve yabancı deneyimi ediniminin paradoks bir durumu olduğunu söyler. Bilinmeyen nasıl deneyimlenebilir ki eğer bilinip tecrübe edildiği zaman yabancılık özelliğini kaybediyor ise? Yabancı bu durumda bilinenin ve anlaşılanın ortasındaki bir tür "kara kutu" ('black box') gibi olduğunu söylenir. Böylesi bir "kara kutu" ya genel anlaşılanın ortasında bir delik açacak veya tam olarak anlaşılmadan (ve analiz yapılmaksızın) bilindik bir ağına katılarak yabancı özelliği ortadan kalkacak ve öteki olma özelliğine geçecektir. Tüm bu sayılanlardan dolayı yabancı deneyimini bir deneyim şekli olarak görmek önemlidir. Dolayısıyla yabancı salt bir fenomen olarak analiz edilmemeli ve yabancıya erişim unsurunun da bu analizin ayrılmaz bir parçası olduğu dikkate alınmalıdır. Yabancı salt bir olgu olarak ele alınırsa, anlaşılmaz bir şekilde ötekiliğe doğru kayacaktır.

Weidtmann, Levinas ve Merleau-Ponty gibi bilim insanlarının, hatta Husserl'in ötekinden nesnel olarak bahsederken bir sınıflandırma yapmak adına yabancıyı kastettiklerini söyler. Yani öteki kavramından söz ettiklerinde kastedilenin yabancıdır. Ancak bir deneyimin analizi söz konusu olduğunda nesnenin sınıflandırılması değil, deneyimin çözümlenmesinin esas alınması zorunludur. Bu durumda çözümün odak noktası Waldenfels'in yabancı fenomenolojisi kapsamında değerlendirdiği yabancı deneyimidir. Waldenfels paradoks olarak tabir ettiği "kendine özgü erişilemezlik" ve "var olmayan mevcudiyet"¹⁵⁸ üzerine inşa edilen yabancılığın deneyiminden bahseder.¹⁵⁹ Ancak

¹⁵⁶ Waldenfels, "Das Fremde Denken", 363.

¹⁵⁷ "originäre Unzugänglichkeit"

¹⁵⁸ Waldenfels, Topographie des Fremden, 30.

¹⁵⁹ Niels Weidtmann, "Erfahrung des Zwischen: Anmerkung zu Waldenfels Phänomenologie der Fremderfahrung", *Etica&Politica/Ethics&Politics*, XIII, (2011), 268.

deneyimlenen “var olmayanın” kendisi değil, var oluşu ispatlanamayan, erişilemez ve ulaşılabilir olan nesne veya durumdur. Var olan, fakat tanımlanamayan bir şeylerin varlığı söz konusudur. Mevcudiyetin içerisinde mahrumiyet söz konusudur. Bu mahrumiyet ise deneyimin en önemli niteliğidir çünkü yabancı olan fenomene ilk erişimi sağlar.

Weidtmann, Waldenfels’in deneyime bakış açısında önemli olanın, *kendinin*, yabancının içinden çıktığını ve bu bağlamda gerçekte neyin *kendinin*, neyin de yabancı olduğu, tamamıyla ilgili deneyim durumuna veya ilgili deneyim alanının seçimine göre oluştuğunu belirtir. Weidtmann, ilgili deneyim durumu ile ilgili deneyim alanını, Waldenfels’in yabancılık aşamalarının nedeni olarak belirtir. Bu kapsamda, dün “*yapısal*” olan yabancılığın, bugün belki “*sıradan*” yabancılık olduğunu ve sıradan yabancılığın da eksik bilginin tamamlanmasıyla yabancılık özelliğinin tamamen ortadan kalktığını gösterir. Yani yabancılık deneyimi, sonsuza kadar yabancılık deneyimi olarak kalmamakta fakat bu da yeni yabancılık deneyimlerinin olmayacağı anlamına da gelmemektedir. Neyin yabancılık deneyimi olarak anlaşılacağı, özellikle duruma ve geçmiş deneyimlere bağlanır.¹⁶⁰

Yabancılık deneyiminde bir durumun veya olgunun yabancı olarak algılanmasında bireyin yabancı ile karşılaşmasına kadar geçen süre zarfında edindiği bilgi ve deneyimler, yabancılık deneyiminin hangi aşamasında olacağını belirlemektedir. İlk yabancı deneyiminden sonra yabancılığın hangi aşaması ile sonlandırılacağını ve kendi deneyimine *dâhil* edeceği için yabancı artık sonsuza dek bilinmeyi ifade etmeyecektir. Yabancı ile her karşılaşmada, bilinmezliklerin ortadan kalkacağı ve yabancılık deneyimi artacağı için yabancılık da ortadan kalkmış olacaktır.

Yabancı ile her karşılaşmada edinilen bilgiler bireyin deneyim dünyasına eklenir. Bu da kendisiyle bireyin veya toplumun kendine ait olan deneyim birikiminin oluşmasını sağlar. Deneyim birikimi kapsamında, edinilen her yabancılık deneyimi, kendi deneyim hikâyesini ifade eder.¹⁶¹ Başka bir deyişle nasıl ki yabancılık türlerinde yabancı hakkında edinilen bilgiler, yani yabancılık deneyimi, yabancılığı ortadan kaldırıp *kendi* olmasını

¹⁶⁰ Weidtmann, “Erfahrung des Zwischen: Anmerkung zu Waldenfels Phänomenologie der Fremderfahrung”, 269-270.

¹⁶¹ Weidtmann, “Erfahrung des Zwischen: Anmerkung zu Waldenfels Phänomenologie der Fremderfahrung”, 270.

sağlamaktaysa, yabancılık sayesinde edinilen her deneyim de yabancılık hikâyesinin ortaya çıkmasını sağlar. Ortaya çıkan bu durum da Waldenfels'in kendi deyimiyle:

“Yabancı dünya deneyimi bana kendi dünyamda farklı olabileceğini gösterebilir, [...]”¹⁶²

Waldenfels, yabancı bir dünyanın deneyimi kendi dünyamızın da farklı veya başka bir dünya olabileceğini aktarır. Yabancı'nın kendi dünyamız içinde yer alabilmesi için sadece yabancılık deneyimi edinilmiş olması yeterli olmaz. Yabancılık deneyiminin yanı sıra yabancıyı anlamak ve algılamak da önem arz eder. Bazı bilim insanları kendi bilim dallarında, yabancılık deneyimi ile yabancıyı anlamayı aynı anlamda kullanmışlardır. Fakat deneyim daha çok, gerçekleşme sonucu edinilen tecrübe ve bunun sonucunda elde edilen bilgiyi vurgularken, anlamak veya algılamak bilişsel bir süreci ifade eder.

2.4. Yabancıyı Anlama/ Fremdverstehen

Anlama ve yorumlama, yorumbilimin iki ana sorunudur. Anlama ve yorumlama birbirinden ayrı süreçler olmayıp birbirinin dönüşüm hallerini ifade eder. Anlamanın temel yapısında, yorumlayarak anlama yer alır. Yorumsal bir anlama süreci, anlamayla ilgili daha önceden var olan veya anlama sırasında oluşan bilgilerin birlikte rol oynamasıyla gerçekleşir. Yorumlayarak anlama, özellikle söz konusu yabancıyı anlama olunca, yoruma daha çok gereksinim duyar. Yabancıyı anlama, kendi içinde yetiştığımız ve mekanikleşen bir alışkanlık süreci içinde bir başkasını anlama sürecinden çok farklıdır. Yabancıyı yorumlayarak anlama, kendimizde var olan önyargılardan ibaret olmayan, karşılaştığımız yabancıyı anlamaya çalışma çabasının sonucunda oluşan bir öğrenme ve değişim sürecidir aynı zamanda. Yabancıyı anlama, kendi bilgi dağarcığımızda var olan yorumların değil, kendi algılarımızın dışında var olan kültürel ve toplumsal yorumların anlaşılma sürecidir. Yabancı, sadece fiziksel olarak yabancı olmayıp, kültürel olarak da yabancıdır ve yabancı'nın anlaşılması kendi kültürümüz üzerinden gerçekleşemeyecek bir anlamayı ifade eder.

Metzler'in, edebiyat ve kültür kuramıyla ilgili sözlüğünde, yabancıyı anlama (*Fremdverstehen*) kavramının, yorumbilimin anlama (*Verstehen*) kavramıyla yakın ilişki

¹⁶² „Die Erfahrung der Fremdwelt zeigt mir, dass die Heimwelt auch eine andere sein kann, [...]”
Bernhard Waldenfels, *Grenzen der Normalisierung. Studien zur Phänomenologie des Fremden 2*, (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2008), 42.

içinde olduğunun altı çizilir ve kültürlerarası iletişime vurgu yapılır. Dolayısıyla kültürlerarası iletişim (interkulturelle Verständigung) veya kültürlerarası anlama (interkulturelles Verstehen) çoğunlukla yabancıyı anlama ile eş anlamda kullanılır.

Anlama kavramı, yorumbilim yöntemleriyle kendini var ederken, aynı zamanda antik geleneklerden de beslenir. Yabancıyı anlama kavramı ise, daha yeni oluşan bir araştırma konusunu oluşturur. Öyle ki yöntem olarak farklı bir yol izlerken, amaçları doğrultusunda da kendine yeni imkanlar yaratır. Böylece yabancıyı anlama yorumbilimin dışında, etnoloji, psikoloji, felsefe, teoloji, iletişim araştırmaları, yabancı dil ve edebiyat öğretiminde kendine araştırma alanları yaratır.¹⁶³

Yabancıyı anlama, kendinden olmayanı tanıma ve anlamayla başlar. Bu yüzden yabancıyı anlama, kültürlerarası anlamayı ve kültürlerarası iletişimi de içine alır. Yabancıyı anlama bir bakıma kültürlerarası anlamadır. Kültürün kapsam alanı dilin varlığını içerdiği gibi dilin kapsam alanı da kültürün varlığını içerir. Bir toplum kültürünün yapı taşını oluşturan dil, kendi kapsam alanının dışında yer alan başka bir dil ve kültür ile çeviri yoluyla karşı karşıya geldiğinde, ilk yabancıyı anlama dil üzerinden başlar.

Yabancıyı anlama kavramı, ilk olarak yorumbilimden çıkmış ve sonrasında diğer bilim dalları tarafından da araştırma konusu olmuştur. Söz konusu yorum ve anlama olduğunda akla ilk gelen isim Hans Georg Gadamer'dir. Gadamer, 1960 yılında yayınladığı *Wahrheit und Methode* adlı eserinde yorumbilim felsefesine farklı bir bakış açısı getirmiş ve *Tarihselliğin Anlama Sürecinin Yorumbilimsel bir Prensip Olarak Kabul Edilmesi* "Erhebung der Geschichtlichkeit des Verstehens zum hermeneutischen Prinzip" adı altında iki alt başlık vererek incelemiştir. Birinci başlık: *Yorumbilimsel Döngü ve Önyargı Sorunsalları* "Der hermeneutische Zirkel und das Problem der Vorurteile" ikinci başlık ise Anlamanın ön Yapısının Heidegger'in Keşfinden "Heideggers Aufdeckung der Vorstruktur des Verstehens" oluşur. Her iki alt başlık ile Gadamer, anlamayı ele alır.¹⁶⁴

Heidegger'in öğrencisi Gadamer, yorumbilim çerçevesinde ontolojiyi incelerken, Heidegger'den ayrılır. Gadamer, Heidegger gibi geleneksel bir yorumbilim ve eleştiri sorunundan yola çıkmaz. O, ontolojik bir niyetten yola çıkarak anlamanın ön yapısını

¹⁶³ Ansgar Nünning, "Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie Ansätze – Personen – Grundbegriffe," (Stuttgart/Weimar: J.B. Metzler Verlag, 2001), 193.

¹⁶⁴ Hans Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, (Tübingen: J.C.B. Mohr Verlag, 1990), 270.

geliştirmek ister. Gadamer, bilimin nesnelleştirilmesinden kurtularak, anlamının tarihselliğine vurgu yapmak ister:

“Heidegger ging auf die Problematik der historischen Hermeneutik und Kritik nur ein, um von da aus in ontologischer Absicht die Vorstruktur des Verstehens zu entfalten. Wir gehen umgekehrt der Frage nach, wie die Hermeneutik, von den ontologischen Hemmungen des Objektivitätsbegriffs der Wissenschaft einmal befreit, der Geschichtlichkeit des Verstehens gerecht zu werden vermöchte.”¹⁶⁵

Gadamer böylece Heidegger’in, anlamının ön yapısından¹⁶⁶ yola çıkarak anlamayı yeniden betimler. Anlamayı, bilimsel nesnellikten arındırarak ele almakta ve tarihselliği bir anlamda bilgi edinme, bilgiye bilgi katma ve ön anlamayı pekiştirme olarak görür. Bunun sonucunda Gadamer “ön yargı” kavramını da ortaya atar. Çünkü ön yargı Gadamer’de önbilgilerin bütününi temsil eder.

Gadamer’in ontolojiye bakış açısı; anlama sürecinin, ön bilgi veya ön yargı ile başladığı biçimindedir. Gadamer, metin çözümleyicileri, keyfi fikirlere kapılmama ve sınırlandırıcı düşüncelerden uzak durma konusunda uyarır:

„Wer einen Text verstehen will, vollzieht immer ein Entwerfen. Er wirft sich einen Sinn des Ganzen voraus, sobald sich ein erster Sinn im Text zeigt. Ein solcher zeigt sich wiederum nur, weil man den Text schon mit gewissen Erwartungen auf einen bestimmten Sinn hin liest. Im Ausarbeiten eines solchen Vorentwurfs, der freilich beständig von dem her revidiert wird, was sich bei weiterem Eindringen in den Sinn ergibt, besteht das Verstehen dessen, was dasteht.”¹⁶⁷

¹⁶⁵Gadamer, *Wahrheit und Methode Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 270.

¹⁶⁶ Heidegger ön yapı ile kastettiği Christoph Demmerling tarafından şöyle özetlenmiştir: „Im letzten Teil von §32 kommt Heidegger im Zusammenhang mit seiner Thematisierung des Sinnbegriffs auf die sogenannte ‚Vor-Struktur‘ der Auslegung und auf das Problem der *Zirkelhaftigkeit* des Verstehens zu sprechen. Mit dem Begriff der Vor-Struktur bezieht er sich auf den Umstand, daß alles, was Gegenstand der Auslegung ist oder werden kann, auf eine bestimmte Weise bereits zuvor verstanden sein muß. [...] Das Problem eines Zirkels des Verstehens, das in der traditionellen Hermeneutik wiederholt zur Diskussion stand, um auf die Tatsache aufmerksam zu machen, daß z.B. Texte nur dann interpretiert werden können, wenn bereits etwas verstanden ist, wird nach den Begriffen Verstehen, Auslegung und Sinn von Heidegger gleichfalls existenzialisiert interpretiert: ‚Dieser Zirkel des Verstehens ist nicht ein Kreis, in dem sich eine beliebige Erkenntnisart bewegt, sondern er ist der Ausdruck der existenzialen *Vor-Struktur* des Seins selbst‘“.

Demmerling, Christoph: *Hermeneutik der Alltäglichkeit und In-der-Welt-sein* (§§25-38). İçinde: Rentsch, Thomas (Der.), *Martin Heidegger: Sein und Zeit*. Akademie Verlag, Berlin, 2001. s.106.

Ayrıca bkz: Heidegger, Martin: *Sein und Zeit*. 11. Auflage. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1967, s.152-153.

¹⁶⁷Gadamer, *Wahrheit und Methode Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 271.

Gadamer'e göre bir metni anlamak için metni tasarlamak, yani bir taslak yapmak gerekir. Metin içerisinde ilk anlam oluşur oluşmaz metnin bütünü ile ilgili anlamsal bir fikir oluşur. Öncül bir anlam oluşumu metnin belli beklentiler içerisinde okunmasıyla ilgilidir. Anlama ile ilgili taslak oluşturulurken metnin anlamsal boyutunun derinine indikçe bu taslak geliştirilir ta ki metin içerisinde açık bir şekilde yazılı olmayan anlam, yani gerçek anlam kavranılincaya kadar. Böylece mevcut metin ile tasarlanan metinle örtüştüğünde, sağlıklı bir yorumlama gerçekleşmiş demektir.

Gadamer, "anlama"nın, önyargıdan ve hazırlanan tasarımdan ortaya çıkan anlam beklentilerinden meydana geldiğini belirtir. Bu bağlamda Gadamer'in "anlama" konusunda önyargıyı, ön koşul olarak sunduğunu görülür.

Her ne kadar günümüzde "ön yargı" negatif bir anlam çağırırsa da, Gadamer'de tarafsız bir anlama sahiptir. Gadamer, ön yargı sözcüğünün negatif anlamının aydınlanma çağında ortaya çıktığını ve olguların denetlenmeden yargılandığı için ön yargıya olumsuz bir anlam yüklendiğini vurgular. Gadamer'e göre ön yargı, yanlış bir yargı olmayıp, ön yargıların getirdiği bütünsellik neticesinde, anlamayı güçlendiren bir olgudur. Gadamer'in vurguladığı bu farklılık ise sorunun ana kaynağı olduğunu ve dolayısıyla ön yargısız anlamının mümkün olmadığını savunmaktadır.¹⁶⁸ Gadamer'in ön yargıyla kastettiği daha çok metinle ilgili ön bilgiler, yorumcunun metinle ilgili okuma öncesi yaklaşımları ve metnin bütünüyle ilgili ön tasarımlarıdır.

Ayrıca anlama Gadamer'e göre öznelliğin bir eylemi değil, daha çok geçmiş ve geleceğin birbirleriyle arasındaki tarihsel izlenimlerin (Zeitabstand)¹⁶⁹ aktarım sürecinden oluşur:

¹⁶⁸ Gadamer, *Wahrheit und Methode Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 275

¹⁶⁹ "Nun ist die Zeit nicht mehr Primär ein Abgrund der überbrückt werden muß, weil er trennt und fernhält, sondern sie ist in Wahrheit der tragende Grund des Geschehens, in dem das Gegenwärtige wurzelt. Die Zeitabschnitte ist daher nicht etwas, was überwunden werden muß. Das war vielmehr die naive Voraussetzung des Historismus, daß man sich in den Geist der Zeit versetzen, daß man in deren Begriffen und Vorstellungen denken solle und nicht in seinen eigenen und auf diese Weise zur historischen Objektivität vordringen könne. In Wahrheit kommt es darauf an, den Abstand der Zeit als eine positive und produktive Möglichkeit des Verstehens zu erkennen. Er ist nicht ein gähnender Abgrund, sondern ist ausgefüllt durch die Kontinuität des Herkommens und der Tradition, in deren Lichte uns alle Überlieferung sich zeigt. Hier ist es nicht zu viel, von einer echten Produktivität des Geschehens zu sprechen. Jedermann kennt die eigentümliche Ohnmacht unseres Urteils dort, wo uns nicht der Abstand der Zeiten sichere Maßstäbe anvertraut hat. So ist das Urteil übergegenwärtige Kunst für das wissenschaftliche Bewußtsein von verzweifelter Unsicherheit. Offenbar sind unkontrollierbare Vorurteile, unter denen wir an solche Schöpfungen herangehen. Voraussetzungen, die uns viel zu sehr einnehmen, als daß wir sie wissen könnten und die der zeitgenössischen Schöpfung eine Überresonanz zu verleihen mögen, die ihrem wahren Gehalt, ihrer wahren Bedeutung nicht entspricht. Erst das Absterben aller aktuellen Bezüge läßt ihre eigene Gestalt

“Das Verstehen ist selber nicht so sehr als eine Handlung der Subjektivität zu denken, sondern als Eindrücke in ein Überlieferungsgeschehen, in dem sich Vergangenheit und Gegenwart beständig vermitteln.”¹⁷⁰

Gadamer’in anlama konusunda vurgu yaptığı diğer bir nokta da “zaman mesafesi”dir. Gadamer, “zaman mesafesi” ile, yorumbilimin eleştiri sorunlarına çözüm yolu sunar. Anlamayı sağlayan *gerçek ön yargılar* ile, yanlış anlamaya neden olan *yanlış ön yargıların (falsch unter denen mißverstehen)* nasıl birbirlerinden ayırt edileceğini gösterir.¹⁷¹ Ayrıca Gadamer, zamansal mesafe ile anlamamanın farklı şekilde olduğunu belirtmektedir. Bugün iletilmek istenilen ile yarın iletilmek istenilenin zaman içerisinde değişime uğrayacağını vurgular.

Gadamer’in anlama ile ilgili en önemli kuramlarından biri de ufukların kaynaşması (*Horizontverschmelzung*) kuramıdır. Gadamer’e göre “anlama”, ufukların kaynaşması ile ortaya çıkar. Anlamak bir eylemdir. Anlama eylemi ön bilgi, ufuklar ve varlık olmadan gerçekleşemez. Aktarılacak istenilen her ileti tarihsel bir bilinç ile gerçekleşir. Tarihsel bilinç ise ufukların kesişmesi ve kaynaşması ile mümkün olur. Dolayısıyla metinde dün ile bugün arasında bir gerilim ilişkisini ortaya çıkarır. Yorumbiliminin görevi ise bu gerilimi dengeye sokmak değil, bilakis gerilimi bilinçli bir şekilde geliştirmeye açık hale getirmektir. Tüm bunlardan ötürü yorumbilimsel davranış, çağdaş ufuktan ayırt edilebilen bir tarihsel ufukun taslağını yaratmak zorunda kalır.

Tarihsel bilinç burada kendini ötekileştirdiğini fark etmekte ve iletilen ufukun kendi ufkundan ayrıştırmaktadır, yani, her ne kadar kesişmeler söz konusu olsa da anlaşılması gereken ufuk ile yabancı ufuk arasında bariz bir fark oluşumu izlenir.¹⁷²

Gadamer, tarihsel bilinç ve ufukların kaynaşması bakış açısında bir metni anlayabilmek için, geçmiş tarihe dair bir ufukun olması gerektiğini belirtmekte ve yorumcunun veya okuyucunun geçmişe dair bir ufku yok ise bu durumda metnin anlaşıl(a)maması anlamına gelmektedir. Metnin anlaşıl(a)maması durumda ise iki farklı ufukun varlığından bahseder. Birincisi ufukun daralması ikinci ise ufukun genişlemesidir.¹⁷³

sichtbar werden und ermöglicht, damit ein Verständnis des in ihnen Gesagten das verbindliche Allgemeinheit beanspruchen kann“. (Gadamer, 302-303)

¹⁷⁰ Gadamer, *Wahrheit und Methode Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 295.

¹⁷¹ Gadamer, *Wahrheit und Methode Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 304.

¹⁷² Gadamer, *Wahrheit und Methode Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 311-312.

¹⁷³ Tosun-Akın, *Yorum Bilim*, 213.

Ufukların kaynaşması veya ufuk bilincinin oluşması bilmesi bireyin sahip olduğu ufuk bilincine ve derinliğine bağlıdır. Bireyde veya yorumcuda ufuk bilinci olmaması halinde hem kendini hem de yabancıyı anlama gerçekleştiremeyecek hatta Gadamer'in belirttiği gibi iki farklı ufukun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Böylesi bir durumda okuyucuda veya yorumcuda ya ufuk daralması veya genişlemesi vuku bulacaktır. Her iki durumda da “anlama”nın sağlıklı gerçekleştirildiğinden bahsetmek mümkün değildir.

Anlama kavramı Gadamer ile açıklanmaya çalışılmıştır ve “yabancıyı anlama”¹⁷⁴ için kuramsal bir temel oluşturulmaya çalışılmıştır. Gadamer, anlamanın ön şartı olarak kabul ettiği “ön yargılar”, “zamansal mesafe” ve “ufukların kaynaşması” gibi tanımlamaları yabancıyı anlamak için kullanır. Bir metni anlamada söz konusu olan ön yargılar, zaman mesafesi ve ufukların kaynaşması, yabancı ile karşılaşmayı ve yabancıyı anlamayı da ifade etmektedir. *Yabancıyı anlama* konusunu Lothar Bredella'da daha spesifik olarak ele almış ve *yabancıyı anlamayı* şu şekilde tanımlar:

”Yabancıyı anlamak, kendi konu bağlamımızda değil yabancı konu bağlamında aranmalıdır.”¹⁷⁵

Bredella “yabancıyı anlama” ifadesinin, kendi kültürel bağlamımızda anlamaya çalışmamız gereken olarak değil, yabancıların kültürel bağlamında anlamaya çalışmamız gereken bir durum olduğunu savunur. Bredella yabancıyı anlama sürecinde, içerden ve dışardan bakış açılarının önemine vurgu yapar. Yabancıya dışardan bakmak, yabancıya bakışın en bilindik halini temsil eder. Bu bakış açısında, yabancıyla ilgili olan bilgi birikimi ve ön bilgilerden söz edilmekle birlikte yabancıyı, kendi kültür ve deneyimleriyle değerlendirme söz konusudur. Bredella, salt dış perspektiften yabancıya bakılması durumunda, yabancıyı anlamanın tam gerçekleştiremeyeceğini savunur. Çünkü yabancıya dışarıdan bakmak sadece bir bilgi yığını sunar ve bu bilgiler yabancıların tam olarak anlaşılması için yeterli olmaz. Zira bu bilgiler başka ulusların kültür odaklı imgelerinden

¹⁷⁴ Ayrıca bkz. yabancıyı anlama ve çeviri ilişkisi konusunda, çeviride yorumbilimsel kapsamda anlama konusu ayrıntılı bir şekilde Ayla Akın'ın “*Çeviri Sürecine Yorumbilimsel Yaklaşımlar: Çeviribilimde Yorumbilimsel Paradigma*” adlı doktora çalışmasında yer vermiştir. Akın yabancıyı anlamayı yorumbilimcilerin düşünceleri ile hem eleştirel hemde çevirideki konumu detaylı bir şekilde incelemiştir. Ayla Akın. *Çeviri Sürecine Yorumbilimsel Yaklaşımlar: Çeviribilimde Yorumbilimsel Paradigma*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim Anabilim Dalı, Sakarya, 2016.

¹⁷⁵ „Fremdverstehen besagt, dass wir etwas nicht im eigenen, sondern im fremden Kontext zu verstehen suchen.“ Lothar Bredella v.d.ğr. *Wie ist Fremdverstehen lehr- und lernbar? Vorträge aus dem Graduiertenkolleg Didaktik des Fremdverstehens*, (Tübingen: Günter Narr Verlag, 2000), XII.

ve ön yargılardan oluşur. Tüm bunlar yabancıya dair bakış açısı, kendi kültürüyle karşılaştırmanın, yabancı kültürle ilgili bir fikre sahip olmanın veya onu yargılamanın ötesine gidemez.

Yabancıya içsel bakış, daha çok bilgiye dayalı ve bilişsel niteliktedir. İçsel bakış açısında “yabancıyı anlamak”, bireyin kendini yabancıya yerine koyması ile gerçekleşebilir. Yani yabancıyı anlama süreci bir empati sürecinden daha fazlasıdır. Empatide, kişi başkasını anlamak için yine kendi bağlamında kalarak, onu bir yabancı olarak anlamaya çalışır. Oysa yabancıyı anlamak için bireyin, kendi bağlamından çıkıp yabancıya veya ötekine bağlamında yer alması gerekir. Bu da ancak bireyin, bir süreliğine kendi kültürel deneyimlerinden, anlayışlarından ve yorumlama geleneklerinden uzaklaşmasıyla mümkün olabilir. Bu süreçte imgesel anlamda, ötekine algı merkezi devralınır böylece durumlara ve olgulara ötekine veya yabancıya bakış açısından bakılır. Dolayısıyla yabancıyı anlamak desantralizasyon [odak veya merkez kayması] “yerleşme” demektir. Yani algı merkezinin kendi tarafında kalmayıp, yabancı olanın tarafına geçmesidir. Yabancıyı anlamak için bir içsel bakış açısı tavrı almak, ayrıca “sözü diğerine bırakmak” anlamına da gelir. Bir başka ifadeyle ötekine konuşturmadır. Sadece dışarıdan yabancıya bakmak ve yabancıyı anlamaktan ziyade onu nesnelleştirmektedir.

Charles Taylor’un üzerinde çok tartışılan, *Tanım Politikası* (Politics of Recognition) isimli makalesinde yabancıyı anlama ve yabancıyı tanıma üzerine önemli ifadeler bulunur. Zira kendisi çok kültürlü bir dünyada olan birinin bir diğerine kendi değerlerini nasıl aşılama çalıştığını ve diğerlerinin buna karşı kendi değerlerini koruma uğruna nasıl savaş verdiğini anlatırken çözüm yolları da sunar.¹⁷⁶ (örneğin Gadamer’in “ufukların kaynaşması” kavramından yararlanır). Taylor, yabancıyı anlamanın, ona kendi içinden bakmakla mümkün olacağına vurgu yapar.

Salt dışsal bakış açısından yabancı ele alındığında yabancıya karşı olan ön yargılar veya bilgi birikimi değişmez ve yabancıyı anlama gerçekleşmez. Sadece iç perspektif ile de yabancıyı anlama süreci tamamlanmaz. Yabancıyı anlamada tek taraflı yaklaşım özellikle ötekine veya yabancıya bakış açıları doğru bulunmadığında, kabullenilmediğinde veya benimsenmediğinde anlama sürecinin tamamlanmaması söz konusu olur. Böylesi bir

¹⁷⁶ ayrıca bkz. Taylor, Charles (2005) “Tanım Politikası”, Çokkültürcülük, hazırlayan Amy Gutmann, çev. Yurdanur Salman, İstanbul: Y.K.Y.

durumun yaşanmaması için kişilerin, yabancıyı anlama konusunda, yabancıya her iki bakış açısıyla bakmak durumundadır. Yabancıyı anlama kapsamında Bredella iç ve dış bakış açılarının kıyaslanması ve aralarındaki farklılıkların ayrıştırılması gerektiğini vurgular. Ancak bu şekilde anlama ve anlaşılma eylemleri karşılanmış olacaktır.¹⁷⁷

Husserl ve Waldenfels'e göre yabancıyı anlama sürecinde, "yabancı deneyimi" ön plana çıkar. Yani deneyim doğrultusunda edinilen bilgilerin, yabancıyı anlama sürecinde de bilinmeyi bilinen ile kıyaslama şeklinde olduğu ifade edilir. Bunun sonucunda da bilinmeyene, kendi içinde ve yabancıyı anlama da deneyime vurgu yapılır. Yabancıyı anlama sürecindeki deneyimin önemini Bredella şöyle aktarır:

"Man kann nicht voraussetzungslos einen Sachverhalt verstehen, sondern muss immer ein Vorverständnis von ihm besitzen. Nur so wird es möglich, das Neue aufzunehmen und es mit dem, was man schon kennt, in Bezug zu setzen. Wir verstehen, [...], indem wir an unsere Erfahrungen anknüpfen und sie in den Verstehensprozeß einbringen."¹⁷⁸

Yabancıyı anlama, tıpkı Gadamer'in anlama kavramında vurguladığı gibi, ön bilgi veya geçmiş deneyimlerle kurulan bağlamlarla gerçekleşen süreç sonucunda oluşur.¹⁷⁹ Çünkü yabancıyı anlamada, önceden sahip olunan bilgi ve deneyim olmazsa, karşılaşılan olgu ve unsurlar tekrardan yabancı unsurlar olarak ortaya çıkacaktır. Bu da bilinmeyi ortadan kaldırmadığı için anlama süreci sağlıklı gerçekleşmez. Yani yabancıyı anlama süreci, deneyim ile yakından ilişki içindedir. Başka bir ifadeyle, yabancı deneyimi ne kadar çok ise yabancıyı anlama da bir o kadar kolay olacaktır.

Oliver Eß, yabancıyı anlama kavramını tanımlayan bir diğer isimdir. Eß, yabancıyı anlamanın, yabancı deneyimi ile eşleştirme yapılarak mümkün olacağını, aktarırken yabancıyı anlamanın, yabancı deneyiminden geçtiğine vurgu yapar:

"Der Inhalt Fremdheitserfahrung und Fremdverstehen bezieht sich auf Prozesse des Fremdverstehens, in denen – durch den Umgang mit dem Fremden und durch ein Sich- dem – Fremden – Aussetzen- Erfahrungen gemacht werden, die zu einem besseren Verstehen und

¹⁷⁷ Lothar, *Wie ist Fremdverstehen lehr- und lernbar? Vorträge aus dem Graduiertenkolleg "Didaktik des Fremdverstehens"*, XIX-XXIII.

¹⁷⁸ Lothar Bredella, *Das Verstehen literarischer Texte*, (Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz: W. Kohlhammer Verlag, 1980), 78.

¹⁷⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Tosun/Akın, "Yorumbilim", İstanbul, Değişim Yayınevi, 2018

Aushalten des Fremden führen; und die gleichzeitig das Selbstverstehen, auch im Sinne von Identitätsbildungsprozessen, fördern.”¹⁸⁰

Eß’e göre yabancıyı anlama yabancı deneyiminden geçer. Yani yabancı ile iç içe olmak ve *kendine* ait olan ile yabancıyı karşılaştırmak, deneyimlemenin ön koşuludur. Böylelikle yabancıyı anlamaya yönelik doğru bir yolda gidilmiş olur. Yabancıyı anlama aynı zamanda kendini anlamayı ve kimlik oluşumunu da beraberinde getirir.

Akın ve Tosun yabancıyı anlama kavramını kültürlerarsı ilişki içinde ele alırlar ve yabancıyı anlamamanın bir bakıma kendini anlama olduğunu belirtirler. Onlara göre yabancıyı anlama:

“Yabancıyı anlayabilmek için ön koşul, öncelikle kendi geleneğini, kendi metinlerini ve dahası kendini anlamaktır. Kendi anlama süreçleriyle sorun yaşayan bireylerin ve toplumların, yabancıyı anlama süreçlerinde yapacağı karşılaştırmalar eksik kalacak ve yabancıların yerli kültürü kendi kültürüne dönüştürmesine yol açabilecektir.”¹⁸¹

Anlaşılabacağı üzere yabancıyı anlama kavramı için araştırmacılar birbirine yakın ifadeler kullanmışlardır. Önemli olanın yabancıyı anlama yolunda, kişinin kendi ile karşılaştırmada bulunması ve yabancı ile ilgili fikir sahibi olmasıdır. Yabancıya ait bilgilere ve yabancı deneyimine sahip olmamak, anlama sürecinin gecikmesine veya hiç gerçekleşmemesine neden olabilir. Dolayısıyla yabancıyı anlama; yabancı ile ilgilenmeyi, yabancı ile ilgili bilgiler edinmeyi ve fikir sahibi olmayı, kendi ile kıyaslamayı gerektirir, yani yabancıyı deneyimlemeyi gerektirir. Tosun ve Akın’nın vurguladıkları gibi, yabancıyı deneyimleyemediğimizde, yabancıyı anlama süreci eksik kalacak, hatta yabancı olanın kendisininmiş gibi algılanmasına neden olacaktır.

¹⁸⁰Oliver Eß, *Interkulturell Handeln mit Literatur: Am Beispiel eines Modelversuchs zum handlungsorientierten interkulturellen Literaturunterricht im Hauptstudium Germanistik in der VR China*, (Münster/New York: Waxmann Verlag, 2016),177.

¹⁸¹ Tosun - Akın, *Yorum Bilim*, (İstanbul: Değişim Yayınları, 2018), 270.

BÖLÜM 3: XENOLOJİ-YABANCILIK VE ÇEVİRİ İLİŞKİSİ

3.1. Xenoloji ve Çeviribilim Etkileşimi

Çalışmanın önceki bölümlerinde birçok bilim dalının kendi araştırma alanında xenolojik çalışmalar yaptığı gözlemlenmiştir. Çeviribilim de kendi doğası gereği yabancı konusuna özel bir önem verir. Çünkü çeviri her durumda bir yabancı iletişim ve etkileşim sürecinin adıdır. Çeviride söz konusu olan yabancılık, dilsel olduğu kadar kültürel bir yabancılığı da ifade eder. Yabancılık araştırması, Çeviribilim alanında henüz yeterince yapılmamıştır. Çeviribilim, yabancılık konusunda yöntemsel olarak Schleiermacher'ın yabancılaştırma yöntemini benimsemekle birlikte bu yöntemin, çeviride kuramsal açıdan yabancıyı tanımlama veya çeviride yabacının konumunu belirlemede yeterli olamayacağı açıktır. Çeviribilimin yabancılık ile ilgili tek bir bakış açısı yerine, kuramsal bakış açılarından yararlanarak bir yabancı tanımlaması yapması ve yabancıya bakış açısına göre kuramsal bir çerçeve çizmesi yerinde olacaktır. Xenolojik çalışmaların çeviribilime aktarılması ve çeviribilimin kendi kültürlerarası yapısından kaynaklanan yabancı deneyiminin yeniden kurulması, çeviri de kuramsal alana katkı yapabilir.

Xenolojinin Çeviribilime ışık tutmasının gerekliliği Wierlacher ve Albrecht'in üç temel varsayımı ile desteklenebilir. Wierlacher ve Albrecht, xenolojinin kategorik çıkış noktasında üç temel varsayımdan bahsetmektedirler. Bu üç temel varsayım kısaca şöyledir:

Kültürler birbirlerinden farklıdırlar ve birbirleriyle etkileşime girerler. Bu etkileşimler, iletişim ve değer sistemleri kapsamında olup kültürlerin birbirleri ile farklı alışverişlerde bulunmalarını sağlamaktadırlar. Bunlar; alıntılama ve ödünçleme, ilhak ve reddetme, karşılıklı taklit ve uyarılma şeklinde olabilirler çünkü tarih boyunca hiçbir zaman kültürlerin tamamen izolasyonu mümkün olmamıştır. İnsan varlığının antropolojik temelleri, kültürlerin karşılaştırılmalarından değil *kendi* ve *yabancı* arasındaki karşılıklı bağımlılıklarından oluşur.

Öteki ve *yabancı* görüşleri her zaman kültür odaklı olmuştur çünkü insanlar belirli kültürel hafızalara aitlik hissederler ve yabancı deneyimi sadece kültürler arası çerçevede değil kültür içi de yaparlar. Özellikle de modern toplumlarda sosyal tabaka ve nesil farklılıklarında sübkültürel yabancılıktan bahsedilmektedir.

Öteki ve yabancı ile edinilen deneyim sadece tehditkâr görülmemeli çünkü bu deneyimler fırsatlar da sunmaktadırlar. Kişinin öncesinden bildiği tüm bilgiler ki bunlar farklı diller, hayat tecrübesi denilen “günlük bilgiler”, genel kültür denilen “kültürel bilgiler” olabilir; hepsinin içerisinde kısmen “yabancı bilgisi” bulunmaktadır ki bu da kişinin toplumda sosyal statüsünün farklı bir değer kazanmasına neden olur. Yabancılık konusunda edinilenler kişiye entelektüel bir yeti kazandırmakla beraber günümüzde yabancı ile ilgili spesifik bilgi ihtiyacının artması kişileri kültürel yabancılık karşısında nasıl bir tutum sergilenmesi gerektiği konusunda da kilit bir rol üstlenir.¹⁸²

Wierlacher ve Albrecht’in salt bu üç varsayımı, xenolojinin hala çeviribilimde işlenmemesinin eksikliğini ortaya koymaktadır çünkü bu varsayımlar çeviribilime uyarlanabilir ve böylelikle de çeviribilimde veya çeviride xenolojik bir araştırma ortamı oluşturulabilir.

Bilindiği üzere çeviri, kültürlerle etkileşime giren en önemli araçlardan biridir. Bu nedenle Wierlacher ve Albrecht’in birinci varsayımları çeviri sürecine uyarlanabilir. Çeviri sürecinde çeşitli yöntemler ile ödünçleme, taklit veya uyarlama gibi stratejiler kullanılmaktadır ki örtük de olsa bu stratejilerin de yabancılık durumu ortaya çıktığında kullanıldığı söylenebilir. Hatta daha da genelleme yapılarak; çeviri asla bir kültür karşılaştırması olmamış bilakis Wierlacher ve Albrecht’in varsayımlarında da olduğu gibi “kendi ve yabancı arasındaki karşılıklı bağımlılık”tır. Örneğin; kültürel ve dilsel mesafe göz önünde bulundurularak çeviri yöntemlerinin uygulanmasıdır.

İkinci varsayım, çeviribilimde erek kitle ile açıklanabilir çünkü insanların kültürel hafızaları ve yabancı deneyimleri toplumlara göre değişiklik gösterir. Toplumlara göre farklılık gösteren yabancı ve yabancı deneyimini bir toplumun kültürel hafızasına zıt düşeceğinden reddedebileceği (örneğin; Amerikan okuyucuları) gibi bir diğer toplum yabancı deneyimine ve yabancıya açık olabilmektedir. Bu da uygulanacak çeviri yönteminin erek kitle okuyucusunun beğenisine göre yapılacağını ortaya koyar. Sübkültürel farklılıklar düşünüldüğünde yine erek kitleye göre bir çeviri dili seçileceği ortadadır zira sosyal tabaka göz önünde bulundurulduğunda entelektüel sınıf için yapılan çeviri farklı olacaktır. Jenerasyon farkları dikkate alındığında ise çeviri eserlerinin bir süre sonra dil kullanımının değişmesi sonucunda yeniden çevirilerinin yapılması bunun bir örneğidir.

¹⁸² Wierlacher - Albrecht, „Kulturwissenschaftliche Xenologie“,282.

Kuşkusuz Wierlacher ve Albrecht'in üçüncü varsayımı çeviribilimde çevirmenin oynadığı aktif rol olarak betimlenebilir. Öteki ve yabancı deneyimi bir çevirmenin olmazsa olmazının yanı sıra bu deneyimler ne kadar çok ise çevirmenin yetisi bir o kadar artacaktır. Böylece çevirmen için iyi bir çeviri yapabilmesi sonucunda ona birçok fırsatlar sunulacaktır. Bir çevirmen, çevirisini yaptığı dillere iyi hâkim olmasının yanı sıra günlük hayat da dâhil olmak üzere kültürünü bilmesi onu sadece kültürlü ve entelektüel bir insan yapmaz. Bu durum çevirmenin kimliği ve statüsü ile ilgidir. Çevirmenin neyin yabancı olduğunu bilmesi, kültürler arası farkları her zaman göz önünde bulundurabilmesi, her kitleye uygun aktarımlar yapabilen bir kültür elçisi ve ehil olması çevirmene ayrı bir statü kazandırır. Çevirmenler, yabancı ile ilgili ne kadar çok spesifik bilgiye sahiplerse bir o kadar yetileri artmakta ve aranan isimler olma şansına sahip olmaktadır. Bu da çevirmenin sosyal statüsünü göstermektedir.

Wierlacher ve Albrecht'in kültürel xenolojik ile ilgili belirttikleri Çeviribilim için de geçerliğini yitirmemektedir ve Çeviribilimin temellerini oluşturur. Aynı temel varsayımlardan yola çıkılarak xenolojiyi yani yabancılık araştırmalarını Çeviribilim çatısı altına yerleştirmek mümkün gözükmemektedir.

Ancak Çeviribilim ve xenolojinin ilişkisini derinleştirebilmek için çeviribilimin ilgilendiği odakların da ortaya koyulması gerekir. Bu odakların başında kaynak dil-erek dil veya kaynak kültür- erek kültür aktarımı, edebiyat çevirisi ve uzmanlık alanı çevirisi, çeviri süreci ve metin türleri gibi alanlar yer almaktadır. Bunun yanı sıra Çeviribilim için çevirmen, işveren, hedef kitle gibi kavramlar da önemli bir yere sahiptir.

Çeviriler, iki dil arasında köprü kurmakla kalmaz, iki kültür ve hatta iki medeniyet arasında da bir köprü oluştururlar. İki farklı yakayı bir araya getiren çeviriler, aşılması gereken sorunları da beraberinde getirirler. Çeviride ortaya çıkan sorunlar; uzmanlık alanı çevirilerinde metin türlerinden kaynaklanan *biçimsel yabancılık*; dilsel yapıları farklı olan dillerde *yapısal yabancılık*; yabancı kültürden aktarım yapıldığı zaman *kültürel yabancılık* ve edebiyat çevirilerinde ise *türsel ve kültürel yabancılık* olmak üzere sınıflandırılabilir.

Her ne kadar *biçimsel yabancılık* ile aktarılacak istenen metin türleri olsa da kastedilenin salt bilgiyi arz eden metin türleri değil, aynı zamanda ülkelerin kültürel ve sosyal yapılarına göre farklılık gösteren metin türleri olduğu bilinir. Erich Prunc, bu doğrultuda metin türlerini şöyle tanımlar:

“Wir können also Textsorten definieren als Realisationen von soziokulturell determinierten, konventionell geregelten Bündelungen situativer Faktoren [...] Textsorten sind sozusagen das Kondensat der in einer Kultur wiederkehrenden situativen Faktoren.”¹⁸³

Prunç, metin türlerini sosyokültürel gerçekleştirmeler ve konvansiyonel düzenlere dayanan durumsal faktörler olarak aktarır. Prunç’a göre metin türleri bir kültürün yinelenen durumsal faktörlerini temsil eder. Anlaşılacağı üzere metin türleri kültürlerden etkilenir ve hatta metin türlerini, kültürlerin belirlediği söylenebilir çünkü genel geçer kuralları toplumun kendisi belirler. Metin türleri de genel geçer kurallar çerçevesinde durum ifade ettiklerinden ve her ifade edilen durum, farklı kültürlerde farklı şekillerde belirebilmesinden dolayı hem çevirmen hem de erek okuyucunun yabancı unsurlarla karşı karşıya gelmesini sağlar.

Somutlaştırmak gerekirse, söz konusu metin türleri en basit dilekçeler veya ticari yazışmalar olabilir. Türkçede bir ticari yazı “Sayın Yetkili” olarak başlayabilirken Almancaya “Sehr geehrter Berechtigter/Bevollmächtigter” olarak çevrilmesi, erek kültür okuyucusuna yabancı gelecek ve okuyucu bunu garipseyecektir. Sözelimi tapu senetleri; her iki ülkenin farklı tapu senedi anlayışları olduğundan bu metinler çevrilseler dahi her zaman yabancılik unsurları taşıyacaktırlar.

Türsel olarak çeviride ortaya çıkabilecek diğer bir yabancılik türü de *dilsel yabancılik*dir. *Dilsel yabancılik*, çevirinin her aşamasında ortaya çıkabilecek bir yabancılik türüdür. Çevirideki *dilsel yabancılik* dil odaklı ele alındığında genel olarak dilbilimsel çeviri yaklaşımlarında karşımıza çıkar. Buradaki *dilsel yabancılik*, dilbilimsel çeviri yaklaşımlarının barındırdıkları sorun alanlarında kendini gösterir. Holger Siever dilbilimsel çeviri yaklaşımının temelinde dört sorun alanı olduğunu belirtmekte ve onları şöyle sıralar:

Uyumsuzluk Sorunu (Das Inkommensurabilitätsproblem)

Eşdeğerlilik Sorunu (Das Äquivalenzproblem)

Tanım ve Sınırlandırma Sorunu (Das Definitions- und Abgrenzungsproblem)

Çeviride Bütünlük Sorunu (Das Problem der Übersetzungseinheit)¹⁸⁴

¹⁸³ Erich Prunç, *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*, (Berlin: Frank & Timme Verlag, 2012), 150.

¹⁸⁴ Holger Siever, *Übersetzungswissenschaft. Eine Einführung*, (Tübingen: Narr Francke Attempo Verlag, 2015), 45-48.

Dilbilimsel yaklaşımlarda karşılaşılabilecek sorunlardan biri *dilsel yabancılığın* oluştuğudur. Çünkü dilbilimsel olarak uyumsuzluk sorunu, ancak dillerin birbirleri ile karşılaştıramayacağı zaman ortaya çıkmaktadır. Diller arası uyumsuzluk sorunu özellikle aynı dil ailesinde yer almayan dillerde çeviri yapıldığında daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır. Dilbilimsel olarak çeviride uyumsuzluk sorunu bazı çeviri dilbilimcileri tarafından ele alınmış ve iki farklı savın tartışılmasına da neden olmuştur. Bunlardan birincisi çevirilebilirlik, ikincisi ise çevirilemezlik savıdır. İki farklı çeviri savının sonucunda ise nelerin çevirilebildiği ve nelerin çevirilemez olduğu tartışması ile ortaya atılan tanımlarla dilbilimsel çeviri yaklaşımının ikinci bir sorunu oluşmuştur. Yani eşdeğerlilik sorunu ortaya çıkmıştır.

Eşdeğerlilik sorununun barındırdığı *dilsel yabancılık* ise kaynak metin ile erek metin arasındaki anlam eşdeğerliliğinin ortaya konulmasında karşılaşılan kaynak dil ve erek dil kıyaslamasındaki ifade bütünlülüğünün oluşmamasıdır. Eşdeğer anlamı bulunmayan olgu, unsur ve fenomenler dilbilimsel bakış açısı ile incelendiğinde *dilsel yabancılığı* temsil ettikleri söylenebilir. Ayrıca eşdeğerlilik sorununun her ne kadar dilsel bir sorun olsa da çevirmenin söz konusu sorunu ortadan kaldırmak için uygulayabileceği farklı yöntemler bulunmaktadır. Bunlar; betimleme, yorumlama veya dipnot gibi yöntemlerdir. Çevirmen bir sözcüğün birebir eş değerini erek dilde bulamadığı takdirde çözüm yöntemlerinden birine başvurarak çeviri eylemini gerçekleştirecektir. Çevirmenin eşdeğerlilik sorununa getireceği çözüm yöntemi aynı zamanda *dilsel yabancılığa* getirilen bir çözüm olarak görülebilir.

Dilbilimsel çeviri yaklaşımının diğer bir *dilsel yabancılık* sorunu da çeviri eylemini, bir dilsel kodlama olarak görmesi ve ağırlıklı olarak dilbilimin hangi alt alanına yoğunlaşması gerektiği konusundaki çelişkilerinin var olmasıdır. Yani pragmatik, söz dizimsel veya metin bilimsel odaklı çeviri kavramının betimlenmesi sorunudur.

Siever'in belirttiği dilbilimsel çeviri yaklaşımındaki son sorun ise çeviri konusunda tek bir yaklaşımın olmayışıdır. Ortaya çıkan sorunlar da kaynak metin ile erek metnin dilsel olarak karşılaştırılmasından kaynaklanır. Geleneksel çeviri anlayışında sözcüğün baz alınması ve ilerleyen dönemlerde de bilimsel olarak söz dizim, cümle ve metin yapılarının ortaya çıkmasıdır.

Dilbilimsel çeviri yaklaşımı, çeviriyi dilsel bazda incelediği sürece karşılaşılabilecek her sorun *dilsel yabancılık* olarak betimlenebilir. Çünkü dilbilimsel çeviri yaklaşımında kaynak metne bakış açısı dilin özelliklerine göre farklılık gösterecektir. Dilsel farklılıklar ise

diller arasındaki uzaklık ile dilsel yabancılığın ortaya çıkış şeklinde belirleyici olacaktır. Kaynak dil, erek dile ne kadar uzak ise *dilsel yabancılık* ta bir o kadar fazla olacaktır.

Ülker İnce ve Dilek Dizdar *Çeviri Atölyesi* ve *Çeviride Tuzaklar* adlı çalışmalarında beş farklı metin türlerinin çevirilerinde yapılan hataların ve bunların nedenlerini inceledikleri kitapta ele alınan metin türlerinin tamamında “Dillerin yapıları arasındaki farklılıklardan doğan sorunlar” başlığı ile diller arası uzaklıktan, diller arası farklılık ve dilbilimsel farklılıklardan dolayı ortaya çıkan sorunların somut örnekleri verilmişlerdir.¹⁸⁵ Burada verilen somut örnekler aynı zamanda çeviride *dilsel yabancılık* fenomenlerinin belirlenmesinde somut örnekleri oluştururlar.

Kültürel yabancılık, çevirinin her aşamasında ve her şeklinde karşılaşılan diğer bir yabancılık türüdür. Bu nedenle olacak ki Hans J. Vermeer ve Katharina Reiss, çeviri aktarımı için şöyle bir yorum yapmışlardır:

“Sözel karakterlerin aktarılması dile ve kültüre özgü koşullara ve kültürel içermelere tabidir. Yani karakterlerin A oluşumundan Z oluşumuna aktarılması durumunda dil ve kültür koşulları gözetilmelidir [...]”¹⁸⁶

Vermeer ve Reiss’ın vurguladığı gibi aktarım, dilsel ve kültürel söylem koşullarına tabii olduğu gibi kültürel içeriklere de tabiidir. Yani aktarım esnasında sadece dilin kendisi değil, dilsel ve kültürel şartların da dikkate alınması gerektiği belirtilir. Alıntıda tam olarak ortaya koyulmayan ise, dilsel ve kültürel şartların içeriğinin ne olduğudur. Bağlam içerisinde düşünüldüğünde ise anlatılmak istenilen; *yabancı olguların* aktarımında kültürel farklılıkların gözetilmesi gerektiği konusundan başka bir şey değildir.

Çeviri-kültür ve yabancılık ilişkisini bir arada kullanan Doris-Bachmann Medick’e göre metin çevirisi, yabancı kültürlerin ve kültürel farklılıkların bir temsilcisi olarak anlaşılmalıdır. Çünkü metinlerin çevirileri sadece bir dilin diğer bir dile aktarımı değildir. Metinlerin çeviri yoluyla aktarımı kültürlerin kültürlerarası birleştirilmesidir¹⁸⁷. Bachmann Medick’in kültürel kapsamda çeviriye bakış açısı, çeviri ile aktarımı gerçekleşen dilin yanı sıra kültür olduğu için metinlerin içlerinde barındırdıkları kaynak

¹⁸⁵ Ülker İnce - Dilek Dizdar, *Çeviri Atölyesi. Çeviride Tuzaklar*, (İstanbul: Can Yayınları, 2017).

¹⁸⁶ “Transfer verbaler Zeichen unterliegt sprach- und kulturspezifischen Verbalisierungsbedingungen und kulturellen Implikationen – d.h. beim Transfer von Zeichen eines Gefüges A in ein Gefüge Z müssen in solchem Fall Sprach- und Kulturbedingungen beachtet werden [...]” Katharina Reiss - Hans J. Vermeer, *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1984), 88-89.

¹⁸⁷ Doris- Bachmann Medick, *Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen, Göttinger Beiträge zur internationalen Übersetzungsforschung*, Band 12, (Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1997), 1.

dile ait kültürel fenomenler de *kültürel yabancılığın* çevirideki fenomenlerini oluşturdukları söylenebilir.

Kültürel yabancılığın fenomenleri özellikle edebiyat çevirilerinde kendini gösterir. Edebiyat çevirilerinde karşı karşıya kalınan *kültürel yabancılık*, *türsel yabancılığı* da ihtiva etmektedir. Türsel yabancılık ile kastedilen erek dilin edebiyatında var olmayan yeni bir türün çeviri yoluyla erek dile ve edebiyatına aktarımıdır. İki kültür arasında yapılan çeviriler, zamanla erek dilin edebiyatına ve kültürüne yerleşebilmektedir. Ancak edebi türün, çeviri yoluyla erek kültüre yerleşmesi her zaman söz konusu değildir. Özellikle 19.yüzyılda Alman çevirmenlerce Divan Edebiyat'ından çeviriler yapılmış [her ne kadar çeviri çalışmalarındönemin ünlü isimleri tarafından gerçekleştirilmiş olsa bile¹⁸⁸] ve yapılan bu çeviriler, Alman Edebiyatı'na tür olarak yabancı olduğu için kendine bir yer bulamamıştır. Buna karşılık aynı dönemlerde Osmanlı'nın, kendi edebi anlayışına yabancı olan Batı Edebiyatı'ndan yaptığı birçok edebi tür, çeviri yoluyla Türk Edebiyatı'nda yerini almıştır. 1832 yılında kurulan Encümen-i Daniş tarafından ve çoğunluğu Fransızcadan çevrilen roman, tiyatro, deneme ve yazın türleri, o dönemin Türk Edebiyatı'na yabancı türler olmasına rağmen tutunmayı başarabilmiştir.

Roman türündeki ilk çeviri eseri 1859 yılında Yusuf Kâmil Paşa tarafından Fénelon'dan çevirdiği Telemak'dır. Fénelon'nun Telemak adlı eseri 1881 yılında Ahmet Refik Paşa tarafından sade bir dille tekrar çevrilmiştir.¹⁸⁹

Telemak'ın ilk çevirisi ile ikinci çeviri arasında 22 yıl vardır. 22 yıl sonra aynı eserin tekrar çevrilmesinin birinci nedeni ilk çeviride Türk edebiyatına *tür* olarak *yabancı* olması, ikinci nedeni ise zaman içerisinde dilin gelişimidir. Telemak adlı eserin çevirisinde olduğu gibi, bir toplumun edebiyatında, *türsel yabancılığı* barındıran edebi metin türlerinin, çeviri yoluyla başka bir toplumun edebiyatına yerleşmesi için belli bir süreç gerekmektedir. Bu durum edebiyat çevirisi alanının spesifik bir alan olmasından kaynaklanır. Edebiyat çevirisi yapılırken, sadece kaynak metne ait olan edebi türün çevirisi değil aynı zamanda edebi dilinde çevirisi de yapılır. Dolayısıyla edebiyat

¹⁸⁸ 19. yüzyılın başlarında Joseph von Hammer-Purgstall, Friedrich Rückert veya August von Platen taraflarından yapılan gazel çevirileri Alman edebiyatında tüm çabalara rağmen yer edinmemiştir.

¹⁸⁹ S. Seza Yılancıoğlu, "Türk Romanının Oluşumunda Çevirinin Ekinel Etkileri", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Uluslararası IV. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri*, (Çanakkale:2005), 289-290.

çevirilerinde karşılaşılan zorlukların diğer bir tanesi de bir kültürün edebi dilinin aktarımıdır. Çünkü edebi dil:

“[...] bir milletin konuşma dili ve yazı dili teşekkül ettikten sonra kültür dili diyebileceğimiz bir söyleyiş zemininde daha fazla hissedilen, bir tarafı ile itibari ve uçucu, bir tarafı ile hayatın gerçek değerleriyle kaynaşan estetik ve orijinal bir ifade yoludur.”¹⁹⁰

Dolayısıyla yabancı unsurlarla en çok karşılaşma durumu, bir edebi metnin başka bir dile çevrilmesi durumunda ortaya çıkar. Bir millete ait bir kelimenin, o milletin kültür dilinde sayısız anlamı vardır:

“Edebî dilde kullanılan kelimelerin anlam daireleri sınırsızdır: Gerçek anlam, mecaz anlam, terim anlam, eş anlam, yakın anlam, uzak anlam gibi daireler, edebî dilin özel sırası, bağlam ve çağrışımları arasına yerleşir. Dil kullanılırken, bir millete, bir bölgeye, bir gruba veya şahsa ait özel ve orijinal terkipler, orijinal buluşlar ve ufuklar, bu anlam dairelerini oluşturur.”¹⁹¹

Çeviribilim kapsamında edebi eserlerin ihtiva ettiği her türlü yabancı unsur, edebiyat çevirilerinde yöntem tartışmasının günümüze kadar sürmesinin en önemli sebebidir. Çeviribilimde edebiyat çevirilerinde tartışma konusu yabancılaştırma mı yoksa yerlileştirme yöntemi mi uygulanacak? Aslında tartışılması gereken konu çevirmen edebi metinde ne kadar yabancılaştırma veya yerlileştireme yapmalı ki erek okuyucu açısından kazançlı olsun? Bu noktada çevirmenin, kaynak metnin edebi dilini çok iyi anlamasının gerekliliğiyle beraber erek dile veya kültüre hangi yöntemle aktaracağı da çok önemlidir. Edebiyat çevirileri ile ilgili birçok bilimsel çalışma mevcuttur ancak bu çalışmalarda genellikle *yabancılık* kavramının çalışılmasından ziyade *yabancılığın* mevcudiyeti ile ilgili vurgu yapıp daha çok kültür odaklı çalışmalara yer verilmiştir:

“In der Auseinandersetzung mit der fremdsprachigen Literatur werden übersetzte Texte häufig als »bleibendes Fremdes« (Feuchtwanger) oder aber als dem Original äquivalente Übertragung betrachtet und – wenn überhaupt – nur in sprachlicher Hinsicht analysiert. Literarische Übersetzungen entstehen unter dem Einfluss bestimmter sprachlicher, inter- und transkultureller, räumlicher, zeitlicher, medialer und institutioneller Bedingungen.

¹⁹⁰ Mehmet Önal, “Edebi Dil ve Üslup”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 36 (2008), 25.

¹⁹¹ Önal, “Edebi Dil ve Üslup”, 29.

Sie sind das Ergebnis kultureller Erfahrungs- und Austauschprozesse und stoßen diese zugleich neu an. Sie zeigen Wege zwischen Ländern und Räumen, auf denen sich Literatur bewegt.”¹⁹²

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere yabancı bir dilin edebiyatı ile ilgili yapılan tartışmalarda, çevrilen metinler ya “kalıcı yabancı” ya da kaynak metine, eşdeğer aktarım yapılan metinler olarak görülür. Analiz yapıldığında da çoğunlukla dilsel olarak incelenmektedirler. Oysa edebi metinler; dilsel, kültürlerarası, trans kültürel, mekânsal, zamansal, medyasal ve kurumsal şartlardan etkilenecek ortaya çıkarlar, çünkü bunlar kültürel deneyim ve değişim süreçlerinin sonuçlarıdır. Bu değişim ve deneyimler sayesinde her daim yenilenebilen sonuçlar olarak tasvir edilir.

Edebi metin çevirilerinde uygulanan yabancılaştırma yönteminde edebi metin, “kalıcı yabancı” da olsa veya edebi metine, yerileştirme yöntemine göre eşdeğer aktarım da yapılsa, gözden kaçmaması gereken önemli bir husus vardır. Bu husus, edebi metinlerin ortaya çıkış şartlarının aynı olmadığını bilmek ve analizleri de bu ortaya çıkış şartlarına uygun yapmaktır. Yöntem hangisi olursa olsun, çevirmen sadece dili değil aynı zamanda söz konusu olan edebi metnin ortaya çıkış şartlarını da göz önünde bulundurarak çeviri yapmalıdır. Dilsel, kültürlerarası, transkültürel, mekânsal, zamansal, medyal ve kurumsal şartlar ülkelere göre farklılık gösterdiğinden bu şartlar *yabancılığı* temsil ederler. Asıl olan, yabancılığın aktarımı sonucu ortaya çıkan kültürel deneyim ve değişimlerdir. Çevirmen, edebi metinde hem karşılaştığı şartları, değinildiği üzere bu şartları temsil eden yabancılığı, çözümlemeli hem de çeviride bunları amaca uygun olarak aktarmalıdır. Bunun sonucunda ise edebi metin ya “kalıcı yabancı” ya da eşdeğer olabilmelidir. Çevirmenin eylemi, böylece karşı karşıya kaldığı yabancılık sayesinde kültürel bir dinamizmi ifade etmektedir ki bu da edebi metinlerin nesiller boyunca aktarımında yeni dinamizmleri beraberinde getirecektir.

Yukarıda sıralanan tüm bu örneklemeler ile yabancılığın her türlü çeviride var olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Görüldüğü üzere bilimsel çalışmaların odağında hep kültür vardır. Buna rağmen kültür öğelerinin çeviri yoluyla, diğer bir kültüre aktarılma sürecinde ortaya çıkan *yabancı* olgular, bilimsel çalışmalara yeteri kadar konu edilmemiştir. Küreselleşen bir dünya düzeninde, yabancı fenomenler görmezden gelinemez. Dolayısıyla yabancı unsurlara Çeviribilimin, xenoloji ile disiplinlerarası çalışması

¹⁹² Claudia Dathe v. dğr., *Zwischentexte: Literarisches Übersetzen in Theorie und Praxis*, (Berlin: Frank & Timme Verlag, 2013),7.

kapsamında yer verilmesi ve çeviride yabancı fenomenolojisi olarak ele alınması, Çeviribilimine önemli değerler kazandıracağı gibi çeviri olgusunun bilimsel anlamda da yol kat etmesine yardımcı olacaktır.

Hermann Krapoth, *Das Fremde* isimli çalışmasında çeviri ve yabancılık konusunu ele alırken xenolojinin önemine değinmiştir. Ona göre kültürlerarası dinamiğin genişletilmiş görünümü yabancılık fenomenlerinin temel durumunu ortadan kaldırmaz bilakis xenoloji kavramı yabancı deneyimi üzerine, felsefi düşünceyi güçlendirerek küresel gelişmelerin ortaya çıkardığı bir sorun bilinci olarak yorumlanabilir.¹⁹³ Xenoloji bu kapsamda yabancı sorunun ortaya çıkmasında ve yabancılık konusunda bilinç oluşturmaktadır. Xenoloji yabancıya bir cevap veya yabancının nasıl bertaraf edilmesi gerektiği anlamına gelmemekte, daha çok sorunlar olarak yabancının varlığını ortaya koymaktadır.

Çeviri sadece bir dilin, kültürün veya edebiyatın aktarımı değil; yabancı bir dilin, kültürün edebiyatının yabancılaştırma veya yerlileştirme yöntemleri ile aktarımı olarak değerlendirilse bile okuyucu açısından ne salt yabancılaştırma ne de salt yerlileştirme kazançlı olacaktır. Salt yabancılaştırma kopmalara neden olurken salt yerlileştirme ise okuyucuda kendine ait olma algısı yaratabilmektedir. Kendine ait olma algısı da okuyucunun yabancı deneyimi edimine set çekmiş olacaktır. Xenoloji, disiplinlerarası yabancılık araştırması yaptığı için çeviri açısından ortaya çıkabilecek yabancılık sorununun tespitini sağlarken yabancı fenomenolojisi ile de yabancının hem anlaşılması sağlanacak hem de çeviride yabancılığın türleriyle aşamalar halinde yabancılık sorununa cevap verilmiş olacaktır.

3.2. Çeviri Tanımları ve Yabancılık İlişkisi

Yabancılığın çeviriyle ilişkisinin açıklanabilmesi için öncelikle çeviribilimcilerin, çeviri tanımlarını ele almak gerekir. Çeviribilimciler, çeviriyi kendi bakış açılarına göre dilbilimsel, kültürel ve metin bilimsel gibi farklı odakları baz alarak tanımlamışlardır. En genel tanımıyla çeviri:

“Bir dilden diğer bir dile yapılan metnin aktarımındaki süreç ve sonuç”¹⁹⁴ olarak tanımlanmıştır.

¹⁹³ Hermann Krapoth, “Das Femde”. *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft Übersetzung Translation Traduction*, haz. Harald Kittel, Paul Frank Armin, Norbert Greiner, Theo Hermans, Werner Koller, José Lmabert ve Fritz Paul, (, Berlin/New York: Walter de Gruyter , 2007), 1675.

¹⁹⁴ „Vorgang und Resultat der Übertragung eines Textes von einer Sprache in eine andere” Georg Braungart v.d.gr. “Übersetzung”, *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft: Neubearbeitung des Reallexikons der deutschen Literaturgeschichte*, Bd. II: H–O. (Berlin: Walter de Gruyter Verlag, 2007), 720.

Çevirinin genel tanımını göz önünde bulundurarak bir dilden başka bir dile aktarım olduğu söylenebilir. Bu aktarım, süreç (yani çeviri eylemi) ve sonuçtan (yani çevirinin erek metin olarak ortaya çıkması) oluşur. Çeviri için yapılan en genel tanım da bile, dolaylı da olsa yabancılık içerdiği savunulabilir. Bu tanımdaki yabancılık öğeleri ne süreçte ne de sonuçta ortaya çıkar. Burada *kaynak dilin çevrilecek olması* yabancılığın en önemli göstergesidir çünkü söz konusu olan dilin yabancılığıdır:

“[...] Fremdheit der Sprache, jener ungenügenden Einsicht in die Fremdheit der Sprachen, ist die Verachtung des Übersetzens: Wenn Übersetzen verstanden wird als das Zusprechen anderer Signifikanten zu einem Inhalt, der gleich ist für alle Menschen [...] dann ist Übersetzen nichts anderes als im Wörterbuch Nachsehen und das entsprechende Wort in der Zielsprache Hinschreiben. Wenn aber Sprachen als in der angedeuteten komplizierten Art und Weise fremd verstanden werden, dann ist Übersetzen als die unendlich schwierige Aufgabe erkannt, die es ja wirklich auch ist, als komplizierter Übergang in eine ganz andere, fremde Denk-Welt.”¹⁹⁵

Jürgen Trabant, dilin yabancılığının önemine dikkat çekmiş ve bu durumun çeviride göz ardı edildiğini savunmuştur. Ona göre çeviri, bir dilden bir diğer dile işaretlerin aktarıldığı basit aktarım olsaydı, çeviri işlemi, sözlüğe bakıp erek dilde uygun olan sözcüğü bulup yazmaktan ibaret olurdu. Oysa diller, komplike olan yapılarıyla beraber yabancı olarak algılanabilseydi çevirinin de bir o kadar komplike bir süreçten geçtiği algılanabilirdi zira mevzu bahis olan aktarım süreci, yabancı olan bir düşünce dünyasına bir geçiştir. Yabancı olanın çeviri yoluyla aktarımı söz konusudur.

Böylesi bir tanımlama ile çeviriyi sadece süreç ve sonuçtan ibaret olan ve bir dilden başka bir dile aktarım olarak betimlemek yetersiz kalmakla beraber yanıltıcı bir algı uyandırır. Görüldüğü üzere çeviri tanımının en yalın halinde bile *yabancılık* kavramı dilin kendisine mal edilmiştir.

Çeviribilimde çevirinin ne olduğu veya ne olması gerektiği konusunda fazlasıyla tanım mevcuttur. Çeviride *yabancı*, *yabancılık* veya *yabancı fenomenlerine* açık bir ifade ile yer verilmemiştir. Ancak çeviribilimcilerinin çeviri için yapmış oldukları tanımlar irdelendiğinde yabancı veya yabancılık fenomenlerinin örtük de olsa ihtiva edildiği görülür. Bu tanımlardan birkaçına aşağıda yer verilmiştir;

Albrecht Neubert çeviriyi,

¹⁹⁵ Jürgen Trabant, *Was ist Sprache?* (München: CH Beck Verlag, 2008), 81.

“Bir metnin kaynak dilinden, eşdeğer bir şekilde erek dile uyarlanması”¹⁹⁶ olarak tanımlar.

Uyarlama eylemi, aşağıda da görüleceği gibi aktarım sırasında karşılaşılan *yabancı* fenomenlerden ötürü yapılması gerekir. Ancak yabancı ile karşılaşmanın çeşitliğinden olsa gerek ki eşdeğerlilik kavramı çeviribilimde tartışmalara neden olmuş ve *yeterlilik*, (*Angemessenheit*) *uygunluk*, (*Adäquatheit*) *aynı değerlilik*, (*Gleichwertigkeit*) *örtüşme*, (*Übereinstimmung*) *eşleşme*, (*Korrespondenz*) *anlamsal karşılık*, (*sinngemäße Entsprechung*) *etki eşitliği* (*Wirkungsgleichheit*) gibi farklı şekillerde ele alınmıştır.¹⁹⁷

Haraldt Weinrich’te yabancılık kapsamında eşdeğerliliği (äquivalent) aynı dil ailesinden gelmeyen dillerin aktarımında sorun olduğunu ve bunun betimleme ile çözülebileceğini, böylelikle de anlama ile karşılaşılan anlaşılamanın ortadan kalkacağını savunur.¹⁹⁸

Yabancı bir dilden yapılan aktarımda, kaynak dilde kullanılan her sözcüğün eşdeğer anlamda, hedef dile aktarımı mümkün olmadığı zaman yabancı dilin kendi içinde barındırdığı ve hedef dilde karşılığı olmayan sözcükler veya tanımlar, *yabancı* fenomen olarak çevirmenin karşısına çıkar. Çevirmen, eşdeğerlilik sorununu iki şekilde bertaraf edebilir. Birincisi Weinrich’in de belirttiği gibi betimleme yaparak, ikincisi olduğu gibi alarak yani yabancılaştırarak. Çevirmenin erek dilden yabancılaştırma yöntemi ile yapacağı aktarım yabancı fenomenlerin çeviride yer edinmesini sağlayacaktır. Çeviri aracılığıyla erek dilde yer edinen yabancı sözcükler ile erek dilin gelişimine ve zenginleşmesine katkı sağlayacağı zamanla kaynak dilden erek dile yabancı olarak aktarılan sözcüklerin erek dil ve kültürde yer edinmesini de sağlayacaktır.

Çeviri için yapılan her iki tanımda da *dilsel yabancılık* ön plana çıkmaktadır. Yalnız değinilmesi gereken bir önemli nokta da aynı dil ailesine mensup olmayan dillerin arasında yapılan çevirilerdeki *dilsel yabancılık*, aynı dil ailesine ait olan dillere oranla daha fazla olacaktır.

Hans J. Vermeer ve Katharina Reiss’a göre:

¹⁹⁶ “Umsetzung eines Textes der Ausgangsprache (AS) in einen äquivalenten Text der Zielsprache (ZS)” Katharina Reiss – Hans J. Vermeer, *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1984), 42.

¹⁹⁷ Radegundis Stolze, *Übersetzungstheorien. Eine Einführung*, (Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2008), 103.

¹⁹⁸ Haraldt Weinrich, “Fremdsprache als fremde Sprache”, *Kulturthema Fremdheit. Leitbegriffe und Problemfelder kulturwissenschaftlicher Fremdeheitsforschung*, yay. Alios Wierlacher (München: Iudicium Verlag, 1993), 149-151.

“Çeviri özel bir kültürel aktarım türüdür,”¹⁹⁹ hatta *Grundlegung Einer Allgemeinen Translationstheorie* kitabının giriş bölümünde dil ve kültürün karşılıklı bağımlılıklarını (*die Interdependenz von Sprache und Kultur*)²⁰⁰ ön plana çıkarmaları, belirtmeleri dil ve kültürün çeviride iç içe olduğunu gösterir. Bunun yanı sıra çevirideki dil ve kültür, yabancı olduğu için *yabancı fenomeninin* belirlenmesindeki önemi her ne kadar açıkça belirtilmemişse de ortaya koyma niteliğindedir. Vermeer ve Reiss’in vurguladığı dil ve kültürün karşılıklı bağımlılığı bir bakıma *yabancılık* olgusuyla da kesişir. Dolayısıyla bu durum üçlü bir dayanışmaya dönüştürülebilir: Dil-yabancılık-kültür. Burada yapılan postulat Carina Welly’inin yaptığı araştırma ile şöyle somutlaştırılabilir. Kültürel yabancılık öğelerini Welly *Literarische Begegnung mit dem Fremden* adlı yazısında metinlerin içinde bulunan kültürel yabancılık öğelerini dile getirmiştir. Ona göre “Başka ülkelere ait resimler”, “dış görünüş”, “kılık kıyafet” veya “edebi metin türleri”²⁰¹ yabancı öğelerdir. Welly ‘nin aktardıklarının dışında da başka kültürlerde yabancı olarak algılanabilecek daha birçok kültür öğesi sayılabilir.

Görüleceği gibi dil ve kültürün karşılıklı bağımlılıklarının odağında yabancılık unsurları yer almaktadır. Çeviri sürecinde, dil ve kültür her ne kadar önem arz etse de aktarım söz konusu olduğundan *yabancılık* kavramı da göz ardı edilemeyecek kadar kilit bir görevi üstlenmektedir. Çünkü farklı dillerin ve kültürlerin etkileşimi sonucunda yabancılık ortaya çıkar.

Jiri Levy’nin çeviri tanımı ele alındığında, örtük diye nitelendirilen *yabancılık* olgusunun, çevirmenin kendisinde olduğu fark edilecektir. Levy’e göre çevirinin odağında çevirmen vardır ve Levy çeviriyi şöyle tanımlar:

“Çeviri bildirmek, iletmektir. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse, çevirmen gerçek metin yazarının metninde yer alan mesajını deşifre eder ve kendi dilinde yeniden biçimlendirir.”²⁰²

Levy, çeviriyi tanımlarken çevirmenin, metin yazarının, metin içine koyduğu mesajları çözümleyen ve bunu kendi dilinde formüle (deşifre) eden şeklinde bir tanım getirir. Bu

¹⁹⁹“Translation ist eine Sondersorte kulturellen Transfers”.

Katharina Reiss – Hans J. Vermeer, *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, 13.

²⁰⁰ Reiss – Vermeer, *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, 1.

²⁰¹ Carina Welly, *Literarische Begegnung mit dem Fremden: Intranationale und internationale Vermittlung kultureller Alterität am Beispiel des Erzählwerks Miguel Ángel Asturias*, (Würzburg: Königshausen&Neumann, 2004), 29-32.

²⁰² ”Übersetzung ist Mitteilen. Genau gesagt entschlüsselt der Übersetzer die Mitteilung, die in dem Text des Originalautors enthalten ist, und formuliert (chiffriert) sie in seine Sprache um.” Jiri Levy, *Die Literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung*, (Frankfurt am Main: Athenäum Verlag, 1969), 33.

noktada çevirmenin, yabancıyı ve yabancı olanı anlama deneyimi devreye girer. Çevirmenin, yabancı olanı anlama konusunda sahip olduğu deneyim, dilin ve kültürün sağlıklı aktarılmasında yardımcı olacaktır. Çevirmen, metin yazarının iletmek istediği mesajları doğru bir algı süzgecinden geçirip ifade edebildiği sürece, doğru bir aktarım yapmış olacaktır. Aksi takdirde metin yazarının iletmek istediği mesaj doğru bir şekilde iletilmemiş olacaktır. Akın da çeviride anlamın önemine vurgu yapmıştır. Özellikle çeviri sürecinde anlama ile ilk karşılaşan çevirmen olduğu için çevirmeni göz önüne alarak Georg Steiner'in Schleiermacher'ci düşünceyle anlamayı bir bakıma deşifre olarak ele alır ve şöyle aktarır:

„[...] Steiner, ‘anlamak eşittir çeviri’ anlayışına sahiptir. İster anlarken, isterse konuşurken olsun insan, her türlü anlamlandırma sürecinde aynı zamanda bir çeviri faaliyeti gerçekleştirir, çünkü “[a]nlama, deşifre etme anlamına gelir. Anlamaları duymak, çevirmektir.”²⁰³

Anlamak sadece kaynak dildeki sözcüğün erek dilde karşılığının bulunması değil, kaynak dilde aktarılacak istenen mesajın erek dile uygun bir şekilde aktarımıdır. Çevirmenin kaynak dildeki mesajları deşifre etmesi ve anlaması ise yabancıyı anlamaya, yabancıyı anlama da yabancı deneyiminden geçmektedir. Horst Turk'de çevirmenin mesajların çözümlemesinde deneyimlerini kullanması konusundaki önemi şöyle ifade eder:

“[...] Übersetzer [...] sehen sie sich einer erhöhten Erwartung konfrontiert, das Eigentümliche der jeweiligen Sprache, Literatur und Kultur mitzuübersetzen. Die Kenntnisse, gleichgültig ob aufgrund von Primärerfahrungen (etwa: im We des Tourismus) oder von Sekundärerfahrungen (etwa: durch das Fernsehen oder die Presse), baut nach aller unserer Erfahrung Fremdheit nicht nur ab, sondern auch auf .”²⁰⁴

Çevirmen, edindiği deneyimleri göz önüne alarak çeviri sürecinde dile, edebiyata ve kültüre has özellikleri de çevirmek zorunda kalır. Çevirmen gerçekleştirmiş olduğu yabancılık deneyimi ile hem yabancılık türlerinin azalmasına hem de yabancı fenomeninin algısını arttırmaya imkân sağlayacaktır.

Yukarıda verilen çeviri tanımlarının dışında daha birçok çeviribilimcinin, çeviri tanımı bulunur. Burada hedeflenen, çeviribilimcilere göre çevirinin tanımını aktarmak değil,

²⁰³ Ayla Akın. Çeviri Sürecine Yorumbilimsel Yaklaşımlar: Çeviribilimde Yorumbilimsel Paradigma. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim Anabilim Dalı, Sakarya, 2016, 366.

²⁰³ Turk, “Alienität und Alterität als Schlüsselbegriffe einer Kultursemantik: Zum Fremdeheitsbegriff der Übersetzungsforschung”, 174.

verilen tanımlar ve diğer çeviri tanımlarının içerisinde dolaylı da olsa *yabancı* ve *yabancılaşma fenomenlerinin* var olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak çeviri tanımlarında her ne kadar *yabancı fenomenleri* açık bir şekilde görülmese veya ifade edilmese de satır aralarında varlığı göze çarpar. Çeviri ile *yabancılaşma* ayrı düşünülmesi mümkün olmayan bir olgudur ve çeviri sürecinde çevirmenlerin karşısına *yabancı fenomenler* dil, edebiyat veya kültür olarak çıkar. Horst Turk, çevirmenin karşısına çıkan yabancılaşma *Alienität und Alterität als Schlüsselbegriffe einer Kultursemantik: Zum Fremdbegriff der Übersetzungsforschung* adlı makalesinde çeviri araştırmalarında yabancılaşmanın ne olduğunu, sorular sorarak ortaya çıkarmaya çalışır. Sorularını şöyle yöneltir:

“Çeviri araştırmaları kapsamında sıklıkla yabancı olanın benimsenmesi ve yerleştirilmesi konusu dile getirilir, ancak bu kapsamda yabancı olanın tam olarak ne anlama geldiği ifade edilmez. Yabancılaşma burada dil, edebiyat ve kültür zeminlerinde dilsel, edebi veya kültürel olarak öne çıkan bir oluşum mudur yoksa daha çok dil, edebiyat ve kültür içindeki psikolojik, sosyolojik ve ideolojik bir yabancı mıdır?”²⁰⁵

Türk tarafından ortaya atılan sorulara, günümüz Çeviribilim çerçevesinde henüz tatmin edici cevaplar bulunamamıştır. Türk ’un yönelttiği sorulara olası cevapların ortaya koyulabilmesi için yabancı fenomenolojisinin Çeviribilim kapsamında ele alınması yol gösterici olacaktır. Ayrıca çeviribilimcilerin, odak noktalarına göre yapmış oldukları çeviri tanımlarında, bu cevaplara yer vermeleri halinde çeviribilimde, yabancı fenomenolojisinin oluşumunun temel taşlarını oluşturabileceği gibi çeviride yabancıdan da tanımının yapılmasına zemin hazırlanmış olacaktır.

3.3. Yabancılaşma Deneyimi ve Çeviri İlişkisi

Çeviri bir kültür alışverişi midir? Yoksa yabancılaşma deneyimi midir? sorularına en yakın cevabı Radegundis Stolze’ye *Hermeneutik und Translation* başlıklı çalışmasında vermiştir. Stolze, “çeviri bir kültür karşılaştırması değil, yabancı deneyimdir”²⁰⁶ iddiasını ortaya atmaktadır çünkü ona göre çeviri her ne kadar kaynak dilin fenomenleri erek dile aktarılsa

²⁰⁵“In der Übersetzungsforschung wird häufig von der Aneignung oder Einbürgerung des Fremden gesprochen, ohne dass deutlich gemacht würde, was unter diesem Fremden zu verstehen ist. Ist es das sprachlich, literarisch und kulturell Fremde einer anderen Sprache, Literatur und Kultur oder das psychologisch, soziologisch und ideologisch Fremde in einer anderen Sprache, Literatur und Kultur? Türk,” Alienität und Alterität als Schlüsselbegriffe einer Kultursemantik: Zum Fremdbegriff der Übersetzungsforschung”, 173.

²⁰⁶“Translation ist nicht Kulturvergleich, sondern Fremderfahrung”. Bkz. Radegundis Stolze, *Hermeneutik und Translation*, (Tübingen: Günter Narr Verlag, 2003), 184.

da genel olarak yabancı düşüncesini veya yabancı kültürün bakış açısını iletir. Dolayısıyla erek okuyucu her ne kadar kendi dilinde olan bir metni okusa da yabancı düşünceler ve bakış açıları ile karşılaşacaktır. Bu durum da yabancılık deneyimini kaçınılmaz kılmaktadır. Waldenfels'in üstte geçen söylemleri de göz önünde bulundurulduğunda erek metin okuyucusu metnin içinde geçen ve tanımadığı ilk yabancı düşünce ile yabancılık deneyimini gerçekleştirmiş olacaktır. Çünkü okuyucu "kendi dünya" sının dışında var olan bir "yabancı dünya" nın farkına varacaktır veya Husserl düşünüldüğünde; erek okuyucu yabancıyı kendi ile ilişkilendirmeye çalışacak, ikisi arasında bir bağ kuramadığından yabancının farkına varacak ve böylece yabancılık deneyimini gerçekleştirecektir.

Fred Lönker, *Aspekte des Fremdverstehens* isimli makalesinde *yabancı* kavramını ve yabancılık ile ilgili kavramlarla alakalı şimdiye kadar yapılmaya çalışılan tanımları göz önünde bulundurarak "yabancılık deneyimi" kavramını irdelemiş ve "bilgi ufku" (Wissenshorizont)²⁰⁷ kavramının önemini vurgulamıştır. Yabancıyı anlamamanın "bilgi ufkunda" var olan bilgiler ile gerçekleşebileceği düşünülürse yabancılık deneyimi bu bilgilerin var olmadığı anlamına gelmektedir:

"Die Erfahrung der Fremdheit stellt sich offenbar gegenüber Fällen von objektiv begründeter Andersheit ein, und das Prädikat 'fremd' wird in solchen Phänomenen immer dann zugesprochen, wenn es dem Interpreten nicht gelingt, seinen Gegenstand in eine einsichtige Beziehung zum eigenen Wissens- und Erwartungshorizont zu bringen und ihn in diesen zu integrieren. Umgekehrt stellt sich die Erfahrung der Andersheit gegenüber Fällen von Fremdheit offenbar dann ein, wenn eine solche Integration gelingt".²⁰⁸

Lönker, yabancılık deneyimini açıklarken yabancılık ve ötekilik kavramları arasındaki en önemli farkı dile getirerek açıklar. Ona göre *yabancılık* durumu ortadan kaldırılabilir, *öteki* durumu ise ortadan kaldırılamadığı gibi "ötekilik" kavramının daima devam etmesi söz konusudur. Yabancılık deneyimi Lönkeri'in de tespit ettiği gibi bir metinde karşılaşılan yeni bir bilginin yorumlayıcı tarafından anlaşılmaması yani yorumlayıcının "bilgi ufkunda" veya bilgi kümesinde var olmaması ile açıklar. Yabancı deneyimine yol

²⁰⁷ "bilgi ufku" kavramı Lönker tarafından daha kapsamlı olduğu için "beklenti ufku" kavramı yerine kullanılmıştır ancak yazar yer yer her iki kavramı da kullanmaktadır.

²⁰⁸ Fred Lönker, "Aspekte des Fremdverstehens in der literarischen Übersetzung", *Die literarische Übersetzung als Medium der Fremderfahrung. Göttinger Beiträge zur Internationalen Übersetzungsforschung* 6, yay. Fred Lönker, (Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1992), 46.

açan yabancı unsur, yorumlayıcı tarafından hiçbir şekilde anlamlandırılmadığı gibi bilgisi dâhilinde olanlar ile de ilişkilendirilememektedir. Dolayısıyla yeni bilgi eski bilgiler içerisine entegre edilememektedir. Şayet yabancı entegre edilebilseydi Lönker bu durumda yabancılık deneyiminden değil *ötekilik deneyiminden* bahsediyor olacaktı. Yani yabancılık durumu ortadan kalkıp öteki konumuna geçtiğinde öteki, varlığını daima sürdürecektir.

Lönker, tespitlerinin devamında şu soruyu sorar: “*Peki yabancı bir unsur yabancılık özelliğini kaybederse ne olur?*”²⁰⁹ Çeviribilimsel bakış açısından bu soru çok önemli bir yere sahiptir çünkü çeviride yabancılık iki aşamalıdır. Birinci aşama; çevirmenin yabancılık ile başa çıkması, ikinci aşama ise okurun yabancılığı, yabancılık deneyimi edinmeden algılamasıdır. İlk aşama çeviri eylemi açısından çevirmenin kaynak metni anlayıp yorumlaması ve skoposuna istinaden çeviriyi yapması ile açıklanabilir. Zira kaynak metnin ilk okuyucusu her zaman çevirmendir. Çevirmen, yabancılık deneyimi ile başa çıkmak zorundadır ve çevirmen yabancıyı anlama ile mesuldür çünkü anlama olmadan çeviri gerçekleşemez. Dolayısıyla yabancıyı deneyimleme söz konusu olduğunda çevirmen bu durumdan kurtulup yabancıyı anlamak ve öteki tecrübesi durumuna geçmek zorundadır. Aksi takdirde erek metin okuru, yabancı ile karşılaştığında ya yanlış bir çeviri ile karşılaşacaktır ya da yabancı unsurlar erek metinde anlamlandırılmayacak kadar fazla olacaktır. Sonuç itibari ile çevirmen, erek metin okuruna yabancı deneyimini çok fazla yaşatmadan çeviri yapmak zorundadır aksi takdirde yabancı deneyimi, anlamama ve anlamlandıramama durumuna düşer. Lönker’ in aşağıda yer alan alıntısı bu duruma açıklık getirdiği gibi yabancılık durumunun kalkmasında nelerin gerçekleştiği sorusuna da cevap verdiğinden alıntıya geniş bir şekilde yer verilmiştir:

[...], her deneyim bir bilgi ve deneyim ufkunda gerçekleşir. Bilgiler, deneyimler, görüş açıları, düşünceler ve kurallar az ya da çok belli bir şekilde bu bilgi deneyim ufkuna entegre edilir. Her yeni deneyim ister istemez bu durum gözetilerek betimlenir ve bilinenin modifikasyonu olarak yorumlanır veya ufkunda değişikliğe neden olur. Yabancı deneyimi söz konusu olduğunda açıkça görülüyorki ne entegrasyon ne de adaptasyon performansı başarıya ulaşabilir. Yabancı anlamlı bir yorumlama çerçevesi bulunmayan şartlara sahiptir. Önceki bilgi ve deneyim ufkı ile örtüşmez ve önceden bilinenler ile de anlamlı bir ilişki kurmaz, ayrıca anlama koşullarında değişikliğe yol açmaz. Diğer taraftan yabancılığın ortadan kaldırılması her

²⁰⁹ Lönker, “Aspekte des Fremdverstehens in der literarischen Übersetzung”, 48.

zaman ufkun her türlü deneyim ve bilgi yoluyla modifiye edilmesi sonucu gerçekleşir ki entegrasyonun performansı mümkün kılınabilsin.²¹⁰

Lönker, her deneyimin bir “bilgi ve deneyim ufku”nda gerçekleştiğini ve bu ufuklarda bilginin, deneyimin, bakış açılarının, fikirlerin ve kuralların var olduğunu ve bir şekilde bir ağ üzerinde entegre olduklarından bahseder. Her yeni deneyim ister istemez art alan bilgileri ile ilişkilendirilir ve bu ilişkilendirme sonucu bilindik olan bir modifikasyona uğrar veya ufkun değişmesi söz konusu olmaktadır. Yabancılaşma deneyimi söz konusu olduğunda ise yabancıya dair bir entegrasyon veya adaptasyon mümkün olmamaktadır. Yabancı, kişinin şimdiye kadar edindiği bilgi ve beklenti ufkuyula örtüşmemekte, sorgusuz bir şekilde bilindik olanlarla anlamsal bir bağlam kurulamamakta ve anlama koşullarında da bir değişiklik meydana getirmemektedir. Özetle, bilinen kalıpların bilinmeyenlerle örtüşmemesi söz konusudur ki bu durumda da hiçbir koşulda anlama mümkün olmamaktadır. Yabancılaşmanın ortadan kalkması, bilgilerin ve deneyimlerin barındığı ufukların modifikasyona uğrayarak entegrasyonun mümkün olduğu hallerde gerçekleşebilir.

Yabancılaşma deneyimi, aslında yabancı ile ilk karşılaşmadır. Bu karşılaşma sonucu yabancı henüz kavranmamış, anlaşılmamış ve bir kalıba oturtulmamıştır. Kişi, Husserl’in de belirttiği gibi, *kendi* kapsamında tanımlanamayan unsurlar ile karşılaştığı takdirde *yabancıyı* tespit etmektedir yani yabancı kendi ile mukayese edildiğinde varlığını gösterir. Lönker de, Waldenfels de *kendi* olanı bu bağlamda deneyim ve bilgi ufkusu olarak tanımlamışlardır dolayısıyla *kendi* her zaman var olanı temsil eder. Yabancı ise bu kümede var olmayandır ve var olması için tanımlanması ve ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Bu durum, çeviri kapsamına indirildiğinde eşdeğer bir yönelim olduğu görülebilir. Lönker, yabancı deneyimi ile yaptığı tüm tespitlerini edebiyat çevirilerine ve çevirmenlerine uyarlamış ve şu sonuca varmıştır:

²¹⁰ “[...] jede Erfahrung findet auf einem Wissens- und Erfahrungshorizont statt, indem Kenntnisse, Erfahrungen, Einsichten, Meinungen und Regeln in mehr oder weniger bestimmter Form integriert sind. Jede neue Erfahrung wird notwendig auf diesen Hintergrund bezogen und von ihm her als Fall oder Modifikation von Bekanntem interpretiert, oder aber sie bewirkt eine Änderung des Horizonts. Im Fall der Fremderfahrung verhält es sich nun offenbar so, daß eine solche Integrations- und Anpassungsleistung nicht gelingt. Das Fremde hat Bestimmungen, für die kein sinnvoller Interpretationsrahmen zur Verfügung steht. Es ist inkongruent zu meinem bisherigen Wissens- und Erfahrungshorizont und läßt sich weder fraglos in einen sinnvollen Zusammenhang zu bereits Bekanntem bringen, noch führt es zu einer Änderung der Verstehensbedingungen. Auf der anderen Seite wird eine Aufhebung von Fremdheit immer dann stattfinden, wenn jener Horizont – durch welche Erfahrungen oder Kenntnisse auch immer – so modifiziert wird, daß eine solche Integrationsleistung möglich ist.” Lönker, “Aspekte des Fremdverstehens in der literarischen Übersetzung”, 48.

“Aus der bloßen Tatsache, daß in einem literarischen Text eine fremde Erfahrung, eine fremde Erfahrungsweise oder – um die Möglichkeiten vollständig anzuführen- eine fremde Erfahrung des Fremden präsentiert wird, folgt noch kein spezifisches Übersetzungsproblem. Im ‘Normalfall’ verhält es sich vielmehr so, daß der Übersetzer im Umgang mit seinem Text die Erfahrung des Fremden macht, und dieses Fremde kann in der Sprache des Textes liegen, in seinem Darstellungsgegenstand, in seiner Darstellungsweise oder – davon nicht zu trennen- in seinem ästhetisch organisierten Sinnzusammenhang. Was oben über die Funktion des Wissen- und Interpretationszusammenhanges gesagt wurde, gilt in diesem allgemeinen Sinne gleichermaßen für die Übersetzung. Der Übersetzer hat es immer dann mit Fremderfahrung zu tun, wenn der Text Merkmale aufweist, für die ihm auf der Basis der eigenen Sprache, Literatur und Kultur keine einsichtige Interpretation zur Verfügung steht. Es kommt jedoch etwas anderes hinzu, was ihm sein Geschäft im Gegensatz zu dem Interpretieren erschwert. Wie dieser kann er versuchen, die Bedeutung der fremden Textelemente, der fremden Sachverhalte oder etwa der fremden Darstellungsweise zu rekonstruieren, und er wird dabei im Idealfall von allen Hilfsmitteln Gebrauch machen, die ihm zu Verfügung stehen. Im Gegensatz zum Interpretieren jedoch kann er seine Rekonstruktion nicht in der Form einer Rede über den Text vorstellen (Übersetzervorreden oder –nachworte sowie alle Formen von Kommentaren, die nicht bruchlos in den Übersetzungstext integriert sind, bestätigen dies ex negativo). Seine Aufgabe besteht nicht nur darin, sich das Fremde des Textes so weit möglich verstehend anzueignen und damit für sich zu reduzieren (was [...] nicht gleichbedeutend damit ist, die Fremdheit des Textes in der Übersetzung zu mindern); er hat es unter der Bedingung der eigenen Sprache, Literatur und Kultur und zudem in der Form der Übersetzung darzubieten.“²¹¹

Lönker’e göre çevrilecek edebiyat metninde bir yabancılık deneyimi veya yabancının bir sunumu olması, tek başına bir çeviri sorununa işaret etmez. Normal şartlarda çevirmenin yaptığı *yabancılık deneyimi*, çevrilecek metnin dili, metnin nesnel tasviri, tasvir şekli ve anlamsal bağlamın estetik yapısı ile ilgilidir. Lönker, sıkça dile getirdiği “bilgi ve beklenti ufkunun” işlevinin genel anlamda çeviri için de geçerli olduğunu savunur. Çevirmen, eğer çevireceği metnin özellikleri doğrultusunda, erek dil, edebiyat ve kültür yapısına

²¹¹ Lönker, “Aspekte des Fremdverstehens in der literarischen Übersetzung”, 50.

istinaden yorumlama sorunları yaşıyorsa, o zaman çevirmenin yabancı deneyiminden bahsedilebilir. Her ne kadar çeviri, bir yorumlama olsa da çevirmen sadece bir yorumcu değildir çünkü çevirmenin işi yorumcuya göre daha zordur. Çevirmen, tıpkı bir yorumcu gibi metnin yabancı unsurlarını, yabancı olgularını veya yabancı tasvirlerini ifade etmek zorundadır. Tüm bu sayılan yabancı unsurların erek dilde eşdeğer karşılığı yok ise tüm yardımcı araçlardan yararlanabilir. Ancak çevirinin içerisinde kendi yorumlarını yazamaz. Yararlanabileceği araçlar çevirmenin ön sözü, çevirmenin notu veya dipnot yöntemleridir. Çevirmenin görevi, metnin yabancılığını anlaşılır bir hale getirmek ve kendi için yabancılık olan durumlarını en aza indirmektir (bu indirgemenin çeviri metnin içerisindeki yabancılıkla ilgisi yoktur).²¹² Ancak en önemlisi çevirmenin tüm bunları erek dilin, edebiyatın ve kültürün şartları altında bir çeviri metni olarak sunmasıdır.

Lönker burada çevirmenin yabancılık deneyiminden bahsetmektedir ve daha önce de vurguladığı gibi çevirmenin tüm imkânları doğrultusunda her türlü yardımcı araçları kullanarak yabancı unsur ve olguların -sağlıklı bir çeviri yapabilmek adına- yabancı olmaktan sıyrılmak zorunda olduğunun altını çizmektedir.

Çevirmenin, kaynak kültürün diline, edebiyatına hâkim olduğu varsayılabilir ancak çevirmenin her şeyi bilme gibi bir olasılığı yoktur. Dolayısıyla yabancı deneyimini yaşadığı durumlarda var olan art alan bilgilerini yardımcı araçlar veya konu araştırması vasıtasıyla genişletmek ve eksik bilgileri tamamlamak durumundadır veya Lönker' in deyimiyle “bilgi ve beklenti ufuklarını” modifiye etmek zorundadır. Lönker, çevirmenin kendisi için metnin içinde yer alan yabancılığı en aza indirmesi gerektiğini savunurken, çeviri metninde yer alan yabancılığın en aza indirgenmesini kast etmediğini belirtmiştir. Lönker, bu konuya daha fazla açıklık getirmemiştir ancak irdelenmesi gerekmektedir. Çeviri metninin içinde geçen yabancılık, çevirmenin yabancılık deneyimi değildir. Erek metin okuruna sunulan bir yabancılıktır. Burada çevirmenin veya işverenin skoposu belirleyici olmaktadır çünkü metin içerisinde geçen yabancılık miktarına onlar karar vermektedir. Eğer yabancı, yabancı kalmayacaksa okurun yabancılık çekmeyeceği ve metnin anlaşılır olacağı ortadadır. Belli çeviri işlemleri doğrultusunda, çevirmen, okurun yabancılık çekmeyeceği derecede akıcı bir çeviri hazırlayacaktır. Çeviribilimsel tabiriyle

²¹² Lönker bahsetmese bile buradaki ayrımı büyük bir ihtimalle yabancılık derecesinin çevirmenin skoposu ve çeviri stratejisi ile ilgili olduğu için yapmaktadır.

çevirmen, yerleştirme yöntemine başvuracaktır. Asıl çeviri sorunu ise yabancı unsur ve olguları erek dil, edebiyat ve kültüre aktarmak ile başlamaktadır çünkü yabancı olanın “kendi” içinde yer alması sıkıntılı bir durumdur. Yabancı, yabancı olarak kalacaksa bile anlaşılır olmalı ki anlaşılabilirlik ve işlevsellik her çevirinin en temel amaçlarındandır. Durum itibariyle tezatlık oluşturan bir konu varsa o da çevirmenin, yabancıyı nasıl anlaşılır kılacağıdır. Çeviribilimsel olarak da yabancılaştırma yöntemine başvuracaktır denilebilir.

Lönker’e göre çevirmenin yabancı deneyimi edinmesi çevrilecek metnin dili, metnin sunumu, tasviri ve metinle bağlantılı olarak da estetik yapısının erek dilde kültüründe ve edebiyatında anlaşılır bir yorumlama imkânı yok ise yabancı deneyimi edinebilmektedir. Yabancı deneyimi, ancak önceden bilinmeyen, tanınmayan ile karşı karşaya geldiğinde gerçekleşir. Lönker, yabancı deneyimini edebiyat metinlerinden yola çıkarak belirtmiştir. Fakat çeviribilim sadece edebiyat metnlerinin çevirilerinden değil, birçok metin türünün çevirisini kapsamaktadır. Çevirmen her metin türünde yabancı deneyimi edinme şansına sahiptir. Çünkü her metin türü kendi kültürel özelliklerini barındırmaktadır. Dolayısıyla da çevirmen, edebiyat metninin çevirisinde edinebileceğı yabancı deneyimini diğer metin türlerinde de edinme imkânına sahiptir. Çünkü yabancı deneyiminin yapılabilmesi için bireyin ilk olarak kendine ait olanı bilmesi gerekir. Böylelikle de kendi ile yabancı arasında bir kıyaslama yapabilir. Kendi olanın farkında olmadan yabancı olanı ayırt edemeyeceğı gibi yabancı deneyimi de gerçekleştirmeyecetir. Çevirmenin veya erek okuyucunun yabancı deneyimi kazanımı ancak yabancı ile ilk karşılışma sonucu gerçekleşecektir. Yabancı deneyimi çeviride her metin türünde gerçekleşebilir. Örneğın reklam broşürleri, her ülkede aynı olmadığı için bunların çevirilerinde bile yabancı deneyimi yapılabilir.

Çeviride hem çevirmenin hem de erek okuyucunun yabancı deneyimi gerçekleştireceğı yöntemlerin başında yabancılaştırma yöntemi gelir. Schleiermacher yabancılaştırma yönteminin temel amacı erek dili geliştirmek ve erek okurun bilgi düzeyini artırmaktır.²¹³ Akın’ın aktardığı Schleiermacher’ın yabancılaştırma yönteminin amacında her ne kadar erek okuyucunun ve çevirmenin bilgi ve yabancı deneyimi ufku sözcükleri kullanılsa da yabancılaştırma yöntemi her ikisinde de bilgi ve yabancı deneyimi ufkunun gelişmesi anlamına gelmektedir.

²¹³ Ayla Akın, „Çeviride Yeni Yorumbilimsel Paradığmanın Çeviri Sürecine Bakışı ve Yabancılaştırma Yönteminin Yeniden Yorumlanması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/37 (Nisan 2015), 12.

Heidrun Witte da erek okuyucunun yabancı deneyimi edinebilme imkânının çevirmenin skoposuna bağlı olduğunu belirtmekte ve çevirmen, yabancı olanı veya benzer olanı erek okuyucusuna aktardığında, erek okuyucusunun da yabancı deneyimi edinme imkânı olduğunu belirtir.²¹⁴ Anlaşılacağı üzere erek okuyucunun yabancı deneyimi edinme imkânı çevirmenin uygulayacağı çeviri yönteminden geçmektedir. Çevirmen çevirisinde ne kadar çok yabancı fenomenlere yer verirse erek okuyucuda o denli yabancı deneyimi edinme fırsatına sahip olacaktır. Yabancılaştırma yöntemi bir bakıma hem erek okuyucunun hem de çevirmenin yabancı deneyimi edinmesini sağlar. Her edinilen yabancı deneyimi yabancılık dereceleri arasında geçişleri sağlayacaktır.

3.4. Çeviride Yabancıyı Anlamanın Yeri

Daha önce de değinildiği gibi yabancıyı anlama Gadamer'e göre anlamamanın ön şartı olan ön yargılar, zaman mesafesi ve ufukların kaynaşması gibi etkenlerden oluşmaktadır. Buradan yola çıkarak yabancıyı anlama ve çeviri ilişkisi ortaya koyulduğunda Gideon Toury'nin *Çeviri Normları*²¹⁵ ile ortak bir kümeye yerleştirilebilir.

Çeviri açısından bir metnin aktarımının yapılabilmesi için o metnin öncelikle iç ve dış özelliklerinin belirlenmesi gerekir. Gadamar, yabancıyı anlama sürecine giden yolu ilk olarak anlama noktasından başlatır. Gadamer'in aktardığı anlama süreci için ön taslak oluşturma gerekliliği, Toury'nin çeviri süreci normları ile açıklanabilir. Toury'nin çeviri süreci normları çeviri kararlarını içermekte ve çeviri süreci normları yabancıyı anlamamanın ilk basamağını oluşturduğu söylenebilir. Çeviri süreci normları:

"[...] hem metnin "matriks"ini, yani dilsel malzemenin metin içinde hangi biçimlerde dağıtılacağını, hem de metnin nasıl oluşacağını, dilsel olarak nasıl ifade bulacağını etkiler. Bu nedenle, çeviri süreci normları [...] erek ve kaynak metinler arasında kurulacak

²¹⁴ Heidrun Witte, *Die Kulturkompetenz des Translator: Begriffliche Grundlegung und Didaktisierung*, (Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2007), 135.

²¹⁵ Toury çeviri normlarını üçe ayırmaktadır: Öncül normlar, süreç öncesi normlar ve çeviri süreci normlarıdır.

"Öncül normlar, bir çevirinin yeterliliği veya kabul edilebilirliği ile ilgilidir.

Süreç öncesi normlar, çeviri politikası ve doğrudanlık ile ilgilidir. Çeviri politikası ile kast edilen "belirli bir zamanda belirli bir kültüre/dile çeviri yoluyla ithal edilecek metin türlerinin seçimini" [...] belirtmektedir. Doğrudanlık ise çevirisi yapılacak metnin hangi koşullarda birincil dilden mi yoksa ikincil dilden mi yapılacağını kararını ifade etmektedir.

Gideon Toury, "Çeviri Normlarının Doğası ve Çevirideki Rolü", *Çeviri Seçkisi II Çeviri(bilim) Nedir?*, çev: Arzu Eker, Haz. Mehmet Rifat, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008), 152.

ilişkileri, yani dönüşüm sırasında nelerin değişmez olarak kalacağını, nelerin değişeceğini yönlendirir.”²¹⁶

Çeviri süreci normları, Gadamer’in metni anlamak için ön taslak hazırlanması gerekliliği ile açıklanabilir. Gadamer, “kim bir metni anlamak istiyorsa o metin için taslak hazırlamalı ve hazırlanan taslak beklentilere cevap veriyorsa, anlama sağlanmış olacaktır” der. Toury’nin çeviri normları ve özellikle de çeviri süreci normlarında erek ve kaynak metin arasında ilişki kurulması olarak görülebilir. Metnin anlaşılabilmesi için çevirmen erek dilde nelerin değişeceğine ve nelerin değişmemesi için verdiği kararlar bir bakıma ön taslağı oluşturur. Ayrıca çevirmenin nelerin değişeceği veya değişmeyeceği konusunda vereceği kararlar erek okuyucunun beklentilerine cevap vermesi halinde Gadamer’in belirttiği anlama ancak o zaman gerçekleşmiş olacaktır. Eğer çeviri süreci normlarında çevirmenin alacağı kararlar erek okuyucunun beklentilerine cevap vermiyor ise anlama gerçekleşmiş olmayacaktır. Çeviri süreci normları, yabancıyı anlama ile ilişkili olarak değerlendirildiğinde yabancıyı anlamının ilk basamağı olarak değerlendirilebilir. Yani çevirmen, çeviri süreci normlar ile ön taslak hazırlayarak, yabancıyı anlama konusunda ilk ön koşulunu yerine getirmiş olacaktır.

Ayrıca Gadamer’in anlama sürecindeki *Zeitabstand*, yani zaman mesafesi, Toury’nin normlarında bahsettiği “tarihi eksen” ile çeviri açısından irdelendiğinde ortak kesişme noktaları görülür. Çünkü Gadamer zaman mesafesini üretken bir anlayış biçimi olarak görür. Zaman mesafesi, üretken bir anlayışı ortaya çıkarması demek mevcut anlayışların zaman içerisinde gelişmesi ve yenilenmesi anlamına da gelir. Dolayısıyla Toury’nin “tarihi ekseni” Gadamer’in “zaman mesafesi” ile açıklanabilir.

Toury’e göre tarihi eksen:

“Bir norm, eğer bir önceki dönemde etkin ve farklı ‘eskimiş olmayan’ bir konuma sahip idiye ancak, bugün ‘eskimiş olarak’ nitelendirilebilir.”²¹⁷

Toury’nin tarihi eksen ile ifade ettiği normların zaman içerisinde eskidiğini ve eskiyen normların yerine yenisinin ortaya çıkmasıdır. Peki “normlar zaman içerisinde nasıl eskir ve bu norm eskimesi nasıl ortaya çıkar?” şeklindeki sorulara cevap vermek gerekir. Normların eskimesi, anlama (Verstehen) sürecinde *beklentilere cevap vermeme* ile açıklanabilir. Beklentilere cevap vermeme ve normların eskimesi Gadamer’in zaman

²¹⁶ Toury, “Çeviri Normlarının Doğası ve Çevirideki Rolü”, 154.

²¹⁷ Toury, “Çeviri Normlarının Doğası ve Çevirideki Rolü”, 157.

mesafesi Toury'nin tarihi eksen betimlemesinin kesişmesini gösterir. Tarihi eksen içerisinde normların değişmesi konusu ayrıca çevirmenin statüsü ile açıklanabilir:

“Bir çevirmenin çevirmen statüsü elbette geçici olabilir, özellikle değişen taleplere uyum sağlamakta ya hiç ya da yeterli derecede başarılı olamıyorsa. Bu nedenle normlarda değişiklikler meydana geldikçe, daha önceden “ilerici” olan çevirmenler bir müddet sonra sadece “modaya uygun” ya da bazı durumlarda tümüyle “modası geçmiş” olduklarını görürler.”²¹⁸

Toury'nin tarihi eksen tasvirinde yer verdiği, çevirmenin statüsünün zamana ve beklentilere göre değişebileceği gerçeği Levy Jiri tarafından da: “Çevirmen kendi zamanının ve toplumunun yazarıdır”²¹⁹ olarak betimlemesi ile örtüşmektedir. Bu durumda çevirmenler, içinde yaşadıkları dönemin özelliklerine ve çeviri anlayışına göre çeviri eylemini gerçekleştirirler. Yani ilk çeviri anlayışından, günümüz çeviri anlayışına kadar hem çevirmenden beklenenler hem de çeviri kuramları beklentileri karşılama doğrultusunda değişip gelişim göstermiştir. Beklentilere cevap verme ve çeviri geleneğinin değişimi Almanya'nın Romantik devri ile somutlaştırılabilir. Romantik dönemde çeviri anlayışı, çevirmenden ve çevirinin kendisinden beklentileri konusunda ciddi değişimlere girmiştir. Aydınlanma devrinde Antik Yunan metinleri taklit edilip, “yerlileştirme yöntemi” ile anlaşılır kılmak romantik dönem ile birlikte değişmiştir. Romantik dönemde çevirmenler, gözlerini tüm dünya edebiyatına dikmiştir çünkü amaç, Alman Dilini ve kültürünü zenginleştirmek ve bir “dünya edebiyatı” (Weltliteratur) yaratmaktır. Romantik dönem çevirmenleri amaçları doğrultusunda çeviri anlayışlarını radikal bir değişime tabi tutmuşlardır. Dönemin önemli düşünür ve çevirmenleri *yabancıya* yaklaşma çabası içerisindeydiler zira yabancı, çeviri yoluyla Almanca'ya aktarılmalıydı. Dolayısıyla çeviride artık “yabancılaştırma yöntemi” üstünlük kazanmıştı. Çevirmen, dönemin beklentilerine karşılık verdiği müddetçe iyi bir konuma sahiptir. Söz konusu durum, Romantik dönemin bitişine kadar yani Almanya'nın 1848 ihtilaline kadar devam etmiştir. Ta ki dönem bitip, yeni bir çeviri beklentisi ve çeviri anlayışı yer edinene kadar. Bu anlayış tekrar “yerlileştirme yöntemine” geri dönüş olarak kendisini göstermiştir. Romantik dönemde yapılmış olan tüm çeviriler “eski” ve “niteliksiz” olarak

²¹⁸ Toury, “Çeviri Normlarının Doğası ve Çevirideki Rolü”, 157.

²¹⁹ Jiri Levy, *Die Literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung*, (Frankfurt am Main: Athenäum Verlag, 1969), 25.

değerlendirilmiş ve çevirmenler de ciddi anlamda eleştirilmişlerdir. Tarihi eksen tekrar göz önünde bulundurulduğunda Romantik dönemin çeviri normlarının eskimiş olduğu, beklentilere artık cevap vermediği ve yeni normlar doğrultusunda çeviri yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.²²⁰

Bunun yanı sıra normların eskimesi aynı zamanda erek okuyucunun gerçekleştirmiş olduğu yabancı deneyimi ile de açıklanabilir. Erek okuyucu gerçekleştirdiği her yabancı deneyimi ile bilgi ve yabancı deneyimi ufku geliştirdiğinden erek okuyucunun beklentisi arttığından beklentilere cevap vermeme ortaya çıkmış olabilir. Ayrıca Gadamer, zamansal mesafe ile anlamının farklı şekilde olduğunu, bugün ileilmek istenen ile yarın ileilmek istenenin zaman içerisinde değiştiğini ve bunun da ufukların kaynaşması ile alakalı olduğunu belirtir. Toury'nin tarihsel ekseninde yer verdiği, çevirmen için “modası geçmiş” veya çeviri normları açısından “normların eskimesi” ufukların kaynaşması olarak görülebilir. Çünkü yerine yenilerinin üretilmesi bir bakıma yabancıyı anlamayı amaçladığından ufukların kaynaşması olarak da görülebilir. İlk dönem çeviri anlayışı ile günümüz çeviri anlayışının sürekli olarak değişmesi ve kendini yenileme ihtiyacı duyması geçmişte var olan çeviri anlayışının günümüz ihtiyaçlarına cevap vermemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Ufukların kaynaşması ve yabancıyı anlamayı Mehmet Ulukütük’de çeviri ve çevirmen açısından şöyle aktarır:

“Gadamer ufukların kaynaşması deyimi de farklı dünya görüşlerinden insanların yazılı metinlerle karşılaşmaları ve iki ufkun birleşmesinden ve kaynaşmasından doğan barış öne çıkarılır. O (Gadamer) Dilthey gibi benzerliklerden değil, farklılıklara yoğunlaşır ve farklılıkları aşılması gereken engeller olarak değil, çeşitliliğin ve verimliliğin aynı zamanda da barışın nedeni olarak görür. Çevirmen işte Gadamer’in tanımladığı özelliklere sahip bir bireyse iyi çeviri metinleri ortaya çıkar. Zaten kaynak metne karşı gösterilecek bir direnç öncelikle anlamayı olumsuz yönde etkileyecek ve sonuçta ortaya çıkacak yorumun yetersizliğine belki de yanlış anlamalara yol açacaktır.”²²¹

Ufukların kaynaşması, yabancıyı anlama ve yorumlama konusunda, çevirmenin sahip olduğu yabancı deneyimi, yabancıya bakış açısının zenginliği, kendini çeviri metinde

²²⁰ Romantik devrin çeviri anlayışı Andreas Huyssen’nin çalışmasında kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bkz. Andreas Huyssen: Die frühromantische Konzeptionen der Übersetzung und Aneignung. Studien zu einer frühromantischen Utopie einer deutschen Weltliteratur. Zürich: Atlantis, 1969.

²²¹ Mehmet Ulukütük, Academia, “Hermeneutik” , erişim: 05. Eylül 2017, 137. www.academia.edu/4315135/HERMENEUTİK .

gösterir. Çevirmenin yabancılık bilgisinin ve deneyiminin yetersiz olması halinde çevirmende Lutz Ellrich'in belirttiği *öteki* bakış açısı ortaya çıkabilir.²²² Ötekine bakış açısı, çevirmenden çevirmene farklılık gösterecektir. Yani çevirmen, çeviri metnindeki yabancı unsurları tanıma, yok sayma veya empati yollarından birini kullanacaktır. Çevirmen, çeviri sürecinde yabancılık unsurlarını *öteki* ilişkisi dâhilinde iki şekilde ele alabilir. Çevirmen ya *ötekini* tanıma, empati ile ele alarak çeviri sürecinde ufukların kaynaşmasına yardımcı olacak ya da yok sayma, nefret duygusu ile ele alarak ufukların ayrışımını ortaya çıkaracaktır.

Ufukların kaynaşması ve yabancıyı anlamayı beraber ele alan diğer bir çeviribilimci de Muharrem Tosun'dur. Tosun, Gadamer'in "ufukların kaynaşmasını" çevirmen odaklı olarak ele alarak şöyle değerlendirir:

"Çevirmenler çeviri sürecinde, ufukları kaynaştırma amacıyla, metinleri yorumlarlar. Çevirmen çevirisinde, bir kültürle diğer bir kültürü kaynaştırır. Bir başka kültüre aktarırken, kendi ön kabullerini tarihsel yorumlarını, bir de alıcı kitlenin kaynak metnin kültürünü anlamayla ilgili ön kabullerini dikkate alırlar. Eğer ön bilgiler yeterli değilse, ufukların kaynaşması adına, insan öznesini, dünyadaki evrensel ortak paydaları üzerinden yorumlayarak diğer bir kültüre aktarır. Kùltürler, bu süreçlerin devamı sonucunda zaman içerisinde kaynaşarak, birbirlerini anlamda önemli adımlar atmış olurlar."²²³

Tosun, Gadamer'in ufukların kaynaşması kuramını, yabancıyı anlamak ve yorumlamak şeklinde ifade eder. Yani çevirmen, yabancı kültürü aktarım sürecinde, okur kitlesinin gerçeklik düzeyinin dışına çıkan fenomenleri yorumlamak durumunda kalır. Yorumlayarak aktarma durumu, yabancılık ile ilişkilendirilir ki bu da yabancılık derecesinin en üst aşamasını karşılayan *radikal yabancılık* işaret etmektedir. Çevirmen kendi ve okur kitlesinin, kültürel ve tarihsel kabulleri olmaksızın yapacağı yorum ile kültürel aktarım Waldenfels'in *radikal yabancılık* için belirttiği anlam daralması "*Bedeutungsverknappung*" veya anlam çoğalması "*Bedeutungswucherung*" yorumlamasını ortaya çıkaracaktır.²²⁴ Waldenfels'e göre *anlam daralması*, onun düşünce

²²² Lutz Ellrich, *Verschriebene Fremdheit. Die Ethnographie kultureller Brüche bei Clifford Geertz und Stephen Greenblatt*, (Frankfurt am Main/New York: Campus Verlag,1999), 9.

²²³ Muharrem Tosun, *Çeviri Eleştiresi Kuramının Temelleri*, (Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2007), 185.

²²⁴ Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*, 30.

figürlerinden biri olan fazlalık “*Überschuss*” ile ortaya çıkar.²²⁵ Fazlalık düşünce figürü ise bir taraftan kendi sınırları içerisinde olan her şeyin yapılabileceğini ve konuşulabileceğini ifade ederken, aynı zamanda kendine geri dönüşü sağlayarak, daha fazla olanaklar sunar. Diğer taraftan ise kendi dışına doğru büyüyerek görülmeyene, dokunulmayana ve düşünülme-yene temas eder. Böylelikle de anlam daralması veya anlam çoğalması gibi kavramlar ortaya çıkar.²²⁶ Yani çevirmen metne getireceği yorumlar ile eğer kendi sınırları dışında ise ya *anlam daralmasına* veya *anlam çoğalmasına* neden olabilecektir.

Yabancıyı anlama konusunda ufukların kaynaşması noktasında Sevinç Arı hem çevirmen hem de erek okuyucu odaklı iki taraflı bir anlayış sergiler. Arı’ya göre yabancı kültürün sembolleri kaynak kültürün sembollerinden farklıdır. Dolayısıyla çeviri metni Gadamer’in ufukların kaynaşması yöntemiyle çözümlenemez. Ufukların kaynaşması kültürlerarası metin aktarımında çevirmen için geçerli olurken, erek okuyucusu açısından mümkün olmamaktadır. Sonuç itibari ile erek okuyucu açısından yabancıyı anlamak olanaksızdır. Yabancıyı anlamamanın erek okuyucu açısından olanaksızlığını Arı, yine Gadamer’in ufukların kaynaşmasının odağı olan “hissetme” ile açıklar. Hissetme olmadan anlamamanın gerçekleşmeyeceğini vurgular.²²⁷

Arı, çevirmenin ufukların kaynaşması yöntemiyle yabancıyı anlama imkânına sahip iken erek okuyucunun böyle bir imkânının olmadığını dile getirmiştir. Erek okuyucu açısından bakıldığında çevirmenin, kendi yabancı deneyimi ufkunda oluşturduğu metin ile karşı karşıya gelir. Erek okuyucu, kaynak kültürün fenomenlerini hissetme imkânına sahip olmadığı için yabancıyı kendi deneyimleyemeyecektir. Erek okuyucunun gerçekleştireceği yabancı deneyimi, çevirmenin deneyimlediği yabancı deneyimi olacaktır. Erek okuyucunun gerçekleştireceği böylesi farklı bir yabancı deneyimi *radikal yabancılığın kaydırma* düşünce figürünü işaret eder. *Kaydırma*; gerçekleştirilen deneyim, kendi deneyimidir ancak kendinin deneyimi değildir. Yani başkasının yapmış olduğu deneyimin deneyimidir. *Kaydırmada* hiçbir zamanın, kendisiyle birleşmediğini;

²²⁵ Fazlalık ile kast edilen okuyucunun metin içerisinde anlamlandıramadığı veya metnin bağlamına oturtamadığı geri kalan öğelerdir. Anlam daralması ise anlamlandırılmayan fazlalıkların sonuncu ortaya çıkan metnin anlamının daralmasıdır.

²²⁶ Waldenfels, *Verfremdung der Moderne. Phänomenologische Grenzgänge*, 70.

²²⁷ Sevinç Arı, *Çeviri ve Kültürel Semboller*, (İstanbul: Değişim Yayıncılık, 2016), 17.

konuşmanın yerinin, hiçbir zaman mekânla birlikte olmadığını ve konuşma zamanının da zamanla birlikte olmadığını ifade eder. Yani hem zamansal hem de mekânsal kaymalar söz konusu olmaktadır²²⁸. Arı'nın belirttiği erek okuyucunun, hissetme olanağı olmadığından gerçekleştireceği deneyim *kaydırma* düşünce figüründe olduğu gibi erek metin ile yabancıyı kendi deneyimlese de bu onun kendi yabancı deneyimi değil, çevirmenin sunduğu yabancı deneyimidir. Dolayısıyla da erek okuyucu böylesi bir durumda çevirmenin anladığı ve aktardığı yabancıyı anlayacaktır. Söz konusu yabancıyı anlama, çevirmenin anladığı yabancıdır. Zamansal ve mekânsal kaymaların ise kaynak metin oluşumu ile erek metnin çevirisinin yapıldığı zamanı ifade ettiği söylenebilir. Hiçbir metnin, yazıldığı zamanda ve mekânda çevirisi yapılmadığından zamansal ve mekânsal kaymalar olacaktır.

Leskovec'te Waldenfels'in terminolojisinden yararlanarak *radikal yabancılığın* öğelerinden biri olan *fazlalık düşünce figürünü* edebiyat metnlerinin bir yapısı olarak ele alır ve şöyle aktarır:

“Radikal yabancı, eğer fazlalık düşünce figürü olarak düşünülürse aynı zamanda edebi metnlerinde yapısal unsuru olduğu anlaşılır. Fazlalık olarak tanımlanan herşey ifade edilmez olduğu gibi mevcut dilsel yöntemlerle de anlatılamaz. Fazlalık edebi metinlerde “anlam çoğalması” veya “anlam daralması” [...] olarak yazılabilir ve şimdiye kadar var olan mevcut anlam ufkunu aşar. Fazlalık düşünce figürü edebi metinlerin barındırdıkları çok anlamlılıklarından dolayı metin kesin net bir bağlamsal bütünlük göstermez. Böylece metinler içsel bir algı varsayımını baltalaya bilir, alımlama da sabitlensede kalıntı kalır [...].”²²⁹

Leskovec'in edebiyat metinleri için yaptığı betimleme, çeviri kapsamında da değerlendirilebilir. Çevirmenin çeviri sürecinde metin içinde yer alan bazı kısımları dilsel

²²⁸Waldenfels, *Verfremdung der Moderne. Phänomenologische Grenzgänge*, 70.

²²⁹ „Das radikal Fremde ist gleichzeitig auch Strukturelement literarischer Texte, wenn man es als Überschuss begreift. Als Überschuss lässt sich all das definieren, was sich nicht paraphrasieren lässt, sich nicht mit den zur Verfügung stehenden sprachlichen Mitteln ausdrücken lässt. Überschuss kann literarischen Texten als „Bedeutungswucherung“ oder „Bedeutungsverknappung“[...] eingeschrieben sein und sprengt insofern bestehende Sinnhorizonte. Die Figur des Überschusses ist literarischen Texten immanent aufgrund ihrer Mehrdeutigkeit, die sich daraus ergibt, dass der Text keinen eindeutigen Kontextbezug aufweist. So können Texte die Annahme von einem inhärenten Sinn unterlaufen, der sich in der Rezeption festmachen ließe es bleibt ein Rest, [...]” Andrea Leskovec, „Vermittlung literarischer Texte unter Einbeziehung interkultureller Aspekte”, *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht*, (2010): 2.

eksikliklerden²³⁰ dolayı yorumlayamaması sonucu ortaya çıkan “fazlalıklar” *Überschuss* anlam daralmasına yol açmaktadır. Tıpkı edebiyat metinlerinde olduğu gibi anlam daralması ve anlam çoğalması çeviri metinlerinde de ortaya çıkabilir. Bir çeviri metni içerisinde bu tür anlamsal daralmalar ve çoğalmaların ortaya çıkması çevirmenin yetisinden olabileceği gibi, erek dilin yetersizliğinden de kaynaklanabilir. Ayrıca erek dil ile kaynak dil arasındaki dilsel, kültürel ve edebi dil yabancıyı anlama ve yabancıyı deneyimleme süreçlerini de güçleştirecektir.

Bir metin içinde bulunan anlam daralmaları veya çoğalmaları ne kadar çok ise, erek okuyucunun yabancıyı anlaması ve yabancıyı deneyimlemesi o denli azalacaktır. Başka bir deyişle, erek okuyucu anladığını düşündüğü metni aslında bu fazlalıklar nedeniyle anlamamış olacak ki bu da Leskovec’in yukarıda belirttiği gibi “dilini yanılsamasını ve dilsel yapısalcılığın gerçekleri, anlamları ve mesajları ileten şeffaf bir araç olma özelliklerine ters düşmektedir”. Bir diğer mevzu Levy Jiri’nin “illusionistic” yani “yanılsama” yönteminde olduğu gibi çevirinin ve yabancının tüm izlerinin silinmesidir. Eğer çevirmen tarafından anlam daralması veya anlam çoğalmasından dolayı yabancının tüm izleri silinirse, erek okuyucunun yabancıyı anlaması ve yabancı deneyimi engellenmiş olunacaktır. Böylelikle yabancı hakkında bilgi sahibi olmanın önüne set çekilmiş olunacak ve kendi olanın farkındalığı da bir bakıma engellenmiş olunacaktır. Kendinin farkına, ancak yabancının varlığı ile varılmaktadır.

Yabancıyı anlamamanın bilgi ve birikim gerektirdiğini belirten Oliver Eß’e göre de yabancıyı anlama öncelikli olarak kültür içi bir süreçten oluşur. Kültür içi süreçte yabancıyı anlama da reflektif olarak kendi resmini yani kendini anlamasıyla gerçekleşerek yabancı yapıların ve yabancılık oluşumlarının hakkında bilgi sahibi olarak yabancı kültürdeki önemli yapılar hakkındaki bilgiler ile yabancıyı anlama kolaylaşabilecektir.²³¹

Eß’in aktarttığı gibi eğer yabancıyı anlama, kültür içi bir süreç ise ve bu süreç kendi ile yabancı yapılar hakkında bilgi sahibi olmakla kolaylaşıyorsa, o zaman yabancıyı anlamamanın bu doğrultudaki çeviri ilişkisi Justa Holz-Mänttari tarafından ele alınan Eylem Olarak Çeviri –Kuram ve Yönteminde *Translatorisches Handeln Theorie und Methode* da yer alan çevirmenin çeviri eylemini gerçekleştirmesindeki amacı ile açıklanabilir.

²³⁰ Dilsel eksiklik ile kast edilen çevirmenin dilsel yetersizliği değil, dilin kendi imkânsızlığıdır.

²³¹ Oliver, *Interkulturell Handeln mit Literatur: Am Beispiel eines Modelversuchs zum handlungsorientierten interkulturellen Literaturunterricht im Hauptstudium Germanistik in der VR China*, 37.

Holz- Mänttäre'nin kuramının odak noktasında çevirmen yer alır. Çevirmenin, gerçekleştireceği çeviri eyleminde bağımsız olmadığı, birtakım dizgelere bağlılığı söz konusudur. Aysel Nursen Durdağı, Mänttäre'nin dile getirdiği çevirmenin bağlı olduğu dizgeleri Muharrem Tosun'dan alıntılarla şöyle aktarır:

“[...]. Çeviri için önemli olan; durum ve durumun dile getirilen kısmı arasındaki ilişkinin kültüre ve dile bağlı olarak farklılık göstermesidir. Bundan dolayı çeviriyi yalnızca dilsel bir anlam olarak görmek mümkün değildir” Mänttäre, çevirmenin amacının toplumsal amaçtan bağımsız olmadığını, çevirinin erek toplumun ya da kültürün amacıyla ortaya çıktığını, bireysel bir amaçla gerçekleşen uğraş olmadığını ileri sürer. Mänttäre'ye göre çevirmen, raslantısal olarak çeviri yapamaz. Belli bir kültür dizgesinin ve toplumun parçasıdır. Çevirmen erek dizgenin içinde yer alan ya da o dizge için belirlenen amaç ve işlevlerden biri ya da daha fazlası için çevirisini şekillendirir. Dizge kavramıyla çeviride hem metnin yapısı hem de toplumsal işleviyle ilgili dizge kast edilmektedir.”²³²

Mänttäre'nin çevirmene bakış açısı yabancıyı anlama ve aktarma olarak ele alındığında çevirmen, yabancıyı anlamaya öncelikli olarak kendi kültür içi dizgeleri ile başlamalıdır. Kültür içi dizgeler burada erek kültürün ve toplumunun parçalarıdır. Çevirmen ancak erek kültürün ve toplumunun dizgelerinin içindeki yapılar hakkında bilgi sahibiyse yabancıyı anlama ve erek okuyucuya, yabancıyı aktarması kolaylaşacaktır. Çevirmen açısından kültür içi dizgeler kapsamında en önemli nokta kendi geleneğini, kendi metinlerini ve dahası kendini anlamaktır, aksi taktirde Tosun ve Akın'ın belirttikleri gibi yabancıyı anlamanın ön koşulu gerçekleşmemiş olacak ve yabancıyı anlama sürecinde çevirmenin yapacağı karşılaştırma eksik kalacaktır.

Ayrıca Mänttäre, çevirmen çeviri eylemini gerçekleştirirken erek dizgenin içinde yer alan kültür dizgesi içerisinde çeviri eyleminin bir amacı olduğunu belirtir.²³³ Bu amacın karmaşık bir eylem yapısı içindeki genel hedeflere bağlı olduğunu ve genel hedeflerin tanım gereği genel yapının alt öğelerine hizalanamaz olduğunu da ekler. Demek ki genel yapının tek tek öğeleri; çeviri birimleri, kaynak metin, metin türü, fonksiyon değişikliği gibi sadece dil olarak değil tüm bu sayılan öğeleri kapsar.²³⁴ Holz Mänttäre: “Metin

²³² A. Nursen Durdağı, *Çeviri Yoluyla Kavram Aktarımı Sürecinde Üniversitenin Rolü. Felsefe Kavramları Örneğinde*, (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2017), 44-45.

²³³ Justa Holz -Mänttäre, *Translatorisches Handeln Theorie und Methode*, (Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia Verlag, 1984), 17.

²³⁴ Holz -Mänttäre, *Translatorisches Handeln Theorie und Methode*, 84.

üretimi (*Textproduktion*), ihtiyaç gideren yabancı kültür (*bedarfsträgerfremde Kultur*) ve uzman davranışı (*Expertenhandlung*)” gibi üç özellikle çeviriyi sınırlar.²³⁵

Metin üretimi ile kastedilen, bir iletinin veya bir mesajın metin içerisinde iletilmesidir. *İhtiyaç gideren yabancı kültür* anlayışı ise iletilerin veya mesajların, üretilen metinde farklı bir kültür yapısına entegre edilmesidir. Yani ihtiyaç gideren yabancı kültür ile ifade edilmek istenilen kaynak kültürdür. *Uzman davranışı* ise uzmanlık yetisi ile ilgilidir. Burada uzmana yeni bir eylem tanımlanmaktadır. Yani kendi kültüründe değil yabancı kültürde uzman davranışı göstermek (Mesafe teorisi/Distanztheorie).²³⁶

Holz-Mänttari, tüm bunların sonucunda çeviri eylem kuramını belirleme ve bir tanımlama yapar. Çeviri, sadece dilsel değil, üretime dayalı işlevsel uzman davranışdır. Uzman karmaşık ve hiyerarşik organize edilmiş olan yapılar içerisinde hareket eder. Belirleyici özellikler ise farklı kültür ve mesafeleri aşma durumu göz önünde bulundurma şartıyla analitik, sentetik, değerlendirici ve yaratıcı davranışlardır.²³⁷ Heidrun Witte’de, Mänttari’nin *Eylem Olarak Çeviri- Kuram ve Yöntemi* ile kültür ve dil sınırları dışında iletişimin sağlanması gerektiğini belirterek, çevirmenin kültürlerarası ve işlevsel çeviri yapabilmesi için hem kendi hem de yabancı kültür hakkında ‘bilgi’ sahibi olması gerektiğine bağlar.²³⁸

Holz-Mänttari’nin *Eylem Olarak Çeviri Kuram ve Yöntemi*, Witte tarafından çevirmenin işlevsel bir çeviriyi ortaya çıkarabilmesi için kendi ve yabancı kültür hakkında bilgiye ihtiyaç duyduğunu ortaya çıkarır. Çevirmenin, kendi ve yabancı kültür hakkında ihtiyaç duyduğu bilgiyi ancak yabancı deneyimi ufku ile karşılayabilir. Ayrıca çevirmenin, kendi ve yabancı kültür hakkında ihtiyaç duyduğu bilgi, Oliver Eß’in belirttiği yabancıyı anlama olarak da açıklanabilir. Yabancıyı anlama bu durumda çevirmen tarafından gerçekleştirilen süreç olarak belirtilebilir. Başka bir ifadeyle çevirmen, çeviri sürecinde, kültürlerarası süreçte olduğu gibi yabancıyı anlama eylemine başlamış olacak ve bu süreç içerisinde hem kendi hem de yabancı yapıların bilgilerini kıyaslayarak, yabancıyı anlamayı kolaylaştırmış olacaktır.

Yabancıyı anlama daha öncede değinildiği gibi yabancı deneyimden geçmekte ve her gerçekleştirilen yabancı deneyimi hem bilgi ufku hem de deneyim ufku

²³⁵ Holz -Mänttari, *Translatorisches Handeln Theorie und Methode*, 86.

²³⁶ Holz -Mänttari, *Translatorisches Handeln Theorie und Methode*, 86-87.

²³⁷ Holz -Mänttari, *Translatorisches Handeln Theorie und Methode*, 87.

²³⁸ Witte, Heidrun, *Die Kulturkompetenz des Translator: Begriffliche Grundlegung und Didaktisierung*, (Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2007), 75.

derinleştirdiğinden yabancıyı anlamak ve aktarmak daha da kolaylaşacaktır. Çevirmen, yabancı deneyimi edinmeden, yabancıyı anlama süreci gerçekleşmiş olmayacaktır. Çevirmenin, yabancıyı anlayabilmesi için öncelikle yabancı ile karşılaşması gerekmektedir. Çevirmenin yabancı ile karşılaşması da kendi gerçeklik sınırları içinde var olmayanı nitelemektedir.

BÖLÜM 4: ÇEVİRİBİLİMDE YABANCILAŞTIRMA VE YERLİLEŞTİRME YÖNTEMLERİNDE YABANCININ YERİ VE KONUMU

4.1. Çeviribilimde Yabancılık, Yabancılaştırma

Çeviride yabancılaştırma yöntemi, eskilerden beri belli amaçlar doğrultusunda sıkça kullanılan bir çeviri stratejisidir. Hans Joachim Störig *Das Problem des Übersetzens* isimli çalışmasında, çeviride “yabancılaştırma ve yabancılaşma” sorunlarının eskiden beri en çok tartışılan konu olduğunu vurgulayarak nedenlerini şöyle açıklar:

[...], eğer çevirilecek eser çevirmenin çevresine uzaksa ve dolayısıyla yabancıysa, ister zamansal uzaklık olsun, ister mekansal uzaklık olsun, isterse de kültürel ard alan ve bağlamı olsun. ²³⁹

Störig’e göre çevirmen açısından yabancılığın göstergeleri; zamansal uzaklık, mekânsal uzaklık, başka kültür zeminlerine bağlı bağlamsal uzaklık şeklindedir. Tüm bu sıralanan faktörler çevirmen açısından yabancılığın göstergelerini oluşturduğu gibi yabancı fenomenleri olarak ta görülebilir. Söz konusu durum yabancılık olduğundan, çeviribilim açısından böyle bir metinde [Störig’in bahsettiği metinlerde] çevirmenin başvurabileceği iki yöntem bulunmaktadır: Yabancılaştırma veya yerlileştirme yöntemleri. Yabancılaştırma yöntemi söz konusu olduğu zaman savunucuları ve temsilcilerinin en başında Friedrich Schleiermacher gelir.

4.1.1. Çeviribilimde Yabancılaştırma Yöntemi

Yabancılaştırma yöntemi denildiğinde, bilim alanları içinde akla ilk gelen edebiyat, sonrasında ise çeviribilimdir. Bertolt Brecht tarafından teknik bir anlam yüklenen “edebiyatta yabancılaştırma” kavramı bir içerik değişikliğine uğramıştır. Dolayısıyla çevirinin bilimsel tanıma geçmeden önce genel bir kapsam içinde edebiyattaki “yabancılaştırma” kavramına yer verilecektir.

²³⁹ “[...], wenn das zu übersetzende Werk dem Übersetzer und seiner Umwelt fern und damit fremd ist, sei es zeitlich fern, sei es räumlich fern, sei es einfach durch seinen andersartigen kulturellen Hintergrund und Kontext.” Hans Joachim Störig, *Das Problem des Übersetzens*, (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963), XXVI.

“Yabancılaştırma” kavramının kelime anlamından da anlaşılacağı gibi bilinen olgu, unsur, fenomen veya nesnelerin bilinçli bir şekilde bilinmez hale getirilmesidir. Hans Günther, *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*’ta yabancılaştırmayı en genel hali ile şöyle tanımlamaktadır:

“Künstlerisches Prinzip, das auf die Darstellung des Vertrauten als befremdlich, des alltäglich Gewohnten als ungewöhnlich und erstaunlich abzielt.”²⁴⁰

Yabancılaştırma, bilindik bir tasvire yabancılık olgusu katarak veya günlük hayatta alışılmış olana, alışılmadık bir özellik ekleyerek uygulanan sanatsal bir prensiptir. Edebiyatta *yabancılaştırma* ile amaçlanan; sanatsal ilhamla ve yaratıcılıkla tanıdığımız, bildiğimiz olgulara farklı, bilinmedik veya tuhaf özellikler ekleyerek okuyucuyu veya seyirciyi düşündürmeye sevk etmektir. Algılanan her ne kadar yabancı gibi görünse de aslında alışık olduğumuz veya *kendine* ait olanın karşımıza çıkmasıdır.

Günther, yaptığı genel tanımın devamında, yabancılaştırma ile amacın algıyı güçlendirmek olduğunu belirtir:

“‘Verfremdung’ ist DEFORMATION: Erschwerung der Form’ zum Zweck einer Intensivierung der Wahrnehmung (Verfahren).”²⁴¹

Yabancılaştırma bir nevi deformasyondur, yani algıyı güçlendirmek adına şeklin “daha zor kalıplara sokulmasıdır”. Günther’in yapmış olduğu yabancılaştırma tanımı, edebiyatın özellikle tiyatro alanını kapsar. Bu kapsam doğrultusunda bakıldığında yabancılaştırma olgusu, var olan bilindik şekilleri, alışılmışın dışında sunmak yani takdim etmek anlamına gelir. Böylece okuyucu veya seyirci bildiği şekilleri ilk etapta tanımayabilir. Esas olan da bu şekilde oynamalar yaparak ve yabancı nüanslar katarak algıyı güçlendirmek veya başka bir deyişle bilindik ve tanıdık olana vurgu yapmaktır. Edebiyatta yapılan yabancılaştırma, bir nevi kendi olanın farkındalığını sunmaktır. Tıpkı yabancılıkta olduğu gibi, yabancılık ancak kendine ait olan ile kıyaslama yapıldığında ortaya çıkar.

²⁴⁰ Hans Günther, “Verfremdung”, *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft III*, (Berlin: Walter de Gruyter Verlag, 2007), III: 753.

²⁴¹ Günther, Hans, “Verfremdung”, III: 754.

Çeviribilimde, yabancılaştırma yöntemine yabancılık, yabancılaştırma ve yerlileştirme bağlamlarında yer verilecektir zira yabancılaştırma yönteminin önemi diğer yabancılık durumları ile ilişkilendirildiğinde yabancılık çalışmalarını önemi ön plana çıkar. Çeviribilimde uygulanan yabancılaştırma yöntemi ve yerlileştirme yöntemi bir dikotomi (ikileşim) oluşturur ve tüm öncüleri tarafından bir arada ele alınmıştır. Dikkat çeken unsur ise her çeviri bilimcinin “yabancı” kavramını sıkça kullanmasına karşın “yabancı” ne olduğunu açıklanmaması veya çeviribilim açısından bir tanım yapılmamayıdır. Dolayısıyla yabancı çerçevesinde yabancılaştırma ve yerlileştirme yöntemleri, ilişkisel bir kapsam içerisinde açıklanmalıdır. Aksi takdirde çeviribilimciler tarafından bilinen her iki yöntem, tekrar tekrar ele alınmadan öteye gitmeyecektir. Çevirideki yabancılaştırma ve yerlileştirme yöntemi ile hem yabancı deneyiminin görünür kılınması hem de yabancılık türleri ve yabancılık dereceleri ile olan ilişkisi açısından ele alınacaktır.

4.2. Friedrich Schleiermacher’in Yabancılaştırma ve Yerlileştirme Yöntemi

Friedrich Schleiermacher, “Methoden des Übersetzens” isimli çalışmasında çeviri yapmanın zorluklarına değinerek insanoğlunun sadece bilgisi kadar dile hükmettiğini belirtir:

“Jeder Mensch ist auf der einen Seite in der Gewalt der Sprache, die er redet; er und sein ganzes Denken ist ein Erzeugniß derselben. Er kann nichts mit völliger Bestimmtheit denken, was außerhalb der Grenzen derselben läge; die Gestalt seiner Begriffe, die Art und die Grenzen ihrer Verknüpfbarkeit ist ihm vorgezeichnet durch die Sprache, in der er geboren und erzogen ist, Verstand und Phantasie sind durch sie gebunden.”²⁴²

Schleiermacher, dolaylı da olsa kişinin dil kullanımının doğduğu ve büyüdüğü kültüre göre şekillendiğini belirtir. Ona göre kişi, sadece dil kullanımının müsaade ettiği kadar düşünme yetisine sahiptir ve bu kullanımın dışında kalanları ifade edemeyeceğini iddia eder. Bu noktada da dilin gücü söz konusudur. Dolayısıyla çevirmenin, eserin yazarını sağlıklı bir şekilde anlayabilmesi için dil kullanımının sınırlarının geniş olması gerekir. Bir başka ifade ile Schleiermacher’in dediği gibi çevirmen, yazar gibi düşünebilmelidir ki erek kültür okuyucusunun dil kullanımına uygun bir çeviri yapabilsin. Schleiermacher, her ne kadar 19. yüzyılın şartlarına göre kendini ifade etse de burada kastettiği yabancı düşüncelerdir. Yabancı düşünceyi anlayıp kavramadan çevirinin yapılamayacağı

²⁴² Friedrich Schleiermacher, “Über die Verschieden Methoden des Übersetzens“, *Das Problem des Übersetzens*, yay. Hans Joachim Störig, (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963), 43.

düşüncesidir ki bu da yabancı deneyiminden geçer. Yani çevirmenin, yabancı hakkındaki bilgi ufku veya deneyim ufku ne kadar genişse, yabancıyı anlama ve aktarma da bir o kadar derinlemesine ve kolay olacaktır.

Bunun yanı sıra Schleiermacher, çeviri sorunlarını dile getirirken; çevirmenin birbirinden ayrı kişiler olan yazarını ve okuyucusunu nasıl yakınlaştıracabileceği, bunu yaparken okuyucusunun mümkün mertebe doğru, anlaşılır ve keyif verici bir çeviri metnini nasıl oluşturacağı sorusuna cevaben iki yöntem sunar. Birinci yöntemde çevirmen, yazarı okuyucuya götürecektir, ikinci yöntemde ise okuyucuyu yazara götürecektir.²⁴³

Schleiermacher'ın birinci yöntemi “yazarı okuyucuya götürmek”²⁴⁴ *yerlileştirme* yöntemi olarak isimlendirilir. Bu yöntemde çevirmen kaynak metni, erek okuyucusu için başka bir dilden veya kültürden geldiğini yansıtmayacak şekilde yabancı olgu, unsur ve fenomenleri uyarlama yaparak aktarır. Erek okuyucu, yerlileştirme yöntemiyle metin içinde yabancı fenomenlerle ya hiç karşılaşmayacak ya da çok kısıtlı bir karşılaşma söz konusu olacaktır. Erek okuyucunun yerlileştirme yöntemi sonucunda yabancı fenomenlerle karşılaşma ihtimalinde yabancılık derecesi *sıradan yabancılık* olacaktır. *Sıradan yabancılık*, erek okuyucunun yerlileştirme yönteminde rastlayabileceği neredeyse tek yabancılık türü ve derecesidir. *Sıradan yabancılığın* yerlileştirme yönteminde ortaya çıkmasının sebebi ise yabancının izlerinin silinmesi ve kaynak metnin sanki erek okuyucu için yazılmış izlenimi uyandırmasıdır. Çevirmen ise yerlileştirme yöntemi doğrultusunda gerçekleştirdiği çeviride, yabancılığın her üç derecesi ile karşılaşır. Çevirmen açısından yerlileştirme yöntemi iki boyutlu olarak ele alınabilir. Birincisinde, çevirmenin yabancı deneyimi gerçekleştirerek deneyim ufkunun genişlemesine yol açarken; ikincisinde ise çevirmeni görünmezliğe götürür. Eğer yerlileştirme yöntemi ile okuyucuda, metnin kendi dilinde yazılmış hissiyatı uyandırıyor ve çeviri olduğu anlaşılmıyorsa bir başka deyiş ile yabancının izleri yok edilmişse çevirmenin görünmezliğinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Özellikle de çeviri eserinde çevirime dahil herhangi bir iz bulunmuyorsa. Yani çevirmenin kimliği veya çeviriye dair notlar gibi. Erich Prunc, çevirmenin görünmezliğini yansıtan çeviriyi şöyle betimler:

²⁴³ Schleiermacher, “Über die Verschieden Methoden des Übersetzens“, 47.

²⁴⁴ Schleiermacher, “Über die Verschieden Methoden des Übersetzens“, 47.

“[...], Zieltexte an die dominanten sprachlichen und ästhetischen Standards der Zielkultur anzupassen. Der Text sei dadurch unmittelbar verständlich, halte sich an die Lexik und Syntax der Standardsprache und sei idiomatisch korrekt. Jede Spur des Fremden werde verwischt, das Translat sei unauffällig, gefällig und domestiziert.”²⁴⁵

Yerlileştirme yöntemiyle çevirinin, erek metin ve erek kültürün standart dil ve estetik yapısına uygun olarak yapıldığını ifade eder. Bu durumda çeviri metnin, standart dilin sözcük ve sözdizimine uygun olabilmesi için yabancının izlerinin yok edilmesi gerekir. Yabancının izlerinin yok edilmesi, çevirmenin görünmezliğe büründüğünün göstergesidir. Çevirmenin görünmezliği, yabancı fenomenlerin ortadan kaldırıldığı sonucuna götürür. Oysa yabancıyı ortadan kaldırmak her ne kadar anlamayı kolaylaştırdığı düşünülse de, çevirmenlerin “işlevsel olma adına yerlileştirilen bir yöntemi tercih etmelerinin yabancıyı anlamayı engellediğini”²⁴⁶ düşünenler “yabancılaşma yönteminden” ve “çevirmenin görünür” olmasından yanadırlar. Venuti’ye göre çevirmeni görünür kılmak ancak kaynak metindeki yabancıya yer vermekle mümkün olur. Kaynak metindeki yabancıya yer vermeyi ise Schleiermacher’ın “*yabancılaştırıcı çeviri*” yöntemine bağlar.²⁴⁷

Schleiermacher’a göre yabancılaştırıcı çeviri veya en bilindik adıyla yabancılaştırma yöntemi “okuyucuyu yazara götürmek” tir. Yabancılaştırma yönteminde, çevirmenin çabası okuyucusunu, kaynak metnin diline yakınlaştırmaktır. Çevirmen, kaynak metnin dilini, kültürünü kaynak metinden edindiği resim ve algıyı erek okuyucusuna iletmek istemektedir. Çevirmenin kaynak metinde iletmek istediği resim ve algı, okuyucunun yabancı ile yakınlaşmasıdır.²⁴⁸

Schleiermacher, yabancılaştırma yöntemi ile okuyucuyu yazara yakınlaştırmak için kaynak metnin içinde bulunan kültürel, dilsel ve tarihsel özellikleri, erek dil ve kültürde karşılığı bulunmadan aktarılması gerektiğini ifade eder. Yabancılaştırma yöntemi çeviride yabancının ve yabancılığın görünür kılındığı hem yabancılık türlerinin yer aldığı hem de her üç yabancılık derecelerini içinde barındıran bir yöntem olduğu iddia

²⁴⁵ Erich Prunc, *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*, (Berlin: Frank & Timme Verlag, 2012), 311.

²⁴⁶ Tosun - Akın, *Yorum Bilim*, 287.

²⁴⁷ Prunc, *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*, 311.

²⁴⁸ Schleiermacher, “Über die Verschiedenen Methoden des Übersetzens”, 47.

edilebilir. Yabancınn görünür kılınması, yabancı dile, kültüre ve tarihine ait fenomenlerin aktarılması olarak görülebilir. Çünkü kaynak dilin kültürüne ait olan fenomenler erek dilin kültürü ile tam anlamıyla örtüşmeyeceği için erek kültürün gerçeklik düzeninin dışına çıkılmış olunacaktır. Böylelikle de *kültürel yabancılık* kendini gösterecektir. Yabancılaştırma yöntemindeki kültürel yabancılık Horst Strenger' in kültürel yabancılık için yaptığı açıklama ile desteklenebilir:

“Bilişsel yönüyle kendi bilgi düzenine atfedilemeyecek bilgi ve anlam yapılarını ben [Horst Strenger] kültürel yabancılık olarak adlandırıyorum. Her yabancılık boyutunun kendine has bir bir deneyim boyutu vardır: [...] kültürel yabancılığın deneyim boyutu ise aşına olunmayan deneyimlenmesidir.”²⁴⁹

Strenger, kültürel yabancılığı bireyin kendi gerçeklik düzenine atfedilemeyen bilgi ve anlam yapılarını *kültürel yabancılık* olarak adlandırmakta ve her yabancılığın kedine özgü bir deneyim boyutunun var olduğunu savunur, kültürel yabancılığın deneyim boyutunu da aşına olunmayan deneyimlenmesi olduğunu aktarır. Yabancılaştırma yöntemindeki *kültürel yabancılık*, erek okuyucunun kendi kültürel gerçeklik düzeninde var olmayan bilgi ve anlam yapılarıdır. Erek okuyucu için böylesi bilgi ve anlam yapıları yabancı fenomenlerdir. Erek okuyucunun yabancılaştırma yöntemi ile gerçekleştireceği yabancı deneyiminin, bilgi ve anlam fenomenleri olduğu söylenebilir. Yani aşına olunmayan deneyimleme sonucunda aşına olma haline getirilmesidir. Böylece de erek okuyucunun deneyim ufkunun derinleşeceği düşünülebilir.

Yabancılaştırma yöntemindeki *sıradan yabancılık* ise dilsel veya kültürel odaklılık olmaksızın erek okuyucu tarafından ilk karşılaşmada, bilinmeyen veya aşına olunmayı ifade ettiğinde ortaya çıkacaktır. Schleiermacher'ın yabancılaştırma yöntemine göre aktarılması gereken resim ve algı, erek dilin ve kültürün *kendi* gerçeklik düzeni kapsamının dışında ise çevirmen tarafından yorum yapılmaksızın aktarımı gerçekleştirildiğinde *yapısal/kültürel yabancılık* ortaya çıkacaktır. *Yapısal/kültürel yabancılık* burada dilsel uzaklık, kültürel uzaklık veya kaynak dilin ve kültürün özelliklerini içerisinde barındıran deyimler, atasözleri, özel adlar gibi fenomenlerden

²⁴⁹ “Den kognitiven Aspekt bezeichne ich als kulturelle Fremdheit, deren Gegenstand Wissens- und Sinnstrukturen sind, die nicht der eigenen Wirklichkeitsordnung zugerechnet werden können. Jede Fremdheitsdimension hat einen spezifischen Erfahrungsmodus: [...] kulturelle Fremdheit als *Unvertrautheit* erfahren”.

Horst Strenger, “Soziale und kulturelle Fremdheit: Zur Differenzierung von Fremdheitserfahrungen am Beispiel ostdeutscher Wissenschaftler”, *Zeitschrift für Soziologie*, Jg, 27/1, (Februar 1998,): 22.

oluşur. *Radikal yabancılık* ise çevirmenin, resim ve var olan algıyı erek dile aktarımında bilhassa algının aktarımında çevirmenin yorumlamaya gereksinim duyması ile belirginleşir. Yabancılaştırma yöntemi, yabancılığı en fazla içerisinde barındıran yöntem olduğu için bazı soruları da kendisiyle getirmektedir. Sorulması gereken sorular: Okuyucuyu yazara yakınlaştıran dilin yabancılığı mı? Çevirisi yapılan eserin yabancılığı mı? Çeviri metninde yer alan kültürel unsurların yabancılığı mı? Bu sorulara ancak birbirinden farklı ve yabancılaştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiş metinler incelendiğinde daha doğru cevaplar elde edilecektir. Elde edilecek cevaplar belki çeviride yabancılaştırma yöntemindeki yabancılığın tanımının yapılabilmesi için de zemin hazırlayacaktır. Çeviride yabancılık tanımı yapılmadan bir spesifikleşme (özelleştirme) veya kategorileştirme mümkün olmadığı gibi hangi kültürel ve dilsel unsurların yabancılık çatısı altında ele alınabilirliği de saptanamaz.

4.3. Çeviribilimde Yabancılaştırma Yönteminin Ele Alınışı

Yerlileştirme ve yabancılaştırma yöntemi bazı çeviribilimciler tarafından da ele alınmıştır. Bu çalışmada söz konusu yöntemi ele alan diğer çeviribilimcilerinden bazılarına yer verilecektir. Burada amaç yerlileştirme ve yabancılaştırma yöntemini ele alan bazı çeviribilimcileri tanıtmak değil, onların söz konusu yöntemle bakış açılarını ortaya çıkarmak ve yabancılığın türleri ile ilişkilendirmesini yapmaktır. Böylelikle geçmişten günümüze doğru yerlileştirme ve yabancılaştırma yönteminde, yabancılık türleri ve derecelerinin örtük bir şekilde var olduğunu göstermektir.

Çeviride yabancılaştırma veya yerlileştirme yönteminin öncülerinden olan Schleiermacher'den sonra söz konusu yöntem, birçok çeviribilimci, felsefeci ve edebiyat bilimcisi tarafından farklı terimler altında kullanılmışlardır. Yerlileştirme ve yabancılaştırma yönteminin farklı terimler adı altında kullanıldığını Juliane House şöyle aktarır:

“[...] die Jahrhunderte durch die Übersetzungstheoretische, philosophische, literarische und literaturwissenschaftliche Literatur ziehende Unterscheidung wurde höchst unterschiedlich bezeichnet: z.B. von Levy als ‘anti-illusionistisch’ gegenüber ‘illusionistisch’, von Gadamer im Rahmen seines hermeneutischen Ansatzes als ‘Rekonstruktion’ gegenüber ‘Integration’; von Reiner im Anschluss an Goethers Typologie aus dem West-östlichen Divan ‘identifizierendes’ gegenüber ‘parodistisches’, von Schadewelt ‘dokumentarisches’ gegenüber ‘transponierendes’, von Mounin ‘verres colorés’ gegenüber ‘verres transparents’, von Reiß ‘dokumentierend’ gegenüber ‘kommunikativ’, von O’Sullivan ‘exotisierend’

gegenüber ‘adaptierend’, von Bußmann ‘philologisch’ gegenüber ‘simulierend’, von Schreiber ‘Textübersetzung’ gegenüber ‘Umfeldübersetzung’, von Störig ‘Entfremdung’ gegenüber ‘Imitation’ bzw. ‘Verfremdung’, von Zima ‘produktionsorientiert’ versus ‘rezeptionsorientiert’, von Newmark ‘semantic’ versus ‘communicative’ und [...] Werner Koller ‘transferierend’ gegenüber ‘adaptierend.’²⁵⁰

House’un tespit ettiği gibi yerileştirme ve yabancılaştırma yöntemi diğer bilim adamları tarafından farklı odaklar baz alınarak farklı terimler altında ele alınmıştır. Kimileri, her iki yöntemi kavramlaştırmak için mecazlardan yararlanırken; kimi de yöntemin sonucundan yola çıkarak kavramlarını geliştirmişlerdir. Her ne kadar farklı terimler altında ele alınmış olsa bile aşağı yukarı içeriklerinin aynı olduğunu ve yaklaşım şekillerinden doğan farklılıkları göstermek için birkaç örnek verilecektir.

Yerileştirme ve yabancılaştırma yöntemini Jiri Levy, *Die Literarische Übersetzung* adlı kitabında yanılsamacı (*illusionistisch*) ve yanılsamacı olmayan (*anti-illusionistisch*) yöntem olarak adlandırır.²⁵¹ Levy’ nin yanılsamacı yöntemi, Schleiermacher’ın yerileştirme yöntemine denk gelse bile yanılsamacı olmayan yöntemi için yabancılaştırma yönteminden bahsetmek pek de mümkün olmaz. Levy’e göre illusionistic yöntemi yani yanılsamacı yöntemi:

“Die illusionistischen Methoden verlangen, das Werk solle aussehen wie die Vorlage, wie die Wirklichkeit. [...] Der illusionistische Übersetzer verbirgt sich hinter dem Original, das er gleichsam ohne Mittler dem Leser mit dem Ziel vorlegt, bei ihm eine übersetzerische Illusion zu wecken, die Illusion nämlich, daß er die Vorlage lese [...] so weiß auch der Leser eine Übersetzung, daß er nicht das Original liest, aber er verlangt, daß die Übersetzung die Qualität des Originals beibehalte.”²⁵²

Levy, yanılsamacı çeviri yönteminde, çevirmenin kaynak metnin arkasına saklandığını ve hiçbir aracı olmaksızın okuyucuya çevirinin illüzyonunu yaşatmak istediğini belirtir. Çevirinin illüzyonu ile erek okuyucu metnin orijinal olmadığını, çeviri olduğunu bilmekte ancak kaynak metin gibi kaliteli bir çeviri okumak istemektedir. Yanılsamacı çeviri yönteminde, yerileştirme yöntemi uygulanır. Peter Hoffmann, Levy’nin illusionistic

²⁵⁰ Juliane House, “Zwischen Sprachen und Kulturen: Dialog und Dominanz in der Übersetzung”, *Übersetzung- Translation-Traduction. Neue Forschungsfragen in der Diskussion. Festschrift für Werner Koller*, yay. Jörn Albrecht, Heidrun Gerzymisch-Arbogast und Dorothee Rothfuß- Bastian, (Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2004), 108.

²⁵¹ Jiri, *Die Literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung*, 31-32.

²⁵² Jiri, *Die Literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung*, 31.

(yanılsamacı) yöntemini ele alırken çeviride yabancınn tüm izlerinin silinmesi gerektiğini dile getirir. Çeviride yabancınn tüm izlerinin silinmesi, okuyucuda kendi dilinde yazılmış izlemine uyandırır. Böylelikle de kaynak metin okuyucusunda uyandırdığı etkiyi, erek metin okuyucusunda da çeviri olduğu hissiyatı verilmeden kaynak metnin aktarımı verilmiş olacaktır.²⁵³

Levy'nin yanılsamacı çeviri yöntemi, Schleiermacher'ın yerlileştirme yöntemine denk gelir. Her ne kadar Levy yerlileştirme çeviri yöntemini, yanılsamacı çeviri olarak adlandırmış olsa bile sonuç itibarıyla ister yerlileştirme ister yanılsamacı çeviri yöntemi olsun her ikisinin de amacı çeviride yabancınn izlerinin ya yok edilmesi veya en aza indirgenmesidir. Levy'nin yanılsamacı çeviri yöntemi uygulandığında erek okuyucu açısından, kendisi için yazılmış bir eser izlenimi verdiğinden kaynak metindeki yabancı fenomenler erek okuyucunun kendi gerçeklik düzeni içerisinde yer alan fenomenlere dönüştürölür. Yanılsamacı çeviri yöntemiyle gerçekleştirilen çeviride erek okuyucu *sırdan yabancılık* ile karşılaşır. Çünkü çevirmen, yanılsamacı çeviri yöntemiyle yabancınn izlerini silmiş ve erek okuyucusunun gerçeklik düzeninde yer alan fenomenlere yer vererek aktarımını gerçekleştirmiştir. Erek okuyucu açısından yanılsamacı çeviri yöntemi *sıradan yabancılığı* ihtiva etmiş olsa da çevirmen, yabancılığın her aşaması ile karşı karşıya kalmakta, *yapısal/kültürel* ve *radikal yabancılık* ta yer alan fenomenleri yanılsamacı yöntem uyguladığı için erek okuyucusuna *sıradan yabancılık* aşamasına gelecek şekilde aktarım yapmıştır. Böylelikle çevirmen, yabancılık dereceleri arasında geçişler yaparak yabancılık derecelerini erek okuyucusu için *sıradan yabancılık* derecesine getirmiş olur.

Yabancılaştırma yöntemini Levy, yanılsamacı olmayan çeviri yöntemi olarak adlandırır. Yanılsamacı olmayan çeviri yönteminde Levy, özellikle tiyatro ve roman türünden örnekler verir. Tiyatroda, yanılsamacı olmayan yöntemde oyuncuların seyirciye, gerçeğın kopyasını sunduklarını göstermek için maskelerini indirerek olayın geçtiğı yeri açıklamaları veya bir roman yazarının epik illüzyonundan sıyrılarak, okuyucuya açıklamalarda bulunduğı durumlar olduğunu ifade eder. Levy, aynı şekilde çevirmenin

²⁵³ Peter Hoffmann, "Neue aus dem Alltag des Unmöglichen", *Zwischentexte. Literarische Übersetzen in Theorie und Praxis*, yay. Claudia Dathe, Renata Makarska, Schamma Schahadat, (Berlin: Frank & Timme Verlag, 2013), 152.

de çeviri illüzyonundan sıyrılarak okuyucuya şahsi ve güncel imaları belirtmesi gerektiğine değinir. Yani anti-illusionistic/ yanılsamacı olmayan çeviri:

“Die antiillusionistische Übersetzung ist selten (hierher gehören eigentlich die Parodie und die Travestie), denn die Übersetzung hat in erster Linie ein repräsentatives Ziel, sie soll die Vorlage erfassen. Eine abstrakte, athematische Übersetzung wäre eigentlich eine Antiübersetzung.”²⁵⁴

Yanılsamacı çeviri her ne kadar yerlileştirme yöntemini içinde barındırsa da yanılsamacı olmayan çeviri yöntemi, yabancılaştırma yöntemini içinde barındırmaz. Yabancılaştırma yönteminde kaynak metne sadakat söz konusu iken; yanılsamacı olmayan çeviri yönteminde çevirmenin amacı metne sadık kalmak ve erek okuyucuya bir çeviri metni sunmak değildir. Aksine yanılsamacı olmayan çeviri yöntemi, çeviri metninin illüzyonunu yıkar. Üstelik çevirmen, metin içerisine kendi düşüncelerini koyabildiği gibi farklı atıflar yapabilir ve hatta metin türünü değiştirebilir. Bu yöntem özellikle parodi gibi türlerde kullanılır.

Peter Hoffmann’a göre ise anti-illusionistic/yanılsamacı olmayan çeviri yöntemi, çeviriyi, çeviri olarak işaret ettiğini aktarır. Çevirinin, çeviri olduğunun göstergesi dilsel bir çeşit kelimeselliği barındırır. Bu da kelimenin anlamı değil, kelimenin şeklini baz alır. Yani yabancı şekil olduğu gibi erek dilin içine alınır. Bu bağlamda, çevirinin kelimeselliği kaynak metnin cümle yapısının dikkate alındığı ve böylece erek metin içerisinde anlamın parçalanması anlamına gelmektedir ki bu yöntem ile “kaynak dilin yabancılığı çevirinin içerisinde yansıtılma durumu” gerçekleşir. Anti-illusionistic/yanılsamacı olmayan çeviri yöntemi özellikle Almanya’nın romantik döneminde görülür. Peter Hoffmann, buradaki amacın kendi dilini yabancı dil biçimleri ile genişletmek ve zenginleştirmek olduğunu aktarır.²⁵⁵

Hoffmann’ın yanılsamacı olmayan çeviri için yaptığı açıklama *dilsel* ve *biçimsel yabancılığı* gösterir. Çünkü bu yöntemde kelimenin anlamı değil, şeklinin baz alınması ve kelimenin yabancı şekli ile erek okuyucuya sunulmasından kaynaklanır. *Biçimsel yabancılık* burada kaynak dilin edebi metinlerine has özelliklerinin erek dil ve edebiyatı içerisinde yer almayan olgu, unsur, sembol ve fenomenlerin aktarımıdır.

²⁵⁴ Jiri, *Die Literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung*, 32.

²⁵⁵ Hoffmann, “Neue aus dem Alltag des Unmöglichen”, 153.

Levy, anti-illusionistic/yanılsamacı olmayan çeviri yönteminde edebiyat metinlerini temel alarak aktardığı için yabancıya dolaylı olarak yer verir. Fakat Hoffmann, anti-illusionistic/ yanılsamacı olmayan çeviri yönteminde kaynak dilin yabancılığının erek dile nasıl aktarıldığını ve burada söz konusu olan yabancılığı, *dilsel bir yabancılık* olarak betimler.

Akşit Göktürk de Levy'nin yazın çevirisindeki bakış açısında işlevin ağır bastığını belirtir ve “yazın metninin anlambilim, söz dizimi, biçem, estetik etki özelliklerinin bütünü ile ayrıntıdaki tek tek özellikleri arasındaki, etkileşime, tümel-tikel, bütün-parça ilişkisi, çeviride de göz önünde tutulmalıdır²⁵⁶” diye aktarır. Göktürk, çeviri eserinin erek kültür yazınının içerisindeki işlevine vurgu yapar. Başka bir ifadeyle çevirisi yapılan yazın eseri, erek kültürün çağında, ulusunda hatta edebiyatında da işlevsel olmalıdır. Göktürk yine Levy'nin işlevsel bakış açısını şöyle aktarır:

“Önemli olan çeviri okurunun yaşantısının, özgün yapıt okurunun yaşantısıyla özdeşliği değil, iki okurunda [hem erek hem de kaynak metin okurunun] tarihsel kültürel bağlamlarının yapısı içindeki işlevin özdeşliğidir.”²⁵⁷

Levy'nin özellikle yazın çevirisi metinlerinde, iki okur kitlesinin yaşantısıyla özdeşleşmesini beklemesinin nedeni; her ulusun kendi yaşam stili, diğer bir ulus için yabancı olduğundan kaynaklanır. Yazın metninin işlevinin yerine gelebilmesi için hem kaynak hem de erek okuyucunun tarihsel ve kültürel bağlamında özdeşmesini yeterli görür. Ancak kaynak ve erek okuyucunun tarihsel ve kültürel özdeşliği, her iki kültür arasındaki mesafeye bağlı olacak ki Göktürk'te yazın çeviri yönteminde yabancının tüm etkilerinin ortadan kaldırılması yönünde uygulama olmadığının altını çizer.

Yabancılaştırma ve yerlileştirme yöntemine yer veren diğer bir çeviribilimci de Werner Koller' dir. Koller, yabancılaştırma ve yerlileştirme yöntemi için *adapte eden çeviri* ve *aktaran çeviri* (*adaptierende Übersetzung und transferierende Übersetzung*) terimlerini kullanmıştır. *Adapte eden çeviri* (*adaptierende Übersetzung*), kaynak kültür odaklı metin öğelerinin yerine, erek kültür öğelerini yerleştirmektir. Çeviri, kaynak dil metnini erek dil bağlamına göre asimile eder. Aktaran çeviri ile (*transferierende Übersetzung*) Koller, kaynak metnin kültürel öğelerini olduğu gibi erek metnin içine yerleştirmeye çalışır

²⁵⁶ Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 43-44.

ancak kültürel mesafenin uzak olduğu durumlarda sorunlar çıkacağını da ekler. Kültürel mesafenin uzak olduğu durumlarda, erek metin okuyucusuna uygun bir alımlama sağlayabilmek için öncelikli olarak anlama koşullarının yaratılması gerektiğini belirtir. Aktaran çeviride, yabancı kültür öğelerini erek dilde yeni olan dilsel ve stilistik ifadeler kullanarak yerleştirir. Yani çeviri yoluyla erek dilin, dilsel ve stilistik normları ya değişmekte ya da yenilenmektedir.²⁵⁸

Koller'in aktaran çeviri yöntemi, yabancılık kapsamında ele alındığında çeviride yabancılığın aktarımında kültürel mesafenin önemi ortaya çıkarır. Koller kültürel mesafeden dolayı ortaya çıkabilecek sorunlarda dolaylı olarak yabancılığın türlerine ve yabancılık derecelerini işaret eder. Kaynak kültürün, erek kültüre olan mesafesi ne kadar çok ise yabancılık türü ve dolayısıyla derecesi de o denli yüksek olacaktır. Avrupa ülkelerinin kendi dil aileleri arasındaki dilsel ve kültürel mesafe *yapısal yabancılığı* ihtiva ederken, Avrupa ve Asya arasındaki dilsel ve kültürel mesafe *radikal yabancılığı* ihtiva edecektir. Ayrıca önemli olan diğer bir nokta ise Koller'in de belirttiği gibi yabancı kültür öğelerinin erek dile aktarımı sonucunda erek dilde, dilsel ve stilistik yeniliklere yol açmasıdır. Dolayısıyla yabancı ile karşılaşmak ve yabancıyı ele almak bir kayıp değil, dilin ve kültürün zenginleşmesi olarak da görülebilir. Başka bir ifadeyle bu durum, çeviri aracılığı ile yabancı kültürden kazanılan dilsel zenginlik olarak ifade edilir. Koller'in aktaran çevri ile erek dile yeni olan dilsel ve stilistik ifadelerinin yerleşmesine zemin hazırlaması *yabancı deneyimin* kendine [erek dile] olan kazanımlarıdır. Yabancı deneyimi veya yabancı öncelikli olarak:

“Yabancı bizi meraklandırabilir, kendi buluşumuzu icat etmemize ilham verebilir, bizi kendimiz hakkında aydınlatabilir [...]”²⁵⁹

Yabancı ilgi çeker, kendine ait olanın keşfini gerçekleştirmeye yardımcı olur ve kendi olanın hakkında açıklama yapar. Yani kendi olanın sınırlarının ne kadar daha genişleyebileceğini ortaya çıkarır. Yabancı burada yeni olan dilsel stilistik ifadelerin ne kadarının erek dilde yer alabileceğini belirleyeceği gibi Georg Strenger'in belirttiği farklı yabancılık stili ve yabancılık türlerinin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olur. Yabancılık türleri veya yabancı kendi olana dâhil edilebilinmesi için yabancı deneyiminin

²⁵⁸ Werner Koller, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, (Tübingen /Basel: UTB Verlag, 2011), 55.

²⁵⁹“Fremdes kann uns neugierig machen, es kann uns zu eigenen Erfindung anregen, es kann uns über uns selbst aufklären [...]” Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*, 7.

gerçekleşmiş olması gerekir. Gerçekleştirilen yabancı deneyimi ile deneyim ve bilgi ufku derinleşecektir. Böylelikle de yabancı kültür ile erek kültür arasında bir köprü kurulmuş olunacak ve *kültürel* yani *yapısal yabancılık* her deneyimleme sonunda daha da azalacaktır.

Salt bir yabancılaştırma veya yerlileştirme ayırımında bulunmanın sorunları da beraberinde getirdiği bir gerçektir. Salt yerlileştirme yöntemi, erek okuyucunun yabancı deneyimi edinmesinde bir engel oluştururken; salt yabancılaştırma yöntemi ise erek okuyucuda anlama zorlukları ortaya çıkarabilir. Çeviride yabancılaştırma veya yerlileştirme yöntemleri uygulansa dahi kaynak kültüre ait değişmez spesifik olgular (Invarianzforderungen) vardır. Bu gerçeklikten yola çıkarak Sylvia Reinart, *Kulturspezifisch in der Übersetzung* isimli çalışmasında çevirinin kaynak metne olan bağlılık derecesinin metin türleri ile ilgili olduğu belirtir.²⁶⁰

Oysa Reinart'ın belirtmediği ama iddiasında dolaylı yoldan ima ettiği yabancılık türleri ve dereceleridir. Çünkü metin türleri açısından bakıldığında, bir metnin ne kadar yabancılık ihtiva ettiği ve bu yabancılık unsurlarının ne kadarı çeviri metninin içinde yer alacağı konusunda, metin türü büyük önem arz eder. Yabancılığın bir skalası olduğu düşünüldüğünde, bir çeviri metninin içinde ne kadar yabancı unsurun aktarılabileceği metin türüne bağlıdır. Basit kullanma kılavuzlarında yok denecek kadar az yabancılık içerebilse bile buna karşın bir edebi metin de bir o kadar çok yabancı sembolleri içermesi mümkündür. Tüm bu gerçeklikler göz önünde bulundurulduğunda yine iki çeviri yöntemi ile karşılaşılır: Yerlileştirme veya yabancılaştırma yöntemleri. Reinart, söz konusu yöntemleri farklı bir bakış açısıyla dilsel ve kültürel ayırım yapıp yabancılaştırma ve yerlileştirme yöntemlerini çifte dikotomi olduğunu vurgulamıştır:

- “sprachlich und kulturell einbürgernd”
- “sprachlich und kulturell verfremdend”
- “sprachlich einbürgernd und kulturell verfremdend”
- “sprachlich verfremdend und kulturell einbürgernd”²⁶¹

²⁶⁰ Sylvia Reinart, *Kulturspezifisch in der Fachübersetzung: die Bedeutung der Kulturkompetenz bei der Translation fachsprachlicher und fachbezogener Texte*, (Berlin: Frank & Timme Verlag, 2009), 166.

²⁶¹ Reinart, *Kulturspezifisch in der Fachübersetzung: die Bedeutung der Kulturkompetenz bei der Translation fachsprachlicher und fachbezogener Texte*, 167-168.

Yabancılaştırma ve yerleştirme yöntemleri böylece çatallanmış ve daha bir kesinlik kazanmıştır. Bu iki yöntem kullanıldığında dört farklı seçenek ortaya çıkmakta ve her iki yöntem arasında kesin sınırlar ortadan kalkmaktadır. Bir çeviri;

- Dilsel ve kültürel yerleştirilebilir,
- Dilsel ve kültürel yabancılaştırılabilir,
- Dilsel yerleştirilebilir ve kültürel yabancılaştırılabilir,
- Dilsel yabancılaştırılabilir ve kültürel yerleştirilebilir.

Reinart'ın sunduğu bu seçenekler çevirmenin iki yöntemden bir tanesini seçme zorunluluğunu ortadan kaldıracak gibi çevirmene çeviri sürecinde, metin türüne ve skoposuna göre esneklik sağlayacaktır. Yabancılık fenomenleri açısından Reinart'ın aktardığı dikotomi ele alındığında yabancılık türleri ve dereceleri, çeviri metninin oluşumunda esneklik sağlar.

Reinart'ın yerleştirme ve yabancılaştırma yöntemi için ortaya koyduğu dört çeviri alternatifi, yabancılık ve yabancılık dereceleri açısından tek tek irdelendiğinde erek okuyucunun, yabancılık tür ve derecelerinden hangileri ile nasıl karşılaştığı açıklanabilir.

Reinart'a göre birinci yöntemde çevirmen, kaynak metni dilsel ve kültürel olarak yerleştirir. Çevirmen, kaynak metni dilsel ve kültürel olarak yerleştirdiği zaman, metnin türüne ve özelliğine göre yabancı fenomenleri tespit edip erek okuyucusuna erek kültür ve dil öğelerini kullanarak yabancılık hissettirmeyecek şekilde aktarır. Böylece erek okuyucu, çeviri metni içinde ne dilsel ne de kültürel yabancı öğeler ile karşılaşmaz. Erek okuyucu, kendi gerçeklik düzeni içerisinde var olan bir metin ile karşılaşır. Bu kapsamda erek okuyucunun, metin içerisinde yer alan ve bilgisi dâhilinde olmayan bilgiler ise ancak *sıradan yabancılığı* işaret eder. *Sıradan yabancılık* söz konusu olduğunda, erek okuyucu bilgi verici araçlardan yararlanarak söz konusu yabancılığı ortadan kaldırır. Günümüz teknolojisinde bilgi verici araçların içerisinde sözlük, ansiklopedi gibi kaynakların yanı sıra internet de başvuru kaynağı olarak yerini alır.

İkinci olarak hem dilsel hem de kültürel yabancılaştırma yönteminde, erek okuyucu, yabancılığın özellikle de *yapısal/kültürel yabancılık* ile karşı karşıya kalır. Erek okuyucu, dilsel ödünçlemeler (eğer okuyucu ödünçlenen sözcüğün anlamını biliyor ise o sözcük

yabancı olmayacak, fakat ödünçleme yapılan sözcüğün yabancı olduğu gerçeği de ortadan kalkmış olmayacaktır), cümle yapıları ve ifade biçimleri gibi kendi standart dil kullanımının yanı sıra *kültürel yabancılık* ile karşılaşır. Erek okuyucunun karşılaşacağı *kültürel yabancılık*; bilgi, deneyim ve dünya bakış açısının sorgulanmasından kaynaklanır. Horst Strenger, böylesi bir kültürel yabancılığı şöyle aktarır:

“Kültürel yabancılık söz konusu olduğu zaman, başka bir geçeklik düzeninin merkez odak noktasındaki yabancılık deneyimini işaret eder. Yabancılık deneyimin bu boyutu *aşına olunmayan* tarafından belirlenir. Başka bir ifadeyle, deneyimlerin; dünya bilgisinin genişlemesi, modikasyona uğraması, değişmesi, yenilenmesi veya kökten sorgulanmasıdır. Aşına olunmayan deneyim durumu her zaman mevcut veya erişilebilir bir bilgi durumuyla başa çıkmak için yetersiz olduğu zaman ortaya çıkar. Bu nedenle kültürel yabancılık *deneyiminin* merkezi kişinin kendi kesinliklerini (kesin olan bilgilerini) sorgulamasıdır.”²⁶²

Horst Strenger’in belirttiği durum ile erek okuyucu, çeviri metni içerisinde kendi gerçekler düzenine uymayan fenomenler ile karşılaştığından *kültürel yabancılık* ile karşı karşıya kalmış olacak ve böylelikle de yabancı deneyimi ortaya çıkacaktır. Yabancı kültür fenomenleri ile gerçekleştirilen yabancı deneyimi aşına olunmayan ile ortaya çıkar. Erek okuyucunun aşına olmadığı ile gerçekleştirdiği deneyim o ana kadar sahip olduğu ve ilerletebileceği, modifiye edebileceği, tamamlayabileceği, değiştirebileceği veya sorgulayabileceği dünya bilgisi ile *kültürel yabancılık* yaşamasını sağlar. Sonuç itibarı ile çeviri metninde edinilen, *kültürel yabancılık deneyimi* erek okuyucunun kendi bildiklerinin dışına çıkan fenomenlerin deneyimidir. Çevirmenin yabancılaştırma yöntemi ile yaptığı çeviride, erek okuyucu açısından dilsel olarak tam bir yabancılık ifade etmese de kültürel olarak yabancılık ile karşılaşır. Erek okuyucunun kültürel yabancılık ile karşılaşması “kültürel sembollerin” kendi geçeklik düzeninde var olmamasından kaynaklanır. Kültürel sembollerin çevirideki önemine Sevinç Arı, *Çeviri ve Kültürel*

²⁶² “Die Rede von der kulturellen Fremdheit bezeichnet jenen Aspekt von Fremdheitserfahrung, bei dem die Begegnung mit einer anderen Wirklichkeitsordnung im Mittelpunkt steht. Dabei geht es um jene Dimension von Fremdheitserfahrungen, die durch *Unvertrautheit* bestimmt ist. Das heißt, es handelt sich um Erfahrungen, durch die das jeweilige Wissen von der Welt erweitert, modifiziert, ergänzt, verändert oder auch radikal in Frage gestellt wird. Die Erfahrung der Unvertrautheit stellt sich immer dann ein, wenn das vorhandene oder zugreifbare Wissen für die Bewältigung einer Situation nicht reicht. Daher ist die *Erfahrung* kultureller Fremdheit *im Kern* die Erfahrung der Infragestellung eigener Gewissheiten.” Horst Strenger, “Deutungsmuster der Fremdheit”, *Frucht und Fazination Facetten der Fremdheit*, yay. Herfried Münkler - Bernd Ladwig (Berlin: Akademi Verlag, 1997), 195.

Semboller adlı çalışmasında konuya dikkat çekmekte ve çevirinin sadece dilsel aktarım değil, toplumsal ve kültürel etkileşime bir dönüşüm olduğunu belirtirken çevirinin artık sözcüklerin yer değiştirmesi olmadığını, kültürel bir dünyanın başka kültürel bir dünyaya dönüştüğünü aktarır.²⁶³ Yani kültürel olarak yabancı bir dünyanın kendi kültürel dünyasına dönüşümüdür. İki farklı kültürel dünyanın bir araya gelmesi ve birinin öbürüne dönüştürülmesi ile *kültürel yabancılık* ve *kültürel yabancılık deneyimi* ortaya çıkar. Arı, ayrıca “kültürel bir araştırmada, kültürel sembollerini anlamaksızın bir yorum, çıkarım ve aktarım söz konusu” olmadığını [...] ve çeviride aktarılan şey, ne dilsel semboller ne de somut olgulardır, tersine kültürel semboller ve değerlerdir²⁶⁴” olarak ifade eder. Kültürel semboller sadece çeviri açısından değil, çevirideki *kültürel yabancılığın* nedenini ortaya çıkarmak açısından da önemlidir. İki kültür arasında örtüşmeyen semboller, yabancı olarak kendini gösterecektir. Dolayısıyla da kültürel semboller aynı zamanda kültürel yabancı fenomenler olarakta görülebilir.

Ladwig ve Münkler’e göre de *kültürel yabancılık*, kendi ile yabancı olan arasındaki bilişsel mesafeyi ifade etmekte ve kültürel yabancılığı farklı anlam ufukları olarak tanımlamaktadırlar.²⁶⁵ Başka bir deyişle yabancı anlam, erek okuyucusunda farklı bir anlam taşımasıdır.

Kültürel yabancılık, böylece erek okuyucuya indirgendiğinde kültürel mesafe ortaya çıkar. Mesafe ne kadar uzak olursa erek okuyucunun gerçeklik düzenine de o denli uzak olur. Bu durumda da yabancı hissiyatı artacaktır. Erek okuyucu, yabancı fenomen ile ne kadar sık karşılaşır o kadar yabancı deneyimi gerçekleştirmiş olacak ve erek okuyucunun gerçekleştirmiş olduğu yabancı deneyimi sonucunda *yapısal/kültürel yabancılıktan* kurtulmuş olacaktır ki tıpkı Goethe’nin çeviri döngüsünde olduğu gibi.

Reinart’a göre üçüncü yöntemle çevirmen, dilsel yerlileştirme kültürel yabancılaştırma yapabilir. Bu yöntem, erek okuyucuyu kültürel olarak yabancılık fenomenleri ile karşı karşıya getirir. Erek okuyucunun içinde bulunduğu durum Theo Sundermeier’nin

²⁶³ Arı, *Çeviri ve Kültürel Semboller*, 15.

²⁶⁴ Arı, *Çeviri ve Kültürel Semboller*, 17.

²⁶⁵ Herfried Münkler - Bernd Ladwig, “Dimensionen der Fremdheit”, 25.

yabancılık ve kültürel yabancılık tanımı ile açıklanabilir. Sundermeier, yabancıyı şöyle ifade eder:

“Der Fremde ist derjenige, der von außen kommt, der Exterritoriale, der mir nun nahe ist und als fremdartig erscheint. Alle weiteren Bestimmungen sind Ableitungen und Veränderungen dieses Grundsinnnes.”²⁶⁶

Erek okuyucu için üçüncü yöntem ile yapılan çeviride, kültürel yabancılaştırma ile yabancı erek dile dışardan gelen ve o anda erek okuyucuya dilsel olarak bilindik, tanıdık, aşina olanı ifade ettiği için yakın fakat farklı, yabancı bir görünüme sahip olduğu için yabancılık hissiyatı uyandırır. Diğer bir ifade ile yabancı, erek okuyucunun kendi kültüründeki gerçeklik düzenine uymayan olarak ortaya çıkar. Bunun yanı sıra Sundermeier’in kültürel yabancılık için yaptığı tanımdan yola çıkıldığında erek okuyucu, kendi kültürü ile yabancı kültürü kıyaslama yaparak kendi kültürel fenomenleri ile kısmen veya hiç örtüşmeyen yabancı kültürel fenomenler ile karşılaşır. Erek okuyucu için kültürel yabancılık:

“Yabancı düzen, yabancı fenomeninin bireysel olarak belirlenmiş bir dışallıktan daha fazlasını gösterir. Yabancılık burada tüm yaşam biçimini oluşturan temel farkı temsil eder ve mevcut düzenle tamamen veya kısmen uyumlu değildir.”²⁶⁷

Reinart’ın belirttiği üçüncü çeviri yönteminin uygulandığı çevirilerde, erek okuyucu kendi dilinde, yabancı kültür deneyimi edinmiş olacaktır. Kültürel yabancılıkta edinilen yabancı deneyimi, Horst Strenger’e göre aşina olunmayan (*Unvertrautheit*) dır. Horst Strenger, aşina olunmayan yabancılık deneyimini, deneyim eksikliğine ve gerçeklik düzeyinin sınırında olmamaya bağlar. Bilgi ve beceri yetilerinin, anlamada yetersiz kaldığı durumlarda kültürel deneyim ortaya çıkar. Yabancı, ortak gerçeklik düzeni içinde olsa da her zaman farklı fikir, düşünce figürleri, norm yapıları ve değer kriterlerine

²⁶⁶ Theo Sundermeier, *Den Fremden verstehen: Eine praktische Hermeneutik, Sammlung von Vandenhoeck*, (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1996), 139.

²⁶⁷“Die fremde Ordnung zeigt an, dass das Phänomen des Fremdartigen mehr als eine individuell bestimmte Äußerlichkeit. Sie stellt eine grundlegende Differenz dar, die das ganze Lebensmuster ausmacht und die mit dem bestehenden vertrauten gar nicht oder nur beschränkt kompatibel ist”. Sundermeier, *Den Fremden verstehen: Eine praktische Hermeneutik, Sammlung von Vandenhoeck*, 139.

sahiptir ki bu da başka gerçeklik düzeni demektir. Bu kapsamda kültürel yabancılık aşına olunmayan, anlaşılmayan ve yanlış anlaşılan olarak ortaya çıkar.²⁶⁸

Kültürel yabancılaştırma yöntemi ile erek okuyucuyu bir bakıma *yapısal/kültürel yabancılık* fenomenleri ile karşılaştırır. Erek okuyucu açısından söz konusu yabancılaştırma yöntemi, *yapısal/kültürel yabancılık* olacaktır. Çünkü erek okuyucu burada kendi gerçeklik düzeninin dışında başka norm, sistem ve semboller ile buluşur. Her ne kadar dilsel olarak erek dil olsa bile kültürel norm olarak erek kültüre ait değildir. Dolayısıyla erek okuyucu, burada kültürel kapsamda bir yabancılık deneyimi ve yabancıyı anlama gerçekleştirmiş olacaktır.

Reinart'ın aktardığı son yabancılaştırma yönteminde çevirmen, dilsel yabancılaştırma kültürel yerleştirme yapabilmektedir. Bu kapsamda dilsel yabancılaştırma çeviri açısından ne ifade etmektedir sorusuna Sigrid Freunek, yabancılaştırma yönteminin öncüsü olan Schleiermacher'dan yola çıkarak şöyle cevap verir:

“Ausgangsprachliche Gegebenheiten auf niedrigen linguistischen Ebenen, pragmatischen und syntagmatischen, sollen übernommen bzw. nachgebildet werden. Klassische Beispiele für ein solches Vorgehen wären die sogenannte Lehnübersetzung [...] als Übernahme der lexikalischen Form, die Morphem gebundene Übersetzung als Übernahme grammatischer Formen [...] die Übertragung der Wortstellung des Ausgangstextes auf den Zieltext, die Übernahme bestimmter syntaktischer “Verbindungsweisen” [...] usw. [...] Dabei geht es bei der sprachlichen Verfremdung aber nicht um die Erhaltung der” Signifikaten” des Ausgangstextes, [...]”²⁶⁹

Dilsel yabancılaştırmada, kaynak dilin pragmatik ve söz dizimsel olarak sırasıyla taklit edilmesi söz konusu olmaktadır. En bilindik örnek ise ödünçleme çevirisidir. Ödünçleme çeviri ile sözcük yaklaşık olarak aktarılır. Çevirmen tarafından dilsel yabancılaştırma uygulandığında her ne kadar kültürel yerleştirme yapılsa da kullanılan sözcük kalıpları erek dilde olmadığı veya az olduğu için Waldenfels'in *radikal yabancılıkta* belirttiği *geleneksel düşünce akımının dışında olan düşünce figürleri* ile açıklanabilir. Waldenfels'in düşünce figürleri; sapma (*Abweichung*), fazlalık (*Überschuss*),

²⁶⁸ Strenger, “Soziale und kulturelle Fremdheit: Zur Differenzierung von Fremdheitserfahrungen am Beispiel ostdeutscher Wissenschaftler”, 24-27.

²⁶⁹ Sigrid Freunek, *Literarische Mündlichkeit und Übersetzung: Am Beispiel deutscher und russischer Erzähltexte*, (Berlin: Frank & Timme Verlag, 2007), 125.

deformasyon (*Verformung*) ve kaydırmadan (*Verschiebung*) oluşmakta²⁷⁰ ve dilsel yabancılaştırma yöntemi uygulandığında bu düşünce figürlerinden birinin veya birkaçının aynı anda ortaya çıkması mümkün olmaktadır. Düşünce figürleri dilsel olarak irdelendiğinde özellikle edebiyat çevirileri düşünülebilir.

Loskovec, Waldenfels'in düşünce figürlerinden yararlanarak düşünce figürlerini edebiyat metinleri kapsamında ele alır. Ona göre sapma, deformasyon, fazlalık ve kaydırma figürleri radikal yabancılığa bir cevap niteliğindedir. Radikal yabancılığa cevap olan düşünce figürleri, edebiyat içinde bir sistem olarak anlama sınırlarını yansıtır. Anlama sınırları ise yorumbilim yöntemini ifade eder ve ancak yorumbilimsel yöntem ile yabancıya yaklaşmak mümkün olur.²⁷¹

Yani edebiyat çevirilerinde dilsel yabancılıktan dolayı ortaya çıkabilecek düşünce figürleri ancak yorumbilim yöntemleri ışında yabancıyı anlamayı sağlayabilir.

Dilsel yabancılaştırma, yabancı dile ait sözcüklerin ve sözdiziminin erek dile aktarılması, erek okuyucu için okunması kolay olmayan bir metin anlamına gelir. Hatta böyle bir yöntem ile yapılan çeviri her ne kadar kültürel olarak kendi kültürü ile örtüşen bağlamları kapsasa da sözcüksel ifadeler açısından tekrardan yabancılık ifade edecektir.

Yukarıda yerlileştirme ve yabancılaştırma kapsamında verilen açıklamalardan anlaşılacağı üzere birçok çeviribilimci ve diğer bilimciler tarafından bu konu ele alınmış ve farklı yöntemler temel alınarak hedefler koyulmuş fakat Çeviribilim açısından yabancı fenomenin veya yabancıнын ne olduğu belirtilmemiştir. Şimdiye kadar yapılan açıklamalar göz önüne alınırsa çeviride yabancılık türlerini ihtiva eden unsur veya fenomen olarak; dilsel mesafe, kültürel mesafe, kültürel semboller, ödünçleme, kültürel norm ve sistemler sayılabilir. Tüm bu sayılan unsur ve fenomenler her ne kadar yabancılığı ifade etse bile bu çeviride yabancıнын tanımı değildir.

²⁷⁰ Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*, 29.

²⁷¹ Andrea Leskovec, *Fremdheit und Literatur. Alternativer hermeneutischer Ansatz für eine Interkulturelle ausgerichtete Literaturwissenschaft*, (Berlin: LIT. Verlag, , 2009), 246.

BÖLÜM 5: ÇEVİRİDEKİ YABANCILIK TÜRLERİ DERECELERİ-BAŞLICA YABANCI FENOMENLER

5.1. Çeviride Yabancılık Türlerinin İşlevleri ve Yabancı Fenomenler

Çeviride yabancılık türleri azımsanamayacak kadar sık rastlanan bir fenomen olmasına rağmen yeteri kadar incelenmemiş veya çok kısmi irdellemeler yapılmıştır. Heidrun Witte, çevirmenin çeviri eyleminde ‘*kaynak kültür yabancılığı*’ nın kendi kültürüyle kıyaslamasının alımlama sonucu olarak ‘*ortaya çıktığını*’ belirtmiştir. Ortaya çıkan *kaynak kültürel yabancılık* ise ancak kendi kültüründeki bakış açısı ile karşılaştırılır. Çevirmen, kendi kültürel bakış açısıyla kaynak ve erek kültürü birbirleriyle kıyaslar. Kıyaslama sonucunda ise çevirmen için kaynak kültürden erek kültüre doğru belli yabancılık (-benzerlik) ‘dereceleri’ vardır. Çevirmen sadece erek okuyucusu için söz konusu yabancılık veya benzerlik ‘derece’ sini aktarabilir.²⁷²

Witte yazısında, çeviride çevirmenin karşısına çıkan yabancılığı veya onun deyimiyle kültürel yabancılığın, iki kültürel konumunun birbirleriyle karşılaşması ve kıyaslaması sonucu ortaya çıktığını belirtmiştir. Tıpkı yabancılığın ortaya çıkabilmesi için *kendi* ile *yabancı*nın kıyaslanmasının gerektiği gibi. *Kendi* ile kıyaslama olmadan zaten yabancı olanın varlığından söz etmek mümkün değildir. Ayrıca Witte’nin değindiği diğer bir nokta da yabancılık derecesidir. Witte, her ne kadar yabancılık derecesinde, dereceler arası bir ayrım yapmamış olsa bile çevirmenin karşılaştığı her fenomenin aynı yabancılığı temsil etmediği görüşündedir. Çünkü Witte, yabancılık derecesi derken “çeviride sadece kültürel yabancılık derecesi bulunmaktadır” gibi bir ifade kullanmamış, sadece “yabancılık derecesi” ifadesine yer vermiştir. Ancak dikkat çeken Witte’nin “derece” kavramını kullanırken hiçbir açıklama yapmadığıdır. Eğer çeviride, çevirmen açısından sadece tek bir yabancılık derecesi söz konusu ise çevirmen, yabancı deneyimini gerçekleştirdikten sonra kültürel yabancılık yine aynı konumuna mı sahip sorusu ortaya çıkar? Veya kültürel yabancılık, yabancılık deneyimi yapılmış olsa bile yabancılık özelliğini muhafaza etmeye devam etmekte midir? Bu ve benzeri sorular yine yabancılık türlerinin ve derecelerinin çevirideki önemini ortaya koyar niteliktedir. Ayrıca eğer bir yabancılık derecesi söz konusu ise dereceler arası artış veya azalmada olmalıdır ki derece

²⁷² Witte, *Die Kulturkompetenz des Translator: Begriffliche Grundlegung und Didaktisierung*, 134.

sözcüğünün bir anlamı olsun. Dolayısıyla Waldenfels'in ortaya attığı yabancılık derecelerinin çeviride ele alınması, çeviride sadece kültürel yabancılığın değil, diğer yabancılık türlerinin de yeri ve konumlarının olduğunu gösterir niteliktedir.

Çevirideki yabancılığın türleri ve konumu Bernhard Waldenfels'in yabancı fenomenolojisinde yer verdiği yabancılık derecelerinden yararlanılarak açıklanmaya çalışılacaktır. Waldenfels tarafından geliştirilen *sıradan*, *yapısal/kültürel* ve *radikal yabancılık* dereceleri çeviri açısından irdelendiğinde, çevirmenin açık, okur kitlesinin ise örtük veya kısmen açık bir şekilde yabancılığın tür ve dereceleri ile karşılaştıkları iddia edilebilir. Çünkü çevirmen, çeviri eylemini gerçekleştireceği her metin türünde her türden yabancılık ile karşılaşırken, erek okuyucu da çevirmenin çeviri eylemini gerçekleştirdiği skposuna göre yabancılık tür ve dereceleri ile karşılaşacaktır. Dolayısıyla da çeviride yabancılık tür ve dereceleri çevirmen ve erek okuyucu açısından farklılık gösterecektir. Çevirisi yapılacak olan metinlerin dış yapılarının analizi, *sıradan yabancılığı*; metin içerikleri ve kültürel farklılıklar barındıran fenomenler, *yapısal/kültürel yabancılığı*; metin içerisinde anlamlandırma amacıyla yorum gerektiren bölümler ise *radikal yabancılığı* temsil eder.

5.1.1. Çeviribilimde Sıradan Yabancılık ve Çeviri

Yabancılığın ilk derecesi olan *sıradan yabancılık*, daha önce de belirtildiği gibi bireyin veya toplumun kendi gerçeklik düzenleri içinde var olan fakat ilk karşılaşmada bilinmeyen veya tanıdık olmayanı ifade eden olgu, unsur ve fenomenlerden oluşur. Sıradan yabancılık her zaman ve her şekilde ortaya çıkabilen bir yabancılık türüdür. Ancak yabancılığın bu aşaması tanıma ve öğrenme sonucu yabancı olma özelliğini kaybetmektedir çünkü sıradan yabancılık, daha çok bilgi eksikliğinden kaynaklanmakta ve bu bilgi eksikliği de bilgi verici araçlar sayesinde ortadan kalkabilmektedir.

Sıradan yabancılık, çeviri kapsamında ele alındığında çevirmenin, her çeviri eylemi öncesi ve çeviri sürecinde karşı karşıya geldiği ilk yabancılık derecesi olduğu söylenebilir. Çünkü çevirmen, çeviri eylemi öncesinde ve çeviri süreci boyunca hem erek okuyucusu için hem de çeviri eylemini eksiksiz yapabilmek adına söz konusu olan çeviri metni hakkında yapacağı araştırmalar ve açıklamalar *sıradan yabancılığın* fenomenlerini oluşturur. Çevirmenin karşılaştığı *sıradan yabancılık* fenomenleri; metnin yazarı, metnin yazıldığı dönem, metnin işlevi, metin türü veya metnin içinde yer alan bilinmeyen

sözcükler gibi ögeler sayılabilir. Çeviri açısından ve genel anlamıyla *sıradan yabancılık*, yabancılık fenomeni olarak özellikle bilinmeyen veya eksik olan bilgiyi ifade eder. Çevirmenin *sıradan yabancılığı* ortadan kaldırabilmesi için eksik bilgilerini gidermesi gerekmektedir ki bu koşul da kendisiyle *anlamayı* getirmektedir zira *anlama gerçekleşmedikçe* ne eksik bilgiler giderilmiş olacak ne de sıradan yabancılık ortadan kalkmış olacaktır. Anlama durumunun gerçekleşebilmesi için eksikliklerin giderilmesi şartını Muharrem Tosun ve Ayla Akın ortak çalışmalarında ele almışlar ve Kogge’ye atıfta bulunarak şunu kaydetmişlerdir:

“[...] Bir şey eksik görünür ve o eksiklik giderilirse sanki anlamamadan anlamaya bir yol ya da bir köprü oluşacakmış hissi oluşur. Ve gerçekten de küçücük bir bilgi, belirti ya da işaret dayanak noktasını yeniden bulmaya yardımcı olacaktır. Bundan dolayı anlama sorunu genellikle bir eksikliğin giderilmesi olarak ele alınmaktadır.”²⁷³

Yabancılık kapsamında “anlamamadan anlamaya” giden yol aslında üstte de belirtildiği gibi *sıradan yabancılığı* ortadan kaldırmak için yapılan araştırma neticesinde eksik olan bilgileri tedarik etmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla *anlama* için gerekli olan “bilgi, belirti ya da işaret” aynı zamanda sıradan yabancılığı ortadan kaldırmaktadır yani anlama ancak *sıradan yabancılık* ortadan kalktığı sürece gerçekleşmiş olacaktır. Bu kapsam doğrultusunda anlamayı gerçekleştiren ve *sıradan yabancılığı* temsil eden ögeler, çevirmenin çeviri süreci öncesinde ve çeviri sürecinde eser hakkında bilgilenme veya bilgilendirme amacıyla yapacağı araştırmanın her aşaması, başka bir ifadeyle *anlamamadan anlamaya* giden yoldaki fenomenler *sıradan yabancılığı* barındıracaktır. Ayrıca bilgilenme süreci ile bilinmeyen fenomenler, çevirmen tarafından bilinir kılınacaktır ki bu da *sıradan yabancılığın* ortadan kalkmasında büyük önem arz eder. Çeviri eylemi öncesi ve sürecinde bilinmeyenlerin, çevirmen tarafından öğrenilmesinin gerekliliği çeviribilimde de vurgulanmış Tosun ve Akın gibi birçok çeviribilimci tarafından da farklı başlıklar altında ele alınmıştır. Bu durum sadece yabancı veya yabancılık aşaması veya türü olarak betimlenmemiştir.

Çeviribilim kapsamında *sıradan yabancılığın* fenomenleri ortaya konulmaya çalışıldığında Christiane Nord’un çalışması örnek gösterilebilir. Nord, *Textanalyse und Übersetzen* adlı kitabında “Faktoren der Ausgangstextanalyse” başlığı altında çevirmenin

²⁷³ Tosun – Akın, *Yorum Bilim*, 288.

çeviri öncesi yapması gerekenlerden bahseder. Çevirmenin, çeviri eylemine başlamadan önce metin analizi yapması gerektiğini vurgular. Çevirmenin gerçekleştireceği metin analizi, *sıradan yabancılık* fenomenlerinin, çeviri kapsamında ortaya çıkarılmasında somut bir örnek olarak gösterilebilir. Nord, metin analizini, metin dışı ve metin içi faktörler (textexterne- und textinterne Faktoren) olmak üzere iki başlık altında toplamıştır. Burada sıradan yabancılığı temsil eden unsurlar özellikle metin dışı faktörlerdir. Metin içi faktörler daha çok yapısal/kültürel yabancılık fenomenlerini içerir. Nord, metin dışı faktörlerde, çevirmenin metne yönelik sorular yöneltip onlara cevap bulması ile metin dışı faktörlerin analizini gerçekleştirdiğini aktarır.²⁷⁴ Nord'un metin analizi için geliştirdiği sorular ise “*Lasswell-Formülü*”ne²⁷⁵ dayanır²⁷⁶ ve aşağıdaki soruları içerir:

Tablo 1
Christiane Nord Metin Dışı Faktörler

1. Wer übermittelt?	Textproduzent/Sender	Metni aktaran kim? Gönderici bu durumda yazar.
2. Wozu	Senderintention	Yazarın amacı ne?
3. Wem	Empfänger	Kimin için? Alıcı yani okur kitlesi kimler?
4. Über welches Medium	Medium/Kanal	Hangi iletişim aracıyla?
5. Wo	Ort/Erscheinungsort	Yayınlandığı yer neresi?
6. Wann	Zeit/Entstehungszeit	Yazıldığı dönem veya ne zaman yayınlandı?
7. Warum	Kommunikationsanlass	Metin ile iletmek istenen ne?
8. Mit welcher Funktion	Textfunktion	Metnin işlevi ne?

²⁷⁴ Christiane Nord, *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlage, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*, (Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1991), 40.

²⁷⁵ „Lasswell-Formel: Die von Harold D. Lasswell 1948 zur Kennzeichnung des Kommunikationsprozesses geprägte Formel: „Who says what in which channel to whom with what effect?“ Bei der systematischen Analyse von Kommunikationsprozessen hat sich die Kommunikationsforschung bisher vorwiegend an dieser Formel orientiert. Dementsprechend bezeichnet Kommunikation in ihrer allgemeinsten Form einen Vorgang, bei dem ein Kommunikator eine Botschaft über einen Kanal an einen Kommunikanten (Rezipienten) emittiert und dabei einen Wirkung erzielt. Aus dieser Systematik ergeben sich zugleich auch die Schwerpunkte der empirischen Kommunikationsforschung, nämlich die Kommunikationsforschung (who), die Inhaltsanalyse (says what), die Medienforschung (in which channel), die Rezipientenforschung (Publikumsforschung) (to whom) und die Wirkungsforschung (with what effect)“. Koschnick, Wolfgang J., „Management: Enzyklopädisches Lexikon“, De Gruyter Verlag, Berlin, 1996, s. 336.

²⁷⁶ Nord, *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlage, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*, 40.

Nord'a göre yukarıda verilen sorular; metni aktaran kim, yazarın amacı ne, alıcı kitle kim, hangi iletişim aracıyla yani yazılı, görsel veya işitsel mi, metnin ilk nerede yayınlandığı, ne zaman yayınlandığı ve metnin amacının ne olduğu gibi sorunların cevapları verildikten sonra metnin işlevinin ortaya çıkacağını belirtir.²⁷⁷ Tablodaki sorulara alınan cevaplar, çevirmen açısından da metnin işlevini ortaya koyar niteliktedir. Nord'un metin dışı faktörlerinin belirlenmesinde sorulan sorular, yabancılık kapsamında ele alınması halinde *sıradan yabancılık* fenomenlerinin neler olduğunu ve söz konusu yabancılığın ortadan kalkış şeklini göstermesi açısından da önemlidir. Tüm bu soruların cevapları bilgi odaklı olduğundan *sıradan yabancılığın* fenomenleridirler.

Ayrıca Nord, metin analizi yapılırken önce metin dışı faktörlerden başlanmasını ve sonra metin içi analize geçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Şayet metin dışı faktörlerle ilgili bilgiler mevcut ise (bunlar: metin başlığı veya bağlamı, yazarın ismi, metnin türü, yayın yılı ve yayın yeri gibi bibliyografyasıdır) ilk alıcı olan çevirmende bir beklenti ufku oluşacaktır. Çevirmenin beklenti ufku, çeviri esnasında ya teyit görecektir ya da beklentisi gerçekleşmeyecektir. Metin dışı faktörlerinin saptanamaması durumunda ise – metin eski olabilir ve metin ile ilgili hiçbir bilgi olmayabilir- metin içi faktörlere yönlendirilecek soruların cevabı ile yine metin dışı faktörlerin saptanması gerçekleştirilebilir.²⁷⁸

Görüldüğü üzere çevirmenin, çeviri eylemine başlamadan önce metin hakkında bilgi sahibi olması için Nord'un belirttiği metin dışı faktörlerin analizini yapması gerekir. Nord, metin içi ve dışı faktörlerin önemini metnin iletişimsel özelliğine dayandırır, çünkü bir metnin iletişimsel özelliği metnin işlevselliğini belirler. *Sıradan yabancılıkta* da iletişim, sadece yabancılık ortadan kaldırıldığı takdirde gerçekleşebilmekte ve aktarılan böylece işlevsel olabilmektedir. Bir çevirmen, Nord'un metin analizini yaptığı anda aslında *sıradan yabancı* olduğu bilgileri tedarik ederek yabancı olma durumundan çıkartır. Buna istinaden Nord tarafından dile getirilen, çevirmenin *beklenti ufku* (*Erwartungshorizont*), *sıradan yabancılık* kapsamında *aşinalık ufku* (*Vertrautheitshorizont*) ile örtüşmektedir.

²⁷⁷ Nord, *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlage, Methode und didaktische Anwendung einer Übersetzungsrelevanten Textanalyse*, 41.

²⁷⁸ Nord, *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlage, Methode und didaktische Anwendung einer Übersetzungsrelevanten Textanalyse*, 42.

Aşinalık ufku:

“Sıradan veya normal yabancılıkta, yabancılığın okuyucunun gerçeklik düzeninde veya aşinalık ufkunda var olamayanın deneyimlenmesidir. Yabancılık burada onunla ilk karşılaşmada ortaya çıkar ve ek bilgiler sayesinde kolayca yabancı olma özelliğini kaybeder.”²⁷⁹

Çevirmenin *beklenti ufku*, metin dışı faktörlerin analizini yaparken metne yönlendirdiği sorulara alacağı cevaplar doğrultusunda ortaya çıkar. Çevirmen, metin dışı olan yabancı fenomenlere sorulan sorulara verilen cevaplar ile yabancılığı ortadan kaldırarak *beklenti ufkuna* yerleştirir. Sıradan yabancılıktaki *aşinalık ufku* çevirmene indirgendiğinde de çevirmen, karşılaştığı metin türünün özelliklerinin tespiti esnasında ihtiyaç duyduğu ek bilgilere ulaştığı zaman bu bilgileri *beklenti ufkuna* yani *aşinalık ufkuna* eklemiş olacaktır. *Sıradan yabancılıktaki* ek bilgilerin anlamı, çevirmen için burada Nord’un belirttiği metin dışı faktörlerin belirlenmesi için yöneltilen soruların cevapları olacaktır. Ayrıca çevirmen tarafından metin analizleri doğrultusunda *sıradan yabancılık* fenomenlerinin cevapları, çevirmenin metin hakkında ihtiyaç duyduğu bilgileri sağlayacağı gibi çeviri kararları ve dil kullanımını da belirleyecektir. Yani çevirmen tarihsel bir dil veya daha güncel bir dil mi kullanacağını da skoposuna göre belirlemiş olacaktır.

Çeviride sıradan yabancılık kapsamında ele alınacak diğer bir çeviribilimci ise Radegundis Stolze’dir. Stolze, *Hermeneutische Übersetzungskompetenz, Grundlagen und Didaktik* adlı çalışmasında metin dışı ve metin içi gözlemlerden bahseder. Stolze, çevirmenin metin dışı gözlemler yapması gerektiğine vurgu yapmış ve metin dışı gözlemlerin metnin konumunu ve metin türünün belirlenmesindeki önemini ortaya koymuştur. Ona göre çeviri eylemi gerçekleştirilmeden önce metin ile ilgili ek bilgiler tedarik edilmek zorundadır. Böylece çevirinin bağlamsal bir konuma yerleştirilmesinin mümkün olabileceğini ve metin dışı gözlemin yapılmasının önemini şöyle aktarır:

“Ein erster Schritt beim Umgang mit Texten ist die Frage nach der historischen Situierung des Textes in Relation zum eigenen Standort. Das erste noch schematische Leseverständnis wird ergänzt durch Zusatzinformationen im Rahmen des Kontext über Verfasser,

²⁷⁹ “Bei der alltäglichen oder normalen Fremdheit wird Fremdheit/Fremdes als etwas erfahren, das innerhalb der Wirklichkeitsordnung oder des Vertrautheitshorizontes des Betrachters verbleibt. Sie entsteht durch die Konfrontation mit Unvertrautem, dessen, Fremdheit’sich allerdings durch zusätzliche Informationen relativ leicht beseitigen lässt“ Leskovec, *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, 51.

Erscheinungsort, Quellenangabe, Zeit, die Kulturgemeinschaft, was aber nicht im Text steht, es ist durch Recherche zu eruieren. So entsteht wichtiges Vorverständnis, welches jedes weitere Vorgehen des Translators schon entscheidend determiniert. [...] Wird entsprechendes Wissen aufgerufen, dann kann der Text schon von vorn herein im Licht des relevanten Bereiches betrachten werden. [...] Solches sind textexterne Informationen, die ich zur Kenntnis nehme, bevor ich den Text lese. Und dies richtet meine hermeneutische Perspektive schon auf den entsprechenden Bereich aus, ich transzendiere meinen eigenen “hermeneutischen Zirkel”, indem ich versuche, den Text mit kulturspezifisch oder fachlich geschulten Augen zu betrachten.”²⁸⁰

Stolze’ye göre çevirmen metnin çevirisine başlamadan evvel kendi zamansal konumundan yola çıkarak metnin tarihsel konumunu belirlemelidir. Çevirmen, ilk okumasını metin içinde yer almayan ama metin ile ilgili ek bilgiler edinerek gerçekleştirir. Metin dışı gözlemlerle gerçekleşen bu okumada yazar, yayın yeri, kaynağı, zaman, kültürel topluluklar gibi bilgiler belirleyici faktörlerdir. Çevirmen açısından metin dışı ilk okuma bilgileri ön anlamayı oluşturur. Ön anlama sağlandıktan sonra çevirmen bir sonraki adım olan çeviri eylemini belirleyebilecektir. Ön anlamdaki bilgiler metin dışı bilgiler olup metnin ilk okumasından önce metni okuma sırasında hermeneutik (yorumlama) bir bakış sağlayacaktır ki bu da metni anlamada öncül bir yer alır. Stolze’nin vurgusunu yaptığı metin dışı gözlemler ile yabancı fenomenolojisi ilişkilendirildiğinde metin dışı gözlemlerin olası bir *sıradan yabancılık* durumunu daha en başından ortadan kaldırdığı görülecektir. Metin ile ilgili gerekli olan ön araştırma tamamıyla bilgiye dayalı olduğundan *sıradan yabancılık* fenomenleri için örnek olarak gösterilebilir. Çevirmen, çeviri sürecine başlamadan önce yapacağı ön araştırma ile kendi bilgi kapsamının dışında olan bilgileri tamamlayacak ve çeviri eylemini metin türüne göre yapılandıracaktır. Bu durumda çeviride, *sıradan yabancılık* fenomenleri yazar, yayın yeri, kaynaklar, zaman, kültür toplulukları, metin türleri olarak aktarılabilir. Metin türleri de kendi içinde yabancılık fenomenleri olarak değerlendirilebilir. Başka bir deyişle edebiyat ile ilgili metinler, reklam metinleri, teknik metinler, sosyal ve beşerî bilimlere ait metinler çevirmenin bilgi kapsamı dışında oldukları sürece sıradan yabancılık fenomenleri olarak her zaman var olacaklardır.

²⁸⁰ Radegundis Stolze, *Hermeneutische Übersetzungskompetenz, Grundlagen und Didaktik*, (Berlin: Frank& Timme Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2015), 168.

Stolze, ayrıca edebiyat metinlerinin kendi içindeki kategorileri hakkında çevirmenin bilgi sahibi olması gerektiğinin önemine vurgu yapmıştır.²⁸¹ Edebi metin türleri hakkındaki bilgiler, çevirmene çeviri sürecinde dikkat etmesi gerekenler konusunda yardımcı olduğu gibi, çevirisi yapılacak olan edebi metin türü, erek dildeki pozisyonu ve çeviri sürecinde ortaya çıkabilecek yabancılık fenomenlerinin belirlenmesinde de yardımcı olacaktır. Ayrıca çevirisi yapılacak edebi metin türü eğer erek dilin edebiyatın yok ise bu durumda da *türsel yabancılık* ortaya çıkacaktır. *Türsel yabancılık* ile kastedilen kaynak dil ve edebiyatında yer alan, erek dil ve edebiyatında mevcut olmayan edebi metin türleridir. Başka bir ifade ile erek dilin edebiyatında bulunmayan metinlerdir. Belirtilmesi gereken diğer bir önemli nokta da türsel yabancılık sadece edebi metin türlerine has bir yabancılık türü olmadığı ve erek dilde yer almayan tüm metin türleri için de geçerli olduğudur.

Sıradan yabancılığın hem tespitinde hem de ortadan kaldırılmasında çevirmenlerin yararlandığı bilgi verici araçlar önemli bir yere sahiptirler. Mary Snell-Hornby tarafından kaleme alınan *Hilfs- und Arbeitsmittel* adlı makalede, çevirmenin çeviri işlemi esnasında kullandığı bilgi verici araçları ele almıştır. Çevirmenler, çeviri esnasında bu araçlardan yararlanmaktadırlar. Snell-Hornby çeviri sürecinde bilgi eksiliğini ortadan kaldırmak için kullanılan başvuru kaynaklarını gelenekselden başlayarak, teknolojik araçlara kadar tek tek sıralar. Başvuru kaynaklarının başında; tek dilli sözlükler, tarih sözlükleri, iki dilli sözlükler, kavramlar dizini sözlüğü, ansiklopediler ve çevrim içi sözlükler yer alır.²⁸²

Snell – Hornby tarafından aktarılan çevirmenin başvuru kaynakları, çevirisi yapılacak metinlerde bilinmeyen olguları bilinir hale getirdiği görülür. Çevirmenin, bilinmeyeni bilinir hale getirmesi ile anlatılmak istenen, çevirmenin çeviri yetersizliği değildir. Çevirmenin, çevirisini yapacağı metin türünün kapsam alanı ile ilgili ve sadece anlık bir yabancılık fenomeninin varlığını ortaya koyar. Bu durumda çevirmen, gerçeklik düzeninde var olanı ek bilgiler sayesinde aktif hale getirerek yabancılığın ilk derecesi olan *sıran yabancılığı* ihtiva eden fenomenleri veya unsurları ortadan kaldırabilecektir.

Çeviride sıradan yabancılık fenomenlerinin ortaya koyulması kapsamında, metin dışı ve metin içi analizler, metin türlerinin belirlenmesi ve çevirmenin başvuru kaynakları önemli

²⁸¹ Stolze, *Hermeneutische Übersetzungskompetenz, Grundlagen und Didaktik*, 169.

²⁸² Mary Snell-Hornby, "Hilfs- und Arbeitsmittel", *Handbuch Translation*, yay. Mary Snell-Hornby, Hans g. Hönig, Paul Kussmaul, Peter A. Schmitt (Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999), 181-183.

hususlardır. Bunun dışında çevirmen tarafından “çevirmenin önsözü”²⁸³, “çevirmenin notu”²⁸⁴ veya “uyarı”²⁸⁵ gibi başlıklar altında kaleme alınan çeviri veya eser ile ilgili açıklamalarla okur kitlesini, yapılan çeviri veya eser hakkında bilgilendirilmesi de *sıradan yabancılığa* örnek olarak gösterilebilir.

Werner Koller, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft* isimli çalışmasında çevirmenin çevirdiği eserlerde kaleme aldığı önsöz, sonsöz veya deneyim raporlarından bahseder.²⁸⁶ Koller, bu tür yazıların çevirmenin, çeviri eylemini nasıl gerçekleştirdiği ile ilgili olabileceği gibi çevirmen kararlarının bir nevi gerekçelendirmesi niteliğinde de olabileceğini aktarır. Çevirmenler tarafından yazılan söz konusu yazı türleri ile çeviride dilsel veya kültürel yabancılık sonucu ortaya çıkabilecek sorunsallar açıklanmış olacaktır. Böylece çevirmen tarafından kaleme alınan yazı türlerinden biri ile erek okuyucuya *yapısal/kültürel yabancılık* özelliğine sahip olabilecek fenomenler hakkında ön anlama sağlanmış olunacaktır. Bunun da erek okuyucunun ilk yabancılık deneyiminin ilk adımı olduğu da söylenebilir. Başka bir ifade ile erek okuyucu, önsöz ve sonsöz sayesinde hem söz konusu eser ve eser içerisindeki yabancılık fenomenleri hakkında hem de çeviri eylemi hakkında bilgilendirilmiş olunacaktır.

Ellen McRae ise *The Role of Translators’ Preface to Contemporary Literary Translation into English*²⁸⁷ isimli doktora tezinde 800’ün üzerinde çeviri eseri incelmış ve içlerinde yer alan çevirmen ön sözlerinin, okuyucularına yaptıkları açıklamaların önemini vurgulamıştır. Ön sözler de çevirmen, Koller’in vurguladığı gibi sadece çevirmen kararlarının hesaplaşmasını yapmamakta aynı zamanda okuyucusunu kaynak kültür ile ilgili bilgilendirerek anlama süreçlerini kolaylaştırmaktadır.²⁸⁸ Anlama süreci ile alakalı bilgilendirmeler, okur kitlesi açısından olası bilgi eksikliğini tamamlama özelliğine sahip olduğundan dolayı ayrıca bununla beraber ek bilgi sunması *sıradan yabancılık* fenomeni

²⁸³ Radigundis Stolze, *Çeviri Kuramları. Giriş*, çev. Dr. Emra Durukan, (İstanbul: Değişim Yayınları, 2013), 9-16.

²⁸⁴ Elif Shafak, *Die vierzig Geheimnisse der Liebe*, çev. Michaela Grabinger, (Zürich/Berlin: Kein &Aber Verlag, 2013), 510.

²⁸⁵ Michael Foucault, *Büyük Yabancı, Dil, Delilik ve Edebiyat Üstüne Konuşmalar*, çev. Savaş Kılıç (İstanbul: Metis Yayınları, 2016), 19.

²⁸⁶ Koller, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, 39.

²⁸⁷ McRae, Ellen (2010): “The Role of Translators’ Preface to Contemporary Literary Translation into English”. Doktora Çalışması, Auckland Üniversitesi. <https://researchspace.auckland.ac.nz/bitstream/handle/2292/5972/whole.pdf;sequence=5>

²⁸⁸ Koller, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft* 39-41.

olarak nitelendirilebilir. Tüm bunların yanı sıra eksik olan bilgiler yapılan açıklamalar ile tamamlanıyorsa sıradan yabancılik ortadan kalkmış olacak ve bu bilgiler okur kitlesinin *bilinirlik ufkuna* dâhil olacaktır.

Sıradan yabancılik, yabancılik gibi tamamen bilinmeyi, aşına olunmayı değil, daha çok kendi düzeni içinde var olan fakat eksik olan bilgileri ifade eder. Bir başka ifadeyle *sıradan yabancılik* aşamasındaki fenomenler, değişiklik gösterebilir ve öğrenilebilir olma özelliğine sahip olmalarından dolayı ortaya çıktıkları yerde bilgi eksikliğinin giderilmesi ile kendi düzenine tekrardan dâhil olacağı için *göreceli yabancılik* olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca *sıradan yabancılik* kapsamında çevirmenin, çeviri sürecinde kaynak dil ve kültürden oluşan bazı kavramların okuyucu tarafından doğru algılanmasını sağlamak için dipnot olarak açıklama yapması, yabancı olan fenomen hakkında bilgi vermesi de buna örnek olarak gösterilebilir.

Çevirmenin dipnot uygulamasına, özellikle edebiyat çevirilerinde rastlanılmaktadır. Dipnot uygulaması her ne kadar hoş görülme ve okuyucunun okuma sırasında bölünmesine neden olsa da yabancı fenomenlerin açıklığa kavuşup metnin daha rahat anlaşılması konusunda uygulanan yöntemlerden biridir. Çeviride dipnot uygulaması ile ilgili somut bir örneği Zehra Gülmüş, “*Theodor Fontanes Effi Briest in türkischer Übersetzung. Eine übersetzungskritische Betrachtung zu den Anmerkungen der Übersetzer in Fußnoten*” isimli makalesinde yer vermiştir. Fontane’nin eseri 1949 yılında Nijad Akipek tarafından çevrilmiştir. Eserin çevirmeni, okurun metni anlaması ve anlamlandırabilmesi için 220 dipnot kullanmıştır.²⁸⁹ Gülmüş’ün makalesinin odağında çeviri eleştirisi olduğundan yabancı fenomenlerinden bahsetmemiştir. Eserden verdiği örneklerle, yabancı fenomenolojisi açısından bakıldığında dipnotlarda yapılan açıklamalar erek okuyucuya tarihsel, coğrafi ve dinsel unsurlardan dolayı açıklamaların yapıldığı görülür. Tarihi, coğrafi ve dinsel özellikler, ülkelere göre farklılık gösterdiğinden yabancı fenomenler olarak nitelendirilebilir.

²⁸⁹Zehra Gülmüş, “Theodor Fontanes Roman Effi Briest in türkischer Übersetzung. Eine übersetzungskritische Betrachtung zu den Anmerkungen der Übersetzer in Fussnoten”, *Von Generation zu Generation: Germanistik: Festschrift für Kasım Eğit zum 65. Geburtstag*, (İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi, 2003), 133-154.

Gülmüş’ün çalışmasında yer verdiği Akipek’e ait olan dipnotlar yabancılığın farklı türleri ile açıklanabilir. Burada özellikle *sıradan yabancılık* ile alakalı olan dipnotlarına yer verilecektir.

Metnin orijinali:

“Zwei der jungen Mädchen [...] waren Töchter des auf Hansa,
Skandinavien und Fritz Reuter eingeschworenen Kantors Jahnke,
der denn auch, unter Anlehnung an seinen mecklenburgischen
Landsmann und Lieblingsdichter [...]”. (Fontane 1994:13)

Nijad Akipek çevirisi:

“Genç kızlardan [...] ikisi İskandinavya’ya Hansa’ya¹ ve Fritz Reuter’e²
büyük bir hayranlıkla bağlı olan eğitimci Jahnke’nin kızlarıydı. Jahnke
Mecklenburg’lu³ hemşerisi ve en çok sevdiği şair Fritz Reuter’in tesiri altında
[...]”. (Fontane 1949:7)

Akipeğin çeviri ile ilgili dipnotları:

¹Alman şehirlerinin ticaretini korumak, haklarını müdafaa etmek için Ortaçağda kuzey Almanya da bazı şehirler tarafından kurulan ticari ve siyasi bir birlik. (Fontane 1949:7)

²Fritz Reuter (1810-1874): Alman şairi ve romancısı. Stavenhagen’da doğmuş, eserlerini kuzey Almanya diyalektiğiyle yazmıştır. (Fontane 1949:7)

³Mecklenburg: Kuzey Almanyada bir eyalet. Merkezi. Schwerin. (Fontane 1949:7).

Akipek, yaptığı çeviride verdiği dipnotlar ile erek okuyucu açısından yabancı olabilecek üç ismi de açıklama ihtiyacı hissetmektedir. Akipek’in yaptığı dipnotlardaki açıklamalar bilgi içerikli olmaları, özellikle ansiklopedik bilgi içeriğinden dolayı *sıradan yabancılığa* örnek olarak gösterilebilir.

Yabancılığın ilk aşaması olan sıradan yabancılık, çevirmenin çeviri süreci öncesinde metin hakkında yapacağı araştırmayı ifade eder. Erek okuyucu açısından ise çevirmen tarafından, metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak adına sunulan ek bilgilerden oluşur. Özetle *sıradan yabancılık* tam anlamıyla bilinmeyi, tanınmayı veya aşına

olunmayanı değil; konu veya durum hakkında eksik olan bilgileri işaret etmektedir. Eksik bilgilerin giderilmesi sonucunda ise sorunsuz bir şekilde ortadan kalkan bir yabancılık türü ve derecesidir. *Sıradan yabancılık* var olan bir yabancılık değil, anlık eksik bilgilerin varlığıdır.

5.2. Çeviribilimde Yapısal/Kültürel Yabancılık

Yapısal/kültürel yabancılık, sıradan yabancılığa göre daha karmaşık bir yapıya sahip olmasının yanı sıra *yapısal/kültürel yabancılık* bilgi eksikliğinden değil; başka dil, dil sistemleri ve kültürel ifade biçimleri ile kendi gerçeklik düzenine uymayan fenomenlerden oluşur. *Yapısal/kültürel yabancılık* kapsamında çevirmen, çeviri eylemine başladığı andan itibaren kendini başka dil, dil sistemleri ve kültürel ifadelerin aktarımının içinde bulur. Özellikle kültürel ifadelerin aktarımının, yoğun olarak edebiyat çevirilerinde ortaya çıktığı bir gerçektir.

Horst Turk, edebiyat çevirileri ile ilgili çevirmenlerin, çeviri eylemini gerçekleştirirken her metnin kendine özgü özelliklerini yani dilsel, edebi ve kültürel özelliklerini çevirmek zorunda²⁹⁰ olduklarını belirtir. Dolayısıyla her çeviri eyleminin yabancı fenomenleri özellikle de *yapısal/kültürel yabancılığı* içerdiği kanısına varılabilir. Çeviri eylemindeki yabancılık fenomenleri, dilin yapısında olduğu gibi edebiyata özel konular da veya bir kültürün örf ve âdet gibi özel yönelimlerinde de görülebilir. Böylece iki dünya düzeni karşı karşıya gelmiş olacak ve çevirmen hedeflediği skoposuna göre iki dünya düzeninde arabulucu bir rol üstlenmiş olacaktır.

Yapısal yabancılık, kendi düzeninin kapsamı dışında bulunan tüm düzenleri etkileyen bir yabancılık türünü oluşturması nedeniyle kapsam dışı düzen ayrımı “*kendi dünya*” düzeni ile “*yabancı dünya*” düzeninin çatışmasına dayanmaktadır. Düzenler arası ayrım başka dil sistemleri, başka diller ve başka kültürel ifade biçimlerini kapsamaktadır.²⁹¹ Waldenfels, *yapısal yabancılığın* bu durumunu şöyle açıklar:

“Fremdheit [strukturelle] besagt nunmehr die Unvertrautheit oder Unverständlichkeit von Wahrnehmungsgestalten und Handlungssituationen, denen unser ‘Wissensvorrat’ nicht gewachsen ist. Im Falle einer strukturellen oder kulturellen Fremdheit sehen wir uns mit einer

²⁹⁰ Turk, “Alienität und Alterität als Schlüsselbegriffe einer Kultursemantik: Zum Fremdbegriff der Übersetzungsforschung”, 174.

²⁹¹ Bernhard Waldenfels, “Phänomenologie des Eigenen und des Fremden”, *Frucht und Faszination Facetten der Fremdheit*, yay. Herfried Münkler – Bernd Ladwig (Berlin: Akademie Verlag, 1997), 72.

anderen Wirklichkeitsordnung konfrontiert; die Vertrautheit als ‚Fähigkeit zu erfolgreichem Handeln und sinnhaftem Wahrnehmen in einer intersubjektiv erschlossenen Welt‘ wird dadurch gestört. Vertrautheit und Unvertrautheit treten in zweifacher Weise auf, als epistemische und als praktische (Un-) vertrautheit. Im ersten Fall handelt es sich um ein ausdrücklich formulierbares knowing that, im zweiten Falle um ein implizites, gewohntes knowing how. [...] Der affektiven Distanzierung im Falle der sozialen Fremdheit entspricht im Falle der kulturellen Fremdheit eine Kognitive Distanzierung, die im weiteren Sinne zu verstehen ist. Fremdheit schreiben wir zu, was die Erwartungen auf einen vertrauten Verlauf der Dinge enttäuscht. [...] Diese Distanzerfahrung unterliegt keiner eindeutig negativen Bewertung, sondern sie ist [...] ambivalent, unter anderem deswegen, weil der Mangel des Unverständnisses durch die Herausforderung zu neuem Verstehen und durch produktive Formen der Verfremdung wettgemacht wird. [...] Lebensweltliche und kulturelle Fremdheit lassen sich auflösen durch Prozesse des Lernens und der Umgewöhnung, die ein Verständnis der Sache herbeiführen. Fremde vergeht mit dem Fortschreiten des Verstehens.“²⁹²

Yapısal yabancılık, yabancılığın nitel olarak artış gösterdiği durumlarda ortaya çıkmakta ve bilindik düzenlerin dışına çıkıldığından kişi kendi dünyasının karşısında yabancı bir dünya ile karşılaşır. Yapısal yabancılık, yabancı dünya ile karşılaşmada “bilgi birikiminin” yetersiz kaldığı, algı kalıpları ve davranış durumları çerçevesinde aşına olunmayanı ve anlaşılmazlığı ifade eder. Yapısal/kültürel yabancılık durumlarında farklı gerçeklik düzenleri ile karşı karşıya kalınmaktadır. Farklı gerçeklik düzenleri ile yüzleşme söz konusu olduğunda ise başarılı eylemlerin ve anlamlı algılamaların doğrudan gerçekleşmemesinden dolayı bir belirsizlik ortaya çıkar. Waldenfels, kültürel yabancılıkta yani bir diğer ifade ile yapısal yabancılıkta bahsi geçen belirsizliği *bilişsel mesafe* olarak tanımlar çünkü bu durum söz konusu olan bilgi birikimin yetersizliğinden ortaya çıkan, artırılmış bir yabancılık durumunu ifade eder. Daha özel bir şekilde ifade etmek gerekirse, yabancılığın artması, aşına olunan olay veya durumların kendi akışlarının dışına çıkıp beklentilerin karşılanamaması neticesinde ortaya çıkan hayal kırıklıklarından oluşur. Ayrıca sosyal yabancılık ile kültürel yabancılık birbirinden beslenen iki yabancılık türü olduğu için kültürel yabancılıktaki *bilişsel mesafe*, sosyal yabancılıkta *duyuşsal mesafe* olarak ifade edilir. *Duyuşsal mesafe*, yabancılıkta arttırılan

²⁹² Bernhard Waldenfels, *Vielst*²⁹² Turk, “Alienität und Alterität als Schlüsselbegriffe einer Kultursemantik: Zum Fremdheitsbegriff der Übersetzungsforschung”, 174.

²⁹² Bernhard Waldenfels, “Phänomenologie des Eigenen und des Fremden”, *Frucht und Faszination Facetten der Fremdheit*, yay. Herfried Münkler – Bernd Ladwig (Berlin: Akademie Verlag, 1997), 72.*mmigkeit der Rede. Studien zur Phänomenologie des Fremden 4*, (Frankfurt am Main, Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft Verlag, 1999 b), 91-92.

bilgi ve beklentileri değil, hissiyat ile ilgili durumu gösterir. Yani kişi, söz konusu durumda yabancı olanı kabullenemez ve hissi olarak uzak durmayı tercih eder ki bu durum da yabancıya bakış açısını gösterir. Oysa Waldenfels, mesafe tanımına negatif bir anlam yüklenmemesi gerektiğini ve mesafe anlamının değişken olduğunu savunur. Anlamsal yüklem, yapısal veya kültürel yabancılık durumu ile nasıl baş edildiği ile ilgilidir. Bu durum da metin ya dikkate alınmaz, anlamaya çalışılmaz ki bu durumda yabancılık durumu devam eder ya da yabancılığı ortadan kaldırmak adına kişi öğrenme yolunu seçer. Böylelikle öğrenileni uygulama ve kendi gerçekler düzenine ekleme imkânı oluşacaktır. Erek okuyucu, yabancılık deneyimi sayesinde *yapısal yabancılık* türünü barındıran fenomenleri kendi gerçekler düzenine eklemesi ile *sıradan yabancılık* aşamasına ingirgeyerek, erek okuyucunun bilinirlik ufkuna dâhil edecektir. Böylelikle de yabancılık ortadan kalkacaktır.

Yapısal/kültürel yabancılık aynı zamanda, çevirmenin skoposuna göre erek okuyucuyu yabancı ile nasıl karşı karşıya getirdiğiyle ilgilidir. Burada çevirmenin skoposu belirleyici olacaktır. Çevirmenin skoposu eğer yabancılaştırma yöntemi ise okuyucu, yabancı fenomenleri ve yabancılığın farklı derece ve türleri ile karşı karşıya kalacaktır. Eğer çevirmen skoposu, yerlileştirme yöntemi ise yabancılığın farklı derece ve türleri ile sadece çevirmen karşı karşıya kalmakta ve erek okuyucu yerlileştirme yöntemi sayesinde yabancı fenomenlerinin çok fazla farkına varmayacaktır. *Yapısal/kültürel yabancılık*, yerlileştirme veya yabancılaştırma yöntemi dışında ele alındığında, çevirmenin *bilgi birikiminde* yer alan düzenlerin dışında yeni bir *bilgi birikimi* gerektiren düzen ile karşılaşması olarak açıklanabilir. Bir diğer durum ise çevirmenin karşı karşıya kaldığı *yapısal/kültürel yabancılık* fenomenlerinin erek kitle okuyucusuna hangi şekilde ve nasıl aktaracağına bağlı olarak değişmesidir.

Çevirmenin *bilgi birikimi* dışına çıkan düzenler veya çevirmenin, erek kitle okuyucusunun bilgi birikimi dışına çıkacağını düşündüğü düzenler *bilişsel mesafe* olarak görülebilir. Dolayısıyla bu yabancı düzenlere istinaden, bilişsel mesafe ne kadar uzak ise yabancılık fenomenleri bir o kadar fazla olacaktır. Belirtildiği gibi Waldenfels, mesafeyi bir olumsuzluk olarak değil, daha çok değişkenlik (Ambivalenz) olarak görür. Değişkenlik ise beraberinde getirdiği yabancı fenomenlerin çokluğu ve bundan dolayı ortaya çıkan farklılıkları ifade eder.

Değişkenlik kavramı, Jacques Derrida ve Paul De Man tarafından kurulan *Post Modern Edebiyat Teorisi ve Felsefesi* ile “yapısöküm” de (Dekonstruktion) çevrilemezlik anlayışını tekrardan ele alınarak, metinlerde çevrilemez kalıntılar ön plana çıkartılmıştır. Çevrilemez olan kalıntıların nedeni ise şöyle açıklanır:

“Grob vereinfachend ist zu sagen, dass sie [die Dekonstruktion] sich vor allem gegen die ‘logozentrische’ Vorstellung einer eingrenzbaren Begrifflichkeit in der Sprache, ein ‘transzendentes Signifikat’, wendet. In der Nachfolge Nietzsches wird auf die grundlegende Ambivalenz der Wortbedeutungen in Texten verwiesen, die sich niemals auf einen bestimmten Sinn fixieren lassen würden. Zentral ist hier der Terminus *écriture*, das Schreiben, die Schrift, das Geschriebene, der schriftliche Text. [...], das Wesen schriftlicher Texte, vieldeutig und unbeständig [ist], da sie immer wieder neuen Situationen stets neu und anders gelesen werden. Hinter jeder Lektüre steht also eine Übertragung, und dadurch entstehe eine Unabschließbare Sinnverschiebung [haben], Derrida nennt es die *différance*, nach dem Verb *différer* (abweichen).”²⁹³

Derrida, sözcüklerin anlamlarını, metin içerisindeki değişkenliğini Nietzsche’ye dayandırarak sabitleyemez olduklarını ifade eder ve sözcüklerdeki değişkenliği ise yazılı metinlerin özündeki yoğunluğa, çok anlamlı ve tutarsız olmalarına bağlar. Metin içindeki sözcüklerin tutarsızlığını ise her zaman yeni koşullarda yeni ve farklı okumalardan kaynaklandığını dile getirir. Yani metinler, okuyucu kitlesinin bilgi birikimine veya ilk okuyucu olan çevirmenin bilgi birikimi ile sözcüklere kattıkları anlamlara göre değişkenlik gösterecektir. Ayrıca metni oluşturan yazarlar da sözcüklere edebiyat kapsamında farklı anlamlar yükleyebilirler. Bunun yanı sıra değişkenlik, çevirmen ve okuyucunun yabancı deneyimine bağlı olarak farklı şekillerde, metin içerisindeki sözcüklere farklı anlamlar katabilir. Sözcükler, zaman içerisinde gelişip ve yine zaman içerisinde yeni anlamlar kazanabilme özelliklerine sahip olduklarından, hiçbir zaman ilk kullanıldıkları anlamsal içerikte kalmayabilirler. Dolayısıyla yazarın aktarmak istediği anlamı da ifade etmeyecektir. Böylesi durumlar söz konusu olduğunda yani sözcüklerin zaman içerisinde yeni ve değişik anlamlar kazanması, dilin kendi içerisinde sözcüksel bazda tekrardan yabancılığın ortaya çıkması olarak açıklanabilir.

Ayrıca sözcüklerin zaman içerisinde değişmesi veya yeni anlamlar kazanması onların çevrilemez olduğu anlamına gelmemez. Çevirmen, metnin bağlamından kopmayacak

²⁹³Stolze, *Übersetzungstheorien. Eine Einführung*, 32.

şekilde çevirilemez olan yani yabancı olan fenomenleri ya yok sayacak ya da anlama yöntemine başvurarak mesafeyi yakın hale getirerek ve yabancılık derecelerini daha aza indirgeyerek gerçekleştirecektir. Yani yerlileştirme veya yabancılaştırma yöntemlerinden birine başvuracaktır. Çevirmenin skoposuna göre, çeviri yöntemi ne olursa olsun sözcüklerin, bir dilden başka bir dile aktarımında zorlukların olduğu gerçeğini ortadan kalkmayacaktır. Schleiermacher, çevirmen açısından sözcüklerin diğer bir dile aktarımındaki zorlukları zaman ve mesafeye göre ele alır. Schleiermacher'e göre eğer diller birbirine yakın veya aynı dil ailesine mensupsa diğer bir dilde birebir karşılığı bulunabilir. Böylece sanat ve bilime ait her şey çevrilebilir olmaktadır. Böylesi bir çeviri sürecinde, çeviri tümüyle mekanik bir özellik taşır ve sadece içeriksel bir aktarım söz konusu olur. Dolayısıyla çeviride biçimsel bir yabancılık değil, sadece nesnel bir yabancılığın aktarımı söz konusu olacaktır. Tabi ki bu durum neredeyse imkânsız olduğundan diller arası farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bir dil, bir diğer dilin kökünden, zamansal ve mekânsal olarak ne kadar uzaksa, hatta aynı dil ailesine mensup değillerse o zaman birebir örtüşen bir dil yapısı veya bir sözcüğün bulunması zorlaşmaktadır. Nesne ve eylem ifade eden sözcüklerin karşılıkları evrensel nitelikler taşıdığından karşılıkları bulunabilir ancak sanat ve bilim gibi düşüncelerin ön planda olduğu alanlarda sözcüklerin karşılıkları bulunması imkânsız denecek kadar zordur. Çünkü düşünce, evrensel nitelikte olmayıp ulusların ve kültürlerin kapsamında gelişir ve bu çerçevede dilsel ifadelere kavuşur.²⁹⁴

Diller arası mesafe, hem yabancılık tür ve derecelerini görünür hale getirmekte hem de çeviri sürecinde çevirmenin karşılaştığı sorunların ortaya konulmasında yadsınmayacak bir öneme sahiptir. Schleiermacher, dillerin mesafesinden dolayı ortaya çıkan sorunlar çerçevesinde anlamının önemini vurgular ayrıca yapılması gerekenleri şöyle dile getirir:

“Wenn nun das Verstehen auf diesem Gebiete selbst in der gleichen Sprache schon schwierig ist, und ein genaues und tiefes Eindringen in den Geist der Sprache und in die Eigenthümlichkeit des Schriftstellers in sich schließt: wie vielmehr nicht wird es eine hohe Kunst sein, wenn von den Erzeugnissen einer fremden und fernen Sprache die Rede ist! Wer denn freilich diese Kunst des Verstehens sich angeeignet hat, durch die eifrigsten Bemühungen der Sprache, und durch die genaue Kenntniß von dem ganzen geschichtlichen Leben des Volks, und durch die lebendigste Vergegenwärtigung einzelner Werke und ihrer

²⁹⁴ Schleiermacher, “Über die Verschiedene Methoden des Übersetzens“, 42.

Urheber, den freilich, aber auch nur den, kann es gelüsten von den Meisterwerken der Kunst und Wissenschaft das gleiche Verständniß auch seinen Volks- und Zeitgenossen eröffnen.”²⁹⁵

Bir bakıma Schleiermacher, “dilın tininin” önemini vurgular ve çevirmenin, çeviri öncesi yapması gerekenlerden bahseder. Çevirmen, çevirisini yapacağı dilin tarihsel geçmişini bilmesi gerektiği gibi çevirisini yapacağı eserin yazarını da tanımalıdır. Schleiermacher, çeviri yoluyla yabancı ve uzak bir dilde yazılan eserin, erek kültüre kazandırılmasının asıl yüksek sanat olduğunu savur. Kısacası Schleiermacher’e göre asıl olan “dilın tinini” erek kitle okuyucusuna yaşatmaktır. Ancak diller arası mesafeler bu kadar çokken ve düşüncelerin erek dilde bir karşılığının bulunamaması sorunu yaşanırken “dilın tinin” nasıl aktarılacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda Schleiermacher, sözcüklerin ve dillerin yapısının dogmatikliğinden uzaklaşmış ve böylece *yapısal yabancılık* sorununa dolaylı da olsa çözüm sunmuştur. Sunulan çözüm yöntemleri ise *betimleme-* ile *taklit yöntemidir*. İlk yöntem olan betimleme ile *yapısal/kültürel yabancılık* sorununu tamamıyla ortadan kaldırmasa da ikinci yöntem olan taklit ile erek okuyucu bir yabancılık durumuyla karşılaşmamakta veya kısmî bir yabancılık söz konusu olmaktadır. Taklit yöntemiyle *yapısal/kültürel yabancılık*, çevirmen tarafından bertaraf edilecektir. Schleiermacher’ın betimleme ve taklit yöntemleri yapısal/kültürel yabancılık aktarımında ve çözümlenmesinde önemli olduğundan her iki yöntemle geniş yer verilmiştir. Schleiermacher yöntemlerini aşağıdaki gibi açıklar:

“Wenn seine [Übersetzer] Leser verstehen sollen, so müssen sie den Geist der Sprache auffassen, die dem Schriftsteller einheimisch war, sie müssen dessen eigenthümliche Denkweise und Sinnesart anschauen können; und um dies beides zu bewirken, kann er ihnen nichts darbieten als ihre eigene Sprache, die mir jener nirgends recht übereinstimmt [...]. Erscheint nicht das Übersetzen, so betrachtet, als ein thörichtes Unternehmen? Daher hat man in der Verzweiflung dieses Ziel zu erreichen [...] zwei Arten erfunden, Bekanntschaft mit den Werken fremder Sprachen zu stiften, wobei man jenen Schwierigkeiten einige gewaltsam hinwegräumt, andere klüglich umgeht, aber die hier aufgestellte Idee der Übersetzung gänzlich aufgibt; dies sind die Paraphrase und die Nachbildung. Die Paraphrase will die Irrationalität der Sprachen bezwingen, aber nur auf mechanischer Weise. Sie meint, finde ich auch nicht ein Wort in meiner Sprache, welches jenem in der Ursprache entspricht, so will doch dessen Werth durch Hinzufügung beschränkender und erweiternder Bestimmungen möglichst zu erreichen suchen. [...] Sie kann auf diese Weise den Inhalt vielleicht mit einer

²⁹⁵ Schleiermacher, “Über die Verschiedene Methoden des Übersetzens“, 44-46.

beschränkten Genauigkeit wiedergeben, aber auf den Eindruck leistet sie gänzlich Verzicht [...]. Die Nachbildung dagegen beugt sich gegen die Irrationalität der Sprachen; sie gesteht, man könne von einem Kunstwerk der Rede kein Abbild in einer anderen Sprache hervorbringen, das in seinen einzelnen Theilen den einzelnen Theilen des Urbildes genau entspräche, sondern es bleibe bei der Verschiedenheit der Sprachen mit welcher so viele andere Verschiedenheiten wesentlich zusammenhängen, nichts anderes übrig, als ein Nachbild auszuarbeiten [...]. Ein solches Nachbild ist nun nicht mehr jenes Werk selbst, es soll darin auch keineswegs der Geist der Ursprache dargestellt werden und wirksam sein, vielmehr wird dem fremdartigen, was dieser hervorgebracht hat, manches andere unterlegt; sondern es soll nun ein Werk dieser Art, mit Berücksichtigung der Verschiedenheit der Sprache, der Sitten, der Bildungsweise, für seine Leser soviel möglich dasselbe sein, was das Urbild seinen ursprünglichen Lesern leistete [...].“²⁹⁶

Dikkat çeken nokta Schleiermacher’ın, yabancı bir eserin mutlak suretle ve “bir şekilde” bir ulusa kazandırılması gerektiğini savunmasıdır. Schleiermacher, “dilini tininin” ve yabancı düşüncesinin aktarımının, erek dilin imkânları ile mümkün olacağını aktarır. Ayrıca daha önce de belirtilen, diller arasındaki mesafe de aktarımın gerçekleştirilmesi eyleminin de ne kadar zor olduğunu ve söz konusu durumlardan dolayı çevirinin ne kadar akılsız bir iş olduğunu dile getirir. Bu durum çevirinin zorluğundan dolayı ortaya çıkan çaresizlik olarak betimlenebilir. Söz konusu çaresizlik sonucu bahsi geçen betimleme ve taklit yöntemini önermektedir zira Schleiermacher’e göre bu yöntemler doğrultusunda çeviri sorunları kimi zaman “akıllıca” kimi zamanda “şiddetle” bertaraf edilerek, yabancı eserler tanıtılabilir ve bir topluma kazandırılabilir. Yabancı edebi eserler, sıradan yabancılığın yanı sıra yapısal/kültürel yabancılığı da sıklıkla ihtiva etmektedir. Öyle ki erek okuyucu kendi normlarına, örf ve adetlerine ters düşen, anlamlandıramadığı yani kendi gerçeklik düzeniyle örtüşmeyen yabancı fenomenler ile çokça karşılaşır. Çeviri, bir anlamda erek okuyucuya yabancı olanı sunmaktadır dolayısıyla okuyucu çok fazla yabancılık hissedebileceği gibi daha az yabancılıkta duyabilir. Schleiermacher, betimleme mi taklit yöntemi mi sorusunu, yabancı eseri kendi edebiyatlarına kazandırma pahasına, çevirmenin inisiyatifine bırakmıştır.

Betimleme yöntemi, isminden de anlaşılacağı gibi erek dilde eşdeğer bir sözcüğün bulunmaması halinde betimleme yapma, tasvir etme veya sözcüğe en yakın bir başka sözcük bulma çabasıdır. Betimleme yönteminde esas alınan “dilini tini” dir ve dilin us

²⁹⁶ Schleiermacher, “Über die Verschiedene Methoden des Übersetzens“ , 45.

dışılığı bertaraf edilmeye çalışılır. Çevirisi yapılacak olan yabancı eserin bir etki bırakması gerekmemez. Burada amaç içeriğin en azından yaklaşık bir anlamıyla verilmesidir. Betimleyici çeviri yönteminde sorgulanması gereken durum, yapısal yabancılığın kaldırılmaması veya kaldırılmak istenmemesidir zira yapısal yabancılığın bu çerçevede “dilini”ni temsil ettiği savunulabilir. “Dilini”nin kendi başına bir yabancı fenomen olarak kabul edilmesi gerekmektedir çünkü yabancı dil zaten yabancı bir sistemi temsili olarak yapısal yabancılık²⁹⁷ olarak kabul edilmektedir. Böylece “dilini”nin aktarılması da kaynak dildeki anlam aktarmasından öte, kaynak dilin söz dizimi gibi yapısal yabancılığının da aktarılması durumudur ve yapısal yabancılığı temsil etmektedir. Dolayısıyla betimleme yöntemi, yapısal yabancılığı ortadan kaldırmaz, yapısal yabancılığın çeviri metninin bizzat içinde yer almasını sağlar.

Schleiermacher’ın önerdiği *taklit yöntemi* ise dilin us dışılığını kabul eder ve bunun dışına çıkmama şartıyla kaynak metnin, erek dilde bir nevi nüshasının çıkarılmasıdır. Bu nüsha dillerin, örflerin ve beklentilerin farklılıklarını göz önünde bulundurarak ve “dilini”den vazgeçip, erek okuyucusunda bırakacağı etki önemsenerek, oluşturulur. Schleiermacher, taklit yöntemde “yabancılığın getirmiş olduğu oluşumlar, kendinden olanlarla örtbas edilir” görüşündedir. Taklit yönteminde, yapısal yabancılığı ortadan kaldırma çabası söz konusudur zira okuyucu her ne kadar yabancı bir eser okusa da kendi düzenine ters düşecek veya anlamlandıramayacağı yabancılık durumu ile karşı karşıya kalmayacaktır. Taklit yöntemi, kasten yapısal yabancılığı ortadan kaldırsa da eserin yabancı olduğu gerçeğini ortadan kaldırmadığı için kaynak metnin bir taklidi olarak görülebilir.

Tüm bu gerçeklikler doğrultusunda Schleiermacher, her iki yöntemin gerçek anlamda bir çeviri olmadığı görüşündedir. Schleiermacher’ın betimleme veya taklit yöntemlerini çeviri eylemi olarak görmemesi, beraberinde çevrilemezliği getirir. Schleiermacher’e göre söz konusu çeviri yöntemleri sadece çözüm önerisi getirir. Bu durumda çeviri olarak görülmediklerinden çevrilemezliği tekrar sorguladır niteliktedir.

Stolze, Dil Dizgeleri Teorilerine *Relativistische orientierte Theorien* başlığı altına getirdiği yorumunda çevrilemezliğin doğruluğunu, yabancılığa bağlar ve şöyle açıklar:

²⁹⁷ Leskovec, *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, 52.

“Wenn Sprachen als direkter Ausdruck einer Kultur, einer nationalen Eigentümlichkeit gesehen werden, können fremde Texte immer nur annähernd übertragen werden. Auffällig bei diesen relativistischen Theorien ist die Betonung des einzelnen Wortes, in dem sich die Fremdheit des anderen Weltbildes oder die Eigenheit des Dichters, ja dessen unergründliches Unbewusstes konzentriert. Dann wird das Übersetzen einer fixierten Wahrheit in der Tat unmöglich.”²⁹⁸

Stolze'nin açıklaması değerlendirildiğinde eğer dil, bir ulusun sahip olduğu kültürün özelliği olarak görülecek olursa, yabancı metinlerin aktarımı yaklaşık olarak yapılabilir. Göreceli temelli teorilerde vurgu, tek tek sözcükler üzerine yapılmış ve öteki dünya resmindeki yabancılık veya şairin özgünlüğüne indirgenmiştir. O zaman sabit bir gerçeklik durumunun çevrilemezliği ortaya çıkar. Bu durumda bir ulus veya kültür, diğerinin karşısında her zaman yabancı kalacaktır fakat yabancılık sonsuza kadar varlığını sürdürebilen bir fenomen değildir. Yabancıya bakış açısı ve temsil edilişine göre ortaya çıkar.

5.2.1. Yapısal/Kültürel Yabancılık Fenomenlerinin Çevirideki Temsilcileri

Yapısal/kültürel yabancılık, en çok edebiyat çevirilerinde yaşanan sorunlarda ortaya çıkmaktadır. Edebiyat çevirilerinde yapısal yabancılığın ortaya çıkmasının nedeni ise kültürel farklılıklardan dolayı çeviri sürecinde yaşanan sorunlardır. Dursun Zengin, *Almancaya Çevrilen Türk Masallarında Çeviri Sorunları*²⁹⁹ adlı çalışmasında Türkçeden Almancaya çevrilen masalların çeviri sürecinde ortaya çıkan sorunları somut bir şekilde özetler. Söz konusu sorunların aslında gerçeklik düzenlerine ters düşen yabancı fenomenleri olduğu görülür.

Zengin, sorun olarak “[...] adlar, tekerlemeler, deyimler, atasözleri, ikilemeler, anlatım zamanı, şiirsellik, bilmece, ses taklidi, yöresel ağızlar, konuşma dili, kadın dili, erkek dili, eski dil, masala özgü kalıp ifadeler, eylem türleri, yinelemeler, hitap, ünlemler, dua ve beddua”³⁰⁰ gibi öğeleri sıralamıştır. Bunlar Zengin'e göre çeviride karşılaşılan en sıkıntılı çeviri sorunlarını oluştururken, aynı zamanda yabancıyı çevirirken karşılaşılan sorunlar olarak da ifade edilebilir.

²⁹⁸ Stolze, *Übersetzungstheorien Eine Einführung*, 35.

²⁹⁹ bkz: Türk Masallarının çeviri sürecinde karşılaşılan sorunların detayları için: Dursun Zengin, *Almancaya Çevrilen Türk Masallarında Çeviri Sorunları*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:873, 2006), 10.

³⁰⁰ Zengin, *Almancaya Çevrilen Türk Masallarında Çeviri Sorunları*, 10.

Zengin'in ifade ettiği fenomenlerin, kültürel farklılıklardan dolayı ortaya çıkan çeviri sorunları olduğu görölr. Ortaya çıkan çeviri sorunlarının kültürel farklılık noktası Waldenfels'e göre betimlenecek olunursa bilişsel mesafeden kaynaklandığı söylenebilir ki bu da çeviri sorunlarının kaynağı olarak gösterilebilir. *Yapısal/kültürel yabancılık*, kendi gerçeklik düzenlerinin dışında kalanları ele aldığından, çevirmen, kültürel farklılıklardan dolayı ortaya çıkan sorunları, erek kitle okuyucusuna salt bilgi tedariki yaparak aşamayacağı aşikârdır. Yani kültürel veya dilsel mesafeden dolayı ortaya çıkan farklılıklar çeviri sorunlarını oluşturduğu gibi çeviri sürecindeki *yapısal/kültürel yabancılığın* da fenomenlerini oluşturduğu söylenebilir. Yapısal/kültürel yabancılık içerisinde kalan çeviri sorunları, çevirmenin skoposuna göre farklı çeviri işlemleri kullanılarak aşılabılır. Çevirmen, yapısal veya diğeri bir deyimle kültürel yabancılık fenomenleri karşısında iki tavır sergileyebilir. Birincisinde erek okuyucunun gerçeklik düzenine ilişilmez ve yabancı yok sayılır. İkincisinde ise bilişsel mesafe daraltılarak erek okuyucu yabancı ile aşina edilip, yabancı olan fenomenler erek okuyucunun gerçeklik düzenine katılmaya çalışılır.

Krapoth, çeviride yabancılık potensiyali olarak, yabancı bir dilin ve kültürün kendi kültürel ve gerçeklik alanına özel olduğunu belirtir. Bunların metin içerisinde bulunan, yabancı ülke ile ilgi yani coğrafi, kurumsal ve sosyal konular olduğunu ifade eder. Bunun yanı sıra bazı örnekler ile yabancılık fenomenlerine vurgu yapar. Verdiği örnekler arasında özel adlar, coğrafi adlar veya insanın var oluşuna ait olan komedi ve gülümseme gibi fenomenleri kültürel farklılık olarak belirtir. Ona göre yabancılık, zamansal mesafeden ve kültürel uzaklıktan dolayı ortaya çıkar. Zamansal mesafeyi ayrıca tarihsel mesafe olarak da yabancılıkta önemli olduğunu vurgular.³⁰¹ Krapoth'ın çeviride yabancılık potensiyali olarak ele aldıkları yabancılık derecelerine göre değerlendirildiğinde *yapısal/kültürel yabancılığı* gösterir niteliktedir.

³⁰¹ Hermann Krapoth, "Das Fremde", *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Übersetzung - Translation – Traduction*, yay. Harald Kittel, Armin Paul Frank, Norbert Greiner, Theo Hermanns, Werner Koller, José Lambert ve Fritz Paul (Berlin/New York: Walter de Gruyter Verlag, 2007), s.1677.

Handbuch Translation kitabında “*Einzelphänomene*” başlığı altında toplanan “dilsel varyasyonlar (*Sprachvarietäten*)³⁰², mecazlar (*Metapher*)³⁰³, kelime oyunları (*Wortspiele*)³⁰⁴, kitap ve konu başlıkları (*Buchtitel und Überschrift*)³⁰⁵, özel adlar (*Eigennamen*)³⁰⁶ gibi çevirmenin karşısına kaynak metnin içerisinde yer alan ve yapısal/kültürel yabancılığında ana motiflerini ortaya koyan fenomenler, yabancılık ve çevirmen kapsamında tek tek ele alındığında bu motiflerin çeviri sürecinde çevirmenin ne sıklıkla yabancı ile karşılaştığının bir göstergesi niteliğindedir.

5.2.2. Dilsel Varyasyonlarda Yabancılık

Çevirmen, çevirisini yaptığı her metinde standart dil ile değil aynı zamanda bölgesel dil, lehçe, ağız, sosyolektik dil ve sanat dili gibi birçok dil çeşitleri ile karşı karşıya kalır. Çevirmenin karşı karşıya kaldığı dil çeşitleri aslında birer yabancılık fenomenleridir. Dolayısıyla standart dilin dışında kalan tüm dil çeşitleri çevirmenin anlamasını, anlamlandırmasını ve aktarımını etkiler. Günlük hayatta bölgesel dil, lehçe, ağız ve sosyolektik dil çeşitleri standart dilden sapma olarak ortaya çıkar ve bunun neden olarak fonolojik, morfolojik, leksikal, sentaktik ve pragmatik farklılıklar gösterilir. Dilsel varyasyonlardan sanat dili haricinde kalan diller, *sıradan yabancılık* olarak değerlendirilebilir. Bunun nedeni ise bölgesel dil, lehçe, ağız ve sosyolektik dil çeşitlerinde kullanılan sözcüklerin karşılıklarının, standart dil içerisinde verildiği takdirde yabancı olma özelliklerini kaybetmeleridir. Ancak çeviride aktarım söz konusu olduğundan dil çeşitleri birer çeviri sorunları olarak çevirmenin karşına çıkacaktır.

Bärbel Czennia, “Der fremde Dia/Soziolekt” adlı makalesinde, diyalekt unsurları içeren yabancı dildeki roman karakterlerinin konuşmalarının, edebiyat çevirilerinde çevirmenler için özel bir problem teşkil ettiğini aktarır. Czennia’nın bu tespiti tümünden gelen bir metoda dayanıp kendisinin diyalekt ve sosyolektik içeriği olan çeviri metinlerini

³⁰² Waltraud Kolb, “Sprachvarietäten”, *Handbuch Translation*, yay. Mary Snell- Hornby, Hans G. Hömig/ Paul Kussmal, Peter A. Schmitt, (Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999), 278-280.

³⁰³ Christina Schäffner, “Metaphern”, *Handbuch Translation*, yay. Snell- Hornby, Mary, Hans, G. Hömig/ Paul Kussmal ve Peter A. Schmitt, (Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999), 280-285.

³⁰⁴ Dirk Delabastita, “Wortspiele”, *Handbuch Translation*, yay. Mary Snell- Hornby, Hans, G. Hömig/ Paul Kussmal, Peter A. Schmitt (Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999), 285-288.

³⁰⁵ Christiane Nord, “Buchtitel und Überschrift”, *Handbuch Translation*, Mary Snell- Hornby, , Hans G. Hömig/ Paul Kussmal, Peter A. Schmitt, ,(Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999), 292-294.

³⁰⁶ Anderas F. Kelletat, “Eigennamen”, *Handbuch Translation*, yay. Mary Snell- Hornby, Hans G. Hömig/ Paul Kussmal, Peter A. Schmitt (Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999), 297-298.

incelemesine dayanır. Ona göre bölgesel diller (lehçe, ağız, sosyolektik dil), ana dillerine, edebiyatlarına ve kültürlerin köklerine bağlı olduklarından dolayı çevrilebilir fenomenler değildirler; bu fenomenlerin yerine başka fenomenlerin gelebileceğini savunur.³⁰⁷

Yani bölgesel diller, birebir çevrilmesi mümkün olmayan yabancı fenomenlerdir. Böylesi çevirilerde, kaynak metindeki bölgesel diller yerine daha çok erek dil ve kültürdeki bölgesel dillerin kullanımında bulunan fenomenlerin benzer yapıları ile aktarılabilir. Örneğin kaynak dilde bir köylü konuşuyorsa, erek dilde de bir köylü konuşması olarak aktarılabilir.

Czennia göre çevirmenin yabancı diyalekt ve sosyolektik diller üzerinde üç farklı davranış şekilleri ile aktarım yapıldığını gözlemlemiştir. Bunlar:

“A) die Substitution des ausgangssprachlichen Dia/Soziolekts durch Anklänge an einen zieleitig vertrauten;

B) die weitgehende Vermeidung mundartlicher Färbung und die kompensatorische Betonung der soziolektalen Begleiterscheinungen jeglichen Dialekts auf einem regional nicht festgelegten Sprachniveau, das die Illusion ‘mündlichen’ Sprechens aufrechterhält;

C) der weitestgehende Verzicht auf dialektale oder soziolektale Kennzeichnung der Rede und die Ersetzung durch Hochsprache.”³⁰⁸

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere çevirmenin, yabancı diyalekt veya sosyolekt dil karşısında uygulayabileceği üç çözüm yolu bulunmaktadır. Birinci çözüm yolunda çevirmen, kaynak dildeki diyalekti, metinsel bağlamda yöreyi, sosyal statüyü ve eğitim seviyesini göz önünde bulundurarak erek okuyucunun bu özelliklere aşina olduğu kaynak metinde geçen diyalektin yerine erek bir diyalekt kullanabilir.

İkinci çözüm yolu ise çevirmenin, diyalektin sadece konuşulan bir dil olduğuna vurgu yapan yöntemler kullanır ve her türlü yöreye ait diyalekt ve sosyolekt dilleri görmezden gelir ve böylece çevirmen, yalnızca metnin içerisinde geçen konuşmaları ön plana çıkarır. Böylelikle de diyalektik ve sosyolektik dil içeren konuşmalar standart dilde salt

³⁰⁷ Bärbel Czennia, “Der fremde Dia/Soziolekt: “Cockney”, “Cant” und andere Sondersprachen in Übersetzungen zu Romanen von Charles Dickens”, *Die Literarische Übersetzung als Medium der Fremderfahrung Göttinger Beiträge Internationalen Übersetzungsforschung, Band 6*, (Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1992), 107.

³⁰⁸ Czennia, “Der fremde Dia/Soziolekt: “Cockney”, “Cant” und andere Sondersprachen in Übersetzungen zu Romanen von Charles Dickens”, 111.

konuşma olarak erek dil okuyucusuna sunulur. Bu çözüm yolunda kaynak metinden uzaklaşmış olup, belki de önem arz edebilecek olan yöresel ve kültürel unsurlar silinecek ve hiçbir suretle yabancılık hissedilmeyecektir.

Üçüncü ve son çözüm yolunda, yine sözlü ifadelerin içerisinde bulunan diyalekt ve sosyolekt dilden vazgeçilerek bir çeviri yöntemi izlenebilir. Ancak üçüncü çözüm yolunun ikinci çözüm yolundan farkı, çevirmen, ikinci çözüm yolunda sözlü ifadeleri olduğu gibi bırakırken, üçüncü çözüm yolunda sözlü ifadeden de vazgeçerek onun yerine standart bir yüksek dil kullanmasıdır. Bu çözüm yolu, kaynak metinden daha da uzaklaşıldığı anlamına geldiği gibi edebi bir eserin edebi özelliklerinin ve yazarın kaynak okuyucuda amaçladığı alımlama ve etkiyi de bertaraf edebilir. Czennia, bu çözüm yollarını sunarken çevirmenlerin sadece bir çözüm yolunu seçmediğini ve yaptığı araştırmalar neticesinde çevirmenin ağız ve sosyolekt dil çevirilerinde yer ve bağlama göre her üç çözüm yolunu da kullandıklarını vurgular.³⁰⁹

Yabancı diyalekt ve sosyolekt dil olgusu, çeviri açısından değerlendirildiğinde yabancılığın çeviri sürecinde tek bir boyutta kaldığı söylenebilir. Yabancı ile karşılaşma, sadece çevirmene kadar gelip ötesine gidememektedir çünkü yöresel ve sosyal ağızların dilsel yapıları, anadillerinin köklerine bağlı olan varyasyonlardır. Bu varyasyonların çevrilmesi mümkün olmamaktadır yani tartışmasız bir şekilde çevrilemezliği söz konusudur. Çevirmen, mecburen dilsel bir yerlileştirme yapmak durumunda kalmaktadır ki bu durumda da diyalekt ve sosyolektlerin yabancılıklarının erek okuyucusuna ulaşmadığı anlamına gelmektedir.

Yabancılığın ortadan kaldırılması veya sadece çevirmen nezdinde kaldığı durumu Czennia'nın gözlemlediği birinci yöntemle dahi değişmemektedir çünkü kaynak dilin varyasyonları erek dilde zaten var olan ve erek okuyucunun yadırgamayacağı ve aşına olduğu bir dil varyasyonu ile yer değiştirecektir. Çevirmen açısından diyalekt ve sosyolekt dil varyasyonları ele alındığında ise karşılaştığı yabancılık *sıradan yabancılık* olduğu söylenebilir. Zira çevirmen, ya söyleneni ilk anda aşına olduğu için anlayacaktır ya da araştırma sonucu bu dil varyasyonlarında söylenenlerin karşılığını bulup *sıradan yabancılık* konumundan da çıkararak kendi bilinirlik/aşinalık ufkuna ekleyecektir. Çeviri

³⁰⁹ Czennia, "Der fremde Dia/Soziolekt: "Cockney", "Cant" und andere Sondersprachen in Übersetzungen zu Romanen von Charles Dickens", 111.

sürecine geçildiğinde ise diyalekt ve sosyolektlerin aktarımında hangi çözüm yoluna başvurulacağı çevirmenin inisiyatif ve skoposuna bağlı olacaktır.

Dilsel varyasyonlarda çeviri açısından diğer bir sorun ise *sanat dilidir*. Waltraud Kolb’a göre sanat dili, çevirmenleri en çok sıkıntıya düşüren dildir. Çünkü sanat dilinin çevirisinde, kaynak metinde *yabancı* ve *öteki* olan gramer ve fonolojisiyle beraber erek metin içerisinde dilbilgisel indirgemeler ve otografik yabancılaştırmalar taklit edilir. Bu çevirilerin çoğunlukla kolay okunabilirliği yoktur böylelikle de okuyuculara elindeki metnin bir çeviri metni olduğu vurgulanır.³¹⁰

Sanat dili içeren çevirilerde, erek okuyucu kendi gerçeklik düzeninin dışında olan fenomenler ile karşılaşır. Erek okuyucu için bu fenomenler, kendi dillerinde yazılmış aşına olunmayı ifade etmektedir. Çeviri yöntemi olarak, sanat dilinde yabancılaştırma yöntemi uygulandığı söylenebilir. Sanat dilindeki yabancılaştırma, erek okuyucuyu dilsel ve içerik olarak başka dillerin yapı ifadesine götürmekte böylelikle de *yapısal/kültürel yabancılık* ortaya çıkmaktadır. Sanat dili içeren metinlerin çevirileri hem erek okuyucusu açısından hem de çevirmen açısından *yapısal/kültürel yabancılığın* niteleyen fenomenleri barındırırlar. Çünkü sanat dili, toplumların kültürlerine ve tarihlerine göre ortaya çıkan bir dil ifade şekli olduğundan, sanat dili çevirilerinde de kültürel ve diller arası mesafeden dolayı ortaya çıkacak fenomenler yabancı olacaktır. Kaynak metnin dili ve kültürü, erek dile ve kültüre ne kadar uzak ise çevirilerinde de o denli yabancılık türlerini ve yabancılık derecelerini barındıracaklardır.

5.2.3. Mecaz veya Metaforların Çevirilerindeki Yabancılık

Metaforlar, çeviride özellikle de edebiyat çevirilerinde çevirmenlerin karşılaştıkları en büyük sorunlardan biridir. Metaforların çevirilerinde, çevirmen açısından dilsel, kültürel ve hatta tarihsel mesafeler önemli bir yere sahiptir. Kaynak dildeki bir edebi eser, erek dilin kültürüne ve tarihine ne kadar uzak ise söz konusu metaforların çevirileri ve çevrilebilirlik derecesi bir o kadar zor ve sorunlu olacaktır. Waldenfels, metafor aktarımının güç olduğunu Heidegger, Hans Lipps, Gadamer, Ricoeur, Minkovski, Merleau-Ponty ve Derrida’nın metafor ile ilgili çalışmalarından yola çıkarak tespit etmiş ve metafor betimlemesini şöyle yapmıştır:

³¹⁰ Kolb, ” Sprachvarietäten”, 279.

“Metapher bedeutet demnach die Übertragung einer Bedeutung von einer bekannten auf eine weniger bekannte oder schwerer zugängliche Bedeutungssphäre; diese Übertragung stützt sich auf einen Vergleich, der zwischen entsprechenden Gliedern beider Bereiche Ähnlichkeiten herausfindet und sich diese zunutze macht. Die eigentliche Bedeutung, die am Anfang steht, verdoppelt sich in einer übertragenen Bedeutung.”³¹¹

Waldenfels, metafor tanımında; bilinen bir anlamın daha az bilinen veya zor ulaşılabilen bir anlam alanına aktarımını ifade ettiğini ve metaforların aktarımında yakınlık karşılaştırması sonuncu benzerlikler doğrultusunda ortaya çıktığını aktarır. Ona göre anlamlandırılan unsurun, gerçek anlamının yanı sıra aktarım sonucunda ikincil bir anlamı daha ortaya çıkar. Yani metaforlar, aktarımları esnasında benzer veya daha farklı anlamlar üstlenebilmektedirler. Metaforların farklı anlamlar üstlenebilmeleri çeviri açısından sorun oluşturmurlar. Koller de çeviribilimcilerin, çeviriye bakış açılarına göre metaforların yani mecazların çeviri sorunları ile ayrıntılı bir şekilde ilgilendiklerini belirtir. Koller’e göre R. van den Broeck, üç metafor tipinden yola çıkar. Bunlar; sözcükselleşmiş metaforlar, geleneksel metaforlar, kişisel yani özel metaforlardır.

Sözcükselleşmiş metaforlar: (“ölü”- “tote”) Dilsel ifadeleri içermekte ve sadece dilsel-tarihsel açıdan görselliği ifade

Geleneksel metaforlar: Geleneksel, edebi “*institutionalisierte*” örneğin: Kämpfen wie ein Löwe (für, sehr tapfer kämpfen) Aslanlar gibi dövüşüyor/ korkusuzca dövüşüyor.

Kişisel, özel metaforlar: Yazara veya kişiye özgü oluşturulan metaforlar.³¹²

Koller’in aktarımından da anlaşılacağı üzere metaforların kullanım şekilleri, çevirmen açısından özellikle çeviri sürecinde sorun oluşturabilmektedirler. Çevirmen, metafor çevirilerini yaparken yazarın, metaforu yukarıda belirtilen üç seçenekten hangisinde kullandığını belirlemesi gerekir. Ayrıca özellikle sözcükselleşmiş metaforlar dilsel ve tarihsel özellik barındırdıklarından erek okuyucu ve çevirmen açısından yabancılik ifade edebilirler çünkü söz konusu metaforlar kaynak dilin ve tarihinin görselliğini ifade etmektedir. Kaynak dilin ve tarihinin görselliğini ifade eden metaforlar da yine dilsel ve özellikle tarihsel uzaklık önem arz ettiğinden yabancılik hissiyatı veya yabancılik fenomeni özelliği alabilirler.

³¹¹ Waldenfels, *Topographie des Fremden Studien zur Phänomenologie des Fremden* 1, 88.

³¹² Koller, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, 256.

Kayhan Şahan, *Türk Şiirinde Metafor* çalışmasında hem Türk Edebiyatında hem de Batı Edebiyatındaki metaforların tanımlarına ve gelişim şekillerine yer vermiştir. Şahan çalışmasında metaforları ikiye ayırır. Birincisi Geleneksel-Kültürel Metaforlar, ikincisi ise Yeni-Orijinal Metaforlardır:

“Geleneksel metaforları şair, toplumun ortak hafızasından faydalanarak şiirine dâhil eder. Bu tip metaforlar toplumda; insanoğlunun temel yaşamsal deneyimleri üzerinde ve tarihi, coğrafi, kültürel, dini etkilerle oluşmuşlardır. Sanatçı, bu metaforları ya birincil halleriyle doğrudan kullanarak ya haritalamayı genişleterek ya da birkaç metaforu bir araya getirip kompleks yapılanmaları şiirine dâhil ederek faydalanır. Yeni-Orijinal metaforlar ise sanatçının yeni kavramsallaştırmalarından oluşur. Şair; metaforları şiirine doğrudan koyarak okuyucunun zihninde haritalamanın sürmesini ve bir yeni anlam dairesi oluşturmasını bekler ya da haritalama sonucu şiire yansıyan ifadelerden metafora ulaşmasını ister.”³¹³

R.van den Broeck metaforları üçe ayırırken, Şahan çalışmasında ikiye ayırmaktadır. Her iki aktarımda da metafor tanımlarının ve algılanma biçimlerinin karmaşık bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkar. Ayrıca R. van den Broeck, geleneksel ve kişiye özel metaforlar arasında kesin bir sınır çizmenin zor olduğunu altını çizmiş ve bu üç çeşit metaforlar için üç çeşit çeviri süreci sunmuştur:

“1. Übersetzung *sensu stricto*: Das der AS- Metapher zugrunde liegende Bild ist in der ZS wiedergegeben.

2. Substitution: Das der AS-Metapher zugrunde liegende Bild wird in der ZS durch ein anderes Bild ersetzt.

3. Paraphrase: Die AS-Metapher wird nicht-metaphorisch übersetzt.”³¹⁴

Birinci metafor türünün çevirisinde, kaynak dilin altında yatan metaforun anlamı, erek dilde de tekrar verilir. İkinci metaforun çevirisinde ise, kaynak dilde verilen metaforun yerine, erek dile başka bir metaforla aktarılır. Üçüncüsünde ise metafor, metafor gibi çevrilmez betimlenir. Koller’in aktarımına göre yazara veya kişiye özel metaforlar geleneksel metaforlara oranla daha rahat çevrilebilirler çünkü bu metaforlar kültürel unsurlar içermezler.³¹⁵

³¹³ Şahan Kayhan, *“Türk Şiirinde Metafor (1923-1960), (Edirne: 2014), III.*

³¹⁴ Koller, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, 256-257.

³¹⁵ Koller, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, 257.

Birinci metaforun çeviri yönteminde, eğer kaynak dilde kullanılan metaforun, erek dilde birebir karşılığı var ise çevirmen, söz konusu metaforu erek dile aktarır. Çevirmenin bu kapsamda yapması gereken; erek dilin, kültürü ve tarihinin gerçeklik düzeni içerisinde kaynak dildeki metaforun karşılığını vermesidir. Çevirmen burada erek okuyucusuna ait dilin, kültürün ve tarihin içerisinde var olan anlamsal bir aktarım yapacağından dolayı *sıradan yabancılık* olarak değerlendirilebilir.

Geleneksel metaforların çevirilerinde, yabancılık derecesi ve yabancılık türleri kapsamında değerlendirildiğinde dilden kaynaklanan kültür ile özdeşmiş metaforlar yer aldığı için *kültürel yabancılık* söz konusudur. Geleneksel metaforlar “İnsanoğlunun deneyimlerine dayanan ve büyük ölçüde toplum, kültür, tarih gibi etkenler ile de yeniden şekillenen metaforlar”dır.³¹⁶ Dolayısıyla her toplumun, zaman içerisinde dil ile beraber kültüründe gelişip değiştiği gerçeği de göz önüne alınmalıdır. Bu durum bize çevirmenin bu ve benzeri metaforların çevirilerinde daha karmaşık bir düzen yapıları ile karşı karşıya geldiğini gösterir. Çevirmen burada skoposu doğrultusunda *yerlileştirme*, *yabancılaştırma* veya *kısmî yabancılaştırma* yöntemlerinden birini tercih edebilir. Kısmî yabancılaştırma ile kastedilen, tamamen yabancılaştırma veya yerlileştirme değildir. Çevirmenin, erek okuyucuda yazarın bırakmak istediği etkiyi, erek okuyucunun kültürel, tarihsel, coğrafi ve hatta dilsel gerçeklik düzenlerinin içerisinde olmadığı halde, yakınlaştırma yaparak hem yabancı hissiyatı uyandırmak hem de kendine ait görüntüsü sunarak metaforun algılanmasını sağlamasıdır.

Kişiyi veya yazara özel metafor aktarımının daha zor olmasından dolayı R. van den Broeck bu çevirilerin betimlenerek yapılması gerektiğini vurgular. Betimlenerek veya yorumlanarak aktarılan metaforlar, *radikal yabancılığı* nitelerler. Böylesi metaforların çevirideki durumunu Jentsch şöyle ifade eder.

“Die literarische Darstellung radikaler Fremdheit erfolgt in Metaphern, eine übersetzende Übertragung ist nur innerhalb des Metaphorischen möglich. So entstehen in der fiktionalen Literatur (aber ebenso im wissenschaftlichen Sprechen über das radikal Fremde) immer nur weitere Metaphern, niemals aber ‚eigentliche‘ Begrifflichkeiten.”³¹⁷

³¹⁶ Kayhan, *Türk Şiirinde Metafor (1923-1960)*, 83.

³¹⁷ Jentsch, *Da/zwischen: eine Typologie radikaler Fremdheit*, 192.

Jentsch, edebiyatta radikal yabancılığın çeviri yoluyla sunumunun sadece metaforlarla mümkün olduğunu ve böylelikle kurgusal edebiyatın ortaya çıktığını savunur. Betimlenerek veya yorumlanarak aktarılan metaforlarda yabancı yok olmadığı gibi varlığını mecaz anlamda sürdürür. Kişiye veya yazara özel metaforların çevirilerinde, eğer söz konusu metafor erek dile aktarımında anlamsal çoğalma veya daralma ortaya çıkarsa yine radikal yabancılığı ve onun düşünce figürü olan fazlalık ortaya çıkacaktır. Böylesi bir durum oluştuğunda da yabancının varlığının devam ettiği anlamına gelmektedir.

Christina Schäffner, özellikle kültürel farklılıklar içeren metaforların çevirilerinde sorunların kaynak dildeki belli bir metaforun kullanımı, eğer erek dilin sosyokültürel topluluğunda başka bir çağrışım ifade ediyorsa çeviri sorunu olarak ortaya çıktığını belirtir. Örnek olarak hayvanların, kültürlerin yapısına göre metafor olarak kullanıldıkları zaman belirginleştiğini ifade eder.³¹⁸

Schäffner'in belirttiği hayvanların, kültürlerin yapısına göre metafor olarak kullanılması ve farklı kültürlerde farklı anlamlar ifade etmelerine örnek olarak baykuş örnek gösterilebilir. Baykuş metafor olarak kullanıldığında Almanca'da bilgeliği ifade ederken, Türkçe'de uğursuzluğu veya ölümü ifade etmektedir. Edebi metinlerin içerisinde yer alan ve böylesine anlam farklılıkları olan metaforların aktarımı, çevirmen açısından daha büyük zorluk doğurmaktadır. Çevirmenin, bu ve benzeri metaforların çevirilerinde karşılaştığı sorun, kültürler arası ve diller arası mesafeden de kaynaklanabilmektedir. Kültürel mesafe ne kadar çok ise özellikle metaforlardaki anlam farklılıkları da o denli birbirlerinden uzak olacaktır.

Schäffner, böyle durumlarda çevirmene çözüm yolu olarak eğer erek kültürün dilinde eşdeğer bir metafor yok ise çevirmen ya betimleme yöntemi ile karşılığını verecek veya dipnot içerisinde açıklama yaparak çevirisini gerçekleştirecektir.³¹⁹

Çevirmen, Schäffner'in belirttiği çözüm yoluna başvurduğu zaman betimleme yaparak veya dipnot ile açıklama yaptığında metafor hakkında bilgi verdiği veya metaforu benzetmeden faydalanarak tasvir ettiği için *sıradan yabancılık* olarak erek okuyucusuna aktarmış olacaktır.

³¹⁸ Schäffner, "Metaphern", 284.

³¹⁹ Schäffner, "Metaphern", 284.

Metaforların çevirilerinde, çevirmen açısından kültürel içerikli olan metaforlar, *kültürel* ve *yapısal yabancılığı* temsil ederken; eşdeğer karşılığı olmayan, yorumla veya betimleme gerektiren metaforlar ise *radikal yabancılığı* temsil etmektedir. Radikal yabancılığı temsil eden metaforlar her ne kadar yorumlanarak aktarılsa bile radikal yabancılığın düşünce figürlerinden olan *fazlalık* (Überschuss) ortaya çıkmasında zemin hazırlayabilir. Waldenfels'e göre fazlalığın ortaya çıkması sonucunda ise *anlam daralması* veya *anlam çoğalması* ortaya çıkar. Yani Jentsch'in de belirttiği gibi radikal yabancılık, kurgusal metinlerin çevirilerinde yabancı fenomenini ortadan kaldırmaz.

Çeviride, özellikle birebir karşılığı olmayan sözcüklerin aktarımında, eğer yabancılaştırma yöntemi uygulanmıyor veya tamamen yerlileştirme yöntemi yapılmıyorsa “ödüncleme”ler haricinde yabancı fenomenlerin izlerini tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmamaktadır. Ödüncleme yöntemi, bir bakıma yabancıyı kendinle bütünleştirme ve kendi diline yeni anlam kazandırma olarak betimlenebilir.

Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'e gönderdiği mektuplardan³²⁰ bir tanesinde çeviri üzerine düşüncelerini ifade etmiştir: “*Kaynak dilin deyiş, deyim vb. özelliklerini erek dille taşıma tekniği. / Bu açıdan Türkçe ile Rusça arasındaki dilsel “alışveriş”e bir örnek: “Biz bizim dile güvercinim tabirini, onlar da kendi dillerine gözümün nuru tabirini sokmalı”* Mektubunda Rusçadan ve Türkçeden sevgi hitapları konusunda örnek vermiştir. Ruslar sevgi sözcüğü olarak *güvercinim* tabirini, Türkler ise *gözümün nuru* veya *göz bebeğim* tabirlerini kullanmaktadırlar.³²¹

Nazım Hikmet bu durumda yabancılaştırma yöntemini uygulanmaktan yana olduğu söylenebilir. Ona göre eğer çevirmen Türkçeden Rusçaya çeviriyorsa o zaman sevgi hitabını *güvercinim* olarak değil *gözümün nuru*, *göz bebeğim* diye çevirmesi gerekmektedir. Çevirmen Rusçadan Türkçeye çeviri yapıyorsa ise sevgi hitabetini *gözümün nuru*, *göz bebeğim* olarak değil *güvercinim* olarak çevirmesi gerekmektedir. Nazım Hikmet çevirilerin böylelikle dillerin zenginleşmesine ve sözcüklerin yeni anlamlar kazanmasına yardımcı olacağını dile getirir.³²²

³²⁰ Nazım Hikmet, “Çeviri Üstüne İki Mektup’tan”, *Çeviri Seçkisi I Çeviriyi Düşünenler*, yay. Mehmet Rifat (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008).

³²¹ Nazım Hikmet, “Çeviri Üstüne İki Mektup’tan”, *Çeviri Seçkisi I Çeviriyi Düşünenler*, yay. Mehmet Rifat (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008), 86.

³²² Hikmet, “Çeviri Üstüne İki Mektup’tan”, 87.

Nazım Hikmet'in örnek olarak verdiği ve bir sevgi ifadesi olan *güvercinim* kelimesiyle karşılaşan erek okuyucu bu ifadeyi ilk anda yabancılayabilir. *Güvercinim* sözcüğünün bir sevgi sözcüğü olduğunun anlaşılması da bağlam içerisinde düşünüldüğünde gerçekleşecektir. Bunun dışında çevirmen, *güvercinim* sözcüğünü dipnot yönetimiyle de açıklığa kavuşturabilir. *Güvercinim* sözcüğü Türkçede her ne kadar *barış* anlamında kullanılsa da çevirmenin dipnot yöntemi ile sevgi sözcüğü olduğunu belirtmesiyle *güvercinim* yeni bir anlam daha kazanmış olacaktır. *Güvercin* sözcüğünün kazanacağı bu yeni anlam, yabancı kültürün gerçeklik düzeninde var olan anlamın, erek kültürün gerçeklik düzenine bir yenilik olarak geçiş sağlar. Böylelikle de hem erek okuyucunun hem de çevirmenin bilgi ufkuna eklenmiş olacaktır. Bir toplumda bilgi ufku ne kadar geniş ise o toplumun dili bir o kadar genişlemiş ve zenginleşmiş olacaktır.

5.2.4. Kelime ve Dil Oyunlarının Çevirilerinde Yabancılık

Kelime oyunları, özellikle edebiyat metinlerinde okuyucunun dikkatini çekmek amacıyla sıkça kullanılan ve kelimelere bazı harfler eklenerek yeni anlamların ortaya çıkmasını sağlayan bir retorik tekniğidir. Kelime oyununun en genel tanımını TDK sözlüğü iki şekilde aktarmaktadır:

Birici tanımda “Sözlerin çok anlamlı olmasından veya benzerliklerinden yararlanarak yapılan nükte veya aykırı anlamlandırma.” İkinci tanım ise “İki veya daha çok kişinin her defasında bir harf ekleyerek anlamlı kelime oluşturma oyunu” şeklindedir.³²³

Kelime oyunu için TDK’ nın vermiş olduğu tanım, kelime oyunu sözcüğünü anlatmak için eksik olsa bile kelimelerin çok anlamlılıklarından veya benzerliklerinden yararlanarak kelimelere yeni harfler ekleyerek anlamlı, düşündürücü, esprili veya aykırı yeni kelimelerin oluşturulmasında kullanıldığı görülür.

Hasan Kaya “Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi” adlı makalesinde harf değişiklikleri ile yapılan kelime oyunlarının karmaşık yapısını şöyle aktarır:

“Harf ve kelime oyunları, türlü yönlerden bir şeye benzeyen harfleri birleştirerek, anlamı o durumla ilgili olan bir sözcük meydana getirme biçiminde yapılabildiği gibi, beyit içerisinde

³²³Türk Dil Kurumu, “Kelime Oyunu”, erişim: 29 Kasım 2017, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58c7db79623b98.31126041

bir kelime gizleme ya da benzetmelerden yararlanarak bir harfe veya kelimeye işaret etme şeklinde, ya da muamma yöntemlerinden bazılarını kullanarak, kelimelere harf ekleme, çıkarma; kelimeleri bölme, birleştirme; kelimeyi ters çevirme; harfin kelimedeki yerine, harflerde kullanılan işaretlere gönderme yapma; harflerin sayı değerlerini kullanma şeklinde de yapılabilmektedir. Dolayısıyla harf ve kelime oyunlarının bazıları oldukça basitken bir kısmı daha karmaşıktır. [...]. Bunlara harf oyunu denildiği gibi kelime oyunu da denilmektedir.”³²⁴

Kaya’nın aktardığına göre kelime oyunlarının karmaşık bir yapıya sahip oldukları görülür. Kelime oyunları, bir dilin kendi içinde bu kadar karmaşık yapıya sahip iken çeviri yoluyla yabancı bir dilden erek dile aktarımında daha da karmaşık bir yapı oluşturacağı aşikârdır. Kaynak dilde kelime oyunu yapmak için üzerinde oynanan sözcüklerin belli işlevleri vardır. Ancak erek dile çevrildiğinde, yazarın üzerinde oynadığı sözcüğün işlevselliğini kaybetmesi, yaratılmak istenen etkinin de oluşamayacağı gibi sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Çevirmen, çeviri eylemini gerçekleştirirken öncelikle kaynak dilde yapılan kelime oyunlarının farkına varmak zorundadır ki kelime oyunu ile yapılan sözcüğü erek dile aktarabilsin. Çevirmen, kelime oyununu erek dile aktarırken, yazarın yaptığı kelime oyununu yapabilmesi için erek dilin yapısı kelime oyununa müsaade ediyor olmalıdır. Aksi takdirde çevirmen, kelime oyunlarının olduğu yerlerde, çevrilebilirliği mümkün olmayan sözcükleri ancak yorumlama, betimleme veya düz anlatım yöntemlerine başvurarak aktarmak zorunda kalacaktır.

Frank Heibert çalışmalarında kelime oyunlarının çevirilerinin ortaya çıkardığı sorunlara yer vermiştir. Heibert’e göre kelime oyunları dilin her kademesinde incelenirse, işlevlerinin ve etkileşimlerinin yönleri farklı dil ve edebiyat şekilleri içinde gerçek bir düğüm olarak ortaya çıkacağını belirtir.³²⁵ Kelime oyunlarının çevirilerinin dilsel ve yapısal zorluklarını ise Heibert *Das Wortspiel als Stilmittel und seine Übersetzung*³²⁶ adlı çalışmasında ayrıntılı bir şekilde ele alır. Heibert çalışmasında, kelime oyunlarının çevrilebilirliklerini, eşdeğerlilik temeline dayandırmakta ve şu ayırmda bulunmaktadır:

³²⁴ Hasan Kaya, ”Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 48, (2014): 73.

³²⁵ Frank Heibert, ”Wortspiele Übersetzen: Wie die Theorie der Praxis helfen kann”, *Gutes Übersetzen Neue Perspektiven für Theorie und Praxis des Literaturübersetzens*, yay. Albrecht Buschmann (Berlin/Boston: De Gruyter Verlag, 2015), 229.

³²⁶ Frank Heibert, *Das Wortspiel als Stilmittel und seine Übersetzung*, (Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1993), 153.

“*Technische Äquivalenz* ist entweder unmittelbar möglich (mit größerer Wahrscheinlichkeit bei Ausdrucksanomalien als bei Komplexen-Text-Spielen, da letztere eine festgelegtere Inhalt-Ausdruck-Beziehung aufweisen, während der neologistische Aspekt der Ausdrucksanomalien einen kreativen Spielraum läßt) oder durch Verschiebungen oder Typenänderungen zu erreichen. *Funktionsäquivalenz* ist die Mehrzahl der Fälle von der Äquivalenzhierarchie her die prioritäre Forderung bei der Wortspielübersetzung; da die allgemeinen, pragmatischen bzw. rhetorischen Faktoren, die den jeweiligen Funktionen zugrundeliegen, als universell angenommen werden, hängt das Gelingen der Funktionsäquivalenz vor allem davon ab, wie eng die Funktion mit bestimmten inhaltlichen oder technischen Vorgaben verknüpft ist- und, falls eine solche enge Verknüpfung besteht, wieviele Probleme die Äquivalenz bei diesen Vorgaben dann bereitet.[...] Im Zusammenhang mit der Äquivalenz auf der Inhaltsebene sind, noch bevor die spezifischen Schwierigkeiten des jeweiligen Wortspiels betrachtet werden, die meisten Hürden zu erwarten.“³²⁷

Anlaşılaçağı üzere Heibert, teknik eşdeğerlilik, işlevsel eşdeğerlilik ve içeriksel eşdeğerlilik olmak üzere üç çeşit ayrırmda bulunur ve çevirmen için kelime oyununun çevirisinde üç farklı yol ortaya koyar. Bunlar ya teknik olarak bir eşdeğerlilik yaratmak ya kelime oyununun çevirisini işlevsel bakımdan yapmak ya da içeriksel olarak tutarlı olmak zorundadır. Teknik eşdeğerlilikte, kelime oyunu doğrudan mümkün olabildiğı gibi kaydırma veya tip değışiklikleri de yapılabilmektedir. Özellikle doğrudan yapılabilen kelime oyunu çevirileri, küreselleşen dünyada dillerin yeniliklere açık olmasıyla, “ifade anormalliklerinin” tolere edilmesi ve diller arası etkileşim olanakları ile mümkün olmaktadır. Örnek olarak Heibert’in incelediğı ve birçok dile çevrilen Jamce Joyce’un, Ulysses çevirisi verilebilir:

Tablo 2
Kaynak Metin -Erek Metin Karşılaştırması

	Kaynak metin	Erek metin
İngilizce	Good Bacon: gone musty.	----
Almanca 1	----	Guter Bacon: abgestanden.
Almanca 2	----	Guter Bacon: muffig geworden.
Fransızca	----	Bon Bacon: devenue rance.
İtalyanca	----	Buon Bacon: ammuffito.
İspanyolca	----	Buen Bacon: se ha puesto rancio.
Portekizce	----	Bom Bacon: tornado mofento

³²⁷ Heibert, *Das Wortspiel als Stillmittel und seine Übersetzung*, 242.

Üstte örnek verilen ve çevirisi yapılan dillerde İngilizce olan “bacon” sözcüğü anlamsal olarak yer edinmiş ve “domuz pastırması” anlamına geldiğinden kelime oyunu olarak çevirisi teknik olarak mümkün olmuştur. Zira burada “bacon” sözcüğü bir homonimdir. Tümce bağlamında düz anlam olarak, bozulmuş pastırma anlamı çıkarken; Joyce’un asıl kastettiği yiyecek değil, kişidir ki o kişide Francis Bacon’dur. Avrupa dilleri arasında bu kelime oyununu aynen muhafaza etmenin mümkün olduğu görülür. Oysa Türk Dilinin, özellikle Avrupa Dillerine uzak olmasından dolayı doğrudan çeviri uygulamasının pek de mümkün olmadığı bir gerçektir. Zira birçok kelime oyunu homonimler ile gerçekleştirilir. Ancak uyaklar veya aliterasyon söz konusu olduğunda teknik eşdeğerlilikler söz konusu olabilmektedir. Çevirmen, Ekici’nin *Jamce Joyce’un, Ulysses* çevirisi için çevirmen olarak kelime oyunlarının çeviri sürecini nasıl gerçekleştirdiği ile ilgili açıklaması konuya örnek somutlar sunduğundan geniş yer verilmiştir.

“Ulysses’in zor bir çeviri olmasının en önemli nedenlerinden biri, Joyce’un dilin müziğini ve çokanlamlılığını büyük bir zenginlikle kullanıyor olması. Çevirmeni en çok zorlayan oyunlar, Joyce’un bir kelimeyi sözlükteki bir anlamıyla kullanırken, aynı kelimenin başka bir anlamına bağlam içinde sembolik bir değer taşıdığı noktalar. [...] Ses oyunlarının, aliterasyon, kafiye, vezin gibi unsurların kullanıldığı yerlerde, bu oyunların metnin toplam anlamında ne ölçüde önemli olduğuna göre bir karar vermeye çalıştım. Karakterler içlerinden ya da konuşmalarında kelime oyunu yaptığı zaman ben de kelime oyununa yaklaşıma çalıştım. Buna bazı örnekler:

* Buck Mulligan’ın sürekli aliterasyonlu konuşuyor, vezinli ve kafiyeli komik manzumeler yazıyor olması Buck Mulligan’ın karakterizasyonu açısından özellikle önemliydi; ben de Mulligan’ın kelime oyunları için hem anlamca mümkün olduğunca yaklaşan, hem de benzer bir kelime oyunu yapan, gerekirse vezni ve kafiyeyi koruyan çözümler aradım. Böylece, “jejeune jesuit”, “cizvit cücüğü”; “jesuit jibes”, “cizvit cinslikleri” oldu.

*Lenehan da durmadan bayat ve kötü kelime oyunları yapıyor olmasıyla karakterize ediliyor; ben de Lenehan’a bayat kelime oyunları yaptırdım (“And Able was I ere I saw Elba”, bu yüzden eşit bayatlıkta “Anastas mum satsana” oldu).

* Gazete (Aeolus) bölümündeki “Dear Dirty Dublin”, yalnızca “ah bizim sevgili, pis Dublin’imiz” anlamını vermiyor, bu sözün aliterasyonlu bir klişe olduğunu da hatırlatıyor; bu yüzden bu da “Derbeder Dilber Dublin” oldu.

* Bloom’un hızla giden bir cenaze arabası gördüğü zaman içinden “in a hurry to bury” diye geçirmesi, yalnızca düz anlamıyla değil, iç kafiyesi nedeniyle de önemli ve Bloom’un zihnini karakterize ediyor. Bu noktada, “ecele gitmiş, hâlâ acele gidiyor” çözümü, hem bu kafiyeyle

yakalamış, hem de Bloom'un genel olarak atasözlerini, deyimleri kafasında çarpıtarak eğlenmesine uymuş, güzel denk düşmüş oldu."³²⁸

Ekici'nin çevirisini yaptığı eserde, kelime oyunları ile ilgili yaptığı açıklamalar gösteriyor ki kaynak eserin yazarı tarafından eserde kullanılan kelime oyunları sözlük anlamları ile eserde yer almıştır. Bu da kelimelerin doğrudan anlamlarının kullanılması veya aynı kelimeye sembolik değerler eklenmesi yoluyla yabancılık derecelerinin geçişlerini işaret eder. Yazar tarafından sözlükteki anlamıyla kullanılan kelimeler her ne kadar başlangıçta çevirmen için yabancı gelse de yardımcı ögeler sayesinde (internet sözlüğü veya diğer sözlükler gibi) çevirinin mümkün olduğu, *sıradan yabancılığı* gösterir. Sözlük ve benzeri yardımcı ögeler sayesinde kelimenin anlamının karşılığı bulunur ve öylelikle erek dile aktarımı gerçekleştirilir. Çevirmen, böylesi kelime oyunlarında yorumlamak veya yaklaşık anlam ile çevirisini yapmak zorunda kalmaz. Fakat aynı sözcüğün kaynak dil ve kültüründe yer alan ve yine yazar tarafından sembolik değerler eklenerek yeniden anlam kazandırılan sözcükler erek dile çevrildiğinde *yapısal yabancılığa* geçiş yaptığı gözlemlenir.

Çevirmen, *yapısal yabancılık* aşamasını işaret eden kelime oyununun çevirisini yaptığı zaman erek dilin imkânları çerçevesinde yakınlaştırmaya çalışacaktır. Yani erek dilin kendi norm ve sistemlerine ters düşen kelime oyunlarını, erek dilin ve kültürün norm ve sistemlerine yakınlaştırmaya çalışarak erek dile dâhil etmeye çalışacaktır. Ekici de *yapısal yabancılık* özelliği barındıran kelime oyunlarını, çevirilerinde yakınlaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca Ekici'nin kelime oyunları, çevirilerinde yakınlaştırma amacıyla izlediği yol için vermiş olduğu örnekler, yorumlama veya deformasyon gerektirdiğinden bu durum yine Waldenfels'in radikal yabancılığın aktarımında kullandığı düşünce figürleri ile açıklanabilir.

Waldenfels'in dört düşünce figürünün tanımı burada yol gösterici olacaktır:

Sapma (*Abweichung*): Sapma var olan düzenlerde değişiklikleri veya sapmaları temsil etmez, daha çok değişen veya saptırılan geleneksel düşünceden ziyade kişinin kendi duygu ve düşüncelerinde ortaya çıkan değişiklikleri ifade etmektedir.³²⁹

³²⁸ Armağan Ekici, Ulyses'in Çeviri Sorunları Üzerine, erişim: 03 Şubat 2018. <http://norgunk.com/ulyssesin-ceviri-sorunlari-uzerine>.

³²⁹ Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*, 29.

Kaydırma (*Verschiebung*): Hiçbir zaman kendisiyle birleşmediğini, konuşmanın yerinin, hiçbir zaman mekânla birlikte olmadığını ve konuşma zamanında zamanla birlikte olmadığını ifade etmektedir. Yani hem zamansal hem de mekânsal kaymalar söz konusu olmaktadır.³³⁰

Deformasyon (*Verformung*): Yeni düşünce fikirlerinin ortaya çıktığı yerde, mevcut standartların kırıldığını yani değiştiğini ifade etmektedir. Böylelikle de her yeni oluşum bir ilk eylem olarak gerçekleşir ve son sözcük son eylemin dışında tutulmaktadır.³³¹

Fazlalık (*Überschuss*): İfade ve eylem olarak mevcut düzen içinde hareket etmektedir. Bir taraftan kendi içlerinde kalırken, diğer taraftan birçok olanakları mümkün kılmaktadır. Mümkün kılınan olanakların içinde imkânsız, şeffaf olmayan, duyulmamış ve düşünülmemiş olanı içermektedir.³³²

Tüm bu düşünce figürleri, hermeneutik (yorumbilim) yöntemler ile yabancıya yaklaşmanın çeşitliliğini ortaya koyar. Waldenfels, düşünce figürlerinin bir düzenden başka bir düzene geçişi sağladıklarını belirtmektedir. Ayrıca düşünce figürleri sayesinde düzenler arası geçişlerdeki karmaşıklığın önlendiğini savunmaktadır. Böylece daha fazla ifade imkânlarının ortaya çıktığını belirtmektedir. Yani kelime oyunlarının çevirilerinde olduğu gibi imkânlar yaratarak kelime oyunlarını erek dile ve erek okuyucuya yakınlaştırmaktır. Özellikle kelime oyunlarının çevirilerinde yabancıya yaklaşma, kelime oyununun erek dile aktarımını kolaylaştıracaktır. Ayrıca Holger Siever, çeviride sapma derecesinin ve şeklinin önemini bunun sonucunda ise çeviri metninin yeninden adlandırılması gerektiğini şöyle ifade eder:

“Für die Bewertung einer interlingualen Texttransformation ist das Ausmaß an Äquivalenz von Ausgangstext und Zieltext von entscheidender Bedeutung. Nur wenn zwischen Ausgangstext und Zieltext tatsächlich Äquivalenz gegeben ist, kann von einer Übersetzung gesprochen werden. Sind die formalen und inhaltlichen Abweichungen zwischen Ausgangstext und Zieltext zu groß, ist es sinnvoll, für den Zieltext eine eigene Benennung wie Bearbeitung, Paraphrase, Nachdichtung usw. zu haben, um Art und Grad der Abweichung ausdrücken zu können.”³³³

³³⁰ Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*, 30.

³³¹ Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*, 31.

³³² Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*, 29-30.

³³³ Holger Siever, Lösungsvorschläge zu den Fragen und Aufgaben aus Übersetzungswissenschaft, erişim: 02 Ocak 2018. <http://www.meta.narr.de/9783823369424/Loesungsvorschlaege.pdf>.

Diller arası çeviri yapılırken kaynak metin ile erek metnin eşdeğerlilik derecesi metnin sapma oranını ortaya koyar. Eğer kaynak metin ile erek metin arasında eşdeğerlilik var ise çeviri yapılabilir. Siever, kaynak metin ile erek metin arasında içerik ve biçimsel sapmaların oranı geniş ise söz konusu metinler için betimleme, yeniden oluşturma, yeniden yorumlama gibi adlandırmaların yapılması gerektiğini belirtir. Sapma oranı geniş olan metinler de çeviriden çok yorumlama tekniklerinden faydalanılarak yeniden oluşumu ortaya koymaktadır.

Yorumlama tekniğiyle ortaya çıkan erek metin, mevcut hedef metnin düzeninden çıktığı için deformasyon gösterecektir. Hedef metnin içinde bulunmayan fakat hedef metin türüne sadık kalarak düşülmemiş olanı ifade etmesi halinde de *fazlalık figürü* ortaya çıkacaktır. Bu sapmalardan dolayı da zamansal ve mekânsal kaymalar oluşacağından kaydırma meydana gelecektir. Böylelikle de yorumbilim yöntemleri ışığında, yabancı olan yakınlaştırılmış olacaktır. Yabancıların yakınlaştırılması, yabancı olanı tam olarak ortadan kaldırmamakta sadece yabancılık derecesinde veya türündeki değişimini ortaya koyar.

Kelime oyunları sadece edebiyat metinlerinde yer almaz. Aynı zamanda reklam çevirilerinde izlenen trendler incelendiğinde kelime oyunlarının muhafaza edildiği ve sloganların dilimize çevrilemediği görülmektedir.³³⁴ Ancak bu tip metinlerde, erek kitleyi ikna etmenin önemli faktörlerden biri olduğu düşünüldüğünde, kelime oyununu muhafaza etmek yerine erek kitleyi etkileyecek bir çeviri, adaptasyon veya yeniden yazma eğilimi görülür. Dolayısıyla işlevsel eşdeğerlilik veya içeriksel eşdeğerlilik önem kazanır. Söz konusu durum, yabancılık kapsamında düşünüldüğünde, çevirisi yapılması istenen metnin içerisinde geçen kelime oyununun hiçbir suretle yabancılık unsuru içermemesi gerektiği düşünülebilir. Çünkü yabancılık unsurları bu durumda etki yaratmayabilir, erek kitleyi ikna etmeyebilir veya iletilmesi istenen mesaj erek kitle tarafından anlaşılmayabilir.

Sonuç itibari ile kelime oyunu çevirilerinde teknik eşdeğerlilik, ancak dillerin birbirlerine yakın olması durumunda gerçekleşebilir. İşlevsel ve içeriksel eşdeğerlilik durumlarında

³³⁴ Bkz. Bu konu ile ilgili inceleme Şelale Dalyan tarafından “Reklam Sloganlarında Söz Sanatları Çevirisi ve Çevirmen Yaklaşımları” isimli yüksek lisans tezinde yapılmıştır.

ise kültürel adaptasyon yapılması kaçınılmazdır. Gerek edebiyat çevirileri gerek reklam çevirilerinde, kelime oyunlarının çevirisi dilimize ya hiç yapılmamakta ya da işlevsel eşdeğerlilik mümkün olduğu durumlarda yapılmaktadır. Yazarın okuyucusunda yaratmak istediği etkiden vazgeçilmesi durumunda içeriksel eşdeğerlilik de söz konusu olabilmektedir. Heibert'in de belirttiği gibi çevirmenin, kelime oyununda bir eşdeğerlilik hiyerarşisi yapıp, yaratılmak istenen etkinin önemine göre çevirisini nasıl yapacağına karar vermesi gerekmektedir. En nihayetinde tüm bu çeviri işlemleri göz önünde bulundurulduğunda Heibert, çevrilemezlikten değil göreceli bir çevrilebilirlikten bahsetmektedir.³³⁵ Çevirmenin oluşturacağı eşdeğerlilik hiyerarşisi yukarıda da değinildiği gibi Waldenfels'in düşünce figürlerinin çeviri açısından önemini ortaya çıkarmakta ve bir bakıma radikal yabancılığa cevap niteliğinde olan düşünce figürlerinin de hiyerarşisinin oluşturulması olarak da görülebilir.

5.2.5. Başlık Çevirilerinde Yabancılık

Başlık bir konunun veya kitabın, kitabın içindeki bölümlerin ana düşüncesinin bir veya birkaç sözcükle aktarılmasıdır. Başlıklar, yazılan eser hakkında ilk fikri ifade ettiğinden okuyucunun dikkatini çekmeli ve etkili olmalıdır. Başlık çevirilerinin etkili, erek okuyucunun dikkatini çekecek ve erek kitleye hitap edecek bir şekilde olması konusunda çevirmen tek başına karar verebileceği gibi yayınevinin de görüşü, başlık çevirilerinin kararında etkin bir rol oynar. Christiane Nord, çevirmenin başlık çevirilerindeki yerini ve durumunu şöyle açıklar:

“In der Verlagpraxis entscheidet oft der Verlag über die Formulierung des Titels (übrigens nicht nur gegenüber Übersetzern, sondern ebenso häufig auch gegenüber Autoren). Gerade deshalb brauchen Übersetzer/innen gute Argumente, um ihre Vorschläge zu verteidigen – denn sie sind schließlich die Übersetzungsfachleute.”³³⁶

Başlık çevirilerinde Nord'un aktarımı göz önünde bulundurulduğunda çevirmenden ziyade yayınevinin etkili olduğunu ve çevirmenin kullanmak istediği başlık önerilerini gerekçelendirmesi gerektiği ifade edilmiştir. Sueda Özbent başlık çevirilerinde çevirmenin yanı sıra yayınevinin kararda etkili olmasını kitabın satış ve pazarlama

³³⁵ Heibert, *Das Wortspiel als Stillmittel und seine Übersetzung*, 242.

³³⁶ Christiane Nord, *Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften*, (Tübingen: UTB Verlag, 1993), 3.

tekniklerine bağlar. Yazarların ve özellikle yayınevlerinin ilk hedefi eserin çok satması³³⁷ yani geniş bir kitle tarafından ilgi görmesidir. Dolayısıyla da eser başlığının erek okuyucu kitlesine hitap etmesi gerekir. Erek kitleye hitap etmeyen bir başlık yazarın ulaşmak istediği kitleye ulaşamaması anlamına da gelmektedir.

Kitap ve konu başlıklarının çevirilerinin yabancılık türleri ile ilişkilendirilebilmesi için başlık çevirilerin sorunlarının ele alınması gerekmektedir. Kitap ve konu başlıkları konusunda ilk detaylı çalışma Christiane Nord tarafından gerçekleştirilmiştir. Nord, *Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften* giriş bölümünde Almanca, İngilizce, Fransızca ve İspanyolca dillerinde toplam 12.500 başlıktan oluşan, kurgusal, kurgusal olmayan, çocuk kitabı, hikâye, şiir ve dergi makaleleri üzerinde kapsamlı nicel ve nitel bir değerlendirmeyi temel aldığını belirtmiş ve ancak bu yolla güvenilir bilgi elde edebileceğine vurgu yapmıştır.³³⁸

Nord, geniş kapsamlı bütün analizinin sonucunda, başlıkların işlevselliğini aşağıdaki gibi tespit etmiştir. Ayırt edici işlev veya isimsel işlev (*Distinktive-/Namenfunktion*), üstmetinsel işlev (*metatextuelle Funktion*) ve ilişkisel işlev (*phatische Funktion*), bunlar ilk iletişim temasının işlevini sağlayanlar için vermiş olduğu başlıklardır. Bunun ötesinde göndergesel (*referentielle = darstellende*), anlatımsal (*expressive = einstellungsaudrückende*) ve hitap (*appellative = zur Lektüre verführende oder interpretationssteuerende*) içerikli işlevlere ayırmıştır. Nord yapmış olduğu başlıkların işlevselliğine göre ayrımının sonucu da başlık çevirisindeki sorunları şöyledir:

Ayırt Edici veya isimsel işlevler: Orijinal eserin başlığı nasıl ise çeviri eserinin başlığı da içeriksel olarak kendi kültürüne özgü olmak zorundadır. Ancak burada “sadık” çeviri anlayışı sonucunda erek kültürde söz konusu başlık ile ilgili bir başlık var ise fikir tartışmalarına neden olabilir.³³⁹ Örneğin; Günther Grass’ın “Aus dem Tagebuch einer Schnecke” isimli eseri Fatih Özgüven tarafından “Kurbağa Güncesi” olarak çevrilmiştir. Çevirmen “sümüklü böcek” yerine “kurbağa” sözcüğünü kültürel faktörlerden dolayı tercih etmiş olabilir. Eğer çevirmen “Sümüklü Böceğin Günlüğünden” veya “Sümüklü Böceğin Güncesi” olarak çevirseydi kültürel yabancılık ortaya çıkmış olacaktır. Kurbağa

³³⁷ Özbent, Sueda,” Almanca Edebi Eser İsimlerinin Çevirisinde Kültürel Etkenler”, *Proceedings Book of 2nd International Scientific Reseaches Congress on Humanities and Social Sciences*, (İstanbul, IBAD, 2017), 620.

³³⁸ Nord, *Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften*, Giriş

³³⁹ Nord, “Buchtitel und Überschriften”, 293.

roman ve hikâyelerde bir yere sahip olduğu için çevirmen de çeviri kararını bu doğrultuda almış olabilir.

Üstmetinsel İşlev: Erek kültürdeki şekil uzlaşması çerçevesinin kabul edilebilir olmasıdır. Bu kaynak kültürde ve erek kültürde farklı olabilir.³⁴⁰ Üstmetinsel işlevde kültürler birbirleri ile kıyaslandığı zaman yabancılik ortaya çıkacaktır. Kültürlerarası kıyaslama ile yapılan çevirilerde *kültürel yabancılik* veya diğer bir deyişle *yapısal yabancılik* ortaya çıkacaktır. *Kültürel yabancıliğin* ortaya çıkmasının nedeni ise kültürlerin birbirleri ile olan iletişimi ve kültürel mesafeden dolayı yabancılik fenomenleri ortaya çıkabilmektedir. Markstein “reeler” ile ilgili çalışmasında kültürel özellikler barından “reeler”den bahsetmiş ve bunlardan bir tanesinde başlık olduğunu aktarmıştır. Markstein reeler için kar yağmasını örnek vermiştir. Markstein’nın verdiği örnekte Avrupada karın sıklıkla yağdığını ve karın Avrupa ülkelerinin kültürü içerisinde yer aldığını dile getirmiştir. Karın yağması Afrikalıların bakış açısına göre ise bilinmeyen olarak ortaya çıkacağını belirtmiştir. Yabancılik kapsamında burda doğal olan “reeler”den değil, daha çok bireyler yani yazarlar tarafından yaratılan veya oluşturulan reelerin sınırlarının belirlenmesinin sorun oluşturduğuna vurgu yapmıştır.³⁴¹

Markstein’in belirttiği gibi toplumların kültürlerin içerisinde yer alan doğa olaylarındaki reeler değil, daha çok yazarların kendi dünyaları içerisinde ve kendi toplumlarının kültürel düzenleri içerisinde yarattıkları reelerin çevirileri sorun olacaktır. Bir yazarın kendi toplumun kültüründe var olan bir fenomene eserinin başlığında yer vermesi halinde ve bunun erek dille aktarımında dilsel yabancılikten öte kültürel yabancılik olarak ortaya çıkacaktır. Çünkü başlıkta yer alan fenomen Markstein’in değindiği gibi toplum kendi kültürün de var olan fakat erek toplum kültürün de bilinmeyen tanınmayan olduğu zaman yabancılik ortaya çıkacaktır. Çevirmen böyle bir durumda erek okuyucusuna hitap eden kendi kültüründe yer alan bir başlık verebileceği gibi erek kültürün normları dışında bulunan bir başlıkta tercih edebilir. Buradaki çeviri kararında çeviri politikası veya yayınevinin kararı da etkili olacaktır.

³⁴⁰ Nord, “ Buchtitel und Überschriften“,293.

³⁴¹ Elisabeth Markstein, “Realia”, *Handbuch Translation*, yay. Mary Snell-Hornby, G. Hans Hönl, Paul Kußmaul, Peter A. Schmitt, (Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999), *Handbuch Translation*, 289.

İlişkisel İşlevler: Başlığın uzunluğunu ve akılda kalıcılığını ortaya koyar. Burada dillerin yapısı ve kültürel özellikler içeren başlıkların tercihi metinler arası sorunları da ortaya çıkarır.³⁴² İlişkisel İşlev içeren başlıkların çevirilerinde dilsel ve kültürel yapılardan dolayı hem *dilsel* hem de *kültürel yabancılık* ortaya çıkabilecektir. Diller ve dolayısıyla da kültürel yapılar kendi içerisinde bir bütünlük arz ederler. Dillerin kendi içerisindeki yapıları kültürü de etkisi altına aldığından yabancılık ortaya çıkabilecektir. Örneğin; Johann Peter Hebel'in "Schatzkästlein des Rheinischen Hausfreundes" isimli öykü ve takvim hikâyeleri Gökçen Ezber tarafından "Öykü Sandığı" olarak çevirmiştir. Çevirmen başlığı kısaltmak ile erek okuyucunun aklında kalmasını hedeflemekte ve erek okuyucunun ilgisini çekecek bir başlık vermiştir. Ayrıca "Öykü Sandığı" kitabı içinde günlük sıradan insanların içinde yer aldığı yaşantıları ele aldığından, çevirmen erek okuyucusuna yabancı olmayacak ve ilgisini çekecek bir başlık verme ihtiyacı duymuş olabilir. Eğer çevirmen tarafından "Renli Ev Arkadaşının Hazine Sandığı" olarak başlığı kaynak dile kültüre sadık bir çeviri gerçekleştirmiş olsaydı, erek okuyucunun aklında kalmayacağı gibi hitap da etmeyebilirdi. Erek okuyucuya başlıkta yabancı gelebilecek ilk sözcük eğer önceden yabancı deneyimi yok ise "Renli" olurdu. Ren'in Almanya'da bilinen büyük bir nehirin ismi olduğundan ve orada ikamet eden kişiyi belirtmek için kullanılan "Renli" olduğunu anlamak ilk bakışta zor olabilirdi. Dolayısıyla da böyle bir başlık kültürel fenomninden ötürü erek okuyucusuna hitap etmeyecek ve başlık çevirisindeki işlevsellik *kültürel yabancılık* fenomeninden dolayı işlevsiz olacaktır.

Göndergesel İşlev: Başlıkta geçen sözcüklerin asıl anlamaları ile aktarımıdır. Göndergeseldeki çeviri sorunu çok anlamlı sözcüklerin kaynak kültür okuyucusunda dünya ve kültür bilgileri doğrultusunda bir şeyler ifade ederken, erek kültür okuyucusuna bir anlam ifade etmemesidir.³⁴³ Örneğin; Johann Wolfgang von Goethe'nin "Die Wahlverwandschaften" başlıklı düz yazısı farklı çevirmenler tarafından farklı zamanlarda değişik şekillerde çevrilmiştir. Sadi Irmak tarafından 1962 yılında "Gönül Yakınlıkları"; Nüzhet Kocamemi tarafından 1978 yılında "Gönül Bağları"; Mahmure Kahraman tarafından 1999 yılında "Seçilmiş Akrabalıklar"; Deniz Aslan tarafından 2006 yılında "Gönül Yakınlıkları" başlığı şeklinde çevirmişlerdir. Çeviri açısından bakıldığında ise Goethe'nin düz yazısının neden birçok çevirmen tarafından farklı başlıklar altında

³⁴² Nord, "Buchtitel und Überschriften", 293.

³⁴³ Nord, "Buchtitel und Überschriften", 293.

çevrildiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Goethe, “Die Verwandschaften” adlı eserinin başlığını kimya kanunlarından esinlenerek vermiştir. Başlık, kimya alanında geçen, kimyasal türlerin bazı maddeler veya türlerin başkalarına tercih eğilimini tanımlamakta kullanılan bilimsel bir terimden alınmıştır. Dolayısıyla eser, kimyasal afinite yasalarınca yürütülen veya düzenlenen insan tutkuları metaforuna dayanmakta ve kimya yasalarının evlilik veya insanların sosyal ilişkilerini nasıl tahribata uğrattığını ele almaktadır. Söz konusu kimya yasası, romanın kahramanları tarafından dördüncü bölümde tartışılmakta ve esprili bir şekilde kendi durumları ile ilişkilendirilmektedir. Türkçede bu denli farklı başlıkların olmasının nedeni, çevirmenlerin kimya kanununu insanların sosyal ilişkileri ile bütünleştirememelerinden kaynaklanmış olabilir. Görüldüğü gibi söz konusu eser başlığı çevirilerinin farklı olması, çevirmenin bu kapsamda bir yabancılık deneyimi edinmemiş olması ile açıklanabilir.

Anlatımsal İşlev: Ortaya çıkan çeviri sorunları örtük değerlendirmeler veya duygu ifadeleri ile ilgilidir. Zira başlıklar bir bağlam içerisinde olmaksızın algılanmazlar bu da her kültürde farklılık göstermektedir. Diğer bir ifadeyle bir başlık kaynak kültürde belli farklı duygu ve çağrışımlarda bulunurken erek kültürde aynı duygu ve çağrışımlar ortaya çıkmayabilir dolayısıyla aynı etki yaratılmış olmayacaktır.³⁴⁴ Örneğin; Friedrich Hebbel’in “Maria Magdalena” adlı drama eseri Selehattin Batu tarafından “Maria Magdalena” olarak çevrilmiştir. “Maria Magdalena” ismi kaynak okuyucusunda İncilde geçen kutsal bir simi çağrıştırırken erek metin okuyucusunda dinsel yabancılık nedeniyle aynı etki ve çağrışımı yaratmayabilir. Çevirmen, çeviri eylemini gerçekleştirirken yabancılaştırma yöntemine başvurmuştur. Maria Magdalena, Türkçesi *Meçdelli Meryem* veya *Magdalale Meryem mi* şeklinde çevrilen başlığı kullanmamış ve başlığı olduğu gibi aktarmayı tercih etmiştir. Çevirmenin böyle bir tercihte bulunmasının birçok nedeni olabilir. Birincisi; yayınevinin isteği üzerine yapmış olabilir. İkincisi ise erek okuyucuda yabancılık hissiyatı uyandırmak istemiş olabilir.

Çağrı İşlevi: Alıcı odaklı olduğundan çeviri sorunları daha sık ortaya çıkmaktadır. Çağrı işlevi gören başlıklarda teknik olarak şiir ve retorik araçlar veya dolaylı olarak göndergesel veya anlatımsal işlevsellik ön plana çıkmaktadır. Başlıklarda dolaylı veya dolaysız hitabetin etkisi erek kültür okuyucusunun beklentilerini dikkate almak

³⁴⁴ Nord, “Buchtitel und Überschriften“, 293.

zorundadır.³⁴⁵ Örneğin; Heinrich Böll’ün “wo warst du Âdem” düz yazısı Zeyyat Selimoğlu tarafından “Âdemoğlu Nerdeydin?” başlığı altında, farklı tarihlerde ve farklı yayınevleri için çevirmiştir. Çevirmen, Heinrich Böll’ün düz yazı çevirisini aktarırken erek okuyucunun beklentisini göz önüne almadan birebir çevirseydi “Nerede kaldın Adem” şeklinde olurdu. Âdem Türkçe bir isim olduğu için yazarın, okuyucusunda uyandırmak istediği merak uyanmamış olacaktı. Heinrich Böll “Wo warst du Adem” adlı düz yazısında insanoğlunun savaş dönemindeki insanlığına seslenmekteydi. Çevirmen de aynı etkiyi içeriksel olarak yaratabilmek için “Âdemoğlu Nerdeydin?” başlıkla Âdemoğlu deyişi ve soru işareti ile hitap etmeye çalışmıştır.

Özbent, Nord’un belirttiği kitap ve konu başlıklarının çevirilerinde özellikle göndergesel, anlatımsal ve çağrı işlevinin oluşabilmesi ancak erek kültürde geçerli olan kültürel normlara ve uzlaşımlara bağlı olduğunu aktarmaktadır.³⁴⁶

Kitap ve konu başlıkları çevirilerinde dil ve kültür normları önem teşkil ettiği için bu çeviriler *yapısal* ve *kültürel yabancılığı* içermektedir. Nord, her ne kadar *yabancılık* kavramını kullanmasa da kategorileştirdiği çeviri sorunları, yabancılık durumlarını işaret etmektedir. Nord, ayrıca çeviri sorunlarını dört kategoride şöyle aktarır:

“Pragmatische Übersetzungsprobleme (PÜP), die sich aus dem Kontrast von Ausgangs- und Zielsituation einschließlich der Konstellation der Kommunikationspartner und der intendierten Textfunktion(en) ergeben, kulturpaarspezifische Übersetzungsprobleme (KÜP), die sich aus der Konfrontation unterschiedlicher Normen und Konventionen in Ausgangs- und Zielkultur ergeben, sprachenpaarspezifische Übersetzungsprobleme (SÜP), die sich aus den strukturellen Unterschieden besonders von Lexik und Syntax der Ausgangs- und Zielsprache ergeben, sowie textspezifische Übersetzungsprobleme (TÜP), die ganz spezifisch ausgangstextgebundene Besonderheiten (z.B. ein Wortspiel) betreffen [...]”³⁴⁷

Nord’un başlık çevirilerindeki sorunlar için oluşturduğu dört kategori, yabancılık kapsamında ele alındığında başlık çevirilerindeki sorunsalların, yabancılıktan kaynaklandığı görülecektir. Yabancılık ve çeviri ilişkisinin ortaya koyulabilmesi için dört kategorinin tek tek ele alınması gerekir. Nord’un birinci kategorisi olan pragmatik çeviri sorunlarının iletişim durumu ve iletişim partneri ile ilgili olduğunu belirtir. Nord,

³⁴⁵ Nord, “Buchtitel und Überschriften“, 293.

³⁴⁶ Özbent, Sueda, “Almanca Edebi Eser İsimlerinin Çevirisinde Kültürel Etkenler”, 622.

³⁴⁷ Nord, *Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften*, 209.

pragmatik çeviri sorunlarını görünür hale gelebilmesini de metin dışı faktörlere bağlayarak şöyle gerekçelendirir:

- Göndericinin amacı, kültür odaklı ise,
- Erek alıcı kaynak kültürü tanımıyor veya bilmiyor ise,
- Kaynak metin zaman ve mekân ile ilgi ise,

sayılan tüm bu faktörler pragmatik çeviri sorunları olarak başlıkları işlevlerini ilgilendirdiğine vurgu yapar.³⁴⁸ Nord'un ikinci kategorisindeki çeviri sorunları ise kaynak ve erek kültürün karşılaşması sonucu ortaya çıkan farklı norm, örf, gelenek ve göreneklerin sonucunda oluşan farklılıklardan meydana gelmektedir. Örneğin; selamlaşma, teşekkür etme veya özür dileme gibi iletişimsel faktörlerden olabileceği gibi iletişimsel olmayan geleneksel kıyafetler, cenaze törenleri, masa görgüsü gibi faktörlerden de meydana gelmektedir. Nord, çalışmasında başlıkların temel amacının iletişim olduğunu vurgulayarak başlık çevirilerinde özellikle de iletişimsel geleneklerin yer aldığını belirtir bunlar; stil geleneği, edebiyat geleneği, biçimsel gelenekler, transkript gelenekleri ve özellikle de çeviri gelenekleri olduğunu aktarır.³⁴⁹

Nord'un ilk iki kategorisindeki çeviri sorunları, erek kültürün norm ve gerçeklik düzeninin, kaynak kültürün norm ve gerçeklik düzeni ile örtüşmemesinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bir toplumun norm ve gerçeklik düzeni başka bir kültürün norm ve gerçeklik düzeni ile örtüşmediği zaman kültürel veya yapısal yabancılık ortaya çıkacaktır. Her topluma ait dilin, kültürün kendilerine has geleneksel yapıları vardır. Toplumlara has olan geleneksel yapılar, toplumların yaşam stilini, edebiyatını hatta o toplum içerisinde yer edinmiş yazarların stilini de barındırır. Eğer toplumların kendilerine has geleneksel yapıları olmasıydı yabancılık fenomenleri ortaya çıkmayacak ve hatta edebiyat üzerinden değerlendirilirse ülkelere has edebiyat geleneği değil, dünya edebiyatı geleneği hüküm sürecekti.

Ayrıca yabancıların aktarımında çeviri geleneğinde, ülkelerin çeviri politikaları da önemli bir rol oynar. 1940'lı yıllarda "Tercüme Bürosu"nun kurulması ile başlayan çeviri faaliyeti dönemin çeviri geleneğini ve çeviri politikasını gösterir. Dönemin çeviri

³⁴⁸Nord, *Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften*, 211.

³⁴⁹ Nord, *Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften*, 249.

geleneği veya çevirinin nasıl yapılması gerektiğini Nurullah Ataç “Tercüme Dair” yazısında şöyle dile getirir:

“Tercüme etmek, bir dilde düşünülmüş bir şeyi bir dilde tekrar düşünmek demektir. Fransızca bir kitap, Fransızca düşünülmüştür; onu yeniden Türkçe düşünmek lazımdır, Türkçesini yazarken gene Fransızca düşünmekte devam ederseniz ancak kelimeleri Türkçeye çevirmiş olursunuz, tercüme etmiş olmazsınız.”³⁵⁰

Ataç, çevirmenlerin çevirilerini gerçekleştirirken yabancı dilde yazılan bir eserin Türkçeye aktarımı sırasında kaynak dilin normları içerisinde değil; erek dilin normları içerisinde düşünülmesi gerektiğini belirtir. Ataç, söylemiyle yerlileştirmeyi kastetmektedir. Yerlileştirme yöntemi, yabancıların izlerinin silinmesi anlamına gelmektedir. Yani yabancılik veya yabancılığı ihtiva eden her ne var ise ortadan kaldırılacaktır. Ataç, kaynak metin içerisindeki kültürel fenomenlerin erek kültürdeki fenomenler olması gerektiğine vurgu yapar. Yani bir Türk yazarı söz konusu konuyu nasıl ele alıyorsa, çevirmenin de konuyu aynı bir Türk yazarmış gibi ele almasını ister.

Nord’un üçüncü kategorisinde yer alan çeviri sorunlarının erek ve kaynak dildeki özellikle leksik ve sentaks alanlarındaki yapısal farklılıklardan meydana geldiğini aktarır.³⁵¹ Nord’un belirttiği leksik ve sentaks farklılıkları, dillerin birbirlerine olan uzaklarından ve her dilin kendi yapısal farklılıklarından kaynaklanan yabancılığı gösterir. Larisa Cercel, dillerin yapılarından kaynaklanan yabancılik durumunu, kendi ve yabancı ilişkisini Schleiermacher’ın teorisinden yola çıkarak “*Das Verhältnis von Eigenem und Fremdem in Schleiermacher hermeneutischer Übersetzungstheorie*” adlı çalışmasında ele almıştır. Cercel, Schleiermacher’ın tespitine göre kendi ve yabancı dil karşı karşıya geldiğinde, yabancılığı simgeleyen bir mantıksızlığın söz konusu olduğunu söyler. Çünkü bir dilin hiçbir sözcüğü diğer dilde karşılığını bulamamakta, ön ve son takıları uymamakta ve her dilin kendine göre çok çeşitli ifade seçenekleri bulunmaktadır. Dolayısıyla yabancılik kendini bir dilin anlamsal boyutunda da söz diziminde de gösterir.³⁵²

³⁵⁰ Nurullah Ataç, “Tercüme Dair”, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, yay. Öner Yağcı, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), 15.

³⁵¹ Nord, *Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften*, 262.

³⁵² Larisa Cercel, “Das Verhältnis von Eigenem und Fremdem in Schleiermacher hermeneutischer Übersetzungstheorie”, *Das Fremde im Eigenen: Die Funktion von Übersetzungen im Prozess der deutschen Nationenbildung*, yay. Bernd Kortländer - Sikander, Singh (Tübingen: Narr Francke Attempo Verlag, 2011), 97.

Diller arasındaki yabancılık ve dolayısıyla diller arası farklılık özellikle başlık çevirileri kapsamında irdelendiğinde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Yazar, eserine verdiği başlık ile hem eser hakkında bilgi verir hem de okuyucusunun dikkatini ve ilgisini çekmeye çalışır. Dolayısıyla yazar burada sözcüklerini ve söz dizimini hedefi doğrultusunda kullanır. Nord ise başlık çevirilerindeki dilsel farklılık sorunlarının farklı eş anlamlardan, sesteş ilişkilerden, çok anlamlılıktan, farklı türetilmiş kelime alanlarından, farklı yan anlamlardan, fonetik ve fonolojik yapılardan kaynaklandığını belirtir.³⁵³ Nord'un belirttiği tüm bu farklılıklar, *yapısal yabancılığı* işaret etmektedir. Yapısal yabancılık, başka dil ve dil sistemlerini de barındırması açısından diller arasındaki farkları göstermektedir.

Nord'un dördüncü kategorisinde metin özellikleri çeviri sorunları olarak yer alır. Kelime oyunları gibi kaynak metne bağlı spesifik özelliklerin erek metne çevirisinde sorun olarak ortaya çıkar. Kelime oyunu, söz sanatı olduğu için çeviri sorunlarının başında gelir. Yabancılaştırma yöntemi ile çevrilmiş bir başlık karşısında erek okuyucu iki farklı tutum sergileyebilir. İlk tutum, erek okuyucu için başlık yabancı olduğundan hiçbir şey ifade etmeyebilir ve erek okuyucunun esere olan ilgisini azaltabilir. İkinci tutum ise erek okuyucu daha önceden yabancı deneyimi edinmiş ise erek okuyucuya hitap edebilir ve erek okuyucunun dikkatini çekebilir. Genel olarak başlık çevirilerinde ortaya çıkan, dilsel ve kültürel yapıların farklılıklarından dolayı *yapısal-kültürel yabancılık* derecesidir. Çevirmen başlık çevirilerinde yapısal-kültürel yabancılık derecesini niteleyen kelimelerin farkında olduğu zaman erek okuyucunun dikkatini esere çekmek amacıyla erek kültürün ve dilin kendi dilsel, kültürel normları içerisinde yer alan bir başlık tercih edebilir. Erek dil ve kültürün gerçeklik düzeni içerisinde yer alan bir başlığı yayınevini ikna etme amacıyla gerekçelendirmesi gerektiğinde yabancılık derecesin etkisinden yola çıkarak açıklama yapma şansına sahip olacaktır.

5.2.6. İsim Çevirilerinde Yabancılık

İsimler, dünya üzerindeki canlı cansız tüm varlıkları birbirinden ayırmaya yarayan, durumlarını, birbirleriyle olan ilgilerini, duygu ve düşüncelerini karşılayan sözcüklerdir. İsimler, kullanıldıkları alanlara ve durumlara göre anlam kazanırlar. Bireyleri temsil

³⁵³ Nord, *Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften*, 263.

ettikleri gibi olgu, unsur ve durumları da temsil etmektedirler. Çeviri ve özellikle çevirmen açısından isimlerin önemini Eszter Kuttor şöyle aktarır:

“Jeder Schrift des Übersetzungsprozesses hängt von den Entscheidungen des Übersetzer ab: ob der Name sprechend ist, oder nicht, wie wichtig die Bedeutung des sprechenden Namens ist, wie wichtig die Form des Originalnamens ist; der Übersetzer entscheidet auch darüber, welche Strategie er nach der Analyse des Originals benutzt und auf welcher sprachlicher Ebene er den Namen in den zielsprachigen Text einführt. Er muss eventuelle semantische und stilistische Verluste abschätzen und phonetischen, morphologischen, semantischen, stilistischen Eigenschaften des Originals beachten.”³⁵⁴

Kuttor, çalışmasında özellikle edebiyattaki fantastik isimlerden yola çıkar. Fantastik isimler, genel anlamıyla bilinen isimlere oranla betimleme yaparak ortaya çıkmaktadır. Böylece isimler metin içerisinde özel işlevlere sahiptirler. Dolayısıyla çevirmen, çeviri sürecinde isimlerle ilgili stratejik kararlar almak zorundadır; ve kararları alırken anlamsal, stilistik kayıpları göz önünde bulundurmanın yanı sıra orijinal ismin fonetik, morfolojik, anlamsal, stilistik özelliklerini de dikkate almalıdır.

Kuttor, isimlerin çevirilerinde çevirmenin uygulayabileceği altı yöntemden bahseder. Bunlar; kopyalama (*kopieren*), doğallaştırma veya adaptasyon (*Naturalisation oder Adaptation*), yerine geçirme (*Substitution*), modifikasyon (*Modifikation*), silme veya boş bırakma (*Deletion*) ve son olarak betimleme (*Explikation/Deskription/Beschreibung*) yöntemleridir.

Kopyalama yönteminde isimler, kaynak dilde olduğu gibi erek dile aktarılır. Çevirmen, kopyalama yöntemi ile çeviri eylemini gerçekleştirdiğinde erek okuyucunun ismi anlayacağını varsaymaktadır. Ayrıca çevirmen gerekli gördüğü taktirde isimlerin anlaşılmasını kolaylaştırma adına isimlere kültürel atıflarda bulunabilir.³⁵⁵ Örneğin: Dan Brown’ın “Da Vinci Şifresi” adlı eserini İngilizceden Türkçeye çeviren Petek Demir, isimlerin aktarımını kopyalama yöntemi ile gerçekleştirmiştir. Robert Langdon veya Jacques Saunieré gibi. İsim çevirilerinde, kopyalama yönteminin uygulanması yabancılaştırma yöntemi olarak görülebilir. Çevirmenin nadir kullanılan isimlerde

³⁵⁴ Eszter Kuttor, “Namengebung in Phantasien. Übersetzungsmöglichkeiten der literarischen Eigennamen“, (Pecs: Universität Pecs, Ungarn), 227, erişim: 11 Aralık 2017. http://epa.oszk.hu/02100/02137/00021/pdf/EPA02137_ISSN_1219543X_tomus_15_fas_3_2010_ger_227-231.pdf.

³⁵⁵ Kuttor, “Namengebung in Phantasien. Übersetzungsmöglichkeiten der literarischen Eigennamen”, 227-228.

kopyalama yöntemine ek olarak açıklama yapması ve erek okuyucusunun anlamasını kolaylaştırması ise *sıradan yabancılık* olarak açıklanabilir. Söz konusu isimlere getirilen açıklamalar, erek okuyucunun bilinirlik ufkuna yerleşecektir. Böylelikle de erek okuyucu, yabancı isimler hakkında yabancılık deneyimini gerçekleştirmiş olacaktır.

Doğallaştırma veya *adaptasyon* yönteminde daha çok kaynak dilin yazım biçimine bağlı olarak erek dile uygunluğunun ön plana çıktığını ve özellikle coğrafik ve kişi isimlerinde farklılık olabildiğini aktarmaktadır.³⁵⁶ Örneğin: München = Münih, Sachsen= Sakson. Doğallaştırma veya başka bir deyişle adaptasyon yöntemi isimlere uygulandığı zaman her ne kadar dilsel olarak erek dilin normlarına uygun olarak yazılmış olsalar da söz konusu yerlerin veya kişilerin yabancı olduğu gerçeği ortadan kalkmayacaktır. Özellikle coğrafi isimlerin çevirilerinde erek okuyucunun zihninde söz konusu yer için kaynak dildeki şehrin özellikleri değil, daha ziyade kendi bildiği şehrin özellikleri belirecektir. Doğallaştırma veya adaptasyon yöntemiyle yapılan çevirilerde *sıradan yabancılık* veya kısmi olarak kültürel yabancılık ortaya çıkabilir.

Yerine geçirme yöntemi her iki dildeki paralelliği alır ve kaynak dildeki isimlerin erek dilde de kabul edilebilir bir eşdeğeri olması gerektiğinden yola çıkar. Bu durum özellikle coğrafi isimlerde karşılaşılmaktadır.³⁵⁷ Yerine geçirme yöntemine örnek olarak Tuna Nehri'nin birçok ülkeden geçmesi ve her dilde farklı bir isme sahip olması verilebilir. Örneğin: Almancada die Donau, İngilizcede the Danube veya Romence'de Dunărea. Yerine geçirme yönteminde coğrafi isimler, diğer dilde bilinen, tanınan hatta birebir aynı fenomeni ifade ettikleri sürece yabancı değildirler, sadece dilsel olarak farklı şekilde yazıma sahiptirler. Yerine geçirme yönteminde yukarıda bahsi geçen örneğin dışında bir şehir ismi veya bir şehre ait yapının ismi ise ancak sıradan yabancılık olarak nitelendirilebilir. Yerine geçirme yönteminde *sıradan yabancılığı* nitelendirmesi de bilgi odaklı olmasından kaynaklanır.

Modifikasyon yönteminde, isimler fonetik, morfolojik veya anlamsal değişime uğramakta ve bunun birçok nedeni olabilmektedir. Eserde geçen bir ismin değişime uğraması çevirmenin amaç ve hedeflerine bağlı olarak gerçekleşir. Çevirmen ses uyumunu

³⁵⁶ Kuttor, "Namengebung in Phantasien. Übersetzungsmöglichkeiten der literarischen Eigennamen", 228.

³⁵⁷ Kuttor, "Namengebung in Phantasien. Übersetzungsmöglichkeiten der literarischen Eigennamen", 228.

(aliterasyon) bozmamak adına isimlerde değişiklik yapabileceği gibi, erek okuyucusunun isimleri rahat telaffuz edebilmeleri için de değişiklikler yapabilmektedir.³⁵⁸

Silme veya *boş bırakma* yöntemi, çevirmen isimlerin erek metinde çok bir anlam ifade etmediği zaman uygulanan bir yöntemdir. Çevirmenin bu işlemi uygulama nedeni genelde çevrilemez sözcük oyunları veya kültür odaklı işaretlerle karşılaşmasıdır.³⁵⁹ *Silme* veya *boş bırakma* yöntemi çeviride uygulandığı zaman yabancı fenomenler bir bakıma yok sayılır.

Betimleme yönteminde çevirmen ismin yanına ek bilgiler verir. Bu ek bilgiler metnin içerisine yerleştirebileceği gibi dipnot olarak da verebilir. Bu yöntem, ismi betimleyerek erek okuyucusunu metin bağlamında bilme olasılığı düşük olan bilgilerin aktarımında kullanılır. Örneğin bir marka ismi veya köy, kasaba gibi isimler.³⁶⁰ Çevirmenin isimlerin çevirilerinde betimleme yapması, bir bakıma açıklama yapması erek okuyucusuna isimler hakkında bilgi vermesi, olabilecek eksik bilgiyi betimleme yöntemi ile gidermesi *sıradan yabancılığın* ortadan kaldırılması sağlanmış olacaktır.

İsimlerin çevirilerinde kullanılan yöntemler, çeviri eylemi sürecinde çevirmenin yabancılık ile karşılaştığını ve yabancılığı erek okuyucusuna nasıl aktardığını gösterir. Kopyalama yöntemi, çevirmenin, çeviri süreci uygulaması olarak yabancılaştırmayı işaret etmektedir. Fakat erek okuyucu açısından, çevirmen tarafından isimlere yapılacak atıflar *sıradan yabancılık* özelliğini gösterir. Çevirmenin kültürel atıflar yapmasının sebebi, özellikle nadir rastlanan isimlerin erek okuyucu tarafından algılanmasını sağlamaktır. Böylelikle erek okuyucu açısından yabancılık durumu ortadan kalmış olacak ve *sıradan yabancılık* özelliği kazanmış olacaktır.

Çevirmen tarafından isimlerde adaptasyon, yerine geçirme, modifikasyon silme veya boş bırakma ve betimleme yöntemlerinin uygulanması, erek okuyucu açısından *sıradan yabancılığı* gösterir. İsimlerin anlaşılması ve kolay okunabilmesi için çevirmen tarafından uygulanan tüm yöntemlerle, erek okuyucuyu bilgilendirdiği ve erek okuyucunun kendi gerçeklik düzeni içerisinde yer alan fenomenler ile aktarımı gerçekleştirdiği görülür. İsimler, eserlerin içerisinde kilit rol oynadıkları için isim çevirileri genellikle erek

³⁵⁸ Kuttor, “Namengebung in Phantasien. Übersetzungsmöglichkeiten der literarischen Eigennamen“, 229.

³⁵⁹ Kuttor, “Namengebung in Phantasien. Übersetzungsmöglichkeiten der literarischen Eigennamen“, 229.

³⁶⁰ Kuttor, “Namengebung in Phantasien. Übersetzungsmöglichkeiten der literarischen Eigennamen“, 229.

okuyucunun anlamasına yönelik olarak yapılmaktadır. Dolayısıyla çevirmenin isim çevirilerinde uygulayacağı her çeviri yöntemi sonuç itibari ile *sıradan yabancılığa* götürecektir. Ayrıca isim çevirilerinde, çevirmen ve erek okuyucu açısından sıradan yabancılığın yanı sıra en üst ulaşabileceği yabancılık derecesi isimlerin kaynak kültürde ifade ettiği anlamın erek kültürde olmaması veya aynı anlamı ifade etmemesi halinde *kültürel yabancılığı* yani *yapısal yabancılığı* işaret edebilir.

5.3. Çeviribilimde Radikal Yabancılık

Radikal yabancılık diğer iki yabancılık derecesi gibi sadece sınırların dışında olan değil, sınırların ötesinde yer alan bir yabancılık aşamasıdır. Waldenfels, radikal yabancılık derecesini açıklamak için metaforlardan yararlanır. Ona göre radikal yabancılık var ile yok veya bugün ile yarın arasında olduğu gibi düzen veya normları etkileyen sınırlar çizmez. Waldenfels, radikal yabancılığı daha çok geçiş süreçleri olarak tasvir ederken sınır (Binnengrenze) ve eşik (Schwelle)³⁶¹ gibi metaforlardan yararlanır. Ona göre sınırlar çizilebilir nitelikte olup sınırlar ötesinde geçişleri hatta git-gelleri mümkün kılar. Sınır geçişlerinde uygun geçişlerin yapılabilmesi kurallara bağlıdır. Sınırlar söz konusu iken sıradan veya yapısal yabancılığı nitelemekte ve her iki yabancılık aşamsının da ortadan kaldırılabilir özellikte olduğuna vurgu yapar. Çünkü sınırlar geçilebilir olduğundan sınır ötesindeki yabancılık tanınabilir veya anlamlandırılabilir. Ancak radikal yabancılık için Waldenfels, sınır metaforunu değil eşik metaforunu kullanır. Ona göre eşiklerin tam olarak yeri belli olmadığı gibi sınırların taşıdığı özelliklerin hiçbirini taşımazlar. Eşiklerin, sınırlara göre bir diğer özelliği ise geçişlerinin çok rahat olmadığıdır. Eşik geçişleri yapılırken kabullenme ve normalleştirme stratejileri uygulanmaktadır çünkü eşğin ötesinde insan algısının karşılaştığı şeyleri kabullenmesi ve anlamlandırması kolay değildir.³⁶² Radikal yabancılık içinde barındırdığı böylesi karmaşık yapıdan dolayı hiçbir düzenle örtüşmez ve aktarımın zorluklarından dolayı yoruma açık bir yabancılık aşamasını oluşturur. Yoruma açık olan bu yabancılığı Waldenfels, sorgulayarak yorumlama yöntemleri ile açıklar:

³⁶¹ “Die Schwelle ist schwer zu verorten, im strengen Sinne ist sie gar nicht zu verorten. Sie bildet einen Ort des Übergangs, einen Niemandsort, an den man zögert, verweilt, sich vorwagt, den man hinter sich laesst, aber nie ganz”.

Waldenfels, *Sinnesschwellen. Studien zur Phänomenologie des Fremden* 3, 9.

³⁶² Waldenfels, *Sinnesschwellen. Studien zur Phänomenologie des Fremden* 3, 9-10.

“Über Fremdes und mit Fremden sprechen bedeutet, sich auf die Bahn der Aneignung zu begeben. Dabei wird das bekannte Arsenal sprachlicher Bewältigungsformen eingesetzt, von der identifizierenden Referenz über Sinnstrukturen und Sinnkriterien bis hin zu pragmatischen Regeln, die uns in den Stand setzen, das Fremde zu verstehen und uns mit Fremden zu verständigen. Gerät dieser Prozess ins Stocken, so stehen Deutungsverfahren zur Verfügung, die das Verdikt der Unverständlichkeit aufschieben. Aufgehoben wird das Verdikt allerdings nicht, denn wo kein Sinn ist, da hat der Hermeneut nichts zu suchen.”³⁶³

Waldenfels, burada yabancı hakkında söylemde bulunmanın ancak kendi ile mümkün olduğunu söyler. *Kendi* olan ile *yabancı* söyleminin mümkün olabilmesi içinde dilsel oluşumların bilinen tüm imkânlarından faydalanarak gerçekleştiğine vurgu yapar. Dilin tüm imkânları, algılama yapıları, anlama kriterlerini ve yabancıyla iletişim kurmayı sağlayan faydacı kuralları içerir. Waldenfels, dilin tüm imkânlarını yorumlama yöntemleri olarak görür ve yorumların anlamlı olması gerektiğini savunur. Yabancı ile olan iletişim dilsel araç ve gereçler sayesinde kurulabilmektedir. Bu iletişim bozulduğunda ise yorum yapılamaz ve sadece yaklaşık anlamlandırma yöntemleri geçerlilik kazanır. Yaklaşık anlamlandırma, anlama sürecini sadece öteler ama yabancıyı ortadan kaldırmaz. Anlaşılması istenene yaklaşık ve sığ bir anlam yüklenir çünkü yabancı burada bir nevi anlamsız kalmaktadır. Waldenfels, anlamsızlığın olduğu yerlerde yorumun olamayacağını aktarır. Yani pragmatik olarak dilsel kullanım doğru olmalı ki yorumlama için zemin hazırlanmış olsun. Ayrıca yorum için hazırlanan zeminde tek bir anlam olmadığını uygular. Anlam değişkenliğinin zaman, mekân ve metinsel bağlamlara bağlı olduğunu belirterek şöyle aktarır:

“Es gibt Sinn, aber einen einzigen Sinn entfaltet sich auf den Hintergrund von Nicht-Sinn, [...]. Damit nimmt die Phänomenologie (wie auch die Hermeneutik) einen durchgehend okkasionellen Zug an. [...], es bildet ein Feld, ein Zeigfeld nämlich, in dem das Symbolfeld mit seinen Kontexterweiterungen und Dekontextualisierungen verankert ist. Dieser Okkasionalität lassen sich über alle alltäglichen Sinnkonstellationen hinaus durchaus historische Züge entlocken, die auf epochale Veränderungen verweisen.”³⁶⁴

Radikal yabancılıkta, yabancıyı anlama ve algılama yorum ile mümkün olduğu için tek bir anlamının var olduğunu söylemek mümkün değildir ve fenomenoloji (aynı zamanda yorumbilimin) okasyonel bir nitelik kazanır. Anlamlar, bağlam içerisinde olmadıkça anlamsız kalır. Dolayısıyla Gadamer’in okasyonelcilik (okazyonalizm, yani ara

³⁶³ Waldenfels, *Vielstimmigkeit der Rede. Studien zur Phänomenologie des Fremden* 4, 9.

³⁶⁴ Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*, 37.

nedencilik ile karıştırılmaması gerekir!) kavramı sözcüklere anlam yüklemektedir. Burada zaman ve mekân olguları önem kazanır. Örneklendirmek gerekirse: “ben” sözcüğünün kullanıcısının kim olduğu bilinmediği takdirde anlam ifade etmez. Veya “burada” sözcüğünün neresi olduğu mekânsal bilgi olmadığı sürece bilinmez. Okasyonelcilik (*Okkasionalität*³⁶⁵) sıradan olarak ortaya çıktığı için anlamsal kombinasyonlar tarihsel ve dönemsel değişiklikleri ifade eder. Başka bir deyişle sözcükler tarih boyunca değiştiği için bugünün anlamını taşıyamıyor olabilirler. Dilsel olarak değerlendirildiğinde Gadamer için okasyonelcilik dilin özünde yatmaktadır çünkü her sözcük, okasyonel anlamı içinde bulunduğu an ile özdeşleşip anlam kazanır.³⁶⁶

Radikal yabancılıkta anlam, bağlamın içinden ortaya çıkar ve bu anlam bağlamın da zaman ve mekânın önemi çeviride de ortaya çıkar. Walter Benjamin, kendi döneminde de bağlamın ancak metinden yola çıkıldığında ortaya konabileceğini savunur ve çıkış noktasını çevirmen fenomenolojisi süreci olarak görür. Bu süreç başlangıçtaki öncülün aksine paradoks bir algılama eylemine yol açar çünkü ortaya çıkan çeviriyi ikinci bir sanat eseri yani bir diğer dilde artık var olan bir ikinci metin olarak değerlendirir. Çeviri Benjamin’de de görüldüğü gibi bir kültürden diğer bir kültüre aktarım ve bağlamsallaştırmadır.³⁶⁷ Bağlamsallaştırma ve aktarım süreçlerinin temelinde ise mekânsallık ve zamansallık yatmaktadır. Bu süreçler doğrultusunda bağlamsallaştırmanın tanımı şöyledir:

“Das Fremde Werk von außen existiert im Inneren der jeweils ’heimischen’ Kultur vornehmlich als eigenes, es wird in den Kontext der zunächst fremden, inkompatiblen Kultur integriert.”³⁶⁸

Yani yabancı eser dıştan her ne kadar yabancılığı temsil etse de içindeki kendinin olan yerel kültürü barındırır, çünkü içerik yabancı ve uygun olmayan kültürün içinde bir bağlama oturtulmuştur. Görüldüğü üzere üstte bahsi geçen çeviri anlayışı Gadamer’in

³⁶⁵ Gadamer Okasyonelcilik kavramı kendi felsefesinde üç şekilde ele almaktadır. Birincisi dil öğretimi, ikincisi sanat öğretimi üçüncüsü ise yorumbilimdir. Her üç kullanımında okasyonelcilik kavramına birbirine bağlı farklı anlamlar yüklemektedir. Okasyonelcilik kavramı söz konusu çalışmada yukarıda yapılan açıklama doğrultusunda ele alınmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için ayrıca

Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, (Tübingen: J.C.B. Mohr Verlag, 1990).

³⁶⁶ Gadamer, *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 149-155.

³⁶⁷ Wolfgang Müller-Funk, *Theorien des Fremden*, (Tübingen: UTB Verlag, 2016), 321-322.

³⁶⁸ Wolfgang, *Theorien des Fremden*, 322.

okasyonelcilik anlayışı ile ciddi bir paralellik gösterir. Eğer çeviride kaynak metin erek metne dönüşmüşse, çevirmenin bir bağlam içerisinde aktarım yapmış olması gerekir. Zamansal ve mekânsal doğrultuda okasyonel sözcük seçimleri yaparak kaynak metinde geçen sözcükler erek metinde anlam kazanırlar çünkü sadece belli bir bağlam içerisinde anlamlı olan sözcükler metni anlaşılır kılmakta ve çevirinin işlevselliğini yaratabilir. Böylece yabancılık olgusu ya en aza indirgenmiş veya ortadan kaldırılmış olacaktır.

Radikal yabancılık çeviride Itamar Even-Zohar'ın “Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazının Durumu” adlı çalışması ile de açıklanabilir. Even-Zohar çoğuldizge içinde “merkez” ya da “çevresel” konumlardan bahseder. Ona göre *merkez* konum çoğuldizgenin *merkezini biçimlendirmesidir*. Zohar, merkez konumu, çoğuldizgenin biçimlendirmesini çeviri örneklerini geliştiren araçlardan biri olarak görür ve özellikle yabancı edebiyat türünün çeviri yoluyla erek edebiyata getirisini dile getirerek şöyle açıklar:

“Yabancı eser yoluyla yerli edebiyatta, daha önce olmayan özellikler girer. Bu özellikler arasında artık etkisini yitirmiş olan uzlaşımların yerini alabilecek yeni bir gerçeklik örneğinden başka, yeni bir şiir dili, yeni “matriks”ler, yazın politikaları ve deyiş biçimleri gibi birçok başka özellik de bulunur. Açıkça görülür ki çevrilecek eserlerin seçimini yöneten ilkeler, çoğuldizgede egemen olan durum tarafından belirlenmiştir. Çevrilecek metinler, yeni yaklaşımlarla uyuma göre ve erek edebiyatta görebilecekleri yenilikçi işleve göre seçilirler.”³⁶⁹

Even-Zohar, çoğuldizge ile yabancı edebiyattan çeviri yapılmasının, erek dilin edebiyatında olmayan yeni özellikleri beraberinde getirdiğini vurgular. Erek dilin edebiyatında mevcut olmayan ve çeviri aracılığıyla gelen yeniliğin yabancılığı temsil ettiği söylenebilir. Hatta erek dilin edebiyatına çeviri yoluyla yerleştirilmek istenen edebiyat türü daha önceden erek dilde mevcut değilse ve yeni bir tür olarak yer edinecek ise *türsel yabancılık* ortaya çıkacaktır. *Türsel yabancılık* daha öncede değinildiği gibi erek dilin edebiyatında olmayan bir edebi türün çeviri yoluyla erek dilin edebiyatına kazandırılmasıdır. Ayrıca erek dilin edebiyatında olmayan özelliklerin erek dile kazandırılması sadece kendi sınırlarının dışında olanın sınırların içine alınması değil, daha ziyade Waldenfels'in de radikal yabancılık için kullandığı eşik tanımını destekler niteliktedir. Waldenfels'e göre radikal yabancılık daha çok geçiş süreçlerinden oluşur ve

³⁶⁹ Itamar Even-Zohar, “Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazının Durumu”, *Çeviri Seçkisi II Çeviri(bilim) Nedir?*, çev. Saliha Peker (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008), 128.

geçiş süreçleri eşik olarak adlandırılır. Ona göre eşikler, sınırlara oranla geçişleri çokta kolay değildir. Eşik geçişlerinde kabullenme ve normalleştirme stratejilerinin uygulanması gerekir. Bu durum da Even-Zohar'ın çoğuldizgenin var olmasında ortaya koyduğu üç madde ile açıklanabilir:

1. "Çoğuldizge henüz oluşmamışken, ya da başka bir deyişle, edebiyat henüz 'genç' ve yerleşme sürecinde iken;"
2. Edebiyat ya 'çevresel' ya 'güçsüz' ya da her iki durumda iken;
3. Edebiyatta dönüm noktaları, bunalımlar ve yazınsal boşluklar yaşanırken."³⁷⁰

Evan-Zohar'ın çoğuldizgeye duyulan gereksinim ortaya çıkmasını belirttiği üç madde yabancılık dereceleri kapsamında incelendiğinde radikal yabancılığı nitelediği görülür. Birinci madde de yer alan bir edebiyatın henüz oluşmamış olması veya genç olması içerisinde her tür yazın metnin yer almadığını gösterir. Eksik olan yazın metnlerinin tamamlanması veya geliştirilmesi yabancı yazın metnlerinin çevirileri ile olmaktadır. Even-Zohar'ın da değindiği gibi başka edebiyatların deneyiminden yararlanılmaktır. Burada başka edebiyatların deneyimlerinden yararlanmak bir bakıma yabancılık deneyimi edinmek olarak da açıklanabilir.

"Der Übersetzer hat es immer dann mit Fremderfahrung zu tun, wenn der Text Merkmale aufweist, für die ihm auf der Basis der eigenen Sprache, Literatur und Kultur keine einsichtige Interpretation zur Verfügung steht. Es kommt jedoch etwas anderes hinzu, was ihm sein Geschäft im Gegensatz zu dem Interpreten erschwert. Wie dieser kann er versuchen, die Bedeutung der fremden Textelemente, der fremden Sachverhalte oder etwa der fremden Darstellungsweise zu rekonstruieren, und er wird dabei im Idealfall von allen Hilfsmitteln Gebrauch machen, die ihm zu Verfügung stehen. Im Gegensatz zum Interpreten jedoch kann er seine Rekonstruktion nicht in der Form einer Rede über den Text vorstellen (Übersetzervorreden oder –nachworte sowie alle Formen von Kommentaren, die nicht bruchlos in den Übersetzungstext integriert sind, bestätigen dies ex negativo). Seine Aufgabe besteht nicht nur darin, sich das Fremde des Textes so weit möglich verstehend anzueignen und damit für sich zu reduzieren (was [...] nicht gleichbedeutend damit ist, die Fremdheit des Textes in der Übersetzung zu mindern); er hat es unter der Bedingung der eigenen Sprache, Literatur und Kultur und zudem in der Form der Übersetzung darzubieten."³⁷¹

³⁷⁰ a.g.e., s.128.

³⁷¹ Lönker, „Aspekte des Fremdverstehens in der literarischen Übersetzung“, 50.

Fred Lönker'in yabancı deneyimi açıklamasının Evan-Zohar'ın başka edebiyatların deneyiminden yararlanmak ile aynı doğrultuda olduğu söylenebilir. Çoğuldizge kuramının ilk maddesinde yer alan “Çoğuldizge henüz oluşmamışken, ya da başka bir deyişle, edebiyat henüz “genç” ve yerleşme sürecinde iken” açıklaması, erek dilin edebiyatında olmayan veya eksik olandan türden bahseder. Henüz olmayanın veya tam olarak yerleşmiş olmayanın aktarımında çevirmen de ilk yabancılık deneyimini gerçekleştirmiş olacaktır. Özellikle çevirmenin gerçekleştireceği yabancılık deneyimi ise çeviri sürecinde yorum getiremediği yabancı fenomenler olacaktır. Yani Lönker'in aktardığı gibi edebiyat kaynak metnin içerisinde çevirmenin kendi dil, edebiyat ve kültüründe olmayan unsurlar olduğu takdirde çevirmen anlaşılır bir yorum getirememekte ve böylelikle yabancı deneyimini gerçekleştirmektedir. Lönker ayrıca çevirmenin bir yorumcu olmadığını vurgularayak, yorumcu ve çevirmen kıyaslandığında çevirmenin işinin yorumcuya göre daha da zorlaştıran bir durum söz konusu olduğunu söyler. Çevirmen, yorumcu gibi davranıp yabancı olan metni, yabancı olan durumları ve yabancı temsilleri yardımcı kaynaklar kullanarak yeniden yapılandırabilir fakat çevirmen yorumcu gibi yapılandırdıklarını deyiş ve söylem tarzında metnin üstüne yerleştirmekle yetinemez. Çevirmenin, metnin anlaşılır olması için birçok yerde yorum yapması gerekebilir ki bunlar çevirmenin ön sözü, son sözü veya erek metnin içerisine yerleştirilmiş yorumlar olabilir. Çevirmenin görevi sadece bir metnin içerisinde geçen yabancılığı anlayarak edinim sağlamak ve yabancılığı kendisi için azaltmak değildir (yabancılığın azaltılması burada çeviri metnin içerisinde yabancılığı aza indirgemekle eş anlamlı olarak anlaşılmamalıdır), çevirmen aynı zamanda yabancılığı - kendi dil, edebiyat ve kültürünün imkânları çerçevesinde - çeviri metni olarak sunmak durumdadır. Yani yeni olan edebi metnin, erek okuyucusu için de anlaşılır ve zevk verici bir hale getirilmesidir. Ayrıca değinilmesi gereken diğer önemli bir nokta çoğuldizge kuramın birinci maddesi neticesinde, yabancı deneyimini sadece çevirmen değil, yeni, genç ve henüz yerleşmemiş olmasından dolayı erek okuyucu da gerçekleştirir. Fakat erek okuyucunun gerçekleştirdiği yabancı deneyimi kendi deneyimi değil, çevirimin aktardığı yabancı deneyimidir. Erek okuyucunun gerçekleştireceği yabancı deneyimi, *radikal yabancılığın* düşünce figürü olan kaydırma düşünce figürünün ortaya çıkması biçimindedir. *Kaydırma düşünce figürü* ile gerçekleştirilen deneyim *kendi* deneyimidir ancak *kendinin* deneyimi değildir. Tıpkı erek okuyucunun gerçekleştireceği yabancılık deneyimi gibi.

Çoğuldizge kuramının ikinci maddesinde yer alan, edebiyat ya “çevresel” ya “güçsüz” ya da her iki durumda iken ile edebiyatın “çevresel” veya “güçsüz” durumda olması ilk maddedeki gibi yazın türünde eksiklerin olması anlamına gelir. Söz konusu durumda kendi çoğuldizgesel yapısını üretemediğinden ortaya çıkan eksikleri ancak çeviri yazın ile tamamlayabilir. “Güçsüz” durumdaki edebiyatlar zengin ya da daha güçlü edebiyatlar ile karşılaştırıldığında, zengin veya güçlü olan edebiyatlar kendi sınırları içerisinde yenilik üretebilirken, “güçsüz” durumdaki edebiyat böylesi bir konuma sahip olmadığından kendi çoğuldizgelerini üretemediğinden “ithal” örneklerle bağlı kalırlar. Özellikle “güçsüz” edebiyat durumlarının yaşandığı uluslarda yabancılık en üst seviyede varlığını uzun süreli olarak devam ettirebilir. Çünkü böyle durumlardaki edebiyatlarda ithal yolla geçiş sağlanması sadece edebiyat türünün geçişi değildir. Edebiyat türünün kendisi haricinde dilin imkânları da işin içine girmektedir. Erek dilin imkânları doğrultusunda “ithal” edilen edebiyat türleri zaman içerisinde ancak yer edinebilecektir. Bir bakıma burada da yabancılıktan kendine doğru bir geçiş süreci söz konusu olmaktadır. İşte bu geçiş süreci radikal yabancılıktaki eşik geçişini ön plana çıkarır ve erek dile aktarılan edebiyat türü git-gelleri yaşadktan sonra belki o zaman kendine yer edinebilir.

Çoğuldizgenin son maddesinde ise edebiyatta dönüm noktasının, bulanımın veya yazınsal boşlukların yaşanması farklı nedenlerden dolayı ortaya çıkabilmesi yer alır. Erek dilde var olan edebiyat türünün nesillerin beklentilerine cevap veremeyecek konumda olması veya Toury’nin deyiimiyle “modası geçmiş” olması gibi durumlarda *radikal yabancılığın* ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca edebiyatta dönüm noktaları, bulanımlar veya yazınsal boşluklar ise *radikal yabancılıktaki* düşünce figürlerinden olan deformasyon ile de açıklanabilir:

“Jede Geburt ist eine Frühgeburt, jeder Geborene ein Nachzügler, und diese Verspätung wiederholt sich überall dort, wo Neues entsteht, das bestehende Maßstäbe durchbricht. Jede Neuformung realisiert sich daher als Verformung bestehender Formationen.”³⁷²

Yani her dönüm noktası, yeni düşünce ve fikirlerin ortaya çıktığını, bir zamanlar var olan standartlardan ayrıldığını ve değiştiğini, bunun sonucunda da deformasyonların meydana geldiğini gösterir. Çoğuldizge ağırlıklı olarak yazın ile alakalı olarak mevcut düzen

³⁷² Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*, 31.

içerisinde olmayan eksikliklerin çeviri yoluyla hızlı bir şekilde bertaraf edilmesi ve sonunda da erek edebiyatın ve dilin imkânları çerçevesinde yenilerinin oluşturulması, geliştirilmesi sürecinden bahseder. Yeniden oluşturmak veya boşlukları doldurmak kendi düzeninin içerisinde tam olarak belli olmadığından *radikal yabancılığı* işaret eder. Waldenfels'e göre deformasyon, yani yeni düşünce fikirlerinin ortaya çıktığı yerde, mevcut standartların kırıldığına yani değiştiğine vurgu yapar. Böylelikle de her yeni oluşum bir ilk eylem olarak gerçekleşir.³⁷³ Even-Zohar'ın edebiyatta dönüm noktaları, bunalımların ve boşlukların olmasını belirttiği gibi. Edebiyatın içinde bulunduğu bu durumun bertaraf edilmesi ise *deformasyon* düşünce figürünü ortaya çıkarır. Mevcut durumun en hızlı bir şekilde ortadan kaldırılması ve yerine yenisinin gelmesi dönüm noktasıdır ve bunalım olduğu zaman devreye girer. Edebiyatın dönüm noktası veya bunalım durumu, söz konusu ülkede edebiyatın hiç olmadığını göstermez, edebiyatın kendi içerisinde var olan bir sistemde kısır kaldığını işaret eder. Dolayısıyla deformasyon düşünce figürü böyle bir durumda mevcut olan standartları değiştirerek yerine yenisini getirir. Yeni olan, çeviri aracılığıyla erek edebiyata yerleştirilmeye çalışıldığı için erek edebiyatta var olan üzerinde deformasyon meydana gelecektir. Ayrıca edebiyatta yazınsal boşlukların yaşanması, söz konusu erek dilin edebiyatında bazı edebi türlerin olmaması anlamına gelmektedir. Edebiyatın yazınsal boşluk olduğundan çeviri yoluyla erek dilin edebiyatına aktarılan edebi tür bir ilk ise *türsel yabancılığı* oluşturur. Olmayan bir türe erek dilin edebiyatında yer verilmesi ise kendi sınırlarının ötesinde olduğundan ve tamamıyla daha önceden erek okuyucu tarafından bilinmeyen tanınmayan bir tür olduğundan *radikal yabancılığı* niteler.

Evan-Zohar'ın çoğuldizge kuramının ortaya çıkmasının nedenleri olarak belirttiği her üç madde de *radikal yabancılık* derecesini içermektedir. Eğer edebiyatta böylesi bir durum söz konusu ise çevirmenin çeviri sürecindeki rolü ve çeviri kararları da önem arz etmektedir. Erek dilin edebiyatında sorun olması, genç olması, güçsüz olması, onun gelişiminin diğer yani yabancı edebiyat türlerinin aktarımı ile hızlandırabileceği ve geliştirebileceği gerçeğini ortaya koymaktadır. Çevirmen, erek kültürün edebiyatında ve dilinde yer almayan yabancı feneomenlerin aktarımını gerçekleştirirken erek okuyucunun gerçekleştireceği yabancı deneyiminin kendisinin aktardığı yabancı deneyimi olduğu bilincinde ise erek okuyucuya (kendi) yabancılık deneyimini edinebilme fırsatı sunmak

³⁷³ Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*, 31.

adına değişken bir çeviri strajesi uygulayabilir. Çevirmen erek okuyucuya yabancılık deneyimi edinme fırsatı sunduğu taktirde oguldizge kuramı çerçevesinde bunalımda olan, genç olan, gelişmekte olan erek edebiyatın çevresel konumdan merkezi konuma geçişini kolaylaştırmış olacaktır. Ayrıca çeviri yoluyla erek dile edebiyata ve kültüre aktarımı gerçekleştirilen metin türleri ile yeni metin türlerinin yerleşmesine zemin hazırlayacağı gibi kendi olanın da üretimine katkı sağlayacaktır. Böylelikle de hem erek dilin zenginleşmesine hem de erek edebiyatın gelişimine katkı sağlayacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında çeviri ve çeviribilimin yabancılık araştırması ile ilişkisi incelenmiştir. Çevirideki yabancılığın tespit edilebilmesi ve somutlaştırılabilmesi için belli başlı çeviribilimcilerin çeviri tanımlarından yararlanılmıştır. Çeviri tanımları ve yabancılık ilişkisinin ortaya konulmasında, ele alınan çeviri tanımlarının her çeviri bilimcinin kendi odak noktasına göre farklı olması ve bundan dolayı da çevirinin tek bir tanımı olmadığı gibi çeviri ve yabancılık ilişkisi kapsamında incelenen tanımlar da farklılık göstermiştir. Çevirinin en genel tanımından daha spesifik olarak irdelenen çeviri tanımlarının içerisinde dolaylı ve örtük bir yabancılığın varlığı tespit edilmiş ve çeviri tanımlarında yabancılığın somut olarak ele alınmadığı görülmüştür. Çalışma kapsamında bu eksiklikler tespit edilmiş olup bundan sonra yapılacak çeviribilimsel çalışmalarda yabancılık unsurlarının da çalışmaya dahil edilmesi önerilmiştir. Bunun yanı sıra disiplinler arası kazanımlar için zemin oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çeviride yabancı, yabancılık, yabancılık türleri ve yabancılık dereceleri ilişkisini Bernhard Waldenfels'in yabancı fenomenolojisinden yararlanılarak ortaya konulması kaçınılmazdı çünkü Waldenfels yabancılık fenomenolojisinin kurucusu olduğu gibi yabancılık türlerini ve derecelerini tasarlayan bilimcidir. Çalışmada yabancılık tür ve derecelerinin çeviri açısından önemine değinilmiş, yabancı deneyimi ve yabancıyı anlama ile olan ilintisine dikkat çekilmiş ve çeviribilim için yeni bir perspektif kazandırılmıştır (ki bu kazanımlardan diğer beşeri bilimler de yararlanabilirler). Yabancıya cevap vermek veya yabancıya yakınlaşmak ancak yabancılık dereceleri ile mümkündür çünkü her yabancılığın aşılabilir veya basit bir yabancılık olmadığı görülmüştür: Yabancı fenomenleri tespit etmek, fenomenleri yabancılık derecelerine göre kategorileştirmek, çevirmene çeviri esnasında yabancıнын nasıl aşılabileceği konusunda ışık tutabilir veya hangi şekilde erek metne aktarım yapabileceği konusunda yardımcı olabilir. Bu nedenle de yabancı fenomenolojisinin çıkış noktası olan yabancı deneyiminin ve yabancılık derecelerinin önemi vurgulanmıştır.

Yabancı deneyimi bir bakıma yabancıyı anlamayı ifade etmektedir. Çalışmada yabancı deneyiminin yapılabilmesinin ilk şartının yabancı ile karşılaşmak olduğu vurgulanmıştır. İlk defa karşılaşılacak yabancı ve yabancından edinilen bilginin, *bilgi ve deneyim ufku*na yerleştirilmesi gerekmektedir. Lönker'in çeviride yabancılık deneyimi ile ilgili tespitleri geliştirilmiş ve çevirmen haricinde erek okuyucunun da yabancı deneyimini

gerçekleştirebileceği çeviribilimsel olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada erek okuyucunun gerçekleştireceği yabancılık deneyiminin, çevirmenin seçeceği çeviri yöntemine göre şekilleneceği ifade edilmiştir. Eğer çevirmen, yabancılaştırma yöntemi uygular ise erek okuyucu da yabancı deneyimi edinme imkânına sahip olacak ve *bilgi ve deneyim ufukunu* genişletecektir (ki bu noktada çeviri politikaları çok etkin olabilmektedir). Ayrıca Lönker'in çalışmasında ele aldığı *bilgi ve deneyim ufku* kavramları özellikle de *deneyim ufku* kavramı çeviride *yabancı deneyim ufku* olarak derinleştirilebilir. Çünkü çevirilerde elde edilen deneyim, *kendi olanın deneyimi* değil, üçüncü bir şahsın, yani çevirmenin sunduğu bir yabancı deneyimdir (3. şahıs yabancıyı aktardığından çevirilerdeki yabancılık fenomenleri ön yargılara dayanabilir ve algıyı olumlu veya olumsuz etkileyebilir).

Ayrıca yabancıyı anlama, bir bakıma *ufukların kaynaşması* kavramı çevirmen odaklı ele alınarak *radikal yabancılığın* düşünce figürlerinden olan *fazlalık* düşünce figürü ile irdelenmiştir: Çevirmen gerçekleştirdiği çeviri ile *yabancı deneyimi* ve *yabancıyı anlama* sonucu ufukların kaynaşmasını sağlarken, çeviriye getireceği yorumlar sonucunda iki farklı durumun ortaya çıkabileceğine vurgu yapılmıştır. Bunlardan biri *anlam daralması* diğeri ise *anlam çoğalması* dır. Çevirmenin gerçekleştireceği yorumda, anlam daralması veya anlam çoğalmasının ortaya çıkmasının ise *yabancılığın radikal* derecesi olduğu gösterilmiştir. Zira bu yorumlar, *anlam daralması* veya *anlam çoğalmasına* neden olacak ve iletilmek istenen mesaj net olarak alıcısına ulaşmadığından *radikal yabancılık* olarak algılanmasına neden olacaktır.

Çeviride yabancılığın önemi çoğunlukla yabancılaştırma yöntemi ile ilişkilendirilse de, çeviride yerlileştirme yönteminin de bir o kadar önemli olduğu ortaya konulmuştur. Yerlileştirme yönteminde, kaynak metnin diline ve kültürüne ait tüm yabancı fenomenler erek metne aktarılırken erek okuyucunun kendi *gerçeklik düzenine* uygun bir şekilde aktarıldığından yabancının izleri silinmektedir. Söz konusu yöntemde, yabancının izleri silindiğinden erek okuyucunun yabancı deneyimi edinimine set çekileceği gibi erek okuyucunun yabancı hakkındaki bilgi ve deneyim ufkuna da set çekileceği saptanmıştır. Yerlileştirme yöntemi aynı zamanda erek dilin ve kültürünün gelişimini de olumsuz yönde etkilemektedir çünkü kültürlerin teması ve etkileşimi engellenmektedir. Yerlileştirme yöntemiyle gerçekleştirilen her çeviri sadece kendi gerçeklik düzeni içerisinde dönüp durmaktadır. Yani sürekli olarak erek dilin ve kültürün sınırları

içerisinde hapsolacaktır. Bundan ötürü olacak ki Schleiermacher, yerlileştirme yönteminden yabancılaştırma yöntemine daha fazla önem vermiştir. Ayrıca yerlileştirme yöntemi uygulanan çevirilerde erek okuyucunun karşılaşılabileceği yabancılık derecesinin ağırlıklı olarak *sıradan yabancılık* olduğu ortaya konulmuştur.

Çalışmada çeviride yabancılaştırma yönteminin bir bakıma yabancının ve yabancılık türlerinin ve derecelerinin yeri ve konumunun belirlenmesinde önemli bir rol oynadığına vurgu yapılmıştır. Schleiermacher'ın yabancılaştırma yönteminde tespit edilen yabancı fenomenler, Horst Strenger'in kültürel yabancılık için yapmış olduğu açıklama ile desteklenmiştir. Sonuç itibarıyla Schleiermacher'ın yabancılaştırma yönteminde resim, algı, kendi gerçeklik düzeninin dışında bulunan bilgi ve anlamlar yabancı fenomenler olarak tespit edilmiştir.

Ayrıca yerlileştirme ve yabancılaştırma yöntemleri farklı bir başlık altında değil de farklı bir grupta ile ele alan Sylvia Reinart'a yer verilerek onun yerlileştirme ve yabancılaştırma yöntemlerine getirdiği dört farklı seçenek yabancılığın türleri ile ilişkilendirilmiştir. Yerlileştirme ve yabancılaştırma yöntemi kapsamında yapılan inceleme sonucu; dilsel mesafe, kültürel mesafe, kültürel semboller, ödünçleme, kültürel norm ve sistemlerin yabancı fenomenler olduğuna dikkat çekilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde çeviride yabancılık tür ve derecelerinin işlevleri ve buna bağlı olarak da yabancı fenomenler ortaya konulmuştur. Çevirmen tarafından çevirisini gerçekleştireceği metnin dış analizinin *sıradan yabancılığı*; metnin içinde yer alan ve kültürel farklılıklar barındıran fenomenlerin *yapısal-kültürel yabancılığı*; metin içerisinde anlamlandırma amacıyla yorum gerektiren bölümlerin ise *radikal yabancılığı* temsil etikleri görülmüştür.

Çevirideki *sıradan yabancılığı* niteleyen fenomenler Christiane Nord'un metin dışı faktörleri ve Radegundis Stolze'nin metin dışı gözlemleri incelenerek açıklanmış ve *sıradan yabancılığı* temsil eden fenomenler tespit edilmiştir. Çeviride *sıradan yabancılığı* niteleyen fenomenlerin başlıcalarının; metnin başlığı, yazarın künyesi, metin türü, yayın yılı, yayın yeri, zaman, kültürel topluluk, edebi metin türü olduğu ortaya konulmuştur.

Çevirmen tarafından metin analizleri doğrultusunda *sıradan yabancılık* fenomenlerinin cevapları, çevirmenin metin hakkında ihtiyaç duyduğu bilgileri sağladığından çeviri kararları ve dil kullanımının belirlediği ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca *sıradan yabancılık*

fenomenlerinin yabancı olma özelliğinin nasıl ortadan kaldırılabileceği konusu da yine çevirmenin başvuru kaynakları ile açıklanmış ve bir örnekleme ile desteklenmiştir.

Yabancılığın ikinci aşaması olan *yapısal-kültürel yabancılık* ise çevirideki fenomenlerin belirlenmesinde önce *yapısal-kültürel yabancılık* ve çeviri ilişkisi kurulmuş ve *yapısal-kültürel yabancılık* nasıl ortaya çıktığına dikkat çekilmiştir. *Yapısal yabancılık*, çeviride iki dünya düzenin karşılaşması sonucu ortaya çıkmaktadır: *Kendi dünya düzeni* ile *yabancı dünya düzeni*. Her iki dünya düzeni kendisiyle dilsel, kültürel, bilişsel ve duyuşsal mesafeleri getirdiğinden iki dünya düzeni arasındaki farklılığa vurgu yapılarak açıklanmıştır. Yapılan açıklamalardan sonra çevirideki *yapısal-kültürel yabancılık* temsil eden fenomenlerin başlıcaları tespit edilmiştir. Bunlar dilsel çeşitlilikler, mecaz ve metaforlar, kelime ve dil oyunları, başlık çevirileri, isim çevirileri, atasözleri, deyimler, tekerlemeler gibi fenomenler olduğu ortaya çıkarılmıştır. Böylelikle hem çeviri yöntemlerine hem de yabancılık ilişkilerine beraber çözüm yolları sunulmuştur.

Yabancılığın en üst seviyesi olan *radikal yabancılık* çeviride Itamar Even-Zohar'ın çoğuldizge kuramı ile açıklanmıştır. Even-Zohar'ın çoğuldizge kuramı ile amaç, yabancı edebiyattan çeviri yoluyla erek dilin edebiyatında olmayan yeni özellikleri getirmek olduğundan iki farklı yabancılık türü ortaya çıkmıştır. Birincisi erek dilin edebiyatında yer almayan edebi bir metin türünün çeviri yoluyla aktarılmasından dolayı *türsel yabancılık*türüdür. İkincisi ise *radikal yabancılık* türüdür. Çoğuldizge kuramında ortaya çıkan *radikal yabancılık*ya cevap yine *radikal yabancılık* düşünce figürlerinden olan *sapma* ve *deformasyon* ile verilebileceği ifade edilmiştir. Yani çevirmenin tespit ettiği yabancılığa göre uygulayacağı çeviri yöntemi ile yabancı olanın nasıl kendi olana dâhil edileceğine vurgu yapılmış ve yabancıyı anlama ile yabancı deneyiminin kazanımlarına dikkat çekilmiştir.

Sonuç olarak yabancılık her şekli ile çevirinin içerisinde yer almaktadır, hatta her türlü yabancılık var olduğu müddetçe çeviri de var olmaya devam edecektir. Çeviride dahil olmak üzere günümüze kadar yabancı ve yabancılık konusuna yeterince odaklanılmamış, sadece hep varlığından bahsedilmiş fakat çeviribilimsel bir bakış açısı sunulmamıştır.

Çeviribilimin odak noktaları metinsel, dilsel ve kültürel olarak belirlenmiştir. Çeviri, bir alan olarak varlığını yabancılığa borçludur. Bu yüzden ki çeviribilimde xenolojik bir

Çalışma yapılması zorunludur. Söz konusu çalışmada yabancılık araştırması olan xenoloji ile yabancının sorunu ortaya çıkarılmış ve yabancı fenomelojisini ışığında özellikle de yabancı deneyimi, yabancıyı anlama ve yabancılık türleri ve dereceleri ifade edilmiştir. evirideki yabancı fenomenler belirlenmeye çalışılırken ilk olarak yabancılığın türleri saptanmış ve bunun sonucunda da “yabancı”dan “kendi”ne doğru geçişin nasıl sağlanabileceği konusu açıklanmıştır. Konunun derinliği, alanın genişliği nedeniyle ve Türkiye’de yabancılık konusunun neredeyse hiç ele alınmamasından dolayı bu konuda genel bir çalışma yapılması zorunlu olmuştur. Bu çalışmanın hedeflerden biri de çeviride yabancı konusuna dikkat çekerek daha detaylı ve kapsamlı çalışmalar yapılabilmesi için zemin hazırlamaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akın, Ayla. *Çeviri Sürecine Yorumbilimsel Yaklaşımlar: Çeviribilimde Yorumbilimsel Paradigma*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim Anabilim Dalı, 2016.
- Albrecht, Corinna. „Kulturwissenschaftliche Xenologie und Kulturkomparatistik“, *Handbuch interkultureller Germanistik*. Alois Wierlacher ve Andrea Bogner (drl). 541-547. Stuttgart: Metzler Verlag, 2010.
- Arı, Sevinç. *Çeviri ve Kültürel Semboller*. İstanbul: Değişim Yayıncılık, 2016.
- Ataç, Nurullah. “Tercümeyle Dair“, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*. Öner Yağcı (drl). 15-17. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Bachmann-Medick, Doris. *Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen. Göttinger Beiträge zur Internationalen Übersetzungsforschung*. Band 12. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1997.
- Behr, Hartmut. „Die Stellung der Xenologie in der Wissenschaft – oder: Die Stellung der Frage nach dem Fremden in der Wissenschaft“. *Die Entgegnung des Fremden im Museum. Xenologie und Museumspädagogik*. Duala-M’bedy L.J. Bonny (drl). 26-40. Oberhausen: Athena Verlag, 1999.
- Braungart Georg. *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft: Neubearbeitung des Reallexikons der deutschen Literaturgeschichte*. Bd. I: A–G. Bd. II: H–O. Bd III: P–Z. Walter de Gruyter, 2007.
- Breckner, Roswitha. *Migrationserfahrung-Fremdheit- Biografie: Zum Umgang mit polarisierten Welten in Ost- West- Europa*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften/GWV Fachverlage, 2009.
- Bredella, Lothar, Franz –Joseph Meißner, Ansgar Nünning ve Dietmar Rösler. *Wie ist Fremdverstehen lehr- und lernbar? Vorträge aus dem Graduiertenkolleg Didaktik des Fremdverstehens*. Tübingen: Günter Narr Verlag, 2000.
- Bredella, Lothar. *Das Verstehen literarischer Texte*. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz: Verlag W. Kohlhammer, 1980.
- Busch, Kathrin. “Bernhard Waldenfels: Kultur als Antwort“. *Kultur - Theorien der Gegenwart*. Moebius Stephan ve Quadflieg Dirk (drl). 290-299. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften/Springer Fachmedien, 2011.
- Cercel, Larisa. “Das Verhältnis von Eigenem und Fremdem in Schleiermacher hermeneutischer Übersetzungstheorie“. *Das Fremde im Eigensten: Die Funktion von Übersetzungen im Prozess der deutschen Nationenbildung*. Bernd, Kortländer ve Sikander, Singh (drl). 95-112. Tübingen: Narr Francke Attempo Verlag, 2011.

- Czennia, Bärbel. "Der fremde Dia/Soziolekt: 'Cockney', 'Cant' und andere Sondersprachen in Übersetzungen zu Romanen von Charles Dicken". 107-125. *Die Literarische Übersetzung als Medium der Fremderfahrung*. Fred Lönker (drl). Berlin. Erich Schmidt Verlag, 1992.
- Danner, Helmut. *Methoden geisteswissenschaftlicher Pädagogik. Einführung in Hermeneutik, Phänomenologie und Dialektik*. München: Ernst Reinhardt Verlag, 2006.
- Därmann, Iris. „Fremderfahrung und Repräsentation“, *Fremderfahrung und Repräsentation*. Iris Därmann ve Christoph Jamme (drl). 7-46. Göttingen: Velbrück Wissenschaft Verlag, 2002.
- Das Herkunftswörterbuch. *Etymologie der deutschen Sprache*. Duden. Band7. Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG, 2001.
- Dathe, Claudia, Renata Makarska ve Schamma Schahadat. *Zwischentexte: Literarisches Übersetzen in Theorie und Praxis*. Berlin: Frank & Timme Verlag 2013.
- Delabastita, Dirk. "Wortspiele". *Handbuch Translation*. Snell- Hornby, Mary, Hans, G. Höning, Paul Kußmal ve Peter A. Schmitt (drl). 285-288. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999.
- Demmerling, Christoph. „Hermeneutik der Alltäglichkeit und In-der-Welt-sein (§§25-38)“. *Martin Heidegger: Sein und Zeit*. Thomas Rentsch (drl). 83-108. Berlin: Akademie Verlag, 2001.
- Duala-M'bedy, Leopold J. Bonny. *Xenologie: die Wissenschaft vom Fremden und die Verdrängung der Humanität in der Anthropologie*. Freiburg ve München: Alber Verlag, 1977.
- Durdağı, A. Nursen. *Çeviri Yoluyla Kavram Aktarımı Sürecinde Üniversitenin Rolü. Felsefe Kavramları Örneğinde*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2017.
- Ellrich, Lutz. *Verschriebene Fremdheit. Die Ethnographie Kultureller Brüche bei Clifford Geertz und Stephen Greenblatt*. Frankfurt am Main/ New York: Campus Verlag, 1999.
- Eremjan, Inga. *Transkulturelle Kunstvermittlung. Zum Bildungsgehalt ästhetisch-künstlerisch Praxen*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2016.
- Eß, Oliver. *Interkulturell Handeln mit Literatur: Am Beispiel eines Modelversuchs zum handlungsorientierten interkulturellen Literaturunterricht im Hauptstudium Germanistik in der VR China*. Münster/New York: Waxmann Verlag, 2016.
- Even-Zohar, Itamar. "Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazının Durumu". *Çeviri Seçkisi II Çeviri(bilim) Nedir?*. Saliha Peker (çev). Mehmet Rıfat (drl). 125-132. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008.

- Fitzner, Werner. "Aspekte von Fremdheit im emotional-ästhetischen Erfahren". *Kunst und Fremderfahrung, Verfremdungen, Affekte, Entdeckungen*. Werner Fitzner (drl). 215-234. Bielefeld: transcript Verlag, 2016.
- Foucault, Michel. *Büyük Yabancı, Dil, Delilik ve Edebiyat Üstüne Konuşmalar*. Savaş Kılıç (çev). İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Freunek, Sigrid. *Literarische Mündlichkeit und Übersetzung: Am Beispiel deutscher und russischer Erzähltexte*. Berlin: Frank & Timme Verlag, 2007.
- Gadamer, Hans Georg. *Wahrheit und Methode Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen: J.C.B. Mohr, 1990.
- Göktürk, Akşit. *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Günther, Hans. *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft III*. Berlin: Walter de Gruyter Verlag, 2007.
- Gyburg, Radke-Uhlmann. „Odysseus bei den Phäaken – Studien zur Heimkehrerhandlung in den Apologoi der Odyssee“. *Homer, gedeutet durch ein großes Lexikon: Akten des Hamburger Kolloquiums vom 6.-8. Oktober 2010 zum Abschluss des Lexikons des frühgriechischen Epos*. Vol. 21. Michael, Meier-Brügger (drl). 215-237. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2012.
- Heibert, Frank. „Wortspiele Übersetzen: Wie die Theorie der Praxis helfen kann“. *Gutes Übersetzen - Neue Perspektiven für Theorie und Praxis des Literaturübersetzens*. Albrecht Buschmann (drl). 217-242. Berlin/Boston: De Gruyter Verlag, 2015.
- Heibert, Frank. *Das Wortspiel als Stilmittel und seine Übersetzung*. Tübingen: Günter Narr Verlag, 1993.
- Heidegger, Martin. *Sein und Zeit*. 11. Baskı. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1967.
- Hoffmann, Peter. "Neue aus dem Alltag des Unmöglichen". *Zwischentexte. Literarisches Übersetzen in Theorie und Praxis*. Claudia Dathe, Renata Makarska ve Schamma Schahadat (drl). 147-164. Berlin: Frank & Timme Verlag, 2013.
- Holz-Mänttari, Justa. *Translatorisches Handeln Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia Verlag, 1984.
- House, Juliane. "Zwischen Sprachen und Kulturen: Dialog und Dominanz in der Übersetzung". *Übersetzung-Translation-Traduction. Neue Forschungsfragen in der Diskussion. Festschrift für Werner Koller*. Jörn Albrecht, Heidrun Gerzymisch-Arbogast ve Dorothee Rothfuß- Bastian (drl). 107-125. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2004.
- Husserl, Edmund, H. L. van Breda, Samuel Ijsseling ve Rudolf Boehm. *Husserliana: Formale und transzendente Logik*. Vol. 17. Den Haag: M. Nijhoff, 1950.
- Husserl, Edmund. *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*. Tomris Mengüşoğlu (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

- İnce, Ülker ve Dilek Dizdar. *Çeviri Atölyesi. Çeviride Tuzaklar*. İstanbul: Can Yayınları, 2017.
- Jentsch, Tobias. *Da/zwischen: eine Typologie radikaler Fremdheit*. Heidelberg: Winter Verlag, 2006.
- Kelletat, Anderas. "Eigennamen". *Handbuch Translation*. Snell- Hornby, Mary, Hans, G. Hönig, Paul Kussmal ve Peter A. Schmitt (drl). 297-298. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999.
- Kolb, Waltraud. „Sprachvarietäten". *Handbuch Translation*. Snell- Hornby, Mary, Hans, G. Hönig, Paul Kusßmal ve Peter A. Schmitt (drl). 278-280. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999.
- Koller, Werner. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Tübingen & Basel: UTB Verlag, 2011.
- Krapoth, Hermann. „Das Fremde“. *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Übersetzung -Translation – Traduction*. Harald Kittel, Armin Paul Frank, Norbert Greiner, Theo Hermanns, Werner Koller, José Lambert ve Fritz Paul (drl). 1674-1679. Berlin/New York: Walter de Gruyter Verlag, 2007.
- Krusche, Dietrich. *Literatur und Fremde. Zur Hermeneutik kulturräumlicher Distanz*. München: Iudicium Verlag, 1985.
- Leskovec, Andrea. *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*. Darmstadt: WBG Verlag, 2011.
- Leskovec, Andrea. *Fremdheit und Literatur. Alternativer hermeneutischer Ansatz für eine Interkulturelle ausgerichtete Literaturwissenschaft*. Berlin: LIT Verlag, 2009.
- Levy, Jiri. *Die Literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung*. Frankfurt am Main: Athenäum Verlag, 1969.
- Li, Jianjun. *Leben als kreatives Antworten. Eine Untersuchung der reponsiven Phänomenologie von Bernhard Waldenfels im Hinblick auf den Dialog der Religionen in der Lebenswelt*. München: Inaugural- Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie an der Ludwig-Maximilians-Universität, 2015.
- Lönker, Fred. "Aspekte des Fremdverstehens in der literarischen Übersetzung". *Die literarische Übersetzung als Medium der Fremderfahrung*. Fred Lönker (drl). 41-62. Berlin: Göttinger Beiträge zur Internationalen Übersetzungsforschung 6. Erich Schmidt Verlag, 1992.
- Markstein, Elisabeth. "Realia". *Handbuch Translation*. Mary Snell-Hornby, G. Hans Hönig, Paul Kußmaul, Peter A. Schmitt (drl). 288-291. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999.

- McRae, Ellen. *The Role of Translators' Preface to Contemporary Literary Translation into English*. Doktora Çalışması. Auckland Üniversitesi, 2010. <https://researchspace.auckland.ac.nz/bitstream/handle/2292/5972/whole.pdf;sequence=5>
- Müller-Funk, Wolfgang. *Theorien des Fremden*. Tübingen: UTB Verlag, 2016.
- Münkler, Herfried ve Bernd Ladwig. "Dimensionen der Fremdheit". *Furcht und Faszination Facetten der Fremdheit*. Herfried Münkler ve Bernd Ladwig (drl). 11-44. Berlin: Akademie Verlag, 1997.
- Münkler, Marina. "Die Wörter und die Fremden: Die monströsen Völker und ihre Lesearten im Mittelalter". *Hybride Kulturen im mittelalterlichen Europa/Hybride Cultures in Medieval Europe: Vorträge und Workshops einer internationalen Frühlingsschule*. Michael Borgette ve Bernd Schneidmüller (drl). 27-50. Berlin: Akademie Verlag, 2010.
- Nazım, Hikmet. "Çeviri Üstüne İki Mektup'tan". *Çeviri Seçkisi I Çeviriyi Düşünenler*. Mehmet Rifat (drl). 86-87. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008.
- Nord, Christiane. "Buchtitel und Überschrift". *Handbuch Translation*. Snell- Hornby, Mary, Hans, G. Hönig, Paul Kussmaul ve Peter A. Schmitt (drl). 292-294. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999.
- Nord, Christiane. *Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften*. Tübingen: UTB Verlag, 1993.
- Nord, Christiane. *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlage, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1991.
- Nünning, Ansgar. *Grundbegriffe der Kulturtheorie und Kulturwissenschaften*. Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag GmbH, 2005.
- Nünning, Ansgar. *Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie Ansätze – Personen – Grundbegriffe*. Stuttgart/Weimar: 2. überarbeitete und erweiterte Auflage, J.B. Metzler Verlag, 2001.
- Nünning, Ansgar ve Vera Nünning. *Einführung in die Kulturwissenschaften: Theoretische Grundlagen–Ansätze–Perspektiven*. Stuttgart: Springer Verlag, 2008.
- Ortu, Marco. „Vom sozialen System zum xenischen System“. *Den Fremden gibt es nicht: Xenologie und Erkenntnis*. Vol. 2. Christian Bremshey (drl). 8-17. Münster: LIT Verlag, 2004.
- Peplow, Ronnie M. "Interkulturelle Dialogik". *Verstehen und Verständigung Ethnologie, Xenologie, interkulturelle Philosophie*. Wolfdietrich Schmied- Kowarzik (drl). 60-70. Würzburg: Königshausen und Neumann Verlag, 2002.

- Prunc, Erich. *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank & Timme Verlag, 2012.
- Reinart, Sylvia. *Kulturspezifität in der Fachübersetzung: die Bedeutung der Kulturkompetenz bei der Translation fachsprachlicher und fachbezogener Texte*. Vol. 88. Berlin: Frank & Timme Verlag, 2009.
- Reiß, Katharina ve Hans J. Vermeer. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1984.
- Reuter, Julia. *Ordnungen des Anderen. Zum Problem des Eigenen in der Soziologie des Fremden*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2002.
- Sara, Ahmed. *Strange Encounters: Embodied others in post-coloniality*. London: Psychology Press, 2000.
- Schäffner, Christina. „Metaphern“. *Handbuch Translation*. Snell- Hornby, Mary, Hans, G. Hönig, Paul Kußmal ve Peter A. Schmitt (drl). 280-285. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999.
- Schleiermacher, Friedrich. „Methoden des Übersetzen“. *Das Problem des Übersetzens*. Hans Joachim Störig (drl). 38-70. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963.
- Schmidt, Martin. „xenos“. *Lexikon des frühgriechischen Epos*. Bd. 3. Snell, Bruno (drl). 463-469. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 2004.
- Schröter, Katrin. „Xenologie. Zur Theorie des Fremden bei Munasu Duala-M’bedy“. *Den Fremden gibt es nicht: Xenologie und Erkenntnis*. Vol. 2. Christian Bremshey (drl). 18-29. Münster: LIT Verlag, 2004.
- Schulte, Eickholt Swen. *Religiosität und Literatur in Novalis Heinrich von Ofterdingen und Orhan Pamuks Das Neue Leben*. Würzburg: Königshausen und Neumann Verlag, 2015.
- Scior, Volker. *Das Eigene und das Fremde. Identität Chorniken Adams von Bremen, Heldos von Basau und Arnolds von Lübeck*. Berlin: Akademie Verlag, 2002.
- Shafak, Elif. *Die vierzig Geheimnisse der Liebe*. Michaela Grabinger (çev). Zürich-Berlin: Kein &Aber Verlag, 2013.
- Siever, Holger. *Übersetzungswissenschaft. Eine Einführung*. Tübingen: Narr Francke Attempo Verlag, 2015.
- Snell-Hornby, Mary. „Hilfs- und Arbeitsmittel“. *Handbuch Translation*. Mary Snell-Hornby, Hans G. Hönig, Paul Kußmal ve Peter A. Schmitt (drl). 181-183. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1999.
- Stählin, Gustav. „Xenos“. *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Band V. Gerhard Friedrich (drl). 1-35. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 1954.

- Stolze, Radigundis. *Çeviri Kuramları. Giriş*. Dr. Emra Durukan (çev). İstanbul: Değişim Yayınları, 2013.
- Stolze, Radegundis. *Hermeneutik und Translation*. Tübingen: Günter Narr Verlag, 2003.
- Stolze, Radegundis. *Hermeneutische Übersetzungskompetenz, Grundlagen und Didaktik*. Berlin: Frank & Timme GmbH Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2015.
- Stolze, Radegundis. *Übersetzungstheorien: Eine Einführung*. Tübingen: Günter Narr Verlag, 2008.
- Störig, Hans Joachim, *Das Problem des Übersetzens*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963.
- Straub, Jürgen. *Verstehen, Kritik, Anerkennung. Das Eigene und das Fremde in der Erkenntnisbildung interpretativer Wissenschaften*. Göttingen: Wallstein Verlag, 1999.
- Strenger, Georg. "Fruchtbare Differenz. Dimensionen der Fremderfahrung". *Das Vertraute und Das Fremde. Differenzerfahrung und Fremdverstehen im Interkulturalitätsdiskurs*. Sykle Bartmann ve Oliver Immel (drl). 135-156. Bielefeld: transcript Verlag, 2011.
- Strenger, Horst. "Deutungsmuster der Fremdheit". *Furcht und Faszination Facetten der Fremdheit*. Herfried Münkler ve Bernd Ladwig (drl). 159-221. Berlin: Akademie Verlag, 1997.
- Sundermeier, Theo. *Den Fremden verstehen: Eine praktische Hermeneutik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1996.
- Şahan, Kayhan. *Türk Şiirinde Metafor (1923-1960)*. Trakya Üniversitesi, Edirne, 2014.
- Tosun, Muharrem. *Çeviri Eleştiresi Kuramının Temelleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2007.
- Tosun, Muharrem ve Akın Ayla. *Yorum Bilim*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2018.
- Toury, Gideon. "Çeviri Normlarının Doğası ve Çevirideki Rolü". *Çeviri Seçkisi II Çeviri(bilim) Nedir?* Arzu Eker (çev). Mehmet Rıfat (drl). 149-164. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008.
- Trabant, Jürgen. *Was ist Sprache?* München: CH Beck Verlag, 2008.
- Türk, Horst. "Alienität und Alterität als Schlüsselbegriff einer Kultursemantik. Zum Fremdeheitsbegriff der Übersetzungsforschung". *Kulturthema Fremdheit. Leitbegriffe und Problemfelder kulturwissenschaftlicher Fremdheitsforschung*. Alois Wierlacher (drl). 173-197. Iudicium Verlag, München, 1993.
- Ulbrich, Carina. *Das Mosaik des Schreibens: Migration Erfahrungen in ausgewählten Werken des Schriftstellers Michael Stvarić*. Berlin: LIT Verlag 2015.

- Waldenfels, Bernhard. "Fremdheit Innerhalb und Außerhalb Unserer Eigenen Kultur". *Interkulturalität Konstruktionen des Anderen. Freiburger Literaturpsychologische Gespräche Jahrbuch für Literatur und Psychoanalyse*. Band: 34. Ortrud Gutjahr (drl). 213-231. Würzburg: Königshausen & Neumann Verlag, 2015.
- Waldenfels, Bernhard. *Grenzen der Normalisierung. Studien zur Phänomenologie des Fremden 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft Verlag, 1998.
- Waldenfels, Bernhard. *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft Verlag, 2006.
- Waldenfels, Bernhard. *Hyperphänomene. Modi hyperbolischer Erfahrung*. Berlin: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft Verlag, 2012.
- Waldenfels, Bernhard. "Phänomenologie des Eigenen und des Fremden". *Furcht und Faszination Facetten der Fremdheit*. Herfried Münkler ve Ladwig, Bernd (drl). 65-84. Berlin: Akademie Verlag, 1997.
- Waldenfels, Bernhard. *Sinnesschwellen Studien zur Phänomenologie des Fremden 3*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft Verlag, 1999 a.
- Waldenfels, Bernhard. *Topographie des Fremden Studien zur Phänomenologie des Fremden 1*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2016.
- Waldenfels, Bernhard. *Verfremdung der Moderne. Phänomenologische Grenzgänge*. Essen: Essener Kulturwissenschaftliche Vorträge. Band 10, Wallstein Verlag, 2001.
- Waldenfels, Bernhard. *Vielstimmigkeit der Rede. Studien zur Phänomenologie des Fremden 4*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft Verlag, 1999 b.
- Waldenfels, Bernhard. *Yabancı Fenomenolojisi*. Mesut Keskin (çev.). İstanbul: Avesta Basın Yayınları, 2010.
- Weidtmann, Niels. "Erfahrung des Zwischen: Anmerkung zu Waldenfels Phänomenologie der Fremderfahrung". *The Paths of the Alien: on the Philosophy of Bernhard Waldenfels*. Ferdinando Menga (drl). 258-270. *Etica&Politica/Ethics&Politics*, XIII, 2011.
- Weinrich, Harald. "Fremdsprachen als fremde Sprachen". *Kulturthema Fremdheit. Leitbegriffe und Problemfelder kulturwissenschaftlicher Fremdeheitsforschung*. Alois Wierlacher (drl). 129-152. München: Iudicium Verlag, 1993.
- Weinrich, Harald. "Forschungsaufgaben des Faches Deutsch als Fremdsprache". *Deutsch Grundlagen und Verfahren der Germanistik als Fremdsprachenphilologie*. Band 1. Alois Wierlacher (drl). 28-45. München: Wilhelm Fink Verlag, 1980.

- Welly, Carina. *Literarische Begegnung mit dem Fremden: Intranationale und internationale Vermittlung kultureller Alterität am Beispiel des Erzählwerks Miguel Ángel Asturias*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2004.
- Wierlacher, Alois. „Deutsch als Fremdsprache als Interkulturelle Germanistik. Das Beispiel Bayreuth“. *Perspektiven und Verfahren interkulturellen Germanistik*. Alois Wierlacher (drl). 167-180. München: Iudicium Verlag, 1987.
- Wierlacher, Alois ve Corinna Albrecht. „Kulturwissenschaftliche Xenologie“. *Konzepte der Kulturwissenschaften*. Ansgar Nünning ve Vera Nünning, (drl). 280-306. Stuttgart: Y.B.Metzler Verlag, 2003.
- Wierlacher, Alois. „Kulturwissenschaftliche Xenologie“. *Kulturthema Fremdheit: Leitbegriffe und Problemfelder Kulturwissenschaftlicher Fremdeheitsforschung*. Alois Wierlacher (drl). 19-112. München: Iudicium Verlag, 1993.
- Wierlacher, Alois. „Fremdheit“. *Leitbegriffe und Problemfelder kulturwissenschaftlicher Fremdeheitsforschung*. München: Iudicium Verlag, 1993.
- Wilden, Andrea. *Die Konstruktion von Fremdheit. Eine interaktionistische-konstruktivistische Perspektive*. Münster: Waxmann Verlag, 2013.
- Witte, Heidrun. *Die Kulturkompetenz des Translator: Begriffliche Grundlegung und Didaktisierung*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2007.
- Yomb, May. „Das xenologische Epithetum. Zur Konstruktion und Instrumentalisierung des Mythos vom insularen Paradies in den Reisebeschreibungen Antoine de Bougainvilles und Georg Forsters“. *Den Fremden gibt es nicht: Xenologie und Erkenntnis*. Vol. 2. Christian Bremshey (drl). 55-71. Münster: LIT Verlag, 2004.
- Zengin, Dursun. *Almancaya Çevrilen Türk Masallarında Çeviri Sorunları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 873, 2006.

Sürekli Yayınlar

- Akın, Ayla. "Çeviride Yeni Yorumbilimsel Paradigmanın Çeviri Sürecine Bakışı ve Yabancılaştırma Yönteminin Yeniden Yorumlanması". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/37 (Nisan 2015): 7-15.
- Gülmüş, Zehra. "Theodor Fontanes Roman Effi Briest in türkischer Übersetzung. Eine übersetzungskritische Betrachtung zu den Anmerkungen der Übersetzer in Fussnoten", Von Generation zu Generation: Germanistik. *Festschrift für Kasım Egit zum 65. Geburtstag* Ege Üniversitesi Basım Evi, İzmir (2003): 133-154.
- Kaya, Hasan. "Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi". *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* vol. 48, İstanbul (2014): 71-114.
- Leskovec, Andrea. "Vermittlung literarischer Texte unter Einbeziehung interkultureller Aspekte". *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht* (2010): 237-255.
- Orhan, Özgüç. "Homeros ve Hesiodos'da Adalet Kavramının Kökenleri ve Platon'a yansımaları". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 13. sayı (2012 Bahar).
- Erişim: 12 Agustos 2018. <http://www.flfsdergisi.com/sayi13/11-38.pdf>.
- Önal, Mehmet. "Edebi Dil ve Üslup". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* Sayı 36, Erzurum (2008): 23-47.
- Özbent, Sueda. "Almanca Edebi Eser İsimlerinin Çevirisinde Kültürel Etkenler". *Proceedings Book of 2nd International Scientific Reseaches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD)* İstanbul (2017): 620-626.
- Öztürk, Kadirye. "Ida Von Hahn-Hahn'ın 'Orientalische Briefe' ve Lady Mary Montagu'nun 'Briefe aus dem Orient' Adlı Eserlerinde Doğu İle İlk Karşılaşmada Yabancılık". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2006): 473-491.
- Pabis, Eszter. "Fremde, Fremderfahrung und Verfremdung. Grundbegriffe und Probleme literaturwissenschaftlicher Fremdheitsforschung". *Werkstatt*, 9 12-30 Debreceni Egyetemi Kiado (2014): 12-30.
- Stenger, Horst. „Soziale und kulturelle Fremdheit. Zur Differenzierung von Fremdheitserfahrungen am Beispiel ostdeutscher Wissenschaftler". *Zeitschrift für Soziologie* Jg. Heft.1 (Februar 1998): 18-38.
- Świderska, Małgorzata. "Comparativist Imagology and the Phenomenon of Strangeness". *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 15.7 (2013). <https://doi.org/10.7771/1481-4374.2387>.
- Van Leeuwen, Bart. "On the affective ambivalence of living with cultural diversity". *Ethnicities* 8(2): 147-176.
- Waldenfels, Bernhard. "Das Fremde Denken". *Zeithistorische Forschungen/Studies in Comtemporary History* Cilt. 4 (2008): 361-368.

Yılancıoğlu, S. Seza. "Türk Romanının Oluşumunda Çevirinin Etkileri".
Uluslararası IV. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri (2005): 287-296.

Żmudzki, Jerzy. "Das Problem der Bewältigung von Fremdheit in der Translation–Positionen und Perspektiven in der Translationswissenschaft". *Lingwistyka Stosowana/Applied Linguistics/Angewandte Linguistik* 5 (2012): 201-214.

Diğer Yayınlar

Alfred, Schäfer. “Bildende Erfahrungen von Individualreisenden in Mali und Ladakl. Erkundungen von Fremdheit und Andersheit”. Erşim: 6 Temmuz 2018.

<https://www.die-bonn.de/zeitschrift/32013/bildungsreise-02.pdf>.

Armağan, Ekici. “Ulysses’in Çeviri Sorunları Üzerine”. Erişim: 2 Şubat 2018.

<http://norgunk.com/ulyssesin-ceviri-sorunlari-uzerine>.

Holger, Siever. “Eine Einführung in die Übersetzungswissenschaft.

Lösungsvorschläge”. Erişim: 2 Ocak 2018.

<http://www.meta.narr.de/9783823369424/Loesungsvorschlaege.pdf>.

Kuttor, Eszter. “Namengebung in Phantasien. Übersetzungsmöglichkeiten der literarischen Eigennamen “. Erişim: 11 Aralık 2017.

http://epa.oszk.hu/02100/02137/00021/pdf/EPA02137_ISSN_1219543X_tomus_15_fas_3_2010_ger_227-231.pdf.

Larousse Fransızca Online Sözlük. “étrange”. Erişim: 5 Mart 2017.

<http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/étrange/31533>.

Larousse Fransızca Online Sözlük. “étrangere”. Erişim: 5 Mart 2017.

<http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/étrangere/31537>.

Oxford Online Sözlük. “forgein”. Erişim: 5 Eylül 2017.

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/foreign>.

Oxford Online Sözlük. “strange”. Erişim: 5 Eylül 2017.

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/strange>.

Türk Dil Kurumu Online Sözlük. “Kelime Oyunu”. Erişim: 29 Kasım 2017.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58c7db79623b98.31126041.

Türk Dil Kurumu Online Sözlük. “Yabancı”. Erişim: 2 Mart 2017.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58c7db79623b98.31126041.

Ulukütük, Mehmet. “Hermeneutik”. Erişim: 25 Eylül 2017.

www.academia.edu/4315135/HERMENEUTİK.

ÖZGEÇMİŞ

Fayıka Göktepe, 1980 yılında Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde doğdu. İlkokulu Çermik Atatürk İlköğretim Okulu'nda, ortaokulu da Çermik Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda okudu. 1996-2000 yılları arasında Almanya'da August-Bebel Gesamtschule ve Einjährige Berufsfachschule'de okuduktan sonra Türkiye'de Açık Öğretim Lisesi'ni bitirdi. 2003 yılında İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Almanca Öğretmenliği Bölümünü kazandı. 2007 yılında Almanca Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. Beş yıl Almanca Öğretmeni olarak Anadolu liselerinde çalıştı. 2012 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2014 yılında Çeviribilim Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını tamamlayıp aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başladı. 2012-2014 yılları arasında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Almanca Mütercim Tercümanlık Bölümü'nde Öğretim Görevlisi olarak çalıştı. 2016 yılında altı ay boyunca Mannheim Üniversitesi Dilbilim Bölümü'nde "Dil Gelişimleri ve Kültürel Farklılıklar" adlı proje çalışmasına katılarak bilimsel çalışma ve araştırmalar yaptı. Ayrıca Almanya'da farklı üniversiteler ile temasa geçerek Çeviribilimin güncel konumu ile ilgili bilimsel araştırmalar yaptı.